

અમારાં લોકપ્રિય પ્રકાશનો

બાળગ્રંથાવલી ૧૨૦ પુસ્તકો	૮-૧૨-૦
“ “ પાકું પૂઠું	૧૧-૦-૦
હિંદી બાળગ્રંથાવલી ૧લી શ્રેણી	૧-૧૨-૦
વિદ્યાર્થી વાંચનમાળા શ્રેણી ૧ થી ૪	
દરેકનો	૧-૮-૦
“ “ ૧થી ૧૦ લવાજમ	૧૫-૦-૦
“ “ “ પાકું પુઠું	૧૭-૮-૦
કુદરત અને કળાધામમાં વીસ દિવસ	૧-૮-૦
ઈલુરાનાં ગુફામંદિરો	૦-૮-૦
અજંતાનો યાત્રી (સચિત્ર કાવ્ય)	૦-૮-૦
જળમંદિર પાવાપુરી કાવ્ય	૦-૨-૦
કૂલવાડી ક્યારો ૧-૨ દરેકના	૦-૪-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૪-૦
સિદ્ધીમતી વીરાંગના	૦-૫-૦
નેટ્ટીનો રાહ	૦-૪-૦
પાવાગઢનો પ્રવાસ	૦-૧-૬
અચલરાજ આબુ	૦-૧-૬
હિમાલયનો સરઃપ્રદેશ	૦-૧-૬
દાર્જિલિંગના સંસ્મરણો	૦-૧-૬
સફેદ સાયામાં (ડિટેક્ટીવ નવલકથા)	૨-૦-૦

૪૪ પ્રાણવાન વાતો (૯૧૫ પાનાં)	૨—૦—૦
આદર્શ રામાયણ પાકું પુંકું (સુશીલ)	૧—૪—૦
વિમળશાહ	૦—૬—૦
મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ	૦—૧—૦
” ” સુંદર આવૃત્તિ	૦—૩—૦
વિશ્વવંદ્ય પ્રભુ મહાવીર ઉપ નકલ	૧—૦—૦
શ્રી. મ. સયાજીરાવ ગાયકવાડના	
ભાષણો પુ-૧-૨ જી દરેકના	૨—૦—૦

જ્યોતિ ગ્રંથમાળામાં પ્રગટ થયેલાં ૫ પુસ્તકો
જુદાં દર્શાવ્યાં છે.

બીજાં પણ દરેક જાતનાં પુસ્તકો મળશે.

વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો

જૈન શિક્ષણપત્રિકા

જૈન સમાજના શિક્ષણને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા
કરતી માસિક પત્રિકા : લવાજમ ફક્ત રૂ. ૧. પરદેશમાં
રૂ. ૬૦૦.

જ્યોતિ કાર્યાલય

ચેકનીપોળ, રતનપોળ : અમદાવાદ.

ન્યોતિ કાર્યાલય એટલે સુંદર છાપકામ કરી આપનાર

અનેક ગૃહસ્થોએ અમારી પાસે જુદી જુદી જાતનું છાપકામ કરાવી સંતોષ જાહેર કર્યો છે. છાપકામના મોટા ઓર્ડરો અને સ્ટેટોના કામ પણ લેવામાં આવે છે. એક જ વખત કામ કરાવી ખાત્રી કરો.

દીલપસંદ પુસ્તકો પૂરાં પાડનાર

અમારી પાસે ધાર્મિક, સામાજિક, રાજકીય વગેરે તમામ વિષયોનાં પુસ્તકો સારા પ્રમાણમાં સંઘરવામાં આવે છે અને ગ્રાહકોને વ્યાજળી કમિશને પૂરાં પાડવામાં આવે છે. વધારે જાણવા સૂચીપત્ર મંગાવો.

ચિત્રકાર

આ દિશાનાં અમારો અનુભવ વર્ષોનો છે. તમામ જાતનું ચિત્રકામ કિંદ્રાયત ભાવે કરી આપવામાં આવે છે. ગૃહસ્થો તથા મુનિરાજોની અમારા હાથે બનેલી અનેક તસ્વીરો વખણાયેલી છે. તીર્થોના પણ સુંદર ફોટાઓ થઈ શકશે.

પત્રકાર

અમારા તરફથી જૈન ન્યોતિ સાપ્તાહિક તથા જૈન શ્રિદ્વિપત્રિકા માસિક બહાર પડે છે. જેની વિશેષ માહિતી અન્યત્ર આપેલી છે. તમારા ધંધાની જાહેરાત માટે એ સુંદર સાધન છે.

આમાંના કોઈ પણ કામ માટે અમારું નામ મોંઘી રાખ્યો.

જયોતિ ઝંઝમાળા—પુસ્તક ૫૩

નવયુગનો જૈન

: લેખક :

મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા
સોલિસિટર અને નોટરી પબ્લિક

પ્રકાશક : અવધાનકાર ધીરજીલાલ ટાકરશી શાહ
માલિક : જ્યોતિ કાર્યાલય
શેઠની પોળ, રતનપોળ, અમદાવાદ.

: પ્રકાશન ક્રમ ૨૪૫ :
પ્રથમ આવૃત્તિ : સં. ૧૯૯૨
મૂલ્ય રૂ. ૧—૦—૦

મુદ્રક : બળવંતરાય

ખલ્લુરી

ઉપોદ્ધાત.

મારે જે જે હકીકત કહેવાની છે તે ગ્રંથની રાજ્યાતની શ્રમિકામાં તથા આખા ઉત્તેજમાં છૂટી જવાઈ જાળી છે. ઉપોદ્ધાતમાં બહુ થોડી હકીકત રજુ કરવાની રહે છે.

મેં આ લેખમાં જે વિચારો ખતાવ્યા છે તે માફ વતંમાન ઇતિહાસના વાંચન અને અવલોકનનું પરિણામ છે. આપણે આપણી આંખોને ઉધાડી રાખી અવલોકન કરીએ તો દુનિયામાં ઘણું જેવા જાણવાનું મળે છે, આપણે સર્વ અવલોકીએ તે ઈષ્ટ છે કે અનિષ્ટ છે તે તદ્દન જુદીજ વાત છે. આપણે અવલોકીએ તે લખી શકીએ તો અન્યને દિશાસૂચન થવા સંભવ છે. મને વતંમાન ઇતિહાસ વાંચનાં તથા અવલોકતાં જે સમજાયું તે અત્રે આલેખવા પ્રયાસ કર્યો છે. અત્યારની જૈન દુનિયાના પ્રવાહ કયે માર્ગે વહે છે એની પુલના કરવાનાં સાધનો આપણે અને તેટલાં એકલાં કરવાં એ એનો મુદો છે અને એમ થાય તો ભવિષ્યની માગદારશ્રી અને દેવદારશ્રીમાં ઉપયોગી હકીકતો એકઠી થાય એ એનું ધ્યેય છે. જેઓ ભવિષ્યના નેતા થવાના હોય તેમને આ સાધનો ઉપયોગી થાય તો તેને એકલાં કરવાનો પ્રયાસ તેટલે અંશે સફળ ગણાય.

જનસ્વભાવનું અવલોકન કરવું એ પણ પોતાનાં દ્રષ્ટિબિન્દુ ઉપર આધાર રાખે છે. આપણું દ્રષ્ટિબિન્દુ વિશાળ હોય કે સંકુચિત હોય તે ઉપર આપણા અવલોકનના પરિણામો આવે છે. મેં અમુક દ્રષ્ટિબિન્દુથી વર્તમાન પરિસ્થિતિને જોઈ છે અને એની ભવિષ્યની દિશા જે લાગી તે અત્ર નોંધી છે. નવયુગમાં જૈન સમાજના પ્રશ્નો ખૂબ સંકીર્ણ થવાનો સંભવ છે અને પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ અન્ય પરિસ્થિતિ પર પોતાની છાયા નાખવાની છે, એટલે જે પરિણામો આવવાનાં છે એમ દેખાય છે તેજ આવશે એવો દાવો કરવો તે તો ધૃષ્ટતા કહેવાય, પણ તેટલા ખાતર આપણાં અવલોકનોનો સંગ્રહ ન કરવો એ વાત કાંઈ યોગ્ય ન ગણાય. દાખલા તરીકે રાષ્ટ્રભાવના કે સાતિસંસ્થાનું ભવિષ્ય મેં મારી નજરે લખેલ હોય અને તે મારા અવલોકનનું પરિણામ હોય, છતાં નવયુગમાં એ તદ્દન જૂદોજ ઝોક લે, એ તદ્દન ખનવા જોગ છે, અને તેમ થાય, તો તેની અસર આપણી અનેક સંસ્થા પર જરૂર થાય જ તેમ હોવાથી, અહીં જે વિચારસંગ્રહ કર્યો છે તે સામગ્રી સમીકરણ તરીકે ઉપયોગી થાય તો પણ યુક્તજ છે.

વર્તમાન અવલોકનનાં પરિણામો જેવાં સ્પષ્ટતાં તેવાં આજેખ્યાં છે તેની સાથે યોગ્યતાનો વિચાર કરવાનો રહેતો નથી. આખા સમાજઝોકના પ્રશ્નો આવે ત્યાં એના ગુણદોષ પર વિચાર કરનાર એક વ્યક્તિ દોણ માત્ર ? પણ જેનું થશે એમ લાગ્યું તે સંગ્રહીત કરવાનું સકારણ યોગ્ય લાગ્યું છે. સર્વ પ્રશ્નો નવયુગનો નવયુગક વિચારતો હોય તે દ્રષ્ટિએ તેના મુખમાં મૂકેલ છે. એ અવલોકનની નવાબદારી તો લેખકનીજ છે, પણ તેનું દ્રષ્ટિબિન્દુ નવયુગકની વિચારધારાને માર્ગે ચાલતું સતત જોવામાં આવશે.

પ્રેરણા માટે આપણે બ્રહ્મકાળ તરફ ભલે નજર કરીએ, પણ પરિણામ માટે તો ભવિષ્યકાળ તરફજ નજર રાખવી રહી. એમ કરવામાં જે સમાજ બેદરકાર રહે છે તેની પ્રગતિ કાં તો સંકુચિત

ચાય છે અથવા અટકી પડે છે. શાસ્ત્રકારે ગીતાર્થના હાથમાં દોરી એટલા માટેજ મૂકી છે કે એ સો વર્ષ પછી ચવાની સ્થિતિ પોતાની દ્રષ્ટિથી કલ્પી તેનો આગળથી વિચાર કરી ઉપાય કરી રાખે. દોડતાં દોડતાં જવું અને ભીંત આવે ત્યારે અફળાઇને માથું ચંચ-વાળવું એ ગીતાર્થને ન પાસવે. એવા અવગત ગીતાર્થને વિચાર-સામગ્રી પૂરી પાડવા, જેવું દેખાયું તેવું, ભવિષ્યને નજરમાં રાખી સંકલ્પ છે. એમાં કોઈ પ્રકારનો શ્લોક નથી અને કોઇને કરાવવાનો ઈરાદો નથી.

બનતા સુધી ચાલ આપ્યા તે મુર્ખ જૈન પ્રજોને ચર્ચવા વિચાર હતો, પણ ત્યારે આ લેખ લખ્યો ત્યારે મારી પાસે જૈનનું એક જાણું નહોતું કે સમાજ વિચારણાનું પુસ્તક નહોતું. મારી સાથે કેદખાનામાં થોડા જૈન બંધુઓ હતા તેમાંના પણ ધણા ખરા ચાલ્યા ગયા પછી આ લેખ લખવા વિચાર થયો, બે જૈન મિત્રો હતા તેની સાથે કોઇ વાર ચર્ચા કરતો, પણ આ લેખ લખવા પહેલાં એક વર્ષથી મેં જૈન જાણું કે સમાચાર વાંચ્યા કે જાણ્યા ન હોવાથી કોઇ બાબત રહી ગઇ હોય તે બનવા જોગ છે.

મેં આ લેખનો આરંભ અને ૧૯૩૨ની આખરે નાસીક સેન્ટ્રલ જેલમાં થયો હતો અને લગભગ બે માસ તેની પજવાડે લગાડ્યા હતા. દરમ્યાન ખીજા ઉદ્દેશો, અભ્યાસ, વાંચન અને ફરજિયાત કામ ચાલુ હતા. જેવું લખ્યું હતું તેવુંજ જાણ્યું છે. માત્ર સંબંધાકરચનામાં કોઈકે ફેરફાર અને શીર્ષક તથા પ્રકરણ પાડવા ઉપરાંત વિશેષ વધારો સુધારો અસહ્ય ઉદ્દેશોમાં પ્રાપ્ત થયો નથી.

આપણા સમાજને અનેક દ્રષ્ટિબિન્દુથી વિચારવા જેવો છે, આપણી જ્ઞાનદારીઓ સમજવા જેવી છે, સમસ્ત હિંદ સમાજમાં આપણું રથાન ક્યાં આવે તે અવસોક્તવા યોગ્ય છે અને ખૂબ વિશા-

જતાથી સમાજના પ્રશ્નો પર ઉદાપોહ કરવા યોગ્ય છે. આ કાંઈ ઉપન્યાસ કે કાદંબરીનું પુસ્તક નથી કે એમાં ગમે તેવા ધોરણના વિચારોનો સંગ્રહ થાય. અહીં તો માત્ર અવલોકનનું પરિણામ જ બતાવવું રહ્યું અને તે સફળ રીતે થયું હોય તો મારો પ્રયાસ યોગ્ય થયો છે એમ હું માનીશ. કેઈપણ વ્યક્તિ કે સંસ્થાને જરા પણ દુઃખ લગાડવાનો આ ઉદ્દેશમાં હેતુ નહોતો, છતાં વિચારભેદ કે દ્રષ્ટિબિન્દુના તફાવતને લઈને નવયુગના મુખમાં અશિષ્ટ ભાષાપ્રયોગ પણ થઈ ગયો હોય તો તે માટે અંતઃકરણથી દીવંગીર છું.

કેટલાક મિત્રોનું એમ માનવું છે કે મેં જૈન સમાજનું ભવિષ્ય વધારે પડતું ઉજ્જવળ બતાવ્યું છે. તેમની નજરે ભવિષ્ય એટલું સુંદર દેખાતું નથી. આ વાતનો ફેંસલો હું ન જ કરી શકું. મારી સમજણ પ્રમાણે મને જે લાગ્યું તે મેં અત્ર લખ્યું છે અને બનતી રીતે ખૂબ વિચાર કરીને લખ્યું છે, છતાં તેમાં વિચારભેદ થાય તે ક્ષતવ્ય ગણશો. વિચારભેદ એ સમાજસ્વાસ્થ્યની નિશાની છે એવી મારી માન્યતા હોઈ મને તો એમાં પણ મોજ છે. મારે એક બાબત સ્પષ્ટપણે જણાવવાની છે કે મને જે વિચારો થયા છે અને જેવું ભવિષ્ય નવયુગની નજરે દેખાયું છે તે મેં વગર સંક્રાંચે અને પ્રમાણીકપણે બતાવ્યું છે, એ દ્રષ્ટિએ આના પર ચર્ચાઓ થાય તો મારો ઉદ્દેશ જરૂર પાર પડશે એમ હું માનું છું.

મારી ભાવના વર્તમાન યુગને વિચાર કરવાની પ્રેરણા કરવાની છે. મારા અભિપ્રાય સાથે સર્વ સંમત થાય એવી ધૃષ્ટતા તો મારી માન્યતામાં પણ અશક્ય છે, પણ મુમુક્ષુને વિચારક્રમ અને કાર્યક્રમ ઘડવામાં આવે તો આનંદ છે.

અત્તરે નવયુગ બેટો નથી, પુરાણયુગ લગભગ પૂરો થયો છે અને આપણે પરિવર્તન કાળમાં, મધ્ય કાળમાં છીએ એ દરીકત આપણે દેખ વાંચતા કલ્પમાં રાખશો. આપણા પ્રશ્નો એટલા બધા

છે, અને એ એટલા જટીલ અને સંકીર્ણ છે કે એ સર્વને પરિ-
પૂર્ણ ન્યાય આપવો કે આપવાનો દાવો કરવો મુશ્કેલ છે, પણ
સમાજને ચરણે આ નૈવેદ્ય ધરું છે. કૃપા કરીને પ્રત્યેકનો પરસ્પર
સંબંધ ધ્યાનમાં લેશો તો એકદેશીયતા નહિ થઈ જાય.

એકદેશીયતાને અંગે અહીં ખાસ જણાવવાનું કે નીચેનાં
મુખ્ય મુદ્દા ઉપર આ લેખ લખાયો છે, એ મુદ્દા જેને અમાન્ય
હોય તેને માટે લેખ નિર્ધારક છે.

“જૈન ધર્મનાં ક્રિયાવિભાગને અંગે સ્વાતંત્ર્યને ખૂબ સ્થાન
છે. વિધિ અને નિષેધ ભગવાને એકતિ પ્રદર્શ્યા નથી.

“દ્રવ્યાનુયોગમાં મનભેદ પાલવે નહિ, ચરણકરણમાં જે માર્ગે
પોતાનું જૈન સાધી શકાય તે માર્ગે સાધવું. યોગ અસંખ્ય છે અને
પોતાને અનુકૂળ યોગ માર્ગ શોધી લેવો, એની પસંદગીમાં આત્માને
સ્વાતંત્ર્ય છે.

“આખા જૈન શાસનના ચરણકરણાનુયોગની રચના અહિંસા,
સ્વયંમ અને તપ પર થયેલી છે અને એ સાખ્ય લક્ષ્યમાં રાખી મૂળ
માર્ગ શોધવાનો છે.

“ક્રિયા માર્ગમાં લાભાકાંક્ષી વ્યાપારી પેટે આયવ્યયની તુલના
કરી જેમાં વધારે લાભ દેખાય તે ક્રિયાનો સ્વીકાર કરવો અને જ્યાં
હાનિ દેખાય ત્યાં અટકી જવું. એમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને પણ સ્થાન છે.

“અમુક હકીકત યાત્રી આવે છે મારેજ તે શુદ્ધ છે એમ ધારી
લેવું નહિ, પણ તેની કમોટિ કરવી. પુરાણ સર્વ સાફ છે એમ
ધારવું નહિ, તેમજ તે સર્વ ઉમેડી દેંદી દેવા ચોગ્ય છે એવી
ધારણાથી પણ ચાલવું નહિ.”

આ મુદ્દા માન્ય હોય તોજ આ ઉદ્દેશમાંથી કાંઈ વિચારવા
જેવું મળશે.

બાકી ચર્ચા કરવામાં ડરવા જેવું નથી. ચર્ચા વગર વિચાર થાય નહિ અને વિચાર વગર કાર્ય થાય નહિ. પ્રગતિનું મૂળ ચર્ચા છે. અંગત રાગ દ્વેષ છોડી, પૂર્વબદ્ધ વિચારોનો કે અભિપ્રાયોનો આગ્રહ છોડી, સત્યશોધન કરવાની અત્યારે તક સાંપડી છે એ જવા દેવા જેવી નથી. અત્યારે વિચારકોનું કામ છે અને તેને ખરો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. કાળબળ ખૂબ કામ કરી રહ્યું છે અને જૈન સમાજ તો પ્રત્યેક યુગમાં સમયધર્મ સ્વીકારતોજ આવેલ છે. જ્યારે જ્યારે એ મૂળ મુદ્દો ચૂકી એકાંતનો આશ્રય લીધો છે ત્યારે આપણે માર ખાધો છે અને અત્યારે તો અનેક રીતે પાછા પડી માર ખાઈખાઈને એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયા છીએ કે અત્યારની સ્થિતિ વધારે વખત નલાવી લેવા યોગ્ય નથી. પણ ભાઈ આપુ કરીને દક્ષપત્ત શૈલીએ સુધારા કરવા પાલવે તેમ નથી, પણ નર્મદ શૈલીએ યાહોમ કરી આગળ ધપવાનો સમય આવી લાગ્યો છે. ફત્તેહ માટે શંકા નથી; પણ પ્રથમ પગલાં ભરનારને કદાચ થોડો વખત સહન કરવું પડે તો તેથી ડરવા જેવું નથી. આ સર્વ હકીકતો લેખમાં એક અથવા બીજા આકારે આવશે.

આ લેખનું નિર્માણ કરતી વખતે અંગત આકાર ન લઈ લે તે માટે ‘મહામંદિરના લિખ્ખુ’ના નામથી એને બહાર પાડવાનો વિચાર હતો. એનો હેતુ તદ્દન શુદ્ધ હતો. સમાજને નામ સાથે લેવા દેવા ન હોય, એને તો વિચાર સાથેજ કામ છે, પણ પછી વિચાર-થયો કે નામ છૂપાવવાનું તો કાંઈ કારણ નથી અને એક નિયમ તરીકે લેખકનું નામ ન આપવાથી ગેરસમજાતી થવાનો સંભવ લાગવાથી મારા નામેજ એ લેખ પ્રકટ કર્યો છે. મારા નામ તરફ જોઈ વિચારનિર્ણય ન કરતાં નવયુગને લક્ષ્યમાં રાખી એ પર ચર્ચા કરશે એટલી વિશ્વસિ છે. મને નવયુગને અવલોકતાં એ જેવા વિચારો કરશે, જેવું બોલશે, વર્તન કરશે, એમ લાગ્યું છે તે લખ્યું

છે, પણ હું કંઈ વિશેષ જોવાનો હાલો કરી શકું તેમ તો છે જ નહિ. એટલે મતને મળતાં ન થાય તે શાંતિથી, દીર્ઘદ્રષ્ટિથી, વિચાર-વિશાળતાથી સમાવહિતને નજરમાં રાખી એ પર ચર્ચા કરે એટલી વિચિત્રિ કંટું અને સાથે જણાવી દઉં કે એના પર થતી ચર્ચા હું શાંતિથી વાંચીશ, વિચારીશ અને પચાવીશ, પણ ખાસ કારણ વગર અર્થ વગરની ચર્ચા કે પ્રત્યોત્તરની પરંપરામાં ઉતરીશ નહિ. એમ કરવાની મને કુરસદ પણ નથી અને વિષયની મહત્તા જોતાં તેની જરૂર પણ નથી. મેં તો મારા વિચાર અને અવલોકનનાં પરિણામો અત્ર રજુ કર્યાં છે, તે નમ્ર હાલે સમાજને ચરણે ધરું છું અને તેને જ ઉપયોગ તેને યોગ્ય લાગે તે કરે તેટલું જણાવવું અત્ર પ્રાસંગિક છે.

કોઈ કોઈ બાબતોની પુનરાવૃત્તિ લેખમાં થઈ છે તે સકારણ જ એ આગળ પાછળનો સંબંધ જોવાથી માત્ર મ પડશે. કોઈ વ્યક્તિ, કોઈ સંપ્રદાય કે કોઈ સમય, કોઈ સ્થિતિ કે સંધ કે સ્થાયી દષ્ટીને દુઃખ લગાડવાનો ધર્મદો ન હોવા છતાં તેમની નજરે તેવું કંઈ જણાય તો મને ક્ષમા કરે એવી મારી છેવટની વિચિત્રિ છે.

પ્રીતેશ રટ્ટી, મનહર બીદીગ,
મોન એકાદશી, સુવ્યંધ.
તા. ૧-૧૨-૧૯૩૫.

શ્રી. ગિ. કાપડીઆ.

પ્રકાશકનું નિવેદન

જૈનજ્યોતિ સાપ્તાહિક પોતાના ગ્રાહકોને દર વર્ષે એક સુંદર પુસ્તકની ભેટ ધરે છે. પ્રથમ વર્ષે શ્રી. નાગકુમાર મકાતી બી. એ. એલએલ. બી.ની રસભરી કલમથી લખાયેલી શત્રુંજયોદ્ધારક સમરસિંહ નામની ઐતિહાસિક નવલકથા આપવામાં આવી હતી અને બીજા વર્ષમાં કુદરત અને કલાધામમાં વીસ દિવસ એ નામનું મારું લખેલું દળદાર પુસ્તક ગ્રાહકોને સાદર ભેટ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્રીજા વર્ષે જૈનસમાજના અગ્રગણ્ય વિચારક અને વિદ્યાપ્રેમી લેખક શ્રી. મોતીચંદ ગિરધરધાલ કાપડિયાએ ઇ. સ. ૧૯૩૧ની રાષ્ટ્રીય લડત પ્રસંગે મેળવેલા જોશનિવાસ દરમિયાન તૈયાર કરેલું નવયુગનો જૈન એ નામનું પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે. જૈનજ્યોતિના વાર્ષિક પોણાચાર રૂપિયાના પ્રમાણમાં આવડું મોટું પુસ્તક આપવાનું ભાગ્યે જ પરવડી શકે તેમ છતાં આ પુસ્તકની અંતર્ગત દર્શાવેલા વિચારો ન્યારે હું સાદાંત અવલોક્તિ ગયો ત્યારે જૈનજ્યોતિના દરેક ગ્રાહકે આ પુસ્તક મનન-પૂર્વક વાંચવું જોઈએ એ ઇચ્છા અત્યંત બલવતી થઈ અને તે કારણ જ આ પુસ્તક ભેટ તરીકે આપવાનો નિર્ણય કર્યો. મને આશા છે કે ગ્રાહકબંધુઓને આ પુસ્તક નવયુગની ગીતા સમું માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

શ્રી. મોતીચંદભાઈએ કોઈ પણ જાતના બદલાની આશા રાખ્યા સિવાય આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાની અનુમતિ આપી તથા બીજી રીતે પણ પ્રકાશનના કાર્યમાં સરગતા કરી આપી તે માટે આ રથજે તેમનો આભાર માનું છું.

—પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ ૧ છં. (૩-૧૩)

ભૂમિકા

નવયુગનો જૈન કેવો થયો ?	૩
પ્રમાણિત મતભેદ બ્રહ્મ ૭	૪
આપણાથી અન્ય વિચારક	
દોહ શહે	૫
પુસ્તક રચના ક્યાં અને કેમ ?	૬
વર્તમાનયુગની સિલ્પતા	૭
સિલ્પતાના તત્ત્વો-કારણો	૭
સાધનોની વિપુલતા-ઉપલબ્ધતા	૮
આદ્યોનો તફાવત	૮
વિચારકોની જવાબદારી	૯
ધર્મસનાતનતા ક્યાં અને ક્યારે	૧૦
સાધન ધર્મોમાં પસંદગીને	
અવકાશ	૧૧
વિધિવિધિમાં ઓળંગતા ન દોષ	૧૩
પ્રાચીન નગીનો વચ્ચે બેઠો	
સ્ત્રીકાર	૧૩

પ્રકરણ ૨ છં. (૧૫-૨૨)

નવયુગના જૈનનો પરિચય

નવયુગનો જૈન કેવો હતો ?	૧૫
એનું ઐતિહાસિક અવલોકન	૧૬
એ સોલંકી સમયને મુવર્જયુગ માનશે	૧૬
ત્યાર પછીની સાત સદીઓ-અપકા	
-યુગ	૧૮
માલ વચરના-અર્થ વચરના અપકા	૧૯
મૂળ સિદ્ધાંતમાં મતભેદ પડે	
નથી	૧૯
શરણારાજાનુષાંગમાં વિચાર-	

અંકુચિનતાએ કરેલ દુકસાન	૨૦
સિદ્ધાન્તવાચનમાં થયું સંકોચ	૨૨

પ્રકરણ ૩ છં. (૨૩-૪૬)

સાતસે વર્ષના લઘુકાળો

ગ્રામ પાંચમનો અપકા	૨૩
દિગંબર મ્હેતાંબરનો અપકા	૨૫

ઇશિયાવહિયાનો અધડો	૨૮
પાંચ-છ કલ્યાણનો અધડો	૩૦
ચોથી થોયનો અધડો	૩૨
વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિનો અધડો	૩૪
મૂર્તિપૂજનનો અધડો	૩૭
અધડાને પરિણામે પીછેહઠ	૩૯
બાળદીક્ષાનો વર્તમાન અધડો	૪૧
નાના અધડાઓ પાર વગરના	૪૩
છતાં અનેક બાબતો ફેરવાણી છે	૪૪
સમન્વય શક્ય છતાં ભૂલપરંપરા	૪૬

પ્રકરણ ૪ થું (૪૭-૫૧)

સંખ્યાબળ

ધર્મબોધની મદત	૪૭
જૈનમાં નતિભેદ નથી	૪૮
સ્વધર્મીનું સાચું સગપણ	૪૯
ધર્મમાં ભરતી ન થવાનાં કારણો	૪૯
સંખ્યા કેટલી ધરતી ચાલી	૫૦
અનેક દોષોની અવગણના	૫૧

પ્રકરણ ૫ મું (૫૨-૫૭)

દેળવણી અને ગૃહો

દેળવણીપ્રકારને ખાસ મદત	૫૨
વિદ્યાર્થી ગૃહ-ચોજના અને કાર્ય	૫૩
દેવવણીના પ્રકારોનાં કેન્દ્રો	૫૫
નવ યુગની સદિનાની રચના	૫૫
જદના સંસારકોના આદરો	૫૬

ધર્મ

પ્રકરણ ૬ હું (૫૮-૬૭)

ચરણકરણાનુયોગ

ધર્મની વ્યાખ્યામાં થયેલો સંકોચ	૫૮
વિવેક અને સ્વતંત્ર વિચારણા	૫૯
મૂળ માર્ગની શોધ	૫૯
જૈનપણાની વર્તમાન વ્યાખ્યા-એને અમાન્ય	૬૦
લાભાલાભ-દેશ કાળનાં સૂત્રો	૬૧
ચરણકરણમાં સ્વાતંત્ર્ય	૬૩
ક્રિયા અનુષ્ઠાનની ઉપયોગિતાનો સ્વીકાર	૬૫
એમાં સેવાધર્મને પ્રાધાન્ય	૬૫
ભલકો ધરો, ધામધૂમને સ્થાન નહિ રહે	૬૬
ક્રિયા માર્ગને નવો ઝોક	૬૭

પ્રકરણ ૭ મું (૬૮-૭૨)

અદિસા

સમાજરચના અદિસા ઉપર નવયુગની પાંજરાપોળો	૬૮
મનુષ્ય માટે અદિસાના પ્રકારો	૬૯
વિચારક્રમમાં અદિસાને સ્થાન	૭૦
વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ અદિસા	૭૧
અદિસાની સાર્વત્રિક સ્થાપના	૭૧
ગેરસમજૂતીના ખુલાસા	૭૨

પ્રકરણ ૮ મું (૭૩-૧૦૪)

મધ્યમ

માર્ગાનુસારી શુદ્ધનો સ્વીકાર	૭૩
એના પ્રત્યેક શુદ્ધ વસ્તુ નવીનોત્પન્ન વસ્તુ	૭૪
એની બ્યાખ્યામાં નવયુગની વિચારણા	૭૫
નવયુગની સારાઈ-વેસાને અંગે એ શોધા વક્ષા કેવો હશે ?	૭૭
દીન અનાયને અંગે નવયુગ	૮૧
નવયુગનું સ્વાભાવિકસંસ્થ	૮૨
નવયુગનો સત્તામર્ક	૮૩
શુદ્ધપરીક્ષા અને નવયુગ દેશકાળ—આચારની એની બ્યાખ્યા	૮૫
નવયુગ અને દીર્ઘ દષ્ટિ	૮૭
નવયુગનો સેવાભાવ	૮૯
નવયુગની લક્ષણનો પ્રકાર	૯૦
પરોપકારનાં કૃત્રો અને નવયુગ	૯૧
નવયુગનો ઉદ્વિગ્નમધ્યમ	૯૨
નવયુગનો ખાર મતો	૯૩
સામવાદ સામે એ સમન્વય	૯૪
કરો	૯૫
શાંતિભાજનમાં શિથિલતા	૧૦૦
નાટક સિનેમા—અનર્થ દંડ	૧૦૨
નવયુગનું અતિયિસંવિભાજન	૧૦૩
પ્રકરણ ૯ મું (૧૦૫-૧૦૮)	

વધ

ખાજાવપનો નવયુગમાં આકાર	૧૦૫
------------------------	-----

નવયુગમાં સ્વાધ્યાય	૧૦૬
નવયુગનો વેવાવચ્ચ વિચાર	૧૦૭
નવયુગના પ્રાયશ્ચિત્ત	૧૦૮
એનો યોગ અસ્થિતર તપ	૧૦૮

પ્રકરણ ૧૦ મું (૧૦૯-૧૨૨)

સાધુસાધ્વી મધ્યમ કક્ષા

સાધુ સાધ્વીનું ચિત્ર અદ્ભુત છે	૧૦૯
તેન ત્યાગ અપ્રતિમ છે	૧૧૦
આદર્શ ત્યાગી-Superman છે	૧૧૧
કઠીનતાને અંગે મધ્યમ માર્ગ	૧૧૧
મધ્યમ કક્ષાની આખી યોજના	૧૧૨
મધ્યમ કક્ષાનું બાહ્ય આંતર	૧૧૩
છવન	૧૧૪
તેન સર્વન્ટસ સોસાયટી	૧૧૪
આદર્શ સાધુનું આદર્શ છવન	૧૧૫
સાધુઓ અને નવયુગ	૧૧૬
ખટપટી સાધુઓ અને નવયુગ	૧૧૭
નવીનો સાધુઓની પરીક્ષા	૧૧૮
કરો	૧૧૮
સાધુના બે પ્રકાર પડશે	૧૧૮
સાધુ સંખ્યા નાની પણ	૧૨૦
સાધક ધરો	૧૨૦
નવયુગની આદર્શ સાધ્વીઓ	૧૨૧

પ્રકરણ ૧૧ મું (૧૨૩-૧૨૮)

મંદિરો અને નવયુગ

મંદિરોની પવિત્રતા વધશે	૧૨૩
લોભામખાવાપણું બંધ ધરો	૧૨૪
શાંતિ વધશે ધ્યાન વધશે	૧૨૪

તીર્થ સ્થાનનો મહિમા	૧૨૫
તીર્થના અધડાઓ બાંધ થશે	૧૨૬
પૂજનનો આદર્શ ફરી જશે	૧૨૭
કારખાનાંને બદલે પ્રભુસ્થાન થશે	૧૨૮

પ્રકરણ ૧૨ મું (૧૨૯-૧૩૬)

જ્ઞાનસત્રો

ઉપાશ્રયોનો નૂતન ઉપયોગ	૧૨૯
નવયુગનાં પુસ્તકાલયો	૧૩૦
ભાષણોમાં અભિનવશૈલી	૧૩૧
ભાષણોમાં મેગેકેન આદિનો ઉપયોગ	૧૩૨
નવયુગનાં જ્ઞાનભંડારો	૧૩૩
પુસ્તકોનો નાશ શાથી થયો છે ?	૧૩૩
ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રસારની ચોળના	૧૩૫
સંદેશાઓ ઘેર ઘેર પહોંચાડવાની ગોઠવણ	૧૩૬

પ્રકરણ ૧૩ મું (૧૩૭-૧૪૬)

સંગઠન

દ્વીરકાઓ વચ્ચે સહકાર	૧૩૭
મુદ્દા વગરના અધડા	૧૩૮
તક્ષાવતનો લાક્ષણિક નિકાલ	૧૪૦
કોરટનાં નાટકો બાંધ થશે	૧૪૧
સંગઠન કાયમ કરવાના નિયમો	૧૪૨
સંખ્યાબાંધ વધારો	૧૪૩

સંધળજનો ઉપયોગ	૧૪૩
સંધ બંધારની રાજ બાંધ ગવાની	૧૪૫
નિર્વેર સાહિત્યની રચના	૧૪૫

પ્રકરણ ૧૪ મું (૧૪૭-૧૬૦)

જૈન સંખ્યાબાળ

શુદ્ધિ શબ્દના પર્યાયોનો ઉપયોગ	૧૪૭
સંખ્યાબાળ વધારવાનાં પગલાંઓ	૧૪૭
સંખ્યાબાળ વધારવાના પ્રેરક આંકડા	૧૪૮
ઘટવાનાં કારણોનો તપાસ	૧૪૯
ક્યાં અને કેવો હાસ થયો છે-દાખલાઓ	૧૫૦
ભૂતકાળની કર્મકથા	૧૫૧
રખલના ક્યાં થઈ છે તેનું દિગ્દર્શન	૧૫૨
કન્યા-ભોજન-વ્યવહારનો સંખ્યા સાથે સંબંધ	૧૫૩
જ્ઞાતિમંડળ અને આગેવાનોની અવ્યવસ્થા	૧૫૩
પ્રાચીનોને નવયુગના પ્રશ્નો	૧૫૪
જ્ઞાતિભેદો પ્રાંતિક ભેદો ઉડી જશે	૧૫૬
અંતર્યાયન-અભ્યાસનાં દ્વાર ખુલી	૧૫૭
આકર્ષક સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરશે	૧૫૭

મં મુ'બ'ધી મેરસમલુતી	
કર કરો	૧૫૮
ધમ કહાનું સંખ્યાબજને	
અને કામ	૧૫૯
શ્રદ્ધામં બનાવવાના સીધા	
માર્ગ	૧૬૦

મકરંબુ ૧૫ મું (૧૬૧-૧૭૭)

સાધુ-સાધ્વી-શાવક-શાવિકા	
નવયુગના સાધુના બે પ્રકાર	૧૬૧
યોગી તત્ત્વજ્ઞાની	૧૬૨
શાખીઓમાં મહાન ફર્કાતર	૧૬૩
નવયુગના આચાર-શુદ્ધિ	૧૬૪
ધર્મ પ્રભાવક અને સાહિત્ય-	
રસિક	૧૬૬
અનેક દેશોમાં એનું વર્ચસ્વ	૧૬૮
નવયુગની કાવિયા	૧૬૯
વિધવા તરફ પૂજ્ય બુદ્ધિ	૧૭૦
આદર્શ શાવિકા અને વિધવા-	
કેસો	૧૭૦

મકરંબુ ૧૬ મું (૧૭૭-૧૮૮)

દેવ-દંબ, સાધારણ-દંબ,
સાગ દેવે

દેવ-દંબનો રનિદાસ	૧૭૧
દેવ-દંબની નવયુગીન	
અવરણ	૧૭૨
કેસો અને નવીન આનંદગુનો	
કેસવ	૧૭૩

જિનપ્રતિમા ધામધમ

નિચારણા	૧૭૪
આગમ અને મૂળ આદર્શ	
અનુસાર દેવસેવા	૧૭૬
તીર્થોના ક્ષણ બંધ કરી	૧૭૭
મંદિરમાં આવવાની સર્વને	
રમ મગરી	૧૭૭
સાગ દેવેનો કમ અને વહેંચણી	૧૭૮
જાનકેશમાં નવયુગ	૧૭૯
અધિકારી યોગ્ય વિશિષ્ટ	
સાહિત્ય	૧૮૦
સીદાનાં કિત્તી ખાસ પેયણ	૧૮૨
સાધારણ-દંબને ખૂબ	
બદલાવો	૧૮૩
કેસો કપડોયની નવીન	
રીતિઓ	૧૮૪
દંબબધમાં મનાગિકાર	૧૮૭
સામાન્ય અવરણ માટે કેન્દ્રસ્થ	
મંદિર	૧૮૮

સામાજિક

મકરંબુ ૧૭ મું (૧૮૮-૧૯૪)

સમદિ-સંધ

ધર્મનું કેન્દ્રસ્થાન રહેશે	૧૮૯
કેસો તેજવાનાં કાલકામા	
કેસો	૧૯૦
કેસોનાં બંધારણ	૧૯૧
કેસો કિનિનિવારને સમાન	૧૯૨

વર્તમાન પદ્ધતિનું એનું		સ્રીઓને તક 'મળી નથી	૨૧૭
અવલોકન	૧૯૩	વૈધવ્યનાં કારણો	૨૧૭
એક અખંડ સમસ્ત હિંદસંધની		કારણનારો વૈધવ્ય દ્વર	૨૧૮
ચોળના	૧૯૪	વિધવાશ્રમો	૨૧૮
સ્રીઓને સ્થાન, બહુમતિનું		ભાગી કાર્યક્ષેત્ર	૨૧૯
ધોરણ	૧૯૫	સ્રી-તરફના વર્તનમાં પરિવર્તન	૨૨૦
શેઠોને બદલે સેવકો ઉત્પન્ન થશે	૧૯૫	આપત્તિધર્મ તરિક્કે વિવાહ	૨૨૨
હિંદ સંધ અને સ્થાનિક		કન્યાવિક્રય	૨૨૩
સંધનાં કાર્યક્ષેત્રો	૧૯૬	વરવિક્રય	૨૨૫
સમસ્ત પરિપક્વી બંધારણ	૧૯૭	વરકન્યા પસંદગી	૨૨૫
પરિપક્વમાં કેવા પ્રશ્નો વિચારાશે	૧૯૮	વેવિશાળની પ્રથા	૨૨૬
પરિપક્વ પ્રમુખસ્થાન કોને		એથી લાભ નથી, નોષમ	
આપશે	૨૦૦	મોહું છું	૨૨૭
જ્ઞાતિ—જૈન ધર્મ અને નવયુગ	૨૦૨	એક સ્ત્રીની હયાતીમાં બીજી	૨૨૮
શાસ્ત્ર વિચારણાને તેમાં સ્થાન	૨૦૩	એકપત્નીવ્રત	૨૩૦
જ્ઞાતિઓનું નવયુગમાં ભવિષ્ય	૨૦૫	વાર્તામાં પરણવાનો ધંધો	૨૩૪
નવયુગનાં લક્ષો	૨૦૭	જમણવાર	૨૩૫
લક્ષ ક્ષેત્રમાં નવીન વિશાળતા	૨૦૮	નવકારશી—સ્વામી વાતસદ્ય	૨૩૭
જૈન ધર્મીને કન્યા આપવાની		લક્ષવય	૨૩૮
દૃષ્ટ	૨૧૦	વિધવા માટે સગવડો	૨૩૯
પુત્રીનાં લક્ષને અંગે પ્રશ્નો	૨૧૧	જૈન વિધિએ લગ્ન	૨૪૦
માતપિતા સલાહ દેનારને સ્થાને	૨૧૨	દૃષ્ટા છેડા	૨૪૧
લક્ષવ્યવહારને સંખ્યાબળ સાથે		પ્રકરણ ૧૯ મું (૨૪૪-૨૬૦)	
સંબંધ	૨૧૪	સામાજિક (આત્ર)	
પ્રકરણ ૧૮ મું (૨૧૫-૨૪૩)		રડવાફટવાનો રિવાજ	૨૪૪
સામાજિક (આત્ર)		ઉત્તર કાર્ય	૨૪૬
વિધવાનો પ્રશ્ન	૨૧૫	લાજ	૨૪૭
અત્યારની વિધવાની દશા	૨૧૫	ભોજન કન્યાવ્યવહાર	૨૪૮
સ્રીસ્વભાવ, સેવાભાવ	૨૧૬	જૈન સંખ્યાબળ	૨૫૦

લેન થ'લા દિવંતમાં	૨૫૨
ધંચાચલ ફેડ	૨૫૨
રેવા અને બદલો	૨૫૩
મિલકત (પ્રાપ્તિ) ને સવાલ	૨૫૫
અમલદાર—સમાજવાદ	૨૫૭
પરિવર્તમાનમતને નિરૂપણ	૨૫૮

મકરંદ ૨૦ મું (૨૬૨-૨૭૨)

સામાજિક સંસ્થાઓ

પ્રાચીનોમાં સંસ્થાઓ અપભ્રંશ	૨૬૨
વિદ્યાર્થિશ્રદ્ધો	૩૬૩
વિશ્વ વિદ્યાલય	૨૬૩
કેળવણી મંડળ	૨૬૩
બાળાશ્રમ—કુટુંબો	૨૬૪
સેવાશ્રમ	૨૬૪
અનેક સમિતિ અને સંસ્થાઓ	૨૬૬
વિદ્યાર્થિનિર્ણયમાં બહુમતિને	
સ્થાન	૨૬૭
અર્થમાં સીમિત સ્થાન	૨૬૮
ધનબળ અને નવયુગ	૨૬૯
બેના પ્રકારની વિવિધતા	૨૭૦
વિવિધતામાં વિવેક અને	
અવસ્થા	૨૭૨

મકરંદ ૨૧ મું (૨૭૩-૨૮૨)

બ્યાપાર

બ્યાપાર એ વર્તમાન જોડોને	
મુખ્ય અવસાથ	૨૭૩
બ્યાપારમાં માત્ર વહેંચણી દ્વારા	
આવી	૨૭૪

તેની સામે જે આર્થિક પ્રસંગો	૨૭૪
પરિવર્તનની દિશા	૨૭૫
વહેંચણી ધીમે અસરો પાડે	
લાભરો નહિ	૨૭૬

તેના વર્તમાન અનેક	
દાખલાઓ	૨૭૭

બ્યાપારી કેળવણી	૨૭૮
કેળવણીમાં વિજ્ઞાનને સ્થાન	૨૮૦
બ્યાપારી જ્ઞાનની વિવિધ દિશા	૨૮૧
બ્યાપારનાં ક્ષેત્રો અને પદ્ધતિ	૨૮૨
સાવધાની નાણું રાખણ આદિ	

પ્રશ્નો	૨૮૩
સહો અને નવયુગ	૨૮૪
જુગાર અને નવોનો	૨૮૫
સહો બ્યાપાર ન કહેવાય	૨૮૭
નાણું વિચરે આર્થિક પ્રશ્નો	૨૮૮
તદ્દીન નવાં ક્ષેત્રો દ્વારા આવરો	
—બંધનાં જરો	૨૮૯

કુંઠો નજરે બ્યાપાર પર છીંછી	૨૯૦
બ્યાપારી સાદસ અને નવયુગ	૨૯૧

મકરંદ ૨૨ મું (૨૮૩-૩૦૬)

કેળવણી

એને બહુ પ્રકારમાં અર્થવાની	
અગત્ય	૨૯૩
પ્રાથમિક કેળવણી	૨૯૪
માધ્યમિક શિક્ષણ—ઉચ્ચ	
શિક્ષણ	૨૯૫
પાઠશાળાનું કાર્ય	૨૯૬

કેળવણીગૃહો	૨૯૭
તેના સંચાલકો તથા નિયામકો	૨૯૮
કેંદ્રસ્થ કેળવણી સંસ્થાઓ	૨૯૯
સાહિત્યને અંગે કર્તવ્ય	૩૦૦
કેળવણીનાં સાધનો	૩૦૧
સિનેમા અને કેળવણી	૩૦૨
ચિત્રો ફોટાઓ આલ્બમો	૩૦૩
વાંચનમાળા	૩૦૪
નવયુગમાં વિચારોનો ખૂણું	
અમલ	૩૦૫
સાહિત્યનાં અનેક સાધનો	૩૦૬

રાજકીય

પ્રકરણ ૨૩ મું (૩૦૭-૩૧૬)

રાજકારણ

રાજકારણ અને વ્યાપારને સંબંધ	૩૦૭
રાજકારણની કેળવણી	૩૦૮
રાષ્ટ્ર અને સમાજ	૩૦૮
ખાસ પ્રતિનિધિ નવયુગ નહિ	
માંગે	૩૦૯
પસંદગીમાં વિશાળતા	૩૧૦
સેવાનો બદલો (માનવેતન)	૩૧૧
સેવા કરનારને ચિંતા ન	
રહેવી ઘટે	૩૧૨
રાષ્ટ્રભાવના અને વિચાર પ્રગતિ	૩૧૩
કાર્ય કરનારાઓની પ્રાપ્તિ	૩૧૪
ભવિષ્યના ઇતિહાસનાં મંડાણ	૩૧૬

સ્ત્રીય

પ્રકરણ ૨૪ મું (૩૧૭-૩૩૦)

નવયુગમાં નારી

એને માટે અલગ ઉદ્દેશની	
જરૂર	૩૧૭
સ્ત્રીઓને થયેલો અત્યાય	૩૧૮
સર્વ બંધારણમાં સ્ત્રીની દૃષ્ટિને	
અભાવ	૩૧૮
એની સ્થિતિ થવાનાં કારણોનો	
ઇતિહાસ	૩૧૯
આંખમાંથી આંસુ ખરે તેવાં	
પરિણામ	૩૧૯
સ્ત્રી શક્તિને ખૂબ કચરી	૩૨૦
તેવામાં એક મહાત્મા જાગી	
ઉઠ્યો	૩૨૧
એણે સ્ત્રીઓમાં અદ્ભુત ભાવ	
નેયો	૩૨૧
અને એણે પોકેટીંગલું કામ	
સોંપ્યું	૩૨૧
નવયુગની નારી કેવી થશે	૩૨૧
સ્ત્રીકૃત સેવાનાં પ્રકાર	૩૨૨
સ્ત્રી તરફના વલણમાં મોટો	
ફેરફાર પડશે	૩૨૩
ગૃહજીવન	૩૨૫
નવયુગમાં આદર્શ દાંપત્ય	૩૨૬
આખી પદ્ધતિમાં મોટો ફેરફાર	૩૨૭

રાજકારણ, સંપના
મેળાવડા ૩૨૮

રાનો પ્રમ નવયુગને નહિ
મુંઝરે ૩૨૮

સક્રિયો સદયોગ ધરો ૩૨૯

દી દોલદારી કુન્દો ગળારો ૩૩૦

શાસ્ત્રિક

કરણ ૨૫ મું (૩૩૧-૩૩૬)

શરીર

રી પ્રત્યે અત્યાર સુધી
બેરદારી ૩૩૧

મે એ બનાકે કું મિદી મિદી
'અશામ કીયા' ૩૩૨

રીર સુધારવાનાં પગલાં ૩૩૩

જીમનાં તાલીમના કામગીરી ૩૩૪

જીમના ભાગો ૩૩૫

વયુજ અને રમતો ૩૩૬

પ્રધારાથી ગમરાવ નહિ ૩૩૭

પ્રતિપત્તિ કામગીરી ધરવા
નહિ ૩૩૮

વેચારીને આગળ ધપવું ૩૩૯

નૈતિક

મકરણ ૨૬ મું (૩૪૦-૩૪૮)

નીતિ

પ્રમાણિકપણું ૩૪૦

સત્ય ૩૪૨

અને સમજૂતી ૩૪૩

ધર્મ નીતિનો સંબંધ ૩૪૪

દુલનાતમ ધર્મોમાં ચૂંચવણ ૩૪૫

કુલનરહસ્ય નીતિ ૩૪૬

પ્રતીબંધ સુધે ૩૪૭

નીતિમાર્ગ દુર્ધર હતાં સંગીન ૩૪૮

રોધખોળ

મકરણ ૨૭ મું (૩૪૯-૩૬૮)

પુરાતત્ત્વ

પુરાતન બાબતોની રોધખોળ ૩૪૯

એકરત્નોનાં બાબતો ૩૫૦

રોવાલાવી આજીવન સંઘર્ષ ૩૫૧

એ નર્મની નવયુગમાં ખાસ

જરૂર ૩૫૧

સર્વન્ટસ ઓફ જોન ઓરડર ૩૫૧

સુસંધ ૩૫૨

પર્યાયત ફંડ ૩૫૩

આપાર—ખેતી	૩૫૩	ઉદયકાળની સમીપમાં	૩૬૨
નવયુગનું બળ સ્ત્રીશક્તિ	૩૫૪	સર્વ સામાન્ય પૂજા—પ્રાર્થના	૩૬૩
નવયુગમાં સાધુનું સામાન્ય		સ્થાનકવાસીઓ પ્રત્યે	૩૬૩
ખેટકોર્મ	૩૫૬	સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકો પ્રત્યે	૩૬૩
જૈનોનું સંખ્યાબળ	૩૫૬	દિગંબર બંધુઓ પ્રત્યે	૩૬૪
મહાસભા અને રાષ્ટ્રભાવના	૩૫૮	જૈન મહામંદિરના ચણતરમાં	
બ્રહ્મચારિણી—કુમારિકાઓ	૩૫૯	સૂત્રો	૩૬૪
ક્રિયા કરતાં ચારિત્ર તરફ		ગ્રેરણા અને ભાવના	૩૬૬
નવયુગ	૩૬૦	શાંતિની પ્રાર્થના	૩૬૭
યુગપ્રધાનનું આવાગમન	૩૬૧	નવયુગ પ્રત્યે અબ્રાહમલિંકન	૩૬૮
બરમગૃહ ઉતરી ગયો	૩૬૨	શિવાસ્તે પંથાનઃ સંત	૩૬૮

સર્વમંગલમાંગલ્યમ્

नवयुगनो जैन

પ્રકરણ ૧ લું

ભૂમિકા

કોઈ પણ પ્રગતિ પ્રગતિ કરવી હોય તો તેણે ભવિષ્ય ઉપર નજર નાંખવી જોઈએ. જે પ્રગતિ માત્ર પોતાની જૂતકાળની વિશિષ્ટતા ઉપર માન લઈ, તે પર ગૌરવ રાખી બેસી રહે છે તે આ યુગમાં ટકી શકે તેમ નથી. એને ધસારાનો રામ લાગે છે અને એનો કેમિક વિકાસ અટકી જઈ એ ધીમે ધીમે નાબૂદ થતી જાય છે. આ મુદ્દાથી ‘નવયુગનો જૈન કેવો થશે?’ એ સદાજ પ્રશ્ન પ્રાપ્ત થાય છે. એ વિચારણા જૂળ અવસોકનને પરિણામે અનેક દૃષ્ટિબિન્દુઓથી કરવાની છે. એને લઈને આપણે નવયુગનો જૈન રીતસર શિક્ષણ લઈ ઇતિહાસના ચાનથી મુસબત થયેસો, ધર્મના શુદ્ધ તરવને સ્વીકારનારો, વચ્ચેના વખતમાં દાખલ થઈ ગયેલાં પાંગળાં સાધનોને વિવેકથી સમજનારો, પ્રાગતિક તરવોને પોષનારો અને અનિષ્ઠ તરવ સમજાય તેને પૂડતી સ્વતંત્રતાથી ફેંકી દેવાની જાહેર દિમતવાળો કદખીએ. એ કેવો થશે, એની વિચારણામાં એ શું શું કરશે એની ચર્ચા માથે, એ જૂતકાળ તરફ કઈ દૃષ્ટિએ નજર નાંખશે તે પણ વિચારવાનું જતી આવશે અને અનેક દૃષ્ટિબિન્દુથી આધુનિક જૈન પરિસ્થિતિ તપાસવાના પ્રયત્નો તેની દૃષ્ટિએ આ ચર્ચામાં આન પામશે.

પ્રમાણિક મતભેદ એ ભૂપણ છે

આ ચર્ચા વિશાળ દૃષ્ટિએ કરવાની છે અને વાયકવર્ગને વિશ્વાસ કરવાની છે કે કોઈ દૃષ્ટિબિન્દુ એની નજરમાં ન જતરે તો પણ સાદાંત એક વાર આખો લેખ તેણે વાંચી જવો. એમાં ગળે ન જતરે એવી વાતથી ચિંતા કરવા કરતાં નવયુગની ભાવનાની દિશા સમજવાના અનેક પ્રસંગો જરૂર મળશે અને આખો લેખ વિચાર્યા પછી પોતાના અભિપ્રાયો બીજા વાચન વખતે તપાસી જોવાના પ્રસંગો પણ પ્રાપ્ત થશે. વિશાળ ચર્ચા કરતાં મગજનું સમતોલપણું જળવાઈ રહેવાની ખાસ આવશ્યકતા પર ભાર મૂકવાની ભાગ્યે જ જરૂરિયાત હોય. ભૂમિકા રૂપે જરૂરી ખુલાસા આવશ્યક છે. વર્તમાન કેળવણી જે અનેક નવી ભાવનાઓ આપણને શીખવે છે તેમાં એક મુદ્દાની વાત એ છે કે મતભેદથી જરા પણ ગભરાવું નહિ. પ્રમાણિક મતભેદ એ સમાજશરીરનાં સ્વાસ્થ્યનું અંગ છે, એ ભૂપણ છે, એ દૂષણભાવ છે. અનેકનાં નવનવાં દૃષ્ટિબિન્દુઓ સમજવાં અને સમજીને તેને ઘટાવવાં એ વિચારવિશાળતાનો લક્ષણ છે. આપણા દેશમાં વિચારકશક્તિ ઘણી બળવાન હતી એ આપણે ન્યાયના અને દાર્શનિક ગ્રંથો વાંચતાં જરૂર જોઈ શકીએ છીએ, પણ વિચાર-પરિબળ સાથે વિચારસહિષ્ણુતા ઘણી ઓછી જોવામાં આવે છે. અન્યનો મતભેદ ઘણી વાર ખેદકારક અંગત સ્વરૂપ પકડી લેતો અને સેંકડો બાબતોમાં મતઐક્ય હોય, પણ એક બાબતમાં મતફેર થાય તો કલેશનું રૂપ લઈ લેતો હતો. એવા અનેક પ્રસંગો આ ઉલ્લેખમાં પણ જોવામાં આવશે. અહીં પ્રસ્તુત વાત એ છે કે ચર્ચાના સ્વીકૃત ધોરણો સ્વીકારી ચર્ચા જરૂર કરવી, પણ આપણાથી અન્ય વિચારક હોઈ શકે જ નહિ, કે આપણા જ વિચારમાં સત્ય

હોઈ શકે એવા ધોરણે કદિ વિચારણા કરવી નહિ. સત્યની જ ગવેશણા કરવી હોય તો તેનો ધખરો એક વ્યક્તિ કે એક કેમને નથી હોતો, હોઈ શકે નહિ અને વિચારપ્રમાણિકતા તદ્દન પરસ્પર વિરુદ્ધ લાગતાં પશ્ચિમામોર્મા હોઈ શકે છે એ ધોરણ સ્વીકારી ચાલતું સ્વપરને દિતાવહ છે અને મતભેદ હોય ત્યાં પણ અપેક્ષા સમજતાં ચીખતું એ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સમજવાનું અનિવાર્ય પશ્ચિમામ હોતું જોઈએ. જે દર્શને નવપ્રમાણ જ્ઞાનને અતિ મહત્ત્વ આપી તે પર મૃચક્ષરણ કરી માનસશાસ્ત્રની અપરિમિત સેવા બજાવી છે, ત્યાં મેકેચ અને શ્રેકગ્રામ ન હોવી જોઈએ. આ સંબંધમાં અત્યંત દુર્દશા જોવામાં આવે છે તેથી આ મુદ્દો ખૂનિકામાં જ રૂપે કરવાની જરૂર જણાઈ છે. કહેવાનું તારખ્યું છે કે નવપુત્રની ભાવનાઓ ભંખમેસતી ન લાગે તો પણ ઉરકેરાઈ ન જતાં એનાં કાંભુ અને એનો ઇનિદાસ તપાસવા પ્રયત્ન કરવો અને મતભેદને મહત્ત્વ આપવાને બદલે સમન્વય કેમ થાય એની આવીઓ શોધવા ઉત્સુક થવું. એમ ન જ થઈ શકે તો સમજાવે આ પુસ્તક સાદાંત એક વાર વાંચી જવાની રૂપા કરવી અને અભિપ્રાય આપવાની ઉત્તરગ કરવા પહેલાં સમાજશાસ્ત્રના બેનરેમમાં-બીનરમાં ચેમરા પ્રયત્ન કરવો.

જે જે પરિસ્થિતિઓ થઈ છે અને તેને નવીન મેકે મળ્યો છે, અથવા મળવો મેકવિન છે, તેની પછવાડે લાંબો ઇનિદાસ હોય છે તે આવી સામાજિક વિચારણામાં ખૂબ ખ્યાનમાં રાખવું. ધણી વાર અન્યને તદ્દન સામાન્ય અથવા જીનજરરી લાગે તેવી ભાખનો મમાજને મેકે આપી કે છે તે અનેક પ્રમંત્રે જોવામાં આવશે. ખીજી સામાન્ય પ્રાસ્તાવિક મુશ્કેલીઓ અનેક પ્રમંત્રે વિચારણા દરમ્યાન અને પુનઃકના અન્નિમ કારમાં થશે એ પર પડતું ખ્યાન આપવા વિરમિ છે.

પુસ્તકનું નિર્માણ, કેમ ને કેવી રીતે?

આ આખું પુસ્તક નવયુગના તત્ત્વો સમજનાર, વર્તમાન પરિસ્થિતિના અભ્યાસક, ઇતિહાસના જાણકાર, ધાર્મિક પ્રવાહની ઊંચીનીચી ગતિના ગવેષક અને બની શકતી તટસ્થ ભાવનાના પોષક મુમુક્ષુ પુરુષોની સાથે થયેલી ચર્ચાવિચારણાના પરિણામે લખાયેલું છે. એમાં અનેક સ્થાને પ્રચ્છન્ન અને પ્રત્યક્ષ હૃદયવેદના પણ દેખાશે. નવયુગના અનેક પ્રસંગો થવાની શક્યતા સાથે લેખક સમ્મત હોય એમ ધારી લેવાનું કારણ નથી, પણ જેવું દેખાયું તેવું લખી નાંખી કામની પાસે નૈવેદ્ય ધરવાની ફરજ સમજાયા ઉદ્દેશ્ય કયો છે. આ પુસ્તક લખતી વખતે જૈન કામને લગતો એક પણ લેખ વર્ષ ઉપરાંત સમયથી વાંચ્યો નથી. અનેક વર્ષોના અનુભવેલા પ્રસંગો પર થયેલ વિચારણા ને અવલોકનો રજૂ કરવાની તક મળી તેનું આ વ્યક્ત પરિણામ છે. આ દૃષ્ટિમાં કાંઈ તટસ્થતા દેખાય તો આવકારદાયક ગણાવી જોઈએ. કાંઈ પણ સાધનની ગેરહાજરીમાં એક પછી એક વિચાર આવ્યા કરશે એમ ધારી લઈ આ પુસ્તક લખવા માંડ્યું છે. એની પરિપૂર્ણતાનો દાવો તો કાંઈ રીતે શક્ય નથી. લખતી વખતે સાધનની પણ અછપતા છે, ચર્ચા કરનારની મંખ્યા નહિવત્ થઈ ગઈ છે અને વાતાવરણ વિચિત્ર છે. આવા સંજોગોમાં એક દિવસ કરતાં કરતાં એક મહાનાદ્રીય બંધુના હાથમાં પુસ્તક જોયું. તેનું નામ હતું 'નવયુગના ધર્મ' એટલા નામાભિમાન પરથી નવયુગના જૈનની કેવી ભાવનાઓ થશે તે પર વિસ્તૃત ઉદ્દેશ્ય કરવા નિર્ણય થયો. આ પ્રસંગે પ્રસ્તુત અપ્રસ્તુત પ્રાસંગિક વાતો કરી ભૂમિકાએ લેખકને દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની સાગની મચતા કરી હવે મુદ્દા પર આવી જઈએ.

આતું આ પુસ્તકનું નામ પાડવાનું કારણ શું? નવયુગ એટલે કયો યુગ? એને જૂના યુગ સાથે સંબંધ ખરો કે નહિ? નવયુગના જનને પ્રાચીનોથી જુદો કેમ પડાય? ધર્મસત્ત્વની મનાતનતા સ્વીકારનારાને નવીન અને પ્રાચીન એવો ભેદ કેમ હોઈ શકે? એ કોઈ વાત ન હોય તો તે કેમ લાવી શકાય? અને એ રીતે આ પુસ્તકની આખી પદ્ધતિ બીનજરૂરી હોઈ પ્રયાસ અર્થવિહીન છે એવો પ્રશ્ન સહજ છે, તેથી આ પુસ્તકની આવશ્યકતા પ્રથમ સિદ્ધ કરીએ.

યુગભાવનામાં પરિવર્તન

પ્રાચીન યુગથી આ યુગ ધણી રીતે જુદો પડે છે. હિંદમાં વંશપરંપરાગત ભાવના, આદર્શ અને વ્યવહાર સૈકાઓ સુધી આલતા, વગર ફેરફારે એક યુગથી બીજા યુગને વારસામાં મળતા અને છત્ર જેવા ફેરફાર વગર ઉત્તરોત્તર આત્મા આવતા; મોચીનો દીકરો મોચી થાય અને જુદાનો જુદાર થાય, આ આખી ભાવના અને મંદ્યવહારપદ્ધતિમાં આ યુગમાં મહાપરિવર્તન થયું એ પ્રથમ ફેરફાર.

બીજો ફેરફાર અભ્યાસના ધોરણને લઈને થયો. અમુક બાદ્યણે વિદ્યાનિબળતા રૂવા કાઢી જતા અને સારા વૈયાકરણ, નૈયાયિક, જ્યોતિષી આદિ થતા તેનો હિસાબ તેમની અતિ અપ્રમંજીબાને કારણે ન ગણીએ, તો મામાન્ય જનતાનું કેળવણીને અંગે ધોરણ બહુ સામાન્ય પ્રકારનું હતું. જુદાર, સુનાર, કસ્ટી, મોની, કારીગર, મિત્રી આદિ વસવાવાનો આખો વર્ગ સમસમ નિરક્ષર હતો. એકંદરે એ વર્ગ બાળવા જતો જ નહિ અને એમને બજારની જરૂર છે એવી જરૂરિયાત કોઈ સ્વીકારતું પણ નહિ. આપણને આ લેખમાં સામાન્ય રીતે વણિકવર્ગ સાથે સંવિશેષ લાગે વગર છે. તેનું અભ્યાસનું ધોરણ પણ બહુ સામાન્ય

પ્રકારનું હતું. શોળા આંદ, ક્ષત્રી, આરાધ્ય, નામા, ગણતરીથી (કાગળ લખવાની પદ્ધતિ) અને વિસ્તાર, દંડમાં અંગિકામાં જેને ત્રણ આર કહે છે (Reading, Writing, Arithmetic વાચન, લેખન, અંકગણિત) આ સામાન્ય ધોરણ હતું. પંચોપાખ્યાન જેણે વાંચનું મેળ તે પાંચમાં પૂજ્યા સાયક ગણાય—કાલો માણસ ગણાય, સત્તાદ સેવા સાયક ગણાય અને ત્રણ તરીકે તકનાર પતાવવાને સાયક ગણાય. આ ધોરણ હતું. એને અંગે અપવાદો હોવા જોઈએ, પણ તેનો પ્રકાર તદ્દન નિર્ણય હોઈ ઉપેક્ષાને પાત્ર છે. આ આખું ધોરણ નવયુગમાં તદ્દન ફરી ગયેલું જોઈ શકાય તેવું છે.

સાધનોની વિપુલતા

વિચાર કરવાનાં સાધનો નવયુગમાં ઘણાં વિસ્તૃત થઈ ગયાં છે. મુદ્રણકળાથી અલભ્ય પુસ્તકો જનતા સુધી પહોંચી શક્યાં છે, રેલવેથી અંતરો ઓછાં થઈ ગયાં છે, વાયુયાનથી તેથી પણ ઓછાં અંતરો થતાં જાય છે અને પાશ્ચાત્ય પ્રજાના અને તેના વિચારોના સંયોગ—સંબંધમાં આવવાથી વિચારક્ષેત્રની મર્યાદા વધી છે. અત્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમના વિચારોનો સંઘર્ષણકાળ છે અને પરિવર્તન ધમ્જાએ કે અનિચ્છાએ પણ અનિવાર્ય છે. આ યુગે પદ્ધતિસર ઇતિહાસ જાણ્યો, અનેક દેશની પ્રજાઓ શા માટે લડી અને કેવાં પરિણામો અનુભવી શકી એ તેના જાણવામાં આવ્યું, એણે ધર્મ નિમિત્તે થતાં યુદ્ધો અન્ય પ્રજાના સંબંધમાં જાણ્યાં, આ રીતે એને તુલના કરવાનાં પ્રબળ સાધનો સાંપડ્યાં.

આદર્શોમાં ફેરફાર

અને મોટો ફેરફાર તો આદર્શો ફેરવાનો થયો. જ્યારે સાહિત્ય મોટા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય, વાક્યપ્રવેશ એ જીવન—

વેશનાં દારો યાય અને વિચારગ્રંથિ ખુલ્લવાના અનેક પ્રસંગો મન્ય પ્રજાનાં જીવતાં અને જૂતકાળનાં જીવનોને અસર કરતાં ખાય, ત્યારે જીવનદૃષ્ટાંતો સ્વસ્વરૂપે અનેક આદર્શોને પૂરા પાડે અને મંચવદાર હિંદના ચાર ખૂણાની બહાર મુદ્દેલાઈથી યર્ષ શકે, કમદ્વેષપાણનાં સાધનો સુલભ યાય અને અનેક પ્રાણીઓને અન્ય પ્રકૃતિઓનો અભ્યાસ કરી તેના ગુણદોષની વિચારણા સાથે પોતાની પ્રકૃતિની તુલના કરવાનું બની આવે — આ વગેરે અનેક કારણોથી પ્રાચીન આદર્શોમાં મહાન પલટો યર્ષ જતો જોવાય છે અને છતાં હજી તો તેની સરખાત જ છે, એ વાત પણ ખ્યાનમાં રાખવાની છે. અત્યાચ્છા યુગમાં વર્તતા લોકો તો હજી પરિવર્તન કાળમાં છે, પૂર્વપ્રજિમના તરંગો વચ્ચે અથડાય છે, પણ પાશ્વર્ય આવનાને પચાવનાર નવો યુગ તદ્દન નવીન પ્રકારનો આવવાનો છે તે આ વિચાર્યર્થોમાં આગળ જોઈ શકાશે, કેટલુંક કંપી લેવું પડશે અને બીજું મમમ શું કામ કરી શકે છે તેની શક્યતા પારખવાની આવડત ઉપર મુક્તવલી રાખવું પડશે.

વિચારદેહની વધુ જવાબદારી

આ વગેરે અનેક કારણોથી નવયુગને પ્રાચીનયુગથી જુદો પારી શકાય તેમ છે. પરિવર્તનયુગ બહુ લાંબો વખત ન ચાલે, પણ તે સમયના વિચારકોની જવાબદારી વધારે જરૂર જ ખરી. તેનામાં દીર્ઘદર્શિતા હોય તો તે નવયુગના આવના પ્રવાહને ઝોક આપી શકે, અનિષ્ટ સામે તૈયારી કરવાની મૂંઝતાઓ પણ આપી શકે અને સમત્વમ કંઠવાના સાધનો તૈયાર કરી રાખી અનેક પ્રકારે સમાજને ઉપયોગી તત્ત્વોને બહાર લાવી શકે.

નવયુગ અને પ્રાચીનયુગ વચ્ચે આ કારણે તફાવત પડે છે. અત્યારે એક વિચારને સમજનાં, એને વક્તવ્ય આપનાં અને એનો

સ્વીકાર કરી કરાવી અમલમાં મૂકતાં વર્ષો લાગતાં નથી. વચ્ચે એવો કાળ હતો કે વિચાર અને વાતો ઘણી થતી, પણ અમલી કાર્ય બહુ વખત મુલતવી રાખવામાં આવતું. એ સમય હવે ચાલ્યો ગયો છે. ચાળીશ વર્ષનો છેલ્લો ઇતિહાસ તપાસીએ તો અમુક દેરદાર થવા જોઈએ, ઇષ્ટ છે — એવી વાતો તો પુષ્કળ થઈ છે, પણ વાતોના પ્રમાણમાં અમલ તદ્દન નિર્જીવ ગણાય. એ પરિસ્થિતિ પરિવર્તનયુગમાં જરૂર થાય તેવી છે, પણ હવે તો પરિવર્તનયુગને પણ છેડે સમાજ લગલગ આવી ગયો હોય તેમ જણાય છે. તેથી નવયુગને અને પ્રાચીનયુગને કાંઈ સંબંધ ખરો કે નહિ એ પ્રશ્નનો નિકાલ થઈ જાય છે. એનો સંબંધ પરિવર્તન-કાળની મારફતે છે અને તે ફટલો રહેશે, ફટલો રહેવો ઇષ્ટ ગણાય અને ક્યાં તૂટી જશે એનો વિચાર કરવો એ આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ છે.

નવયુગના જૈનોને પ્રાચીન જૈનોથી જુદા પાડવા નથી, પણ એ અભારે પ્રવર્તતી અનેક પરિસ્થિતિ દ્વારા જરૂર જુદા પડી જવાના છે એ તો આ ઉલ્લેખની ભૂમિકા જ છે. આ લેખનો જેમ વિસ્તાર થતો જશે અને એનાં અભ્યંતર કારણોમાં ઉતરવાનું બનશે, તેમ આ બંને યુગો ક્યાં જુદા પડશે તે જોવાના અનેક પ્રસંગો સ્વતઃ પ્રાપ્ત થશે.

ધર્મસૂત્રની સનાતનતા

અત્રે ધર્મસૂત્રની સનાતનતાનો પ્રશ્ન પ્રાપ્ત થાય છે. ફેટલાક એમ માને છે કે ધર્મ એ તો સનાતન સત્ય છે, એમાં પ્રાચીન, અર્વાચીન કે નવીન એવા પ્રકારો હોઈ શકે નહિ અને આ લેખ કે એની અંદરની ચર્ચા વ્યર્થ છે. આ વિચાર ઘણો ગેરસમજીતીથી ભરેલો છે અને પ્રગતિનો રોધક છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના અને ક્રિયા-

વિભાગના હોડા અભ્યાસ વગર સ્નાતકનાના બાદના આશ્રય નીચે
કાર્મ નવીન વિચારની સમ્મતાનો પ્રચારમાં સમ્ય નથી એ અંગે તો
બાદ સંલેખમાં બનાવતું પ્રાસંગિક અનુદાન. બાકી એ પર સ્વતંત્ર
ઉલ્લેખ કરવા જેવું છે. આપણે એ વિષયની મુદ્દાઓની હાલિયામાં
જરા અંશપ્રવેશ કરીએ.

જનહર્શનના તત્ત્વવિભાગ અને અનુદાન વિભાગ એ બે વિષયો મુદાના છે. દશાનુયોગ અને રઘુનાનુયાય પણ એ દર્શનને અંગે છે, પણ દશા શ્વદાનો વિષય છે અને રઘુના અભ્યાસનો વિષય છે. એને આપણા માટે વિષય મઃયે ખ્રમ મંબંધ નથી.

આધનધર્મોમાં વિશ્વજ્ઞતા

તાર વિવિધમાં છેતરતો હાથ જોવાઈ ચૂક્યો છે. આત્માનું
અગિત્ય, તારોની વ્યવસ્થા, ચેતનનો ખેડ, એનો રિદામુદ્રક,
કર્મનો સિદ્ધાન્ત, નિર્ગેહનો સિદ્ધાન્ત, સ્ત્રોતગંધી, નવક્રમાધુવાદ,
સાવત્રી વ્યાખ્યા, કર્મભંધનાં હેતુઓ, પ્રવલ્લથી કર્મ મુદ્ધેની સમર્પ
વડેરે નિમિત્ત કર્મ ગમેણ તારો છે. એ સુમધુના ચમકે કર્મ દોરે,
એના ઉપર તારની દેહિઓ ચાલે, પણ એને જો આત્માનું
અગિત્ય, કર્મનો મુખંધ, આત્માનો ખેડ ન મળે, પાત્રનું ન
પાત્રે ને ધૈન્ય દલીલ રોકો નથી. આ મુદ્દાએ આત્મામાં મનને
ન દેઈ દોરે, ન સંકલે. પણ આત્માનો ખેડ મુદ્ધેનાં કારે
અને મુદ્ધેનાંની સેવાનાં કાર્યમાં જાવી છે. એને એને
આત્મા અનેક રંગ અને અધિકાર છે, નવોની ઉચ્ચલેખના
છે, પિરિદ્ધતા આશાનના છે, નાનકળા છે અને એને એને એને
અનેક રંગે અનુચ્છામાં આપ્યા છે. પ્રથમ તે નવુપરે અને
પછીનાં નિવારે નવુપરે છે એને પ્રથમ રંગ: માર્ગનુદીની
ઉપરનાં જગત્માં છે અને તે સુમધુનું નવુપરે નીચે દર્શાવે

તે ધર્મ—શુદ્ધ ધ્યાનના શૈલેશીકરણ સુધી અનેક માર્ગો બતાવ્યા છે. આ વિષય ઘણો વિશાળ છે અને આકર્ષક છે. સાધનધર્મોનો પાર ન હોવાથી તેમાં અનેક પ્રકારની છૂટ મૂકેલી છે. એક પ્રાણીને જંગલમાં રહીને પોતાની મુક્તિ સાધ્ય થઈ શકે તેવું લાગતું હોય તો તે સમાજ સાથે માત્ર આહારપ્રાણીનો જ સંબંધ રાખે. બીજાને લેખો લખીને, પુસ્તકો બનાવીને, વ્યાખ્યાનો તૈયાર કરીને, ચર્ચાઓ યોજીને, અન્યને માર્ગો લઈ આવવા કરવાનું યોગ્ય લાગે અને તે દ્વારા પોતાની મુક્તિ સાધી શકે તેવું તેને લાગતું હોય તો તેણે તેમ કરવું. એમાં સમાજમાં રહી કામ કરનાર કે સમાજથી દૂર જઈ આત્મશ્રેયસ્ સાધનાર એકબીજાની દીકા ન કરી શકે.

આવા તો અનેક પ્રસંગો છે, અને પ્રત્યેક યુગે તે પ્રમાણે સાધનધર્મોમાંથી અમુકને મહત્તા અપાણી છે. ન્યારે દેરાસરોની જરૂરિયાત વધારે જણાય ત્યારે એક મંદિર બંધાવનાર તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે એ સૂત્રને મુખ્યતા અપાય, અને ન્યારે દેરાસરોની સંખ્યા વધી પડે અને સારસંભાળમાં બેઠરકારી કે અદ્વપકાળજી દેખાય ત્યારે જિજ્ઞાસુકાર કરાવનારને દેરાસર બંધાવનાર કરતાં આઠ ગણું વધારે પુણ્ય થાય એ સૂત્રને વિશેષતા મળે. આમાં કોઈ જાતનો પ્રપંચ નથી, પણ પ્રત્યેક યુગે એમ થતું જ આવ્યું છે; એ જોતોતો ઇતિહાસ જાણનાર બરાબર બતાવી શકે એવાં સાધનો તેને હવે ઉપલબ્ધ થયાં છે.

અને જૈનદર્શનનો ઇતિહાસ જોતાં ચૈત્યવાસ થવાના અને રદ થવાનાં કારણોમાં ઉતરીએ, ધોળાંને બદલે પીળાં કપડાં કરવાનો ઇતિહાસ તપાસીએ, ક્રિયાઉદ્ધારનો આખો ઇતિહાસ અને કુરેલા અનેક દેરાસરોની તુલના કરીએ તો સાધનધર્મોને અંગે પૂરતી

વિશાળતા બનાવવાનો રસ્તો અનેક વાર વ્યવહારમાં અમલ કરાયેલો દેખાય છે. આધનધર્મોને અંગે આટલી વિશાળતા બનાવવામાં આવી છે તે જ જૈનદર્શનના અનેકાન્ત સ્વરૂપને બાગજ છે. વિધિમાર્ગ અને નિષેધમાર્ગને અંગે જે એકાંત પ્રકૃપા કરે તે જૈન નથી એ મહાન વિશાળ મૂલને બૂલી જવાથી વચ્ચેના વખતમાં કેટલી અવધા ધર્મ છે તે આ પુસ્તકમાં અનેક પ્રસંગે જોવામાં આવશે.

અન્ય પ્રસ્તુત વાત એ છે કે દિપાવિમાનને અંગે જે વિશાળ દૃષ્ટિ જૈન શાસ્ત્રકારે હાથ હાથ બનાવી છે, તેને લઈને સનાતનતાની મૂંઝવણ હાથો કરી સાચી જરૂરી પ્રશ્નિ અટકાવવી એ જનધર્મની સાચી સેવા ન બન્યા. તેથી નવયુગની સર્વ પ્રશ્નિ આપેલા દૃષ્ટિએ દોષ નો તેમાં સનાતનતાની મૂંઝવણે પ્રાચીન અને નવીન વચ્ચે સંયોગ મેળવે નહીં જવાના કમનુ દાર્ઢ પશુ કારણ સખવા જેવું નથી. આ વિષય પર આગળ અનેક વાર ચર્ચા કરવાની છે, પણ સામાન્યમાં આ પુસ્તકની વ્યર્થતા એ કારણે શિદ્ધ થાય તેમ નથી લેટવું બનાવી આપણે રન્તો સાર કરીએ.

અન્ને વચ્ચે જોડ છે જ

નવીન અને પ્રાચીનો જોડ છે જ. તે દોવા છતાં, દેખવા છતાં આંખ આંકા કાન કરવા અને જોડ કાંઈ નથી એમ કહેવું એ માત્ર ભ્રમવા જેવું જ છે, વસ્તુતઃ નેમ નથી. પ્રાચીન અને નવીનો વચ્ચે અનેક જોડ છે. કેટલીક બાબતમાં તે આકરા જોડ છે અને તે સહસ્રલ્પ છે, પણ મુખ્યત્વે દોષ છે અને ખાસ બાબતમાં મુખ્યત્વે દોષ છે. પ્રાચીનતાં મુખ્ય તત્ત્વોને બહુબર સંકલ્પ કરે, પ્રશ્નિને અટકાવવી નહિ, નવયુગની સર્વ પ્રશ્નિઓને વિચાર કરી નવર ઉઠેલી નાખવી નહિ અને જાન્યેના મુકર હાથ

સમગ્ર જૈનદર્શન દુનિયા પાસે રજૂ કરવાના કોડ છે અને નવયુગની ભાવનામાંની એક ભાવના છે. આવી અનેક વાત કહેવાની છે અને વિચારક વાંચનારે તેની તુલના કરવાની છે શાંતિથી આ અતિ મહત્ત્વના વિષય પર વિચાર કરવાની વિગત કરી આ ભૂમિકા અહીં પૂરી કરી દઈએ. પુસ્તકની અંદ પ્રસંગે પ્રસંગે અનેક ખુલાસાઓ આવ્યા જ કરશે. નવયુગને જૈન આપણા પ્રશ્નો પર કઈ દૃષ્ટિએ જોશે, કેવાં સાધનો યોજાશે અને કઈ કઈ બાબતમાં ભુલો પડશે તે પર સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટિપાત કરી જઈએ. નવયુગે શાંતિથી આ પુસ્તક વાંચવું. કોઈના વિચાર પચાવતાં શીખવું અને દૃષ્ટિબિંદુઓ સમજવાં એ તેમને પણ જરૂર છે. પ્રાચીનો માટે તો એ વિગતિ કાયમ જ છે.

પ્રકરણ ૨ જી

નવયુગના જીનનો પરિચય

સમય બહો ફરી ગયો છે, દેશ અને કાળ એ વિષયો પૈકી દેશ હતો તે ને તે જ રહ્યો છે, પણ કાળમાં મહા પરિવર્તન થઈ ગયું છે. આપણે જે નવયુગના જીનને સમજવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તેણે નવીન મંત્રુતિનો અભ્યાસ કર્યો છે, એ ચર્ચા કરવામાં કુશળ છે, એ અનેક પ્રજાઓના ઇતિહાસના યાત્રી મંપૂર્ણ રીતે સજ્જ છે, એને ચર્ચા કરવામાં રમ પડે છે, એને પ્રાચીનો મારે માન છે પણ સાવજિક નહિ. એ પ્રાચીનોની જૂસોને જોઈ રહ્યો છે, એ સર્વ બાબતોમાં પ્રાચીનો અપ્રાધરણ મનુષ્યો હતા એમ માનતો નથી, એ પ્રાચીનોનાં પ્રત્યેક કાર્યોને ચર્ચાને સરાણે આણે છે, પ્રાચીનોએ અનેક કથાઓ અને આગમનો વારસો મહા કપે ભજવી રાખ્યો. તે મારે તે તેના આકાર માને છે, અને ઈસ્વીક પદ્ધતિ રીતરિવાજો તેમના સમયને ઉપરોચી અવસ્થા જાણી હતા એમ અમુક આંધ્ર સ્વીકારે છે, ઈસ્વીકને તે વખતે છે અને ઈસ્વીકના સંસ્કૃતિમાં સંક્રાન્તકરી ચર્ચા કરે છે, એને યન સર્વ પ્રાચીન છે એટલે સારું જ છે એવે નિર્ણય નથી અને આજે પ્રાચીનના શુભ નત્તેને સ્વીકારવામાં એને વધે પડ નથી.

આવેા નવયુગનો જૈન મિલનસાર પ્રવૃત્તિઓવાળો, સત્યનો શોધક, ધર્મના વિશુદ્ધ તત્ત્વને સમજનાર અને સંગ્રહનાર, નવયુગ પ્રમાણે સમાજરચના કરવાની તાલાવેલીમાં વિચારસરણી કેવા પ્રકારની દાખવશે એ પ્રથમ જોઈએ. એના વિચારના જોમને બરાબર તોજવાની આવશ્યકતા એટલા માટે છે કે આખો નવો યુગ આ ઓવારે પાણી પીનાર છે. તેને સમજવા માટે તેના વિચારપથ જરા જોઈ લઈએ. અને પછી તેની સમાજરચનાની શ્રેણીઓ વિચારી જઈશું.

નવયુગનો, જૈન પ્રથમ પોતાનું ધર તપાસશે. મંવત ૧૦૦૦ પછીનો જૈન કામનો ઇતિહાસ દીવા જેવો એ જોઈ શકશે. એની પૂર્વકાળની સ્થિતિના સંબંધમાં એ શોધખોળ જરૂર કરશે અને અનેક નહિ જણાયેલા પ્રસંગો એ જગતને બતાવી આશ્ચર્યથી દિહ્મૂઠ કરશે. એ ગણિત, સાહિત્ય, ન્યાય, નાટક, કાવ્ય, તર્ક, કાશ, ઇતિહાસ, શિક્ષણો આદિ અનેક વિષયોમાં નહિ જણાયેલ તત્ત્વો શોધવા પ્રયત્ન કરશે અને અનેક સાધનોને એકઠાં કરી એક પૃથક્કરણ કરી એ જૈન ધર્મને બહાવવા પ્રયત્ન કરશે, પણ એ તો જુદો વિષય છે. ખાસ ઐતિહાસિક સમયમાં એ પડશે ત્યાં એની વિચારશ્રેણી કેવી થશે એ પ્રથમ જોઈ જઈએ.

સુવર્ણ જૈનયુગ

વનરાજ આવડાને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર શિલગુણસરિથી માંડીને એ તરત સોલંકી વંશનો ઇતિહાસ વાંચશે; ત્યાં ઐતિહાસિક સમયમાં જૈન કામનું કેવું ઉચ્ચ સ્થાન હતું એનો એને ખ્યાલ થશે. એ ગુજરાતની સરહદ મુકરર કરશે, એને વિમળ મંત્રી, શાંત મંત્રી, મુન્નલ મંત્રી, જગદૂશા, ભામાશા, ઉદય મંત્રી, વસ્તુપાળ તેજપાળ આદિના કારભાર ખૂબ આનંદ આપશે.

એને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યથી માંડીને અગિયારમા અને બારમા સંક્રાંતી વિશિષ્ટ વિભૂતિઓને પાંચી રામાંચ થઈ જશે. એ જોશે કે સાહિત્યમાં છેલ્લો શબ્દ અક્ષર ચૂકામણીમાં આવી ગયો છે, અનેક પ્રભરના ઠાસ કરીને જળતાની મહાન સેવા એ મુગમાં થઈ છે. યોગને બહુભાવમાં આવ્યો છે, કાવ્યને કિલ્લેટ દેણી પર સ્થાન અપાયું છે, ચરિત્રો અત્યંત ઉપજાવે તેવાં એ બન્ને મેકાએ તૈયાર કર્યાં છે, આગમે ઉપર સુંદર સરળ રીતઓ એ મુગે કરી છે અને વાહમણી સર્વ દિશા અનેક રીતે ખેડી એણે જૈનદર્શનની આમાન્ય જળતાની બારે સેવા કરી છે. સોલંકી સમય એ ઉપજાવ્યો અતિહાસિક સાધનોની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો નવમુગની નજરમાં સુવર્ણ જૈનમુગ દેખાશે.

એ મુગે જે વ્યવહારપ્રત્યેકને ઉપયોગ કર્યો છે એ એને ખૂબ આકર્ષક લાગશે. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા સ્વાનુભવી મોગી સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળની રાજસભામાં જન્મ, રાજ્યની હકીકતોમાં ભાગ લે, રાજ્યને સલાહ આપે અને છતાં પોતાનું સાધુપદ અને યોગીત્વ સાચવી ગળી તેને મદત્ત આપે; એ પ્રમંથમાં એને વ્યવહારનિષ્ઠનું સમન્વય દેખાશે. અગિયારમી અને બારમી શતાબ્દમાં એક એ પ્રયોગ બાક કરીએ તો એને એ આખો મુગ સાહિત્યવિલાસી, પ્રાચીન અને સમયરૂ દેખાશે. કુમારપાળના દરબારમાં દિગ્વિખ્યાતવેતાબરનો પ્રયોગ એને સાલશે, પશુ એકંદરે એ આખા મુગની રમતા કરવાની શક્તિ, વ્યવહાર-દક્ષતા અને ધર્મમાત્રાઓને ખીલવવાની કુસંગતા પર એ એકંદરે મોહિત થશે. એ અગિયારમી બારમી સદીના એકેએક કવિ, યોગી અને પ્રતિભાશાળી સાધુ અને શ્રાવકને અનેક પ્રકારે સુંદર આકારમાં જળના સમક્ષ રજૂ કરશે.

પછીની સાત સદીઓ

પણ પછીની સાત સદીઓ એ જોશે ત્યારે અહીંતહીં થોડા ચમકારાને બાદ કરતાં એ ધર્મસામ્રાજ્યમાં ધીમે પણ મક્કમ થસારો જ જોશે. સાતસેં વર્ષમાં એ નિર્ચયક ઝઘડાઓને જોશે ત્યારે એને અત્યંત ખેદ થશે. એ ઝઘડાઓનાં મૂળ તપાસશે ત્યારે એને ઝઘડામાં મહત્ત્વનું રહસ્ય નહિ જણાય. એ પ્રત્યેક ઝઘડાનો ઇતિહાસ જોશે અને એની વ્યવહાર તર્કશક્તિ એમાંના એક પણ ઝઘડો કરવા યોગ્ય નહોતો એમ દાખવશે અને એ સર્વ ઝઘડાનો એ સમન્વય કરી બતાવશે. એ પ્રત્યેક ઝઘડાને ન કરવા યોગ્ય બતાવવામાં એની વિચારશક્તિ, તુલનાશક્તિ અને સમન્વયશક્તિનો ઉપયોગ કરશે. એને લાગશે કે આવી નજીવી બાબતમાં ચર્ચાઓ-તકરારો ઉત્પન્ન કરીને જૈનદર્શનનો પ્રચાર કરવાનું મહાન કાર્ય વિચારી દેવામાં આવ્યું છે અને ઝઘડાને પરિણામે જૈનદર્શન સંખ્યામાં, લાગવગમાં, વિચારબળમાં અને વિશિષ્ટ પ્રગતિમાં પાછું પડ્યું છે. ઝઘડાને પરિણામે આખા જૈનમિદ્ધાન્તને વિરૂપ દેખાડનાર વર્ણબેદના પ્રસંગો જૈન ક્રામમાં ઘૂસી ગયા છે અને અંદર અંદરના ક્ષેત્રને પરિણામે જૈન ક્રામ પ્રગતિ કરવાને બદલે પ્રત્યેક યુગે પાછી પડતી ચાલી છે. એક સત્તરમી સદીમાં માત્ર તપગચ્છમાં બાવન પંડિતો મહા જળરસ્ત થઈ ગયા, છતાં તે વખતના અંતિહાસિક ઝઘડાઓ જોઈએ અને એના રાસો તથા ઉલ્લેખો વાંચીએ તો આપણે શરમાઈએ એવી એ કંઈકયા છે. આ સર્વ સાહિત્ય નવયુગનો જૈન વાંચી, વિચારી, પચાવી જૈન ક્રામને ચેતવશે, એને વર્તમાન કદાચરમાંથી હોડાવવા દિવ્ય દર્શન કરાવશે અને જૈનનો સાચો માર્ગ દેશે હોઈ શકે અને આંધી બૂલા પજા છીએ એ સર્વને રજૂ કરવા પોતાના જાનનો ઉપયોગ કરશે.

ફેટલાકે ઝપડા ઐતિહાસિક થવા છે અને મોટી સંખ્યાનાં વર્ગો તે પછી વીત્યાં પણ એ ઝપડા પત્યા નથી. વાતમાં કાંઈ માલ ન હોય, જૈનધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તને એની સાથે લાગે-વળગે તેવું ન હોય અને છતાં પૂરતા કિત્તાદથી એ ઝપડા ગ્રાહ્યા જ ક્યાં છે; અને એનો સમન્વય તે વખતે શક્ય હતો અને મતભેદ કાં તો કાષ્ઠપનિકે હતા અથવા મહત્ત્વ વમરના હતા તે બતાવવા એવા મુખ્ય ઝપડાઓ પૈકી ફેટલાકેને એ કંઈ નગરે જોશે અને એનો સમન્વય કેમ કરશે, એમનો એક પણ ઝપડો જૈન ધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તને લગતો નથી પણ સાધનધર્મોને લગતા એ સર્વ ઝપડા હોઈને ન કરવા ચોખ્ખા હતા તે એ કેવી રીતે બતાવશે તે આપણે પ્રથમ જોઈ જઈએ જેથી નવમુગની વિચારસરણીનો આપણને સહજ ખ્યાલ આવશે.

સાધનધર્મો અને તત્ત્વજ્ઞાન વચ્ચેનો તફાવત

આ વિચારણાને અંગે મૂળ રૂપે એક વાત કરવાની છે. તેની મુશ્કેલી સહજ રૂપે જૂમિકામાં લઈ ગઈ છે અને તે એ છે કે સાધનધર્મો અને તત્ત્વજ્ઞાન વચ્ચેનો તફાવત જરાજર લક્ષ્યમાં રાખવો જોઈએ. જૈનદર્શનના મુખ્ય શિદ્ધાંતો આત્માનું બ્યક્તિત્વ, કર્મનો સિદ્ધાન્ત, પ્રયામથી શિદ્ધ, કર્મથી મુક્તિ, મુક્તિ પછી અજરામરત્વ, નયનિલેપનો સિદ્ધાન્ત, પ્રમાણુગાનનો સિદ્ધાન્ત, નિગોદનો સિદ્ધાન્ત, સમજાગીનું રસપ, લદ્દાસ પ્રાપ્ત અનેકાંત અવસ્થા, પરમાણુનો સિદ્ધાન્ત, પરિણામીત્વવાદ, દ્રવ્યમુખ્યપર્માણવાદ, શુદ્ધનું સહસાચિત્વ, પર્માણુનું ક્રમભાચિત્વ, છત્ર અને કર્મનો સંબંધ, સંબંધ છતાં વિયોગની શક્યતા અને સર્વ પ્રયાસનું અંતિમ ગાંધ્ય મોલપ્રાપ્તિ — આ મુદ્દાસરના મૂળ સિદ્ધાન્તો છે. જૈન પરિભાષામાં કહીએ તો મમરત દ્રવ્યાનુયોગનો સમાવેશ પ્રાયઃ મૂળ સિદ્ધાન્તમાં આવી જાય છે. એ સંબંધમાં જેની માન્યતા અસ્પષ્ટ હોય એને

સમ્યક્ત્વ નથી અને જ્યાં સમ્યક્ત્વ ન હોય ત્યાં માર્ગાનુસારીત્વ હોઈ શકે છે, પણ જૈનત્વ ત્યાં રહેતું નથી. સમ્યક્ત્વ વગર જૈનદર્શન તરફ સન્મુખતા હોઈ શકે છે, પણ તે વગર મુક્તિપ્રયાણ નથી; આ મુદ્દાની વાત છે. આમાં કોઈ પ્રકારનો અપવાદ શક્ય નથી. ચર્યા, શંકાસમાધાન અને વિજ્ઞાનબુદ્ધિએ એમાં વાદવિવાદને સ્થાન છે, પણ જે આત્મા, પરભવ, મુક્તિ વગેરે ઉપયુક્ત બાબતો ન સ્વીકારે તે જૈન રહી શકતો નથી. આ વાત જૈન સિદ્ધાંતોમાં હામ હામ ભાર મૂકીને કહી છે અને વિચાર કરતાં તે એસી જાય તેવી સ્પષ્ટ બાબત છે.

એ મુક્તિની સાધના માટે અનેક સાધનો અનુદાનો ક્રિયાઓ માર્ગો અને ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યાં છે. સમ્યક્ત્વના સડસંકલ્પલુથી માંડીને શ્રાદ્ધ જીવનનાં બાર વ્રતો-દ્રવ્યશ્રાવકનાં લક્ષણો, ભાવશ્રાવકનાં લક્ષણો, દ્રવ્યચતિભાવનાં લક્ષણો ભાવસાધુતાને અંગે અનેક સાધનોની યોજના કરી છે. એમાં અઢાર પાપસ્થાનકનો ત્યાગ, આશ્રવનાં દ્વારોને બંધ કરવાના પ્રસંગો, સંવરના અનેક પ્રસંગોનો આદર, નિર્જનની વિશિષ્ટતા આદિ અનેક બાબતો બાવી જાય છે એમાં આખો નીતિ વિભાગનો વિષય જેને અંગ્રેજીમાં 'એથિક્સ' કહે છે તે, તેમજ ક્રિયાના અનેક વિભાગો બતાવવામાં આવ્યા છે. સામાન્ય અધિકારીને દ્રવ્યક્રિયા ભાવ નિમિત્તે બતાવી છે, સામાન્ય વિકાસવાળા માટે અણુવ્રતોની યોજના છે, વિશેષ અધિકારી માટે મહાવ્રતો બતાવ્યા છે, સાધુ ધર્મ બતાવ્યો છે, સાધુ ધર્મમાં પણ સ્થવિરકલ્પ, જિનકલ્પ બતાવ્યા છે, એમાં વળી બાવીસ તીર્થંકરના સમયની અને આદિ તથા અન્તિમ જિનના સમયની ચર્યામાં બેદ બતાવ્યો છે. યાયા પાંચમા આરાને અંગે અનેક અનુદાનોમાં બેદ પડ્યો છે અને આ સર્વ બાબતનો સમાવેશ 'અરણ્યકરણાનુયોગ'માં કરવામાં આવ્યો છે.

આ ચરણકરણાનુયોગ દેશ, કાગ, પરિસ્થિતિ, મંધપણ, અધિકારી, કાર્યોપરમ આદિ અનેક કારણે કરતો જ ગામ્પર્યામાં આવ્યો છે. એક એક પ્રસંગ લઈને એમ બનાવી શકાય તેવું છે કે એ વાત આમ જ કરવી જોઈએ એવો નિશ્ચય ક્રિયામાર્ગને અંગે ભૂલ શકે જ નહિ. સાધુઓ અનુદાન આવક કરે તો તે મૂંઝવણ જન્ય છે અને સાંત માર્ગે એકાંતમાં આત્મદિન સાધનાર યોગી તત્ત્વજ્ઞાનીનો માર્ગ સ્વીકારે તો અધર્મ પડે છે. વિસિષ્ટ જ્ઞાનીઓએ તેટલા માટે ચરણકરણ અનુદાન ક્રિયાને અંગે ખૂબ છૂટ રાખી છે. જેને જે માર્ગે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર દેખાય, જે રસ્તે સામ્યપ્રાપ્તિ નજીક દેખાય તે માર્ગ તેણે આદરેલો, એમાં એથી જુદો માર્ગ લેનાર જૈન નથી એવો સખેદરમાર કદવાનો કોઈનો અધિકાર નથી, મિથ્યાત્વી શબ્દ કોઈને માટે વાપરવાની પરવાનગી પણ નથી અને મોક્ષમાર્ગનો કે તેનો ઉપદેશ કદવાનો કોઈને સદર પરવાનો આપવામાં આવ્યો નથી.

આ મુદ્દાની વાત છેલ્લા સાતસો વર્ષમાં તદ્દન બૂલાણી નથી તો ઉપેક્ષાને ખાતર રહી છે તે જૈતિહાસિક ઝઘડાનાં એક એકનું સ્વરૂપ વેદેતા જણાઈ આવશે. આ પ્રથમ મુત્ર થયું.

સંકૃતિતતાએ કરેલો સંહાર

અને બીજી મુત્ર એ છે કે સર્વ દર્શનોને પોતામાં સમાવી શકે એવો વિશાળ જૈન ધર્મ ને છેલ્લા સાતસો વર્ષોમાં અતિ મંકુચિત કરી નાખવામાં આવ્યો છે. એના સર્વમાહી સિદ્ધાન્ત જનતાને પાટને રબૂ કદવાને જદ્દે અને હિપાગ્રયમાં અને પુસ્તકોમાં કેદ કરવામાં આવ્યા છે અને જના કાજે ખૂદ પરમાત્માની વાણી વાંચવાનો અધિકાર પણ અમુક નાના વર્ગે સિવાય અન્ય જૈન કે જૈનેતરને નથી એવું પ્રતિપાદન કરીને જ્ઞાન અને ચારિત્ર વચ્ચે

મોટો ગોટાળો કરી નાખવામાં આવ્યો છે. ભગવાનના પ્રતિષ્ઠાધેરા અને ગણધરના ગૂંથેલા સૂત્ર સિદ્ધાન્તો જનતા પચાવી શકે નહિ એ માન્યતા માત્ર મંદુચિત વૃત્તિનું અનિવાર્ય પણ અતિ ભયંકર પરિણામ છે. કેઈ ક્રિશ્ચિયનને બાઈબલ વાંચવાની ના કહેવામાં આવે, કે કેઈ વેદાનુયાયીને ભગવદ્ગીતા વાંચવાની ના કહેવામાં આવે કે મુસ્લીમ બંધુને કુરાનેશરીફ વાંચવાની ના કહેવામાં આવે; તેના જેવું એ અતિ વિચિત્ર કાર્ય છે. પણ તે ભલા ભોળા શ્રદ્ધાળુ જૈનોએ ચલાવી લીધું છે તેને પરિણામે આખી કામ અને ભગભગ સમસ્ત જનતા જૈન સિદ્ધાન્તજ્ઞાનથી બેનસીબ રહી છે. આ મંબંધમાં આગળ વિશેષ ઉલ્લેખ વિસ્તારથી કરવાનો છે, પણ અત્ર પ્રસ્તુત વાત એ છે કે જૈન ધર્મમાં અતિ વિશાળપણું હતું તેને બદલે અતિ મંદુચિત વૃત્તિ આ સમયમાં દાખલ થઈ ગઈ અને પરિણામે જૈન કામમાં વધારો અટકી પડ્યો. જ્ઞાનની મંડાયલી પરખો સૂકાઈ ગઈ અને અનેક કુળો, જાતિઓ અને કામો ધર્મવિમુખ થઈ ગઈ. આ મંદુચિતતાનાં ભયંકર પરિણામો નવયુગ આગળ ચીતરશે ત્યારે આંખમાં આંસુની ધાર ચાલશે અને શી સ્થિતિ થઈ છે અને કેવી વિચિત્ર પદ્ધતિઓ સ્વીકારાઈ છે એના ખ્યાલ કરતાં આપણી મૂર્ખતા, અંધતા અને ગતાનુગતિકતા પર શોકોદ્ગારોની શ્રેણીઓ નીકળશે.

આ બે મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખી આપણે ઐતિહાસિક ઝઘડાઓ અને તેના સમન્વય શક્ય હતો તે વાત અને તે ઝઘડાઓનાં અલ્પ મૂલ્ય અથવા અકર્તવ્યસ્વરૂપ ઉપર ઉપરથી તપાસી જઈએ. પ્રત્યેક ઝઘડાની વિગતોમાં તો પુસ્તકો ભરાય એવી કરુણકથાઓ છે. એથી આપણે તો માત્ર અંગૂલીનિર્દેશ કરી આગળ વધીશું. નવયુગનો જૈન એ ઝઘડાઓને કઈ નજરે જોશે એ મૂળ મુદ્દો વીસરવાનો નથી — આ વાત ખાસ લક્ષ્યમાં રહે.

પ્રકરણ ૩ જી

સાતસે વર્ષના ઝઘડાઓ

૧ યોથ-પાંચમનો ઝઘડો

ચૂરંધી લાંબા સમય સુધી યોથ-પાંચમનો ઝઘડો ચાલ્યો. વાત એવી છે કે વાર્ષિક પર્વ — મંવત્સરી દીન બાદરવા શુદ્ધ યોથને દિવસે ઉજવવો કે પાંચમને દિવસે એ બાબતમાં ઝઘડો ચાલ્યો. અમલ બાદપદ પંચમીને દિવસે એ પર્વનું આરાધન મમરત મ્હેતાંજરો કરતા હતા, દોઢ કાંણે કાલિકાચાર્યે યોથને દિવસે એ પ્રતિક્રમણ કયું ત્યાંથી યોથની રીતિ સર ચર્ચ. આ મહાન દિવસ ન્યારે આખા વર્ષનાં ફૂલકરિત અનુમોદિત દુધૂલ્ય માટે વિચારણા કરી કામા યાગવાની છે અને જે દિવસ સમરત વૈગિરોધ બાળકરણ્યથી અમાવવાનો છે તે દિવસ યોથને રોજ ઉજવવો કે પાંચમને રોજ ઉજવવો એની મોટી તકરોરો સેંકડો વર્ષથી ઊભી છે. પાંચમનો સ્વીકાર કરનાર યોથવાળાની નિંદા કરે અને યોથવાળા પાંચમવાળાની; અને એવા ઉપર અનેક ચર્ચાઓ ચાલી છે. પુરતકો લખાયાં છે અને પગરપદ ગદ્યરપદ આસેષો યપા છે. યોથ-પાંચમના તકરારમાં પડેલા પરરપર સામા પક્ષને ઉત્સવ પ્રપદ, મિથ્યાલી, નરકગામી આદિ અતિ તુચ્છ પરિભાષામાં

આક્ષેપ કરે છે અને એ વૈરનું શમન જુગજૂનું હોઈ વારંવાર પ્રયત્ન સ્વરૂપ પડે છે.

વીતરાગના શાસનમાં આ ઝઘડો હોઈ શકે? સંવત્સરી પર્વ સર્વ શ્વેતાંગરો સ્વીકારે છે. જે દિવસે વૈરવિરોધ ખમાવવાના છે તે દિવસ ક્યારે ઉજવેલો તેની ચર્ચામાં ઉકળાટ આક્ષેપ અને સમયક્ષેપ વીતરાગના અનુયાયીને શોભે છે? વૈર શમાવવાના પ્રસંગને વૈર વધારવાનું કેન્દ્ર કરનાર શાસ્ત્ર રહસ્ય અને શમદમની વિજ્ઞાનિઓ કઈ રીતે પચાવી શક્યા હશે તે સમજવું પણ અશક્ય છે. જે પર્વ દિવસના કર્તવ્ય-અકર્તવ્યની તકરાર હોત તો વાત સમજી શકાય તેવી છે, પણ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ ક્યે દિવસે કરવું એ સંબંધી જમાના સુધી તકરાર ચાલે અને તેનો નિકાલ ન થાય તે વાત નવયુગને ગળે કોઈ રીતે ઉતરે તેવી નથી.

અને સાંવત્સરી પર્વનું કર્તવ્યપણું સ્વીકારનાર એટલી ઉદાર ન બતાવી શકે કે જેને ચોથે વૈરવિરોધ શમાવવો હોય તે દિવસે શમાવે અને પાંચમને દિવસે શમાવવો હોય તે પાંચ શમાવે? મુદ્દો ક્યા દિવસે વૈરવિરોધ શમાવવો તે હોઈ શકે નાં વૈરવિરોધ માટે મિથ્યા દુષ્ટત્યનો જ મુદ્દો હોઈ શકે. મૂળ 'તદન દવામાં ઊડી ગઈ, પરસ્પર પ્રેમથી બંને એકબીજાની પ્રશ્ન કરે, અંતરથી બોલે કે 'તું સર્વ' હોવાને ખમાવું છું, સર્વ' માં માન જાન અગ્રાત અપરંધા ખમો. મારે સર્વ હવાતમાઓ મેંથી છે અને મારે કોઈ સાથે વૈર નથી.' આતું મહાન અવર હૃદયથી બોલનાર એના દિવસની ગરમચલમાં પડી એ મોરચાઓ કેમ મોડે? સમન્વય શક્ય હતો, નહિ તો વિદ્ય પણ હવ જેવો વંચિ જાણાતો નથી. આમાં મૂળ સિદ્ધાંત દાંડ ખાખન પણ નથી અને પરસ્પર ધર્મપ્રેમ વધારવાના

આ ઝઘડો અકસ્માત જણાય છે, સૌંદર્ય વર્ધી ચાલતા આ ઝઘડાનો મુદ્દો, આર્થિકત્વ, હવે કે ઉપન્યાસ નવયુગને માન ખેડ ઉત્પન્ન કરે તેવો છે.

૨. દિગંબર સ્વેતાંબરનો ઝઘડો

આના કરતા પણ ઉમ્મર સ્વરૂપ ધારણ કરનાર ઝઘડો દિગંબર અને સ્વેતાંબર શાખાઓનો છે. એનું મૂળ ઉત્તર સાતમી વર્ષથી પણ પૂર્વકાળમાં છે, પણ જરા ઊંડા ઉત્તરતાં એ ઝઘડામાં હમ જેવું લાગશે નહિ. મુદ્દાના તકરાર બન્ને શાખાઓ વચ્ચે એ છે : કેવળાની મુક્તિ અને સોની મુક્તિ.

દિગંબરો માને છે કે કેવળગાન થયા પછી કેવળા ખાય નહિ, સ્વેતાંબરો માને છે કે કેવળા આહાર કરે. દિગંબરો માને છે કે સ્ત્રી સ્ત્રી નરકે તે જલમાં મોક્ષ ન જાય, ત્યાર પછી તે એક જલ કરી પુરુષનો અવતાર લઈ લે ત્યારે એની મુક્તિ શક્ય છે. સ્વેતાંબરો માને છે કે સ્ત્રી તદ્દલવમુક્તિમાત્રી રહી રહે.

આ બન્ને મુદ્દામાં જેનું દર્શનના મૂળ સિદ્ધાન્તનો કેન્દ્ર મેળ નથી. દિગંબર મંથિત અનંત આદ્ય મંથિત પર સ્વેતાંબર આચાર્યોએ દીક્ષા સ્વીકારી છે, સ્વેતાંબર તત્ત્વમંથિતી પરથી દિગંબરોએ પ્રાણી પીધા છે અને તત્ત્વનો જન્મ પણ તકરાર બન્ને શાખામાં નથી, અને ઉપન્યાસ બન્ને મુંચરણે આ કાળમાં બીજી થાય તેમ પણ નથી. પાંચમા આગમાં — વર્તમાન સુખમાં કેવળગાન કે મુક્તિ આપણા સ્વેચ્છાથી શક્ય નથી એમ બન્ને શાખાવાળા માને છે, તો પછી કેવળગાન થયા પછી આપણે આશુ કે નહિ અને આપણે ત્યાં વર્તમાન મોક્ષે અલોચી સૌંદર્ય સ્વરૂપ સ્ત્રી કે નહિ એ પ્રશ્ન નીચી ગિતે ઉદ્ભવેલો નથી. અને કેવળગાન થયા પછી અવતાર હોય તો આશુ અને નહિ તેવું તો ત્યાર જણ્યું. આપણે

ઘણી વાર ખાઈએ છીએ છતાં ખાવા તરફ લક્ષ્ય ન હોય, તેમાં તક્ષીનતા ન હોય તો ખાધું ન ખાધા જેવું જ છે એવા અનેક ખુલાસા શક્ય છે, પણ એવા ખુલાસા હોય કે ન હોય, પણ જે પરિસ્થિતિ હાલ આવવાની નથી અને આવે ત્યારે વીતરાગ દશા અનુભવનાર આત્મા મહાયોગી થાય તેની દશા માટે આપણે ઝંઝડા કરવાનું હોય ?

અને સ્ત્રીની મુક્તિનો ખુલાસો પણ શક્ય છે, સમન્વય દીવા જેવો છે પણ એ લાંબગડમાં પડવાની શી જરૂર છે ? ન્યારે એ પરિસ્થિતિ આવશે ત્યારે જોયું જશે. આ બંને મતભેદના મુદ્દામાં કોઈ મહત્ત્વનો-તત્ત્વનો સવાલ નથી. નવ તત્ત્વ બંનેને માન્ય છે, તત્ત્વાર્થ સૂત્રનાં ઝરણાં બંને પ્રવાહમાં એક રૂપે જ પડ્યાં છે, ત્યારે કલ્પના પર રચાયેલી કૈવલ્ય દશાની બાબતમાં તકરાર કરીએ એ વિશાળ તત્ત્વજ્ઞાન અને નય નિક્ષેપ સમજનારને ન ઘટે. છતાં બે મુદ્દા પર પાર વગરનાં ખંડનમંડનો થયાં છે. દિગંબર શ્વેતાંબર વચ્ચે બીજા નાના મતભેદો પણ છે. એક તીર્થંકરની મુદ્રાની ધ્યાનસ્થ દશા માને છે, શ્વેતાંબરો સમવસરણસ્થ દશામાં મૂર્તિને પૂજે છે. મૂર્તિને પૂજવામાં મતભેદ કોઈને નથી, માત્ર કઈ દશાએ પૂજવી એ પ્રત્યેકની મરજી ઉપર રાખવામાં જૈન ધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તને વાંધો નવયુગની નજરે નહિ દેખાય.

અને જિનગિંબને ચક્ષુ દીલાં ચઢાવવાં કે નહિ, એને અલંકાર પહેરાવવાં કે નહિ એ તો લક્ષિતનો વિષય છે, તદ્દન સાધનધર્મનો સવાલ છે અને જેને જે રીતે અંતર આનંદ થાય તે રીતે કરે એવી છૂટ આપવી ઘટે. કોઈને વીતરાગ દશામાં શોભા કે બાહ્ય અલંકારમાં વિરૂપતા દેખાતી હોય તો તે સાદા રૂપે સાલંબન ધ્યાન કરે. કોઈને અલંકારમાં મળ આવતી હોય તો

તે તે રૂપે પૂજે. એ જાતનાં મતભેદ તકરાવનું રૂપ છે એ વાત કોઈ રીતે નવયુગને ગમે ઉત્તરી નહિ. બન્ને પોતપોતાના આદર્શ પ્રમાણે પૂજન ચાલુ રાખે અને અસપરસ કોઈની ચર્ચા નિંદા ન કરે એ રીતે આ બાબતનો સમન્વય થઈ જશે. જરા વિશાળતાથી એનાં આવી સામાન્ય જાગૃત શા માટે તકરાવનું રૂપ લઈ બેઠી હશે એ વિચાર જ નવયુગને તદ્દન અકર્ષણ લાગશે. એને બારે આદિ ધર્મે કે મહા ઉપકારી તીર્થો સુધી આ ગ્રંથ પેરી ગયા છે અને તેને બન્ને શાખાઓએ તદ્દન ગેરવ્યાજબી રીતે અતિ મહત્વ આપ્યું છે. એને સમન્વય દીધા જેવો લાગશે અને તે જરૂર કરી બતાવી સૂચિ તે મંપૂર્ણ છૂટ આપશે અને તેને આવા મુદ્દા પર નિંદા ચર્ચા વિમર્શન લાગશે.

આ મિત્રાચ નાના નાના મતભેદો બન્ને શાખાઓ વચ્ચે જે તેમાં તરફનો કે મૂળ મુદ્દાનો સ્વાદ નથી. વિમર્શને સોજા દેરતોક માને છે, સ્વેનાંજરો બારે અને છે. આમાં કોઈ મુદ્દો નથી. બન્ને શાખા વચ્ચે નવાઈ રહી સામ્ય છે અને એક દોકે મતભેદો છે તે માધ્યમથી કિયાઅનુદાન અથવા દરિયિનું સમજાવવા પ્રયત્નની જોડાજરીન પશ્ચિમે કમેલ છે. એનો સમન્વય શત્રુ ન જાણે ત્યાં માન્યતામાં વિકલ્પ આપવાની ઉદ્દેશના અને કિયાઅનુદાનમાં બન્નેની રીતિ પોતાપોતાની માન્યતામાં ચાલે તેમાં જેનું સિદ્ધાન્તને જરા પણ વાંધા આવે તેનું નથી.

નવયુગને તે નવાઈ લાગશે કે આજ મુદ્દા પર મુંઝેલા વર્ષ તકરારો સમાવી તેને જાહેર સ્થિતિ સુમધ અને આચારનો ઉપદેશ કેવલકર્મમાં કમેલ દેણ તે અભ્યાસની સિદ્ધિ કાગ નહિ. તદ્દન મુદ્દા વગરના ગ્રંથ કરી દરિયો દુર્લભ કમેલો એ જાણના વર્ષ દોકો અને બધા અભ્યાસ હકની તકરાર દોકો ત્યાં બંધુબંધ

વિશાળ નજરે જાનરો લાખોનાં ખર્ચ કર્યા વગર એનો નિકાલ લાવશે.

જૈન અને બૌદ્ધ વચ્ચે મતભેદ મુદ્દાનો છે. જૈન અને વેદાંત વચ્ચે ચર્ચા તત્ત્વસ્પર્શી છે, પણ સ્વેતાંશર દિગંજર જૈન વચ્ચેન ચર્ચામાં મુદ્દાનો એક પણ સત્તાત્ત નથી. આવી રીતે તત્ત્વજ્ઞાન — દ્રવ્યાનુયોગમાં સંપૂર્ણ એકતા હોવા છતાં બન્ને વચ્ચેના વૈમનસં અત્યંત ખેદકારક રૂપ શા માટે સદીઓ મુઘી લીધું હતું એ નવયુગને એક મોટો કાયડો લાગશે.

૩ ‘ઇશિયાવહિયા’નો ઝઘડો

ઇશિયાવહિયામાં હાલતાંચાલતાં, દાષ્ટ કામ કરતાં, લેનાંમૂકત કોઈ સૂક્ષ્મ બાદર જીવને પીડા થાય તેને માટે ક્ષમાપન માગવાની છે. એના મુદ્દામ પાઠનો ભાવ આ પ્રમાણે છે :

‘મે’ ગમનાગમન આદિ ક્રિયા કરતાં એકથી પાંચ ઇશિયાવગ કોઈ પણ જીવને (૧) પીડા ઉપજાવી હોય, (૨) આચ્છાદન કર્યા હોય, (૩) પરસ્પર કે જમીન સાથે મસખ્યા હોય, (૪) એકકા કર્યા હોય, (૫) સ્પર્શ કરીને દુઃખ આપ્યું હોય, (૬) કષ્ટ પહોંચાડ્યું હોય, (૭) કિલામણા નીપજાવી હોય, (૮) ત્રાસ આપ્યો હોય, (૯) એક સ્થાનકેની બીજા સ્થાનકે નાંખ્યા હોય અને (૧૦) એના જીવનનો નાશ કર્યો હોય તે પાપ મારે માટે મિથ્યા થાઓ.’

જીવદયાની આ ઉત્કૃષ્ટ ભાવના છે, નાનામાં નાના જીવને માટે ચિંતા છે, જરા પણ વ્યથા થઈ જાય એનું પૃથક્કરણ છે અને ભૂતદયાનો વિશિષ્ટ ચમકાર આ સૂત્રમાં છે.

તપગચ્છ આદિ અનેક ગચ્છો કોઈ પણ ધર્મક્રિયા — સામાયકાદિ શરૂ કરે ત્યારે આ સૂત્રોચ્ચારથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે અને ક્રિયા પૂરી કરે ત્યારે પણ બીજી વાર કરે છે.

અંતરંગમ્હના વિચિત્ર લેખકોને સવાલ થયો કે ક્રિયા પૂરી કરતી વખત આ આલોચના કરવી તે ઉચિત છે. આવરણકે મુત્રમાં 'પરજા ધરિમાવહિયા' કુલ્લજ' એ પાત્રને અનુસાર છે, પણ શરૂઆતમાં શા માટે એ મુત્રનો ઉચ્ચાર કરેા હો? એ ક્ષમાપના ક્યા પ્રસંગ માટે છે? એમાં અતિનિધિ ચાલ છે વગેરે.

આ 'ધરિમાવહિયા' એક વાર બોલવા કે આદિઅંતમાં બે વાર બોલવા એનો અધકો સાતસે વર્ષથી બન્ને ગરુછો વચ્ચે ચાલે છે. એ ઉપર પ્રંચો લખાયા છે અને વીતરાગના શમપ્રધાન દર્શનમાં પરસ્પરને ન દેવા યોગ્ય રાજદોષથી નવાજવામાં આવ્યા છે. તમે મિત્ર્યાત્વી હો એ જાણ તો આ સાંપ્રદાયિકોને તદ્દન સાઠી લાગે છે, પણ પરસ્પરને અધિક, મૂર્ખાન'દો, ધર્મસોપી આદિ પાર વગરની ગાળો આપવાની પરસ્પર દરિદાર્થ ચાલી છે, અને હજુ મુધી એ અધકાનો અંત આવ્યો નથી.

નવયુગને આ તદ્દન દસરા જેવી વાત લાગશે. એક વાર બોલતું હોય તે બંને એક વાર બોલે, બે વાર બોલનારા બંને આગળ અને પાછળ બે વાર બોલે. એમાં કયું મોક્ષ દૂર ચાલ્યું જાય છે? અને ભગવાનના ધર્મમાં શાગામણી અને આક્ષેપ અને તે પણ મુદરથના મુખમાં ન જાળે તેવા — અને તે પણ શેને માટે? આમાં કયો મુદ્દાનો સવાલ હતો? અને આમાં મોરચા માંડવા જેવી કઈ મહત્ત્વની બાબત હતી?

મેં મારા ઘાટીને દુક્રમ આપ્યો હોય કે તેણે બપોરે ચાર વાગ્યે જાડે કાઠી સર્વ સાફ કરતું. તે ચાર વાગે તો જરૂર જાડું કાઠનો હોય, પણ સવારે ઉઠીને પણ કાઠે તો તેમા શેહના દુક્રમને વધિા આવે? અને સાફ કરવાની ક્રિયા વધારે વખત કરવામાં આવે તો તેમાં આનંદ લેવાનો હોય કે આક્ષેપ કરવાના હોય? અને

એને પણ કલ્યાણક માનવું જોઈએ એવો ખરતરોનો મત છે અને તપમચ્છાદિ બીજા મચ્છો પાંચ કલ્યાણક માને છે. આમાં કાંઈ વિચાર કરવા એવો પણ તકાવન નથી, એમાં કાંઈ મુશ્કેલી નથી. પાંચ માનનારા પાંચ માને અને કાંઈને વધારે માનવા હોય તો ભગવાનને નિશાળે મોકલ્યા એ તિથિને ઉજવે, ભગવાને મુંડકોશિકને ઉપદેશ આપ્યો તે દિવસ ઉજવે, મુંડકમંદેર બંધ કરે ઉપદેશ કરી ૪ માસની આખરે પાછો રવર્ષમાં મથો તે દિવસ ઉજવે, ગૌતમાદિ ત્રણધરની સ્થાપના કરી તે દિવસ ઉજવે — અ.વા તો અનેક પ્રયત્ન છે તે ઉજવવા હોય તો ચંપિ નથી; ભગવાનના જીવનને જેટલી વિચાર્યોથી જાણવાની યાગ્ય તેટલું તે અભિનંદવા યોગ્ય છે. અને કલ્યાણક કહો, પુણ્યવિધિ કહો કે શમે તે નામ આપો. આમાં મથો શી? અર્ધ શી? મુશ્કેલી શી?

બ્રહ્મપિત્રમ એક દર્શિર્ધર્મની દીક્ષાની ક્રિયા. ૪ માન વર્ષના બાજીને તે કરવામાં આવે છે. આદ્યો ઉપનયન મંચાર કરે છે તેની માથે આ ક્રિયાને સરખાવી યાગ્ય. એ ક્રિયા કરતી વખત એ આંમળી કોની કરતી કે ત્રણ આંમળી કોની કરવી તેના મધ્યમાં લોહીની નદી પુરોષમાં ચાલી હતી. આપણને એ નદીનાર મુશ્કેલી વચરની જાગે છે અને એવા નજીવા કાગળ ખાટે લગનારને મૂખ દહીએ છીએ. આ મૂખાર્ધને સમજાવે તેવા પ્રયત્ન રીત કોમે કર્યા છે અને તેમાં બન્ને પક્ષોએ બદલામ મુશ્કેલી છે, એવો પ્રયત્ન નવપુત્ર પૂજી અને તમને એ આંમળી ત્રણ આંમળીના ઉપર વડુંવેણ પ્રયત્નની દીક્ષા કરવાનો અધિકાર નથી તેને ઉપર અપાવ તેવો એક પણ મુશ્કેલી પ્રયત્નોનાં રજૂ કરેલો જાણવામાં નથી.

જેટલી વિદ્યાર્થના કેમ ન રહી કે ૪ લે મુંડક પણ કાંઈ કેઈ ૪૦૦૦ કલ્યાણક માને, પણ પાંચ કલ્યાણક મનુષ્યમાં તે આપણે

સર્વ એકમત છીએ. એકમતને આગળ કરવાને બદલે નિર્ઘર્ક વાતને મોટું રૂપ આપી તે પર શાસ્ત્રોના પાદો ચર્ચવા, તેના મનગમતા અર્થ લગાવવા અને તેને આધારે પરસ્પર આક્ષેપો કરવા એમાં જરા પણ દીર્ઘનજર, સમ્યક્તા, ત્રિવેક અને વ્યવસ્થા જળવાઈ હોય એમ સહૃદય જૈનને લાગતું મુરકેલ પડશે.

૫ ચતુર્થ સ્તુતિનો ઝઘડો

આવો જ એક વિચિત્ર ઝઘડો લગભગ પોણામો વર્ષથી ચતુર્થસ્તુતિ મંબંધમાં ચાલે છે. એ સમજવા યોગ્ય છે, જોકે એનો સમન્વય તો દીવા જેવો છે.

મોટા દેવવંદનમાં ચાર સ્તુતિ આવે છે. પ્રથમ સ્તુતિમાં એક તીર્થંકરની સ્તુતિ હોય છે, બીજીમાં ચોવીશ તીર્થંકરની, ત્રીજીમાં જ્ઞાનનો મહિમા અને ચોથીમાં દેવ દેવી કે યક્ષની સ્તુતિ આવે છે.

શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિએ સૂત્રોનો સારો અભ્યાસ કર્યો. રાજેન્દ્રદેશ તેમનું પ્રખર જ્ઞાન બતાવે છે. તેમને વિચાર આવ્યો કે દેવ દેવી કે યક્ષ સમક્ષિતધારી હોય તો પણ ચોથા ગુણસ્થાનકે હોય, તેને પાંચમા ગુણસ્થાનકવાળા સાધુઓ શા માટે સ્તવે? માટે ઉપરની ચાર સ્તુતિઓ પૈકી ચોથી સ્તુતિ ન હોવી ઘટે. એ અસ્થાને હોઈ અવિસંગત છે વગેરે.

આના ઉપર ચર્ચાઓ ચાલી, મોરચા મંડાણા અને ગામે-ગામમાં ત્રણ થોઈવાળા અને ચાર થોઈવાળાના પક્ષો બંધાયા અને હજી સુધી એ ઝઘડા ચાલ્યા જ કરે છે.

આ ઝઘડો તદ્દન અર્થ વગરનો છે. શાસનાધિષ્ઠાયક દેવ-દેવીને જે રીતે આગમમાં બતાવ્યાં છે તે રીતે તેમનું ચોથું ગુણસ્થાનક ચોક્કસ છે, જ્યારે આપણા શ્રાવકોનું દેશવિરતિધરપણું

અને સાધુનું સાધુપણું વિકલ્પે છે. સમ્યક્ત્વ એ આત્મગુણ હોઈ બાહ્ય દેખાવ કે વેશ પર એના અસ્તિત્વ કે અભાવનો નિર્ણય ન થઈ શકે. વાત ખરી છે કે દેવનું સ્થાન, દેવીનું સ્થાન અને યજ્ઞ-દક્ષિણીનાં સ્થાનો એવા ગુણસ્થાનકથી આગળ નથી. પણ મરણ એ હોમો થાય છે કે આપણાથી નીચી હલના કે ગુણસ્થાનકમાં પાછળ પડીને આપણે સ્તવીએ, એમનો ધર્મપ્રેમ, શાસનસંરક્ષણ, શાસનનાં સ્થાનોની રક્ષા આદિ માટે તેમની પ્રશંસા કરીએ તો તેમાં આપણે કાંઈ ખોટું કરતા નથી. અને આપણાથી ઓછી પાયરીવાળો આપણને મામે મળે અને આપણે હાથમેડ કે હરનધૂન નથી સાથે પ્રથમ કરીએ તો તેના આપણી લાયકી ઓછી થતી નથી. હિંદુ એ તો નમતા-સમ્યતા-દક્ષતા બનાવે છે. અને આપણી લાયકીનો વિકલ્પ હોય અને સામાની સેવા સ્વીકારાયલી અને ગુણસ્થાન સ્પષ્ટ નિર્ણય હોય ત્યાં સ્તુતિ કરવામાં વાર્ધા દેખાતો નથી.

પણ આ નો ભાગગડની વાત થઈ. કેઈને મનમાં એમ આવે કે એવી રીતે હિંદુ સ્થાનવાળા નીચા સ્થાનવાળાની સ્તુતિ કરે એમાં ગૌરવહાનિ છે તો તે સ્તુતિ ન કરે. પણ સ્તુતિમાં બંને એકમત છે. એથી સ્તુતિનો પ્રમંથ આવે ત્યારે સિદ્ધાણું છુદાણુંનો પાક પૂરો કરી એ બેસી રહે. અને કહેવું કે તમે જરા મોભો, અમે બે મિનિટમાં માથે ઘર્ષ જઈશું. એ બે મિનિટ મનમાં નવકાર ગણો. અને સ્તુતિ કરવી હોય તો 'વૈવાચક્યગણું' અત્ય હિંસીસીએણું નો પાક કહી નવકાર ગણી સ્તુતિ કરી લે અને બાકી તો સર્વ આમાન્ય છે.

આવી રીતે એક બાપના દીકરા નવસોને નવાણું બાપતમાં એકમત હોય તો આવા તદન નિર્જીવ સત્તા હિંદુ મોરચા માટે અને મામેગામ બે ઘણે પડે એ વાત નિર્મથ પ્રવચનમાં કેમ નબી

શકે? મોરચા માંડવા પહેલાં મોરચાને યોગ્ય બાબત તો હોવી જોઈએ ને? નિર્રર્થક બાબતમાં સામસામી જાવણીઓ ઊભી કરી દેવી અને સેંકડો એકમતની બાબતને મુખ્યતા ન આપતાં, નિર્જીવ મતભેદની બાબતને અગત્ય આપવી અને હજુ તેવી બાબતો પર પુસ્તકો અને પુસ્તિકાઓ પ્રગટ થયા કરે અને જાણે જૈનદર્શનનો મહાન અપકર્ષ આવા મામુલી પ્રશ્ન પર થઈ જતો હોય એવો દેખાવ કરવો એ વાત નવયુગને ગળે કઈ રીતે ઉતરશે? આ ઝઘડામાં જે દીર્ઘદષ્ટિ અને તુલનાશક્તિનો અદ્વિભાવ કે અભાવ ખતાવવામાં આવ્યો છે તે નવયુગને ખરેખર આઘાતક લાગે તેવો છે. શાંતિથી વિચાર કરનાર વસ્તુનું મહત્ત્વ અને ઝઘડાની ખાનાખરાખી જરૂર લક્ષ્યમાં રાખી આ વાતનો ન્યાય — નિર્ણય કરશે એવી આશા રાખી શકાય.

૬ મુહુપત્તિનો ઝઘડો

આવો જ એક વિવેક-વ્યવસ્થા વગરનો ઝઘડો સોએક વર્ષથી વ્યાખ્યાન વાંચતી વખતે મુહુપત્તિ બાંધીને વાંચતું કે તેને હાથમાં રાખીને વ્યાખ્યાન કરતું તેને અંગે ચાલે છે. તેનો પણ નિકાલ થયો નથી. ધર્મને નામે થતા ઝઘડાના કદિ નિકાલ થતા જ નથી. જેમ જ્ઞાન ઓછું તેમ આવા ઝઘડાનું જન્મ વધારે હોય છે એવો દુનિયાનો અનુભવ છે. અને બીજો નિયમ એ છે કે સારામાં સારા મિત્રો ત્યારે વિરુદ્ધ પડે ત્યારે ખરાબમાં ખરાબ દુશ્મન થાય છે. ભાઈઓ લડે ત્યારે અભાઈાં તો લે છે પણ એકબીજાના મોખાનાં પાણી પણ હરામ કરે છે. આ નીચેના ઝઘડાનાં એવું જ થયું છે.

વાતમાં કંઈ માલ નથી. હવે—નાનાં મગતરાં આદિની વચ્ચે ચડે બોલતી વખતે મુખ આગળ વશિકા હોય તો

અનેકનો બચાવ શક્ય છે; એ ઉચ્ચ જીવદયાના આશયથી મુખ-
વચ્ચિકા-મુદ્ધપતિનો ઉપયોગ સૂચવનાર મહા વિજ્ઞાતિઓ જાણશે કે
એ વચ્ચિકાના નામ પર લાંડળો થયાં છે ત્યારે તે એ પદ્ધતિ
કરનાર માટે શું ધારસે? આ પ્રશ્નની ઉત્પત્તિના મૂળ કારણમાં
જરા ઉતરવા જેવું છે જેથી પ્રાચીનોએ કરેલ શક્તિના દુરુપયોગનો
પૂરો ખ્યાલ થાય.

તાડપત્રની પ્રત લગભગ પંદરથી પચીસ ઈંચ લાંબી હોય છે
અને પહોળાઈમાં પાનાં ત્રણ ઈંચ લગભગ હોય છે. એમાં વચ્ચે એ
કાળાં હોય છે અને તેમાં દોરી પરાવેલી તોય છે, જે આખી
પ્રતમાં સોંસરવી જાય છે. એ જ પાનાં ફેરવતાં બંને હાથનો
ઉપયોગ કરવો જ પડે, નહિ તો જીલ્ડ પાતું તરત બટકાં જાય.
એ પ્રતો સાતસેં વર્ષ પહેલાં લખાયેલી હોય છે. આજ પાંચસો
વર્ષથી તો તાડપત્ર પર લખવાની કળા પણ નષ્ટપ્રાય થઈ ગઈ છે.
કોઈ ગુરુને વ્યાખ્યાન વાંચતી વખત આ અગવડ જણાઈ હશે.
વાચે ત્યારે એક હાથમાં મુખવચ્ચિકા દેાય, સ્ત્રોતઃ અર્ધા એક
ખાલુ હોય અને અર્ધા બીજી ખાલુ હોય તો મુદ્ધપતિ મૂકવી જ
પડે. એણે ઉપાય શોધી કાઢ્યો. તે વખતે સર્વ કાલ વીધાવતા
હતા. એના કાળામાં એણે મુદ્ધપતિ રાખી, એટલે મુખની
જમણા જગવાણી હશે અને વ્યાખ્યાનભંગનો પ્રસંગ એ રીતે
દૂર થયો હશે.

શિષ્યે તો માત્ર એટલું જ જોયેલું કે મારા ગુરુ વ્યાખ્યાન
વાંચતી વખતે મુદ્ધપતિ બાધે છે. ગુરુને એણે દારણ પૂછ્યું નહિ
હોય. શિષ્યે તો મને તે કામગીરી પ્રત વાંચતા પણ બાંધવાનું
માથુ ગળ્યું અને એ રીતે પરંપરા ચાલી હશે.

આ તો કલ્પિત અનુમાન છે. પણ એમાં સુદો શા છે?
જેને મુદ્ધપતિ બાંધવી હોય તે ભંડે બાંધે, ન બાંધવી હોય તે

હાથમાં રાખે. આમાં કયો મુદ્દાનો સવાલ છે કે એવા પ્રશ્નને અંગે 'પાસધ્યા' અને 'ઉત્પત્તિભાગી' શબ્દનો ઉપયોગ કોઈના પણ મુખમાં શોભે! આ મુહપત્તિના સવાલમાં તો ભારે અંધારું ચાલ્યું છે, અને છતાં બે વર્ષ પર એના મંબંધમાં પણ એક નાનું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે.

અનેકની સાથે ચર્ચા કરતાં આ ચર્ચાના બીતરમાં રહેલ તરીકે રહેલો કાંઈ મુદ્દો જણાતો નથી. કદાચ કાંઈ હશે એમ માનવામાં આવે તો પણ એમાં જૈનદર્શનનો તો કોઈ મૂળ બાબતનો મુદ્દો નથી જ જણાતો. આવા સવાલ ઉપર વિશાળતા કેમ ન બતાવાય? બાંધવા ન બાંધવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવે તો તેમાં કયું શાસન બિંધું વળી જાય તેમ હતું! કોઈ લેખ છૂટા કાગળમાં લખે, કોઈ બાંધેલ પુસ્તકમાં લખે — પણ બન્નેનું સાધ્ય એક જ હોય તો બાંધેલ પુસ્તક કે છૂટાં પાનાં મંબંધી ઝંઘડો કરવો એ સાદી સમજણમાં ઉતરે તેવી વાત નથી અને છતાં એ બાબતની તકરાર સો વર્ષ થવા આવ્યાં પણ હજી અંત્ય વિરામ પામી નથી. કેટલીક વાર નિર્થક વાદવિવાદ, ચર્ચા અને ઝંઘડો કરવાની વૃત્તિ જ થઈ જાય છે, પછી એમાં વિષયની મહત્તા અને દર્શનને થતી — મૂળ મુદ્દાને થતી ખાનાખરાખીનો ખ્યાલ પણ નીકળી જાય છે, એનો પુરાવો આ મતભેદ છે. અને હજી પોતાને સમજી હોવાનો દાવો કરનારા વ્યાખ્યાતા ગમે તેવો વિદ્વાન હોય પણ જો તે મુહપત્તિ ન બાંધે તો તેનું વ્યાખ્યાન સાંભળવાની ના પાડે. તેવી જ રીતે ન બાંધવાના આગ્રહવાળા બાંધનાર વ્યાખ્યાતાને ન સાંભળે! આ તે કાંઈ વાત છે? વિપર્યાસ કઈ હદ સુધી ગયો છે તેનો આ એક અપૂર્વ દાખલો છે. નવયુગ આ પ્રશ્ન કરશે ત્યારે આપણાં શાસનાધિપતિ હોવાનો દાવો કરનારા વડિલો શો જવાબ આપશે તે સાંભળવા ઉચુક્ત રહેશું.

૭ મૂર્તિ માનવાનો ઝઘડો

મેતાંજર સંપ્રદાયમાં હેલાં અઢીસો વર્ષમાં સ્થાનકવાસી ભાષાઓ સાથે ઝઘડો ચાલ્યો છે અને વીતરાગના મતમાં એ ઝઘડાએ ધણું ભયંકર રૂપ પકડ્યું છે અને અનુયાયીઓ એ પક્ષમાં વહેંચાઈ ગયા છે. લગભગ અઢીસો વર્ષ પહેલાં કાંઈ અધ્યાત્મ-રૂચિવાળા અમ્યાસીને એક પ્રજા થયો કે 'વીતરાગ જેવી ન બૂનો ન ભવિષ્યત્ આદર્શ ભાવના, જે ખરેખર ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે, હવવા યોગ્ય છે, આચરવા યોગ્ય છે, તેને પર્યટ કે લાકડા જેવું સ્થૂળ રૂપ આપવું એ એ ભાવનાને ઉચ્ચ સ્થાનકેથી ઉતારી પાડવા જેવું છે.' એમને કદાચ તે વખતના દ્રવ્યપૂજના પ્રચારમાં પણ અત્યુદેક જણાયો હશે. ગમે તે કારણે મૂર્તિપૂજા ન હોવી જોઈએ એવો મન તેમણે જતાઓ અને ઉપદેશો. તેના અનુ-યાયીની મોટી મેખ્યા થઈ.

મૂર્તિ તો માત્ર સાધન છે. ભગવાનની ગેરહાજરીમાં ભગવાનને યાદ કરાવનાર નિમિત્ત છે અને ભાવપૂર્ણનું કારણ છે. છતાં મૂર્તિ માનનારને એ મંત્રધર્મો એવો આમલ થયો કે મૂર્તિપૂજા ન સ્વીકારનાર જૈન જ નથી, મિથ્યાત્વથી પણ ખરાબ છે અને તદ્દન નિંદવા યોગ્ય છે. આ પ્રકારનો ઉપદેશ શરૂ થયો.

અને એક વાત ધર્મથી થયું એટલે પાછી એનો ઉડો ક્યાં આવશે એનો પતો જ રહ્યો નહિ. અરસપરસ બન્ને વર્ગો ખૂબ લજા, લજા તે એવું લજા કે અનેક સ્થળે તો તોરણો થયાં, એકબીજાના વરણોડા તોડી પાડ્યા, ન બાળે તેવા શબ્દોમાં ટીકા કરવી અને પાપાવાગ વેગને પોતવું એ જાણે નિષમિત વાત બની ગઈ અને પદ્ધતિમુખના ઉપદેશથી એ વાતને બન્ને વર્ગના ઉપદેશોએ પોતી, પ્રચારી અને વધારી. મૂર્તિને માનનારા વરણોડા

કાટે તો કાઈ કાઈ સ્થળે સ્થાનક પાસે હિમા રહી કાનમાંથી કીડા ખરે એનું સ્થાનકવાસી માટે માગ અને તેમ કરવામાં ધર્મ માને. એ અધગચ્છો રાત્રીકારે પણ ગયા. ખીલીઓ ફોડાણી. એ ખીલીઓ વચ્ચે વરઘોડો હિમો ન રહે એમ રાત્રીએ કરાચું તો પહેલી ખીલી આગળ અને ખીછ ખાલી પાછળ લાવુંકર દરમો થયાં. એ ઉપરાંત સાંસારિક અધગચ્છોને પાર ન રહ્યો. કન્યાવ્યવહારમાં તૂટ પડવા માંડી અને વાત એટલે મુઠી વધી પડી કે પૂજ્ય પુરુષોનાં મૃત દેહો લર બજારમાં બે બે દિવસ રખડવા લાગ્યાં.

આમાં કાઢને વિચાર ન આવ્યો કે આ અધગ શેને માટે? કાને માટે? વીતરાગના ધર્મમાં આ વાત હોય? અને એમાં કયો મુદ્દાનો સવાલ હતો? જેને મૂર્તિપૂજનની ઇચ્છા ન હોય તે તેને ન માને, ન કરે, ન આદરે તો તેમાં અન્યનું શું જાય?

અને સ્થાનકવાસી લાઈઓ પણ એટલી ઉદારતા ન રાખી શક્યા કે મૂર્તિને આલંબન માનનારા લલે માને, બાળ હોવાને એ પ્રયજન નિમિત્ત છે અને સમાજનો મોટો ભાગ તો બાળ વર્ગનો જ હોય છે. વયથી બાળ ન હોય તેવા અનેક માણસો આલંબનની બાબતમાં બાળ હોય છે અને વગર આલંબને ધર્મને વિસરી જાય છે. આટલી ઉદારતા તેઓ ન રાખી શક્યા અને બંને વર્ગ વચ્ચે આંતરો વધતો જ ગયો અને વધતો જ ગયો.

બંને ક્ષેત્રોમાં તત્ત્વ સંબંધી જરા પણ મતફેર નથી. સર્વ ક્રિયા પણ એક મુદ્દા પર જ રચાયેલી છે, મહાવ્રતો ગુણવ્રતો શિક્ષાવ્રતો અનુવ્રતો પણ એકસરખાં જ છે, બંને યૌદ ગુણ-સ્થાનક જ માને છે, આઠ દર્મો માને છે, એની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ માને છે, બંને વર્ગનું સાંઘ્ય મોક્ષ છે, મોક્ષની વ્યાખ્યામાં ભેદ નથી, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો પૈકી માત્ર સ્થાપના નિષેધને

એક નહારે છે, બીજી સ્વીકારે છે, પણ એ સિવાય ત્રીજી પણ મતભેદ નથી. કથા ચરિત્રો, દેવ-નરક મતિનાં સારણો બનેને એક છે. અને મૂર્તિપૂજા સિવાય બીજી કંઈ જા જોવા મતભેદ નથી. બંને અદિસાપરમોદમને સ્વીકારે છે, શ્રાદ્ધ-આવકના ગુણો બંનેના એક જ નામે છે અને બંનેના મૂળ મંથો એક છે — આપી આપી સેંકડો દળરો બાબતોમાં એકના છે, એટલી બધી એકના છે કે એનું વર્તિકરણ કરવામાં આવે તો પ્રભુકો ભરાય; છતાં આનું માથું કાપનારું વેમનસ્ય કાળે પોખું? શા માટે પોખું? કામને એ કેટલું બારે પડશે એનો આત્મા દીધું નજરે કોઈએ વિચાર કેમ ન કર્યો? ક્યો દોષ તો મ્હારે કર્યો? અને આવા એક સાધનધર્મને અંગે બગતા અંગારા ફેંકવા પડ્યા અને હજુ પણ જેની જ્વાળા પૂરી થાત થઈ રહી નથી એટલી મહત્તા આપવા જોવા એ પ્રશ્ન હતો?

આવા ગવાણો નવયુગ પૂછશે. અનેક આકારમાં પૂછશે, અને પૂછીને પ્રાગ્નીને કહેશે કે તમારા આ હેતુ અષ્ટાને પરિણામે તમે કેટલાને કંઈ બાંધના કરી દીધા છે, કેટલાને પરધર્મમાં ધોતી દીધા છે, કેટલી આખી ને આખી કામ તમારાથી કંટાળી પરાક્રમ્ય થઈ ગઈ છે તેનો કદિ તમે વિચાર કર્યો હતો? તમે મંજ્યાનમાં વધારો તો કરવાનો કદિ વિચાર નથી કર્યો, પણ આ રીતે તમારા અષ્ટાએનું અનિવાર્ય પરિણામ આવ્યું છે એ સ્વીકારવાની સરજતા તો તમે દાખવશો ખરા કે?

આ હેતુ અષ્ટાએ જૈન કામનું સમૂહબળ-જૂથબળ બારે કાપી નાંખ્યું. એ અષ્ટા ગામેગામ ધયા, આડોશીપાડોશી વચ્ચે ધયા, ઝૂની અને ઘેલણો વચ્ચે ધયા અને સામાન્ય રીતે સાત્વિક ગણાય એવા માણસો પાસે પણ એવે પ્રસંગે એજો અંજી

દેવરાવી, ગાળો દેવામાં ધર્મ મનાયો અને મિથ્યાત્વી નરકગામી કહેવામાં ધર્મના રક્ષક હોવાનો એણે દાવો કરાવ્યો. આ આખી વાત એવી બની છે કે એના પર જેમ જેમ વિચાર કરવામાં આવશે તેમ જૈન કોમ કેટલી હદ સુધી ઉતરી ગઈ છે અથવા એને ઉતારી દેવામાં આવી છે અને એનો મૂળ માર્ગ કટલો ભૂલાર્થ ગયો છે એનો ખ્યાલ આવે. જે ધર્મના પ્રવેશદ્વારનાં લક્ષણમાં શમ, સંવેદ, નિર્વેદ, આસ્તિક્ય અને અનુકંપા હોય અને જેના અનુયાયીઓમાં એ પાંચમાંનું એક પણ ન દેખાય અને છતાં પાંચમા ગુણસ્થાનક પર હોવાનો દાવો કરે અને તેના એ દાવાને છદ્દા સાતમા ગુણસ્થાનકનો દાવો કરનારા સ્વીકારે — જ્યાં વાડ જ ચીલડાં ગળવા માટે ત્યાં ઊભા રહેવાનો રસ્તો પણ ક્યાં રહે? આ સ્થિતિ પંચમકાળમાં થઈ છે કે હાથે કરીને અથવા વગર વિચારે કરી છે એનો નિર્ણય કરવાનું કાર્ય નવયુગ કરશે ત્યારે આપણા વડિલો શો જવાબ આપશે તેની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે.

અને એ જવાબ સીધા અને સરળ જોઈએ. મૂળ મુદ્દાને ઉઠાવનારા સરકારી જવાબ જેવા જવાબ આપવાનો યુગ આજે ગયો છે. અત્યારે તો નગદનાણું અને સરળ વ્યવહારને જ માન મળે છે અને નવયુગ દંભ, ટોંગ, ઉપર ઉપરના સ્વાંગનો તિરસ્કાર કરનાર થવાનો છે તે સમજી શકે તેવા જવાબ દેવા એટલી વિગતિ છે. નરકનો રસ્તો દેખાડવો કે વ્યવહાર બંધ કરવાની કનિષ્ઠ મૂળ કરાવવી એ જવાબ ન રહેવાય, એ તો દલીલની ગેરહાજરીનો સ્વીકાર રહેવાય. અત્યાર સુધી કોમના વિચારક વર્ગે ઉદાવેલા સવાલોનો જે ફેજ કરવામાં આવ્યો છે તે સત્તાબળે નબ્બો. તેમાં વિશિષ્ટતા મનાણી હોય તો આવનો યુગ લુદ્ધી જ જાતનો આવવાનો છે તે ધ્વાનમાં રહે આ મુદ્દા પર આગળ વિશેષ

વક્તાવ્ય થવાનું છે. અત્યારે તો જવાબ સખ્ત ઉપર જ માત્ર પ્રાસંગિક ઉત્તરેય થયો.

બાલદીક્ષાના ઝઘડાનાં પરિણામ

આવા અનેક ઝઘડાઓ થયા છે, વર્ષો સુધી ચાલ્યા છે અને કોઈ પણ ઝઘડો નીકળનાં સાંતિથી વિચાર કરવાને બદલે તોફાનમાં પડી જવામાં ધમ્ મનાયો છે. કેમનું મદન ઉરેકરતું એમાં સાર્થકતા મનાઈ છે અને આખી કોમને લગાયક જુસ્સામાં રાખતી એ દર્શાવ્ય મનાયુ છે. હેઠાં પાંચ સાત વર્ષથી લઘુ વયના બાળકને દીકરા આપવી થોડા ગણાય કે નહિ એ સવામની ચર્ચા જે રીતે ચલાવવામાં આવી છે, તેને અંગે હાપાઓમાં જે પરિભાષા વપરાઈ છે, તે કોઈ પણ સુચ વ્યક્તિના મનમાં બાળ્યે જ માન કે આદરની ભુદિ ઉત્પન્ન કરે.

પ્રથમ તદ્દન સારો હતો, વ્યવહારબુદિથી મનોપકાશ નીવેડો ધારી સામાય તેવો હતો અને ધર્મદિનને વિરોધ ન આવે તેવી રીતે સામાજિક દૃષ્ટિએ તેનો ફેમલો સમ્ય હતો. પણ સાંતિ સુત્રેક કે વિચારવિનિમય સું ચીજ છે અને ધર્મનો મવ્યવહાર કઈ અપેક્ષાઓ મામે છે અને કેવી રીતે અમલ કરનાં વ્યવહારનિધયને મમનવય ધર્મ સો એ જાનતી વિચાર સાગમાં અનઅન્ય, ઔદાર્ય અને સમાજજીવનના સાદચર્ય માધરાની બીનઆવાનરન, અને એકદમ્ય મતા અને દેવદમ્યમાં ઉછરેલ વર્ગે કુલજે એક વધારે કલોઃ માનવાનો પ્રવલ્ય કયો. કુળી વખતે આ દેવદમ્ય જેલ વર્ગે છે ને સમઅલ નહિ. સામઅલના અર્થ કરવાનું નિતુ તેવેમા દેવદમ્યની વાતને વિમરી જઈ એવી જવાબક નિર્દે દેવ કરી કે અંતે એનો જોય પેતે જ માય છે એ વાત નિર્દે. મતા સમઅલ કીર્તિવિગીર્તિ થતો જતો હતો. તેમાં ખૂબ કલેરુ હતી

મુક્યો અને નવયુગને આખા સાધુવર્ગ તરફ અપ્રીતિ અને ધર્મ તરફ અશ્રદ્ધા થાય તેનાં કારણ ગન્યા. ત્યાં પ્રશ્નની મહત્તા હોય અને જોખમ ખેડવાની જરૂર હોય ત્યાં છેલ્લે પેંગડે પણ ખેસવું પડે છે, પણ નિકાલ શક્ય હોય તેવી ગાયનમાં થોડા અંતેવાસીની અદ્વૈતદર્શી સલાહનો ભોગ થઈ પડનારા એ ગીનાર્યો (?) માત્ર પૂર્વકાળથી આવી આવતી જનની વૃત્તિના પોપક જ થઈ શક્યા, તોડ ઉતારતાં ન આવજો અને ગૂંચવણનો નિકાલ કરવાને બદલે તેમાં પોતે જ ગૂંચવાઈ ગયા, અટવાઈ પડ્યા અને આખા સમાજને નિર્થર્ક દટકા આપવા જતાં પોતે તે ચક્કરમાં આવી પડ્યા.

જે પદ્ધતિએ બાળદીક્ષાનો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે તે જ પદ્ધતિથી ઉપર જણાવેલા બીજા અધડા લડાયા છે, માત્ર તે કાળમાં છાપાં નહોતાં તેથી દેડફજોતો અત્યારના યુગ જેવો થતો નહોતો, બાકી પદ્ધતિમાં હજી જરા પણ ફેરફાર થયો નથી એમ નવયુગ કળકળીને ઇન્સાફ કરશે ત્યારે કોમને ચકરાવે ચઢાવનારા તો ક્યાં વિરાજી ગયા હશે?

વર્તમાનયુગના દીક્ષાના અધડાની વાત લખતાં પણ શરમ થાય તેવું છે. એનો સમન્વય છે, નિકાલ છે અને એ અધડો તદ્દન મામુલી હોઈ કરવા યોગ્ય નહોતો એ બતાવી શકાય તેવું છે. એનો ફેંસલો આવતા યુગ ઉપર રાખી અત્ર તો તેની પદ્ધતિ ઉપર જ ટીકા કરીએ. એમાં જનન, ઇર્ષ્યા, પ્રસંગને વક્ષણ આપવાની આવડતની ગેરહાજરી, પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાની કમતાકાત અને દીર્ઘદષ્ટિનો અભાવ ડગલે ને પગલે દેખાઈ આવશે એટલી જ ટીકા કરી એ વર્તમાનપ્રકરણને બંધ કરીએ.

નાના ઝઘડાઓની પરંપરા

નાના ઝઘડાઓનો પણ પાર રહ્યો નથી. એ પણ મૂર્ત સાધનધર્મને અંગેના અને મૂળ માર્ગ સમન્તા વગરના જ થયા છે. થોડા માખણા આપી આ બાબત ઝઘડા પ્રકરણ સમેટી લઈએ.

કેવળાને ઇરિયાવદિયાની ક્રિયા લાગે કે નહિ એનો ઝઘડો સત્તરમી સદીમાં ઉપજ્યો. મી ધર્મસાગર જળરસ્ત વિદ્વાન હતા, પણ તેમણે તથા તેમના સમકાલીનોએ તેમને માટે જે પરિભાષા વાપરી છે તે વાંચનાં ખેદ થાય તેવું છે. જાણે જૈન આત્માયમાં તર્ક કે ચર્ચાને સ્થાન જ ન હોય તેવું વાતાવરણ એ ધર્મસાગરને અંગે સત્તરમી સદીમાં ઊભું થયું. તેમણે પાંચ મોટા પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા હતા. દરેક પ્રશ્નો ચર્ચા કરવા જેવા જરૂર હતા, પણ મોટામાં મોટા જેવા એક પણ પ્રશ્ન નહોતો. આને લગતું સાહિત્ય નવયુગ વાંચી પૂછશે કે આ તે શક્તિનો શો અપભ્રંશ થયો છે? તેના જવાબ આપવા પડશે.

સત્તાસની મહત્તા પણ વિચાગણી નથી. એકસી સચિત મળવી કે અચિત મળવી એ પ્રશ્ને પણ એક વખત જૈન ધોમમાં મોટો ખતમવાટ મચાવ્યો હતો.

સાધુ વજ્ર રંગી શકે કે નહિ એ પણ એવો જ પ્રશ્ન છે. અમુક યુગમાં દેશકાળ ભેદને કાર્ષિ સિચિત વર્ગથી સંવેગ પક્ષને જુદો પાડવામાં લાજ માનવામાં આવ્યો અને કપડાને પીંગો રંગ આપવાનું તે વખતના આચાર્યોને યોગ્ય લાગ્યું. આવા દેશકાળને અનુસરતા અનેક ફેરફારો પ્રત્યેક યુગે કરવા પડ્યા જ છે. જે કાર્ષિ એમ કહે કે પત્રીસસો વર્ષમાં એક પણ ફેરફાર થયો જ નથી તો તે વાત હિતદાસની નજરે સ્વીકાર્ય તેવું લાગતું નથી.

દેશકાર થયા છે એવું બાણવા છતાં કોઈ સ્વીકારવા તૈયાર નથી એ જ કાળબળની ખૂબી છે. છતાં કપડાને રંગાય કે નહિ તે વાતની ચર્ચા ચાલ્યા કરી છે.

ખૂબીની વાત તો એ છે કે શ્રી સત્યવિજય પંન્યાસે ક્રિયા વિધાર કર્યો ત્યારે ૪૮૦ બાબત ફેરવી, છતાં તેના અનુયાયીવર્ગને ખૂબશો તો એક પણ બાબત ફેરવી છે એમ તે સ્વીકારશે નહિ અને પોતે સનાતન જૈન હોવાનો દાવો કરશે. આ દેશકારની શોખાશોખતા પર નિર્દોશ નથી, પણ મુદ્દો માનસવિધાનો છે. થયેલી વાતનો સ્વીકાર ન કરવો અને જવાબ આપવામાં ગોરા વાગવા એ જ્ઞાનયુગમાં કદી નબી ન શકે એવી વાત છે એવું બાણવારા પણ આ બ્રમમાં હજુ પૂર્વમંત્રપ્રતાપથી ચાલી આવતી પદ્ધતિને બાંધી રહ્યા છે એ તેમની સુસ્તતાને અંગે તેમને માન મટે કે શું ઘટે તે વિચારવાનું કાર્ય નવયુગ કરશે.

તાના વાદવિવાદો અનેક થયા છે, ચર્ચાઓ પાર વગરની થઈ છે, પણ સ્વધર્મનો પણ ધણા થયા છે. નત્તવિચારણા કરતાં વાદવિવાદ કરવાની ઉપદેશિતા સમગ્ર શકાય તેવી છે અને યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં ચર્ચા થાય તેમાં પણ વાંધો ન દોષ શકે, પણ મુદ્દો વગરના સ્વધર્મને પરિણામે જુદાં મંડળો સ્થાપવામાં આવે, નવા દિશા કાર્યમાં આવે, પદ્ધતિમાં બેદો પડે અને એ તકરારો અંગત કપ છે ત્યારે એ સ્વધર્મ કરવા જેવો હતો કે નહિ, તે ધાર્મિક અને મૌલિક ક્રિયા દરમિયાન તપાસવાની જરૂર નથી જ. એટલું જ નહિ પણ સંસ્કૃતિય મંત્રો મુદ્દતુની એ કરવા જ ગણાય.

આ સ્વધર્મનું પ્રદર્શન વર્ણવે હોવાનું છે. હજુ ધણા સમય સુધી એકબીજાને સંવિદાનિદ સ્વધર્મ તપાસવાના બાકી છે તેથી સમગ્ર પ્રદેશને એવનું બાંધી રાખી આ પ્રદર્શન સમિટનાં એક

વાત કરી દેવી જરૂરી છે. પણાને 'અધ્યા' શબ્દ સામે વાંધો લાગશે, પણ એમાં કોઈ વ્યક્તિ કે સમૂહ તરફ આક્ષેપની છાજ નથી, પણ અધ્યા શબ્દનો સાદી ગુજરાતીમાં જે અર્થ થાય છે તે રીતે જ એ લક્ષણ છે તેથી એ શબ્દપ્રયોગ વાસ્તવિક ગણાવાની આશા રાખી શકાય.

આ અધ્યાના પ્રમંજો ચીતરવામાં અથવા એનો સમન્વય કરવા જતાં જાણે અજાણે કોઈ પક્ષની લાગણી દુઃકરાર્થ મર્ષ હોય તો તેઓએ કૃપા કરી ક્ષમા કરવી, કોઈ પક્ષ સાચો કે ખોટો છે એવું લખવાનો આશય નથી. આશય સ્પષ્ટ છે કે અધ્યા કરવા થોડા નહોતા અને સ્વાભાવિક રીતે જોઈએ તો એક પણ મુદ્દામાં જનદર્શનના મૂળ મિશ્નનો સવાલ અંગત થતો નથી, છતાં અમુક વાતારણમાં ઉછરેલ વ્યક્તિ કદાચ એક બાણુ દળી જતી કોઈ પ્રમંજવર્ણનમાં જણાય તો મૂળ મુદ્દા ઉપર ધ્યાન આપવા વિચિત્ર છે. આશય અક્ય કરવાનો અને મતકાગમાં જે ક્ષતિ અનુભવી છે તે દૂર કરવાનો છે અને જનદર્શનને એને થોડા સ્થાન પ્રગ પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારી કરવાનો છે. આ વાત આ વિચારણામાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા વિચિત્ર છે.

બીજા નહિ પણ વિદ્યા અધ્યા પૈકી કેટલાયે ઐતિહાસિક છે તેમાં વિધિમાર્ગના મતભેદ, સમન્વયની શક્યતા છતાં જન્મે પક્ષ પોતપોતાના મતમાં સુસ્ત રહે તેવી સ્થિતિ અને પરિણામે અનેકને જન કરવાને જદો ધરના હોય તેની પણ ક્ષતિ થઈ છે— આ સ્થિતિ સાંવનિક જોવામાં આવશે. એ દષ્ટિએ પ્રત્યેક અધ્યા તપાસવાની જરૂર છે. હૃદયની વિશાગતા અને દર્શનના મૂળ મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો ક્રિયા, અનુદાન-વિધિવાદના મતોરો તંદુરસ્ત ચર્ચા ઉત્પન્ન કરે, પણ કંઠસ વિદેય કે

વૈરનું રૂપ કદિ ન હો. સામાન્ય વ્યવહારકુશળતાની નજરે, ધર્મના હિતની નજરે, પ્રાણી ઉપર ઉપકાર કરી તેને મોક્ષમાર્ગ તરફ સન્મુખ કરવાની ફરજની નજરે કે સમુચ્ચય લાભાલાભની દૃષ્ટિની નજરે અત્યાર સુધી ભીંત બૂઝાણી છે એવો સવાલ નવયુગ રજુ કરે ત્યારે જે પરિસ્થિતિ આવી પડે તેની અત્ર વિચારણા કરવા પ્રયત્ન થયો છે.

હવે આ કલહમય વાતાવરણ વિચારકને પણ ગ્લાનિ કરે તેથી તેને અત્ર રોટી નવયુગના જૈનને વિવિધ દૃષ્ટિએ તપાસીએ. તત્ત્વ દૃષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ માન્યતા રાખનાર, ધર્મશાસ્ત્રોને સમજનાર વિવેકી વિચારક હવે એક ખીન્ને સવાલ ઉપસ્થિત કરે છે તે પણ ઇતિહાસની નજરે તપાસવાનો છે.

પ્રકરણ ૪ થું

સંખ્યાબળ

જૈનદર્શન મહા વિશાળ છે. એ સર્વ દર્શનોને પોતામાં સમાર્પ ગમેલા બતાવે છે. એનો નવવિભાગ અંશ સહને સ્વીકારે છે અને એ વિભાગ એને અન્યની પરિસ્થિતિમાં મૂકતાં શીખને છે. જૈનદર્શન પ્રત્યેક આત્માની મોક્ષ જવાની યોગ્યતા શીખવે છે. અમુક દુર્ભવ્ય અભવ્ય જીવોનો પ્રશ્ન બાજુ પર રાખીએ અને અજવ્યોની સંખ્યા તો એટલી થોડી છે કે એની વાનને ઉપેક્ષીએ તો આમે તરું છે. આવી પ્રત્યેક પ્રાણીની જાદુસ્પતિએ મોક્ષ જવાની યોગ્યતા દાર્ઢ આઝ માર્ગે ઉતરી મેંમતને જૈનદર્શનના વિશિષ્ટ તત્ત્વ બનાવવાની ફરજ પ્રત્યેક જૈન ઉપર મામાન્યતઃ અને ઉપદેશક વર્ગ પર ખાસ મણુવામા આવી છે. જૈન દર્શનકાર યોગ્ય રીતે બતાવે છે કે એક વ્યક્તિને સદ્ધર્મનો મોધ કરવામાં આવે તો મોદ રાજસોડના સર્વ પ્રાણીઓને અભય આપવા નેટસે લાભ થાય છે. આ દર્શકત અનિસયોક્તિ વગર સાચી છે.

જાતિભેદનો અસ્વીકાર

આ એક વાત સાથે બીજી વાત એ છે કે જૈન ધર્મમાં જન્મથી જાતિ છે નહિ, હોઈ શકે નહિ. શ્રી વીરપરમાત્માનું ચરિત્ર વિચારતાં અને તત્ત્વચર્ચાનો આખો દ્રવ્યાનુયોગ જોતાં જૈન દર્શન જન્મથી જાતિભેદ કદિ સ્વીકારે તે વાત પાલવે તેવી નથી, જ્યે તેવી નથી અને કર્મના સિદ્ધાંત સાથે અનુરૂપ થાય તેવી નથી. જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા એ જ કે લગવાનના સમવસરણમાં કોઈ પણ જાતનો પ્રાણી આવે. મનુષ્ય તો શું પણ તિર્થંક પંચેન્દ્રિયને ત્યાં સ્થાન છે, દેવાને સ્થાન છે, અમુરોને સ્થાન છે, જે ચાલીને આવી શકે તે સર્વને સ્થાન છે. આ વિશાળતા કોઈ દર્શનમાં જોવામાં નહિ આવે. બ્રાહ્મણો જૈન થયા છે, ક્ષત્રિયોએ રાજપાટ છોડ્યા છે, વૈશ્યો એનાં અંગો બની રહ્યાં છે, સુતાર, હુલાર, ડુંભાર, ધાંચી સર્વ લગવાનના પ્રાસાદમાં સમકક્ષાએ છે. હરિદેશિ જેવા અંગણના કુળમાં જન્મેલાને અને મેતાર્ય જેવા અરણ્ય કુળમાં જન્મેલાને એણે એક જ ભૂમિકા પર બેસાડ્યા છે અને પાચસે પાચનો નિરંતર વધ કરનાર કાલકમુરિયો ક્રમાઈ પણ એના સમવસરણમાં આવી શકે છે. જન્મથી જાતિ માનવામાં આવે તો જૈનદર્શનનો એક પણ મુદ્દો ટકી શકે નહિ અને તેથી પ્રયાત્નસિદ્ધ મોક્ષ માનનાર જૈનદર્શને સર્વ પ્રાણીને પોતાના જ નીચે આત્મિક ઉત્તરિ કરવા રૂબ આપી છે. લગવાનના સમવસરણમાં અંગણ માટે અલગ સ્થાન નહોતું અને હરિદેશિમુનિ ધરે વહેરવા આવે તો ગંભીર મુશી ગર્ભ શકતા હતા. જે દર્શન ક્રમાઈ અને ધરણેન્દ્ર ઉપર સમાન મનોવૃત્તિ ઉપદેશો ત્યાં વ્યક્તિગત ભેદ કેમ હોઈ શકે? કોઈ પણ પ્રાણી અમુક ગાત્રમાં જન્મે તે ધર્મસ્થાન કે ધર્મસ્થાન માટે નાસ્ત્રાયક થાય છે એવો ધર્મનો એક પણ નિર્દાન નથી, એવો શબ્દપ્રયોગ પણ નથી.

આખી જૈન ધર્મની ઉમારતનું રહસ્ય સમજનારને એ વાતમાં શંકાને સ્થાન પછ નથી.

સાચું સગપણ

આથી પોતાના આત્માની ઉત્તિ કરવા ઇચ્છનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કરી શકે છે. અને જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કરનાર સ્વધર્મો બંધ થાય છે, સર્વ પ્રકારે મંચરવારને મોચ થાય છે અને 'સાચું સગપણ જનમાં સામી તણું' એ વાત જે ધર્મ પાસાર કરીને કહે છે ત્યાં બીજી વાતનો મેમવ પણ કેમ હોય? અહીં 'સામી' એટલે સ્વધર્મો સમજવો. જ્યાં જૈને જૈન મળે ત્યાં ખરું સગપણ જામે છે, સાચાં સગાં એ કહેવાય છે અને એ મેંબંધને અનેક રીતે બદલાવવા સ્વામી-પાત્રાભિના પ્રકારે અને ખારમા વ્રતનો મોટો ભાગ ધોળપણે છે. આ સર્વ વાત દીરા જેવી છે હતા નવપુત્રના જૈનને સચાલ કાય છે કે જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કરાવવાની જરૂરિયાત દષ્ટાએએ સ્વીકારી છે અને જાનબોદને જૈન દશનમાં સ્થાન નથી હતાં જૈનોમાં આવક કેમ બંધ કર્ષ મર્ષ? અને હતા તેમણી અનેક બદલ કેમ નીકળી ગયા?

નવા જૈનોની બરતી કેમ ન થઈ?

જુઓની વાત એવી બની છે કે હેરા પાંચમે વર્ષમાં જૈન બનાવવાનું કામ ૪ બંધ પડી ગયું છે અંદર અંદરની નકારો, મેંબળા સંધા, પાણીની મારામતોએ અને જાલ ધનાલ અર્થિ અનેક કારણે હવે ને નુકામું છે અને નવો રહસો બંધ પડી ગયો છે. પાચમ સેત્રા જ સુધાય મ્લકાજાસે એસરાગ સંતોષેની કે.સ સાચ એટલી મેંબંધને જૈન બનવી, દેમસંધાસે આલેને બાજક જાલપાસે અનેક પ્રસેને બારે પડી

જૈનોની જાતિઓ — મોઢ, કપોળ કેમ જૈનેતરમાં ગયા? આખી કોમો કેમ બદલાઈ ગઈ? પોરવાડ અને દસાશ્રીમાળીમાં કેમ મોટો ભાગ જૈનમત છોડી ગયો? એમને પડતી અગવડો માટે કાંઈ પૃચ્છા થઈ હતી? એ દૂર કરવા સામાજિક કે વ્યક્તિગત પ્રયત્નો થયા હતા? જૂનાને જાગવી પણ ન શખી શક્યા અને નવાને મેળવવાની દુરમ્મદ તો હતી નહિ. ત્યારે એનું પરિણામ એ દરોડ જૈનો અદ્યત્નના સમયમાં હતા તે બાર લાખ પર આવી ગયા છે—આને માટે જવાબદારી કોણ લે છે? મહા વિશાળ ધર્મ આ સ્થિતિએ હોય? ધસારો ક્યારે લાગ્યો? શા માટે લાગ્યો? એ વિચારવા એક સાથે કામ કાંદ મળી હતી? મળવાની જરૂર પણ કદિ લાગી હતી? અને એ ધસારો ચાલુ રાખવામાં સાધુ અને શૂદ્રસ્થવર્ણની નાજમદારી કેટલી?

આ સંખ્યામળના બંને પ્રશ્નો પર જવાબ આપવા પડશે. ગમે તે જાતિનો જૈન ધર્મ શકે છે, અને ગામડા શહેર કે નેસડામાં સર્વત્ર મનુષ્યો વસે છે. એને માટે તમે શું કર્યું? શી યોજના વિચારી? એના જવાબ આપવા જ પડશે. અને હતી તે આખી કોમોને, કોમોના માટા ભાગને અન્યત્ર જવું પડ્યું તેમાં તેમનો નિઃસ્વતંત્ર સ્વભાવ કારણ હતા કે તમારી વ્યવસ્થા આવડત અને દક્ષતાની ખામી હતી? આ સર્વ જાણતોનો ખુલાસો નવયુગ માગશે.

નવયુગ અત્યંત શોક સાથે જંત્રો કે છેલ્લાં બસો ત્રણસો વર્ષમાં જૈનોને પડતી અગવડોની સામે આંખમાં ચામચાં કરવામાં આવી છે અને સારીરિક અગવડો વેડી અત્યંતની કે નાની કોમોમાં જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે લગભગ કાંઈ કરવામાં આવ્યું નથી. આ વાતનો જવાબ ઇતિહાસના આધાર સાથે સ્પષ્ટ કરીશું. દરકાર કરશે એવી આશા રખાવ, અહીંની

પાંચપટ્ટીસ માણમેને જન જનાવ્યા હોય તે અપવાદને સ્થાને
જણાય. માત્ર જમાનામાં સાડવા શ્રીમાળી બાઈએને, બાવસારોને
જે રીતનું વર્તન આપ્યું છે તેનાં ખદિજાઓ શું આવે? તમારી
અન્યવચ્ચાથી જેમ નડિયાદ પંથકનો મોટો પાટીદાર જનતમ કમ
દાસનમાં આવી પડ્યો છે તે કદિ વિચાર્યું હોય એમ નવયુગને
દર્શશે નહિ. મુખ્યદિની નજરે આ સવાસો વિચારી જતાજ
આપણો એ ખામ માગણી છે.

ગાંધીજી, તેના ધારાધોરણ આદિ અનેક બાબતો નવયુગ
વિચારશે. તેના ચિતાર તે તે સ્થાનકે આવશે. અહીં તો તે વિચારનું
નિરૂપણ માત્ર અન્ય કોમને જન જનાવવાના પ્રશ્ન પરત્વે જ મર્યું
છે. આ ગંભીરમાં આમગ એને પ્રાયોગ્ય રથળે નવયુગ આ
ગંભીરમાં શું વસણુ લેશે ત્યાં વિચારદર્શન સ્વતઃ ફરી વખત યર્ષ
આવશે.

પ્રકરણ પ મું

કેળવણી અને ગૃહો

નવમુશનો જીવ કેવો થશે એ વિચારતાં કેળવણીનો
 એના અનેક આશરમાં સર્વથી પ્રથમ પ્રાપ્ત થશે. ન
 કેળવણીને સર્વથી વધારે વેગ આપવા સદા ઉચુક્ત રહેશે.
 નવમુશનો મંગલ ન કેળવણી ઉપર રચશે. કેળવણીની
 રીતે તેટલું પ્રત્યારકાર્ય થશે તેની તે દરકાર ન કરતાં એ
 ધર્મ.

કેળવણીમાં મગજને કેળવનાર સર્વ બાબતોનો તે
 હરે છે. એ પ્રત્યેક બાલક-બાલિકાને સામાન્ય શિક્ષણ
 બાદ કનિષ્ઠાવ કન્યામાં માનશે. આત્માને જે વિષયો એ
 ગુણમાં સંપૂર્ણ છે તેમાં મધ્યમ દષ્ટિએ યોગ્ય કેર
 માટે તે કેળવશે. કેરો. મિત્રોને કિનારી પાડવા પદ
 અને એ કે હક ના ગૃહસ્થ અવસ્થાનાર પ્રવલ્લ કરશે કે
 હર્ષ કરશે. અને તે કેળવશે. હર્ષથી કરી પાછા પાડ
 અને એ કેળવશે. મિત્રો વિશિષ્ટ દિશામાં
 જે તેને એ કેળવશે. તે એ કેળવશે અને તેના મંગલ

જોને વધીક, દાકતર કે ઇજનેર થવું હોય તેને તે ધંધા માટે તૈયાર થતા તે પ્રેરણા કરશે, યોગજ્ઞા કરશે, આધાર તૈયાર કરી આપશે. પદાર્થવિજ્ઞાન, ગૃહવિદ્યા, યંત્રવિદ્યા, કળા, કૌશલ્ય, જ્યોતિષ, પ્રાચીન શોધખોળ, ઇતિહાસ, બૂઝોળ, સાહિત્ય, કાવ્ય, રસશાસ્ત્ર, આયુર્વેદ, આદિ અનેક ખાસ વિષયમાં રસ લેનારને તે માટેની જરૂરી જોગવાઈ નવધુત કરી આપશે.

એ વિદ્યાર્થીમંદિરો યોજશે કે ચલાવશે અને તેમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાની ખૂબ પોષણા કરશે. એના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને એ આવેશ ધર્મસેવક દેશસેવક અને સમાજસેવક રહેનાં શીખવશે. એનામાં દિગંબર સ્થાનકવાસી કે મૂર્તિપૂજકના બેદ નહિ દેખાય. એ સર્વત્ર અંદા સત્યો, આશયો અને હૃદયિનિદુઓ મધ્યસ્થ નજરે ઝળૂન કે દેવ વગર જોઈ જાણી સમજી વ્યવહારમાં મૂકી શકશે અને જૈન વિદ્યાર્થીશ્રદ્ધો એ ટામી સંસ્થા નથી પણ રાહનાં જરૂરી અંગિ છે અને તેમાં રહેનાર રાખ્ખાવનાના કેંદ્ર બની શકે છે એનો એ સાક્ષાત્કાર કરાવશે. એવી સંસ્થાઓમાં દિગંબર શ્વેતાંબર બન્નેનાં મંદિરો પડખેપડખ રહેશે અને સ્થાનકવાસી વાર્ધિઓ માટે આશ્રયિક્ષણના પુરવઠાસય માથે તે જ સંસ્થામાં રચાશે અને ત્યાં સર્વ જૈનો બંધુભાવે મળી સમયધર્મની ચર્ચા કરશે અને પોતા-પોતાની માન્યતા વિચારવિનિમય દ્વારા પ્રયત્નરૂપ કરી એકબીજાની સન્મુખ આવશે.

એ વિદ્યાર્થીશ્રદ્ધો શું કરશે ?

એનાં વિદ્યાર્થીશ્રદ્ધો વગર વિદ્યાનાં કેંદ્રો બનશે. ત્યાં સગરની દેવી સાક્ષાર પધારશે. ત્યાં જૈન ધર્મની શોધખોળો ચાલશે, અનેક મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો ત્યાંથી પ્રગટ થશે. અને મહાન નિદાનિતો વારશે. જૈનદર્શને આપો છે તેને રોજ સ્થાન

અંદર અંદરની ઝુંબેશ અને વિશ્વદષ્ટિની પામરતાથી સમાજમાં
મળી શક્યું નથી તેને એ નવયુગની પરિભાષામાં અનેક રીતે
ખતાવી જૈન ધર્મના મહાન મંદિરાઓને એ જગદવ્યાપી કરશે. એ
અંશોઓ શિક્ષાદેઓ, તાત્પર્યો, સિક્કાઓ અને બીજી અનેક પૂર્વ-
દાલીન વિશ્વનિઓને ખદાર લાવી તેમને યોગ્ય સ્થાન અપાવવાનું
મહાન કાર્ય હશે. જૈનદર્શન જે અત્યારે અપ્રસિદ્ધિ અને અંધ-
કારમાં વ્યાપ્ત રહેલું છે તેને તે દુનિયાને જોગે બેસાડશે અને
શુદ્ધતા નામ જેટલું જ થી મહાવીર પરમાત્માનું નામ એ ધરમણ
બનાવી દેશે. એ નવ નિરૂપ સમજાંગી અને જ્ઞાનના સ્વરૂપને
વર્તમાન તર્કશાસ્ત્રની જલ્પ હસોટિમાંથી પસાર કરી એમથી
દુનિયાએ ધણ જાણવા સમજવા જેવું છે એ વ્યવહારુ ભાષામાં
રજુ કરવાના કેંદ્રો અનેક પ્રકારે બનાવશે. રાજ્યભાવનાને વિરોધ
આપે, વિશ્વદષ્ટિ સ્તેજક થાય અને જૈન ધર્મ એ નિશ્ચય ધર્મ છે
તે વાત એવી મુદ્દા રીતે રજુ કરી શકશે કે દુનિયા આશ્ચર્યચકિત
રહે એ વાતને સમજશે. અનેનાવદર્શનના અનુપટના નથી, વિરોધ
નથી. અપ્રમેયત્વ કે નિર્જંકતા અર્થક્ષિત નથી. પણ એ જ વસ્તુ
સ્થિતિ છે એ બધાને રજુ કરવામાં આવશે અને દર્શન દલીલ
અને દેવિથી સ્વચ્છ કરવામાં આવશે ત્યારે દુનિયામાં અદિમાને
કાલિયો, પ્રેમનો, વચ્ચાર વચ્ચેનો. આ નવ દર્શન વિશ્વવ્યાપી
મહાજ્ઞો અવિરોધપણે દેવના જ્ઞાનના જગદગ્રામ વિદ્યા માત્ર જ્ઞાન
દિવની દષ્ટિએ બનાવવાનું કરી આવશે.

જેમવડું કેમ આવડું શા નહે આવડું, વર્તમાન વસ્તુના
સ્વ દેવના હસ્ત એવું છે, તે સર્વ જ્ઞાનનો વિદ્યાન આ રીતે
એકો વિશાળ દારા અને એકો જગદગ્રામ અનુપમ દર્શન
દર્શનથી આવડે અને જ્ઞાનને તેને સ્વચ્છ દર્શન.

અને આવાં વિદ્યાર્થીશુદ્ધે ધાર્મિક શિક્ષણ રસપ્રદ રીતે ઔચિત્ક પદ્ધતિએ અને વગર ગોખભૂષદ્દાએ તદ્દન અભિનવ પદ્ધતિએ થોણ મહાન દાર્શનિકાને ઉત્પન્ન કરશે. ફતેહમંદ ધાર્મિક શિક્ષણની તદ્દન નવી પ્રજ્વલિત થોણ એનો અમલ કરશે અને ગાનપૂરક અક્ષરાણા વિશિષ્ટ જૈનેનો મોટો સમૂહ ઉત્પન્ન કરશે.

કોઈ પણ પ્રકારના કેળવણીના ક્ષેત્રને એ નિરૂપકારી નહિ, એ નવી દલીલો કે શંકા રચાનોથી મસગારી નહિ અને જ્ઞાન એ દીવો છે, જ્ઞાન એ પ્રદાશ છે, જ્ઞાન એ અમૃત્યુ વ્ત્ત છે, જ્ઞાન એ મોક્ષમાર્ગનું અપ્રતિહત દાર છે — એ વાતને આ વિદ્યાર્થીશુદ્ધે સાબિત કરશે, નિહ કરશે, વ્યવહારરૂપે સમાજ સમક્ષ પ્રેમભાવે ધરશે.

આવી મંથા પૈકી કેટલીક અભ્યાસ મંથાઓ પણ થશે અને કેટલીક વિદ્યાર્થીના આશ્રમગયાન દોઈ માત્ર વાસુશુદ્ધે તરીકે રહેશે, છતાં ત્ય મન્થાગિત્તી ખીસરણીના મ.ધતો અને વાતાવરણ ખૂબ જામશે, જૈનના મંથેલા દુનિયાને પટેઆવાનાં તે કેન્દ્રો બનશે અને પ્રત્યેક શુદ્ધા અરચીત પર્વતિન તદ્દન નતનરીત્યા ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાના આરંભ અને આખું જૈન વાતાવરણ શક્તિનની નજરે દેખાશે. એ નંદ્યાઓ દુનિયાને ટેકી અને પ્રેમના મંથેલા પંદ્યાઓ અને નરબુદ્ધી મંદિત્યાઓ રહેશે. એ એક કારે ખૂબ એ નૃપભવી કમ્પ્રેસ કરશે કે મૂળ શિદ્યાન્નના અરિષેપરમે આખી રામનપદ્ધતિના મદ પશ્વિર્વાન નૃપભરશે અને તેના મરેડાઓ જૈન દુનિયા અનુન.રી તપાસશે. અને કેળવણે સ્વીકારી આવી મંથાઓને જાણ મંથરી નહિ પર, ૭.૭૬ તેઓ પાંતે એટલા મંથાઓ અને મંથા આરંભ કે તેમને ન કરેરને સમજ આવી શકશે.

એના સંચાલકો કેના હશે?

આવી સંસ્થાના સંચાલકો માત્ર કેળવણી જ રહેશે. એ આલાવે સંચાલકનું સ્થાન લેશે. એ કેળવણીની પ્રત્યેક દિશાનો અભ્યાસ કરશે. એ કેળવણીનું શાસ્ત્ર વિજ્ઞાન તરીકે કેમ ખીલવાને માટે અહોનિશ ચિંતા કરશે. ધનિક વર્ગમાંથી જે કેળવણીનું શાસ્ત્ર સમજતા હશે તે પણ એવી જ રીતે સંચાલક પદે આવશે.

આવાં વિદ્યાર્થીગૃહોના નિયામક ખૂબ સેવાલાવી રહેશે. એને વિદ્યાર્થીવર્ગ તરફ વાત્સલ્ય રહેશે. એ પ્રેમપૂર્વક સર્વ વ્યવસ્થા કરશે. વિદ્યાર્થી સાથે એનો પિતાપુત્રનો સંબંધ રહેશે. એના તરફ વિદ્યાર્થીવર્ગની મમતા અને માન રહેશે. તેવો સેવાલાવી આત્મા ગૃહસ્થ કરતાં વધારે પૂન્યભાવ ઉત્પન્ન કરશે. એ મધ્યમ કક્ષામાં પોતાનું સ્થાન લેશે. એ મધ્યમ કક્ષા કેવી થશે તે આગળ જતાં સાધુસંસ્થાની વિચારણાને અંગે આવશે. આ વિદ્યાર્થીગૃહો આ રીતે આવતા યુગમાં ખૂબ અગત્યનું સ્થાન બનવશે.

એવી સંસ્થામાં સર્વ વર્ગના બાળકો આવશે. ત્યાં ધનવાન ગરીબનો ભેદ ટળી જશે. સમાનભાવે ઉછરેલા બાળકો એ જ સમાનભાવ પોતાના જીવનમાં ઉતારશે નવયુગના ઉત્સાહ, ધૈર્ય અને દીર્ઘદર્શિતાના વાતાવરણમાં ઉછરી યુગધર્મની વિશ્વતિથી વિભૂષિત ધર્મ એ નવીન વર્ગ નવયુગનો આદર્શ જૈન બનશે. એનામાં ધર્મભાવના ઝળહળશે, એનો ત્યાગ સેવાભાવનું રૂપ લેશે, એની શાંતિ શમનું લક્ષણ બતાવશે, એનો વ્યવહાર એને અનાસક્ત ગામ્બરે અને એનો જૈનધર્મ તરફનો આદર્શ પ્રેમ વિવેકને ખૂબ આનંદ આપશે. નવયુગના જૈનના જે અનેક પ્રસંગો અંતઃક્રમવાદ પ્રયત્ન થયો છે તે આ સંસ્થામાંથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ પ્રથમ આગળ લેશે અને પછી તેનો આજીવન વિસ્તાર થશે.

એ સંસ્થાના આત્મત્યાગી નિયામક આદર્શ રૂપ યશે અને તે કાર્ય માટે સેવાભાવે કામ કરનારા અનેક નરવીરો નીકળી આવશે અને તેઓ ઉપર જણાવ્યું તેમ મધ્યમ કક્ષાના વિભાગમાં ઉચ્ચ સ્થાન લેશે. તેમના કાર્યમાં મદદ કરનાર, અભ્યાસ કરાવનાર, સ્વચ્છતા રખાવનાર, વિશુદ્ધ વાતાવરણ રખાવનાર અનેક અનેક વિષયોના નિષ્ણાત પૃથક્ પૃથક્ કાર્યવાહકો તેમની સાથે મદદગારરૂપે જોડાશે અને આ રીતે એક અકલિત તંત્ર સંજગ લક્ષ્યવેધી અને સેવાભાવને સુરસ્વ માનનાર જીવું યશે જેની સરખામણી કરવા થોડા અત્યારે કોઈ સંસ્થા કે વ્યક્તિ નથી.

આવા મૂલો ધીમે ધીમે કેળવણી આપનાર સંસ્થાનું રૂપ પણ લેશે, અનેક સંસ્થાઓ મળીને વિશ્વવિદ્યાલય પણ બનાવશે અને શાંતિથી કાર્યસાધક યર્ષ કેળવણીના પ્રયત્નો નિકાસ કરશે, એના નિષ્ફળતામાં સંકુચિત વૃત્તિને સ્થાન નહિ હોય.

કેળવણી કેવા પ્રકારની આપવામાં આવશે તે આગળ વિચારવાનું છે, પણ એક મુદ્દો ખાસ આગળ કરવામાં આવશે કે જ્ઞાનના માર્ગમાં કોઈ પણ પ્રકારનો અંતરાય કે ઉપધાત ન થવો જોઈએ. એ આખા કેળવણીના પ્રયત્ને આગળ જણશે ત્યારે એના જુદા જુદા આંતરિકાંવે દેખાઈ આવશે.

નવયુગના જ્ઞાનના ધર્મ મંબંધી વિચારો કેવા પ્રકારના થશે એ જાણવાની સર્વથી વધારે હચ્છ-જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે. તેથી આપણે ધર્મક્ષેત્રને પ્રથમ હાથ ધરીએ. આ ધર્મ-ક્ષેત્રની વિચારણા કરતાં નવયુગનાં કેટલાંક મુખ્ય લક્ષણ પરાબર જણાઈ આવશે.

પ્રકરણ ૬ હું

ચરણકરણાનુયોગ

નવયુગને એમ લાગશે કે છેલ્લા થોડા સૈકાઓથી અસાર સુધી ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા ખૂબ મંકેચાર્થ ગઈ છે. એને એમ લાગશે કે જે ધર્મ નય-દષ્ટિબિન્દુઓના સિદ્ધાન્ત રજૂ કરી શક્યો, જેણે ન્યાયને એના અપૂર્વ સ્વરૂપમાં બતાવ્યો, જેનો પ્રમાણવાદ અકાલ્ય ગણાયો, જેણે જ્ઞાનને અદ્ભુત પદ આપ્યું, જેણે જાંયામાં જાંચી દશામાં પણ જ્ઞાનને આત્મા બતાવ્યો, જેણે કર્મ નિગોદ નિલેપને અતિ ઉચ્ચ રીતે વર્ણવ્યાં, જેણે વિશ્વવ્યવસ્થાને અનાદિ હોવા છતાં પરિણેય સ્વરૂપ આપ્યું, જેણે આત્માની અનંત શક્તિ બતાવી, જેણે સુદ્ધિશાસ્ત્ર વિદ્યાસમાર્ગ સમજાવ્યો અને જેણે જગદ્વંદ્ય યતિમાર્ગ અને શ્રાદ્ધમાર્ગની પ્રવૃત્તિ કરી, જેના ભગવાનના સમવસરણમાં આરિતક-નારિતક, ભક્ત-વિરોધી, સેવક-સેવ્ય, ચક્રવર્તી અને સિમ્હ, આત્મજ્ઞ અને વૈરય, કાનિય અને શૂદ્ર પોષાણ, જેનો આત્મ માર્ગ અકલ્પ્ય સમગ્રતય તેવો, વિવેકથી ગળે ઉતરે તેવો, બાહ્યસુદ્ધિ અને અંતઃસુદ્ધિને સુરખું રચાવ આપનાર-તેની છેલ્લા દેશ સંકલ્પમાં શી વિશિષ્ટ કરવામાં આવી છે? એ ધર્મને નજી

સ્વરૂપે આત્મધર્મ અમરત્વાને ભરતે જાણે અમુક ક્રિયા કરનાર
ધર્મને અનુમરનામ દોષ તેજુ અરૂપ અધર્મ મર્યું. એ આત્મધર્મને
જાણે કુળધર્મ ધર્મ મર્યો. એ ધર્મમાં અભિમન આત્માને મોડા
જરૂરી યોગ્યતા હતી, ત્યાં જાદુજી, મદ કે ગમે તે મતિની
અકિન શાંતિ મેળવી આત્મધર્મને અનુસરતી, ત્યાં આ જમા
માનિતા બેઠ, કિયાની મુખ્યતા, મામધૂમ, જામખૂવાર અને ધમાલ
ક્યાંથી હાખલ ધર્મ મર્યાં? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો તેના
મગજમાં ઉઠશે.

દીરનીરનો વિવેક

એટલે એ દીરનીરનો વિવેક કરવા માંડશે. એને એટલી
જેજરણી મળી ચૂકી હશે કે એ પોતાનો અનર્ત્ર અભિપ્રાય મર્યો
વાંચીને બાંધી રાકશે અને ઇતિહાસ દારા સર્વ મૂંઝવણો ક્યાંથી
જાળી ધર્મ અને કાણે જાળી કરી એની એ મુશ્કેલ શોધ કરશે અને
શુદ્ધ માર્ગ-માર્ગ માર્ગ-સનાતન માર્ગ કયા છે તેનો એ વિવેક-
પૂર્વક વિચાર કરવા સાર શોધખોળ કરશે.

એને શોધખોળનાં સાધનો પ્રાપ્ત થશે. નહિ પ્રાપ્ત થઈ શક્યા
દોષ તેવાં સાધનો મેળવવા એ પ્રયત્ન કરશે. મોટી સંખ્યાના
વિદ્વાનો સનાતન માર્ગ અને વચ્ચેના વખતમાં પેરી મર્યા
રિવાજોની શોધખોળ પ્રેમભાવે શોધકદષ્ટિએ જિજ્ઞાસાજળે કરશે.

આ મૂળ માર્ગની શોધમાં એ અનેક લેખો વચ્ચે સાધનોનો
ઉપયોગ કરશે, પણ એનો મુખ્ય આધાર મૂળ મર્યા ઉપર રહેશે.
પ્રભુએ કહેલી અને અમુકધરોએ મૂંઝેલી તમા ત્યાર પછીના પ્રભાવ-
શાળી પુરુષોએ મેંઝવી રાખેલી વિશિષ્ટ વાણી કાઢીથી વાંચી રાકાય
નહિ એ વાત તેને મળે નહિ જીતરે. જેનું ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંત
એના અગ્રમ સ્વરૂપમાં જમાનાની અસર વગર સનાતન સ્વરૂપે

માંથી જ મળી શકે એવો એનો દંઢ નિર્ણય રહેશે. એની
 નોકરો વગેરે ઉપર યુગની અસરો ક્યાં ક્યાં થઈ છે તે એ ખરાખર
 જોઈ શકશે. એ દષ્ટિવાદ કે ચૌદ પૂર્વ ભૂલાર્થ ગયા તે માટે
 દિલગીર થશે, પણ પૂર્વ કાળની પરા વિદ્યાને એ મૂળ સ્વરૂપે
 નિહાળવા અસ્ખલિત પ્રયાસ કરી વિશ્વને ચક્રિત કરે એવાં રહસ્યો
 નીતારી કાઢશે.

અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં આગમોને, એના સંબંધમાં
 યુરોપના સ્કોલરોની શોધખોળોને, અપ્રસિદ્ધ રહસ્ય ગ્રંથોને, ચરિત્રોને
 એ ખૂબ ઉચલાવશે અને પ્રત્યેક વિષય પર નવીન પ્રકાશ પાડશે.

એનો ખરો રસ અનેકાંતવાદને એના યથાર્થ સ્વરૂપે રજૂ કરવા
 રહેશે. એ ન્યાયની ઝીણી કાટિઓમાં ઝીણવટથી ઉતરશે અને
 દુનિયાને શાંતિ અહિંસા અને ખરા સ્વરાજ્ય — આત્મરાજ્ય
 ઝરણાં ભરી ભરીને પાશે.

એને દેખાશે કે વચ્ચેના વખતમાં જૈન જનતા ખૂબ અંધ-
 કારમાં ઉતરી ગઈ છે. એને લાગશે કે ક્રિયા માર્ગ ઉપર અણધરતો
 વધારે પડતો ભાર મૂકાયો છે. ક્રિયાતું ઉપયોગીપણું એ જરૂર
 સ્વીકારશે પણ ક્રિયાને એ સાધનરૂપ છે એમ સમજશે અને એને
 જૈન દર્શનની ધૃતિ કર્તવ્યતાની કક્ષામાં કદી નહિ મૂકે. સાધન-
 ધર્મોને એ યથાસ્થિત સ્થાન આપશે, પણ માર્ગભેદ એને ગૂંચવી
 નહિ દે. એ માર્ગભેદના ભતભેદને વધારે પડતું સ્થાન નહિ આપે
 અને તેમ કરવું તે જ જૈનના મૂળ સિદ્ધાંતને અનુરૂપ છે એમ
 ખતાવવા તે અનેક આધારો રજૂ કરશે. અત્યારે અમુક તિથિએ
 અમુક પદાર્થ-લીલી વનસ્પતિ વગેરે ન ખાનાર કે જિનપૂજ કરનાર
 કે રાત્રિભોજન ન કરનાર અથવા કંદમૂળ ન ખાનાર — મુખ્યત્વે
 આ ચાર નિયમ ભાળવનાર જૈન છે અને એમ ન કરનાર જૈન

નથી એવી વ્યાખ્યા એને માન્ય નહિ થાય. એ ત્વાચધર્મને ખૂબ પોષણ આપશે. અને તેટલો ત્યાગ કરવો એ જૈન ધર્મનું પરમ રહસ્ય છે એમ તે જણાવશે. એને આખો મગ માગે એનાં એતિહાસિક નજરે લાગશે કે જૈન ધર્મના નીતિવિભાગનું આખું ચલુતર અદિત્યા, મંથમ અને તપ પર ચર્ચિતું છે. એને અદિત્યાની ખૂબ તાસાવેલી લાગશે. એને જે દાસ્તારપદ ૩૫ અપાય છે તેને જામે એ પૈતાનિક ૬૫ આપશે. મંથમને ઉચ્ચ આસને બેસાડશે અને તપનાં શ્રુત્ય ગારી, પણ એ જૈન ધર્મનું સર્વસ્વ છે એમ એ કહી નહિ માને. એના તરફ પૂર્ણ પ્રેમ રાખી એને જીવવા એ પ્રયત્ન કરશે, પણ એનું મુખ્ય લક્ષ્ય દ્વ્યાનુયોગ તરફ રહેશે. એ જૈન ધર્મના પ્રત્યેક નિયમનો અભ્યાસ અને વર્તન કરશે. એને પ્રત્યેક નિયમોનું પૃથક્કરણ કરતાં આવડશે. એ લાલાલાબની તુલના કરશે. એ દેશકાળના સૂત્રોને વ્યવહારુ રીતે લાગુ પાડશે અને એ એમાં અટવાઈ નહિ જાય.

આ દેશકાળના સૂત્રને જરા ખુલાસાની જરૂર છે. એને જૈનદર્શનના ચરણકરણનો અભ્યાસ કરતાં જણાશે કે વિધિ કે નિષેધને જૈન દર્શનમાં સ્થાન નથી. એકાંતની જ જ્યાં પોષણ ન હોય ત્યાં અમુક આમ જ કરવું જોઈએ કે અમુક આમ ન જ કરવું જોઈએ એવો નિશ્ચય ન હોઈ શકે. એને શાસ્ત્રમાં માલૂમ પડશે કે પ્રત્યેક ક્રિયા કરતાં પહેલાં લાલાલાબની તુલના કરવાની હોય છે. જે કાર્યમાં લાભ વિશેષ અને હાનિ ઓછી તે વ્યક્તિગત દૃષ્ટિએ તેને કરવા યોગ્ય આ એક મુદ્દાનો ચરણકરણનો સિદ્ધાંત.

દેશકાળની નજરથી વિવેક

ખીન્ને સિદ્ધાન્ત દેશકાળને અનુસરી નિર્ણય કરવો. એ બાબતની પરવાનગી એની નજરે જૈનદર્શન આપે છે એમ તે

માનશે. એ દરેક વસ્તુને એનું યથાયોગ્ય સ્થાન આપશે. કોઈ વાત નહિ એસે તો તે ચર્ચા કરશે. દાખલા તરીકે એને લાગશે કે માર્ગાનુસારીના જૂઠા ગુણમાં કહ્યું છે કે ‘તે (જૈન) કોઈનો અવર્ણવાદ ન બોલે, રાજદિકોનો ખાસ કરીને.’ છતાં એને એમ લાગશે કે પોતાનામાં તાકાત, આવડત અને અભ્યાસ હોય તો રાજને એના યથાસ્વરૂપમાં બતાવવા જોઈએ. તો આને એ પોતાની દ્રવ્ય સમજશે, એ પોતાનો રાષ્ટ્રધર્મ સમજશે અને રાષ્ટ્રધર્મ-સમર્પિતને ધર્મ સાથે કદી વિરોધ હોઈ શકે નહિ. તેથી એ પ્રસંગ જોઈ આખી રાજની સંસ્થાને તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરશે અને છતાં તેમ કરતાં એ જૈનધર્મના નિયમને તોડે છે એમ તે માનશે નહિ. એ જ ગુણો પૈકી ૨૨મા અદેશ અને અકાળ ચર્ચાને તજવાની બાબત બતાવેલી હોવાથી તેના મગજનું સમાધાન થઈ જશે.

તેવી જ રીતે બહાર નીકળવાના અનેક દરવાજાવાળા ઘરને કદાચ એ તજી નહિ દે, તો પણ એ સમજશે કે અમુક સમય એવો હોતો કે ઘરને વિશેષ બારીબારણાં રાખવાં એ જાનમાલને અગવડમાં મૂકવા જેવું ધારવામાં આવ્યું હોય; અત્યારના આરોગ્યના નિયમ પ્રમાણે બારીબારણાં વધારે રાખવામાં આવે તો તેથી જૈન મંદી જવાશે એવું તેને કદી લાગશે નહિ અને તેમ તે માનશે નહિ. મુસલમાની રાજ્ય વખતની અવ્યવસ્થાના નિયમો આ કાળમાં આવી બાબતમાં લાગુ ન પડે એમ તે માનશે.

એનામાં એટલો વિવેક આવશે ને તે માનશે કે ઇન્દ્રિયદમન, અતિથિપૂજન, ગુણપક્ષપાતીત્વ આદિ નિયમો સર્વ કાળમાં લાગે તેવા છે જ્યારે અમુક નિયમો અમુક યુગને માટે જ લાગે તેવા હોય છે. યુગે યુગે મંદિતા બદલાય છે. જૈન દષ્ટિએ યુગે યુગે સમાચારી બરાબર બદલી છે એમ તે ઇતિહાસથી જોઈ શકશે

અને દેશકાળ-સમયધર્મ એ જૈન ધર્મનું આવરણ અંગ છે એમ તે સમજશે. એટલું જ નહિ પણ એમ ન અમજનાર જૈન ધર્મના સામાન્ય મુદ્દાને કે રહસ્યને સમજી શક્યા નથી એમ તેને લાગશે. એનામાં વળી વિશેષ વિવેક એટલો આવશે કે ચર્ચા કરી અમજવા પ્રયત્ન કરશે, દેશકાળના નિયમને લાભાલાભની તુલનાને ક્રમાંદ ઉપર ચડાવશે અને પોતાનો અભિપ્રાય ફેરવવા આતુર રહેશે.

ચરણકરણની સ્વતંત્રતા

દેશમાં કહીએ તો ચરણકરણ — આદિત્ય અને કિશોરમાં એ સર્વને છૂટછાટ આપવા ઉચ્ચત્ત રહેશે અને છતાં તે સ્વચ્છંદતાને કદિ નહિ સ્વીકારે. જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી સત્તાતન માર્ગના સિદ્ધ માર્ગોને અનુસરવા એ આમદ રાખશે, પણ જોઈને વિચાર-પૂર્વક અન્ય માર્ગ પાળાવી શિદ્ધિ સાધવો તે જોઈ તો પણ તેથી સાધનધર્મના સંગ્રહમાં તેની માથે તે વિરોધ નહિ કરે અથવા તેને ઉખેડી ફેંકી દેવાનો અર્જનમાર્ગ કદી અખત્યાર નહિ કરે.

એ મુખ્ય આધાર દર્શિનિદુ ઉપર જ રાખશે. રાખવા તરીકે એ સત્ત્વગુણમાના ગુણોમાં જરૂર માનશે, પણ ટેરી માંદી દોષ, દાક્ષિણ્યને બાલાવવાની જરૂર દોષ હતા માગાય એ! એ કામ લેનાથી ધામ નહિ એવી સત્ત્વમા તે નહિ માને. એ પાપથી સત્ત્વ પામશે, પણ એના બાપદાદાના સત્ત્વ મેળવીતા ખ્યાલો અને તેના ખ્યાલોમાં જમીનખસમાન જેટલો તકાવત પડી જશે અને હતા તે જૈન મરી જાય છે એવું નેન લાગશે નહિ અને જોઈ તેને તેમ મનાવવા પ્રયત્ન કરે તો ને વાત ઉપર તે વિચાર જરૂર કરે, પણ અમુક સ્થાનેથી આવે છે મારે તે અગ્નિ મીમાંને સ્વીકારી લેશે નહિ. ફરક જાણવા ને ના જાણવા

અને વર્તમાન દેશકાળને બરાબર તોળશે અને સમયધર્મને પિછાની તે અનુસાર પોતાનું વર્તન તેની નજરે ધર્મ્ય માર્ગ લાગશે ત્યાં ગોઠવશે.

એ પ્રત્યેક ગુણોની પરસ્પર અસર કેવી થાય છે તેની ખૂબ ચર્ચા કરશે. લક્ષ્મણવાનને દયાળુ રહેવું હોય, દીર્ઘદર્શિને અધિકારી વર્ગની ઉચ્છ્રંખલતા ઉઘાડી પાડવી હોય, સૌમ્ય માણસ રાજદારણમાં લાગ લે ત્યાં રાષ્ટ્રહિત જાળવવામાં કેવા પ્રકારની શાંતિ રાખવી જોઈએ વગેરે આખો નવીન વિચારણામાર્ગ જોભો કરી એ પ્રાચીન બાબતોને એના વર્તમાન આકારમાં બરાબર ગોઠવશે. ટુંકામાં કહીએ તો વર્તનના ગુણોને એ તદ્દન નવીન આકાર આપશે અથવા જૈન પરિભાષામાં કહીએ તો મૂળ બાબતોને અનુરૂપ એ આખી સમાચારી નવીન રૂપે ધડશે. આમાં મૂળ મુદ્દાને વિરોધ ન આવે અને વર્તમાન યુગમાં જૈન પ્રજા પરસ્પર અવિરોધે ત્રણે વર્ગ સાધી શકે એ એનું સાધ્ય અવસર રહેશે. પણ પરિસ્થિતિ એટલો પલટો પામી જશે કે ઉપરચોટિયા સમજનારને એમાં ધર્મ ઉઘસાઈ જતો દેખાશે.

આ તો ચારિત્રના શરૂઆતના માર્ગાનુસારીના ગુણોને અંગે વાત થઈ. એની અંદરના વિચારણાનાં સાધનો અને મુદ્દાઓ ખ્યાનમાં રાખીને આગળ એ શ્રદ્ધામાર્ગમાં પણ મોટો ફેરફાર કરી બતાવશે. એ ફેરફારની દિશાઓનું નિરૂપણ આગળ થશે.

સરખાની સાથે કરણની વાત પણ અહીં કરી નાખીએ. કરણ એટલે ક્રિયા-અનુદાન. એને અંગે નવયુગનું વલણ કેવા પ્રકારનું રહેશે તે જાહેર અગત્યનો સવાલ છે. ભારે અનભવનો ખરો સરહતો કલ્યાણનુદેશનો છે જે તન્તમાં જ લાયક ધન્યતાનો છે. પણ ક્રિયાને એટલું મહત્ત્વ અપાતું છે કે આ જમનાના

માણ્યોને એ સવડ નધારે ઉપયોગી લાગે તે બનવાનું છે. એ સવાલને પણ સાથે સાથે જ અવલોક્તી જઈએ.

ક્રિયા અનુક્રમની ઉપયોગીતા નવમુગ જરૂર સ્વીકારશે. એ દ્રવ્યપૂજન, આવરણ, પોષણ, સામાયિક આદિ સર્વ ક્રિયાઓને યોગ્ય સ્થાન આપશે. જે અધિકારીને એમા રસ પડે તેને તે કરવા દેશે. પણ એ ક્રિયાને સર્વસ્વ નહિ માને, બાલ ક્રિયા કરે તે જ જન દેહી શકે એવી તેની માન્યતા નહિ થાય. એ અનર્હાંતિની સુધારણામાં વિશેષ માનશે. દ્રવ્યપૂજનમાં ચાર કક્ષાકે ગાળી દુકાને જઈ ઉર ટકા વ્યાજ લેનારને તે પ્રભુવચનને માનનાર નહિ ગણે. એની ભાવના વધારે સક્રિય સ્વરૂપ ધારણ કરશે.

કર્મયોગમાં સેવાનું પ્રાધાન્ય

એનો કર્મયોગ સેવાનું સ્વરૂપ લેશે એ હિન, અનાથ, દુઃખીની સેવા કરવામા સક્રિય કર્મયોગ માનશે. એ માંદાની માવજત, અચ્છનિર્લા પીડાતી આત્મા મુલાવડમાં માનશે એ મુંદર આરોગ્ય બળે, હવાખાનાઓ, વાચનાઓ, અનાથાલયો, ઉદ્યોગમંદિરો, વિદ્યાર્થીમંડળો, ત્રિધર્મામંદિરોની સેવા કરવામાં પોતાનું કર્તવ્ય સમજશે. એ પોતાનાં તુષ્ઠ મગરક કે આરોગ્યની દરદાર કર્યા પછી જનતાની સેવા અને તેટલી નિઃસ્વાર્થ દ્રષ્ટિએ કરવામાં ક્રિયાયોગ સાધશે. જનતાને ત્યાં ત્યાં સેવાની જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં એ દોડી જશે અને ખડે પગે કાર્ય બજાવશે. એનો ક્રિયામાર્ગ તદ્દન ભુદ્ધ સ્વરૂપ લેશે. એ બેસી રહેવામાં, આગમુની ગિંદગી ગુમરાવામાં, કૃષી કરવામાં, આધાર વગરની વાતો કરવામાં નહિ માને, પણ વ્યવહાર વિવેકવાળી ક્રિયા કેવી રીતે કરવી તેની મુમજાણપૂર્વક એ પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર શોધી લેશે.

એને આલુ કિચ, નરકે જાડિય કે રંગ નાદ ગાય, પણ એ દિવામાં જે બાહ્ય ધામધૂમ અને જેવો જયજય દેખાય એ તે એને રૂચશે નહિ. માદારી અને એકમવાને એ ત્યારે સ્થાન આપશે પોતાના કામમાંથી એને સ્વભાવ મનશે તો એ પૂજન આદિ જરૂર કરશે, પણ એને સંગઘાતમાં એટલી તપ લાગશે કે એની સાથે વિરોધ થતો નેમ ત્યારે એ સંગઘાતને પ્રાધાન્ય આપશે.

બાલ દિવાર્નિવાળા સોદો મોટા પાયા ઉપર વરગોડ ચલાવવામાં ધર્મનો ઠંડો વાગતો વેળાં શકે એ તે એને નહિ રહે. એને એ બાહ્ય ધામધૂમ વર્તમાનયુગમાં બીનજરૂરી લાગશે. આખી કેમ કચરાઈ જતી હોય અને એક બાલુએ મિટાણમાં દગ્ગરો રૂપિયા ખરચાતા હોય અથવા પ્રેમી લકતો લાખો રૂપિયા ખરચી હીરાજડિત મુકુટકુંડળ ઘડાવતા હોય એમાં એને પ્રત્યક્ષ વિરોધ દેખાશે. ન્યારે દેશમાં ધનધાન્યની સમૃદ્ધિ હતી, ન્યારે દૂધ વેચતું પાપમય ગણાતું હતું, ન્યારે ચાર માસની કૃષિ કે વ્યાપાર એક વર્ષની આર્જિવકા આપતા હતા તે વખતે એવી ધામધૂમનું સ્થાન કદાચ સમજી શકાય, પણ વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં તો રીત-સરના નિર્વાહ માટે મોટો પ્રયાસ કરવો પડે છે ત્યાં એ ધામધૂમને સ્થાન જ ન હોઈ શકે એમ તે માનશે. એના ઇતિહાસના જ્ઞાનથી એ બતાવી આપશે કે હિંદના સુખી દિવસોમાં પણ એ બાહ્ય ધામધૂમો ધર્મનાં મૂળને સડાવી નાખનારી નીવડી હતી એમ તત્કાલીન વિચારકો લખી ગયા છે. તેથી એ પ્રકારની ધામધૂમે જીનોને આડે રસ્તે ઉતારી જ્ઞાનમાર્ગથી વંચિત રાખ્યા છે; એમ છતાં આ યુગમાં તો કોઈ પણ રીતે બાહ્ય ધામધૂમને સ્થાન કે અવકાશ નથી જ એમ તે ભાર મૂકીને માનશે અને તે વાતનો પ્રચાર પણ એ વગર આશંકાએ અને પરિણામની દરકાર ક્યાં વગર કરશે.

ટુંકામાં કદીએ તો નવયુગનો કમયોગ નહન જુદો આકાર
 લેશે. એનું ધ્યેય મેં તો ઉપર રહેશે અને અન્યના ઉદ્ધારમાં એ
 સ્વપ્રમાણિ જોશે. એની વિચારણા પોતાના જીવનને પોતાની
 અનુકૂળતા પ્રમાણે અન્યને ઉપયોગી કરવા તરફ વિશેષ યત્ન અને
 તે તેનું કાર્યક્ષેત્ર અનર્થ. એની ક્રિયા અને એનું અનુકૂળકર્મ
 સંવાના ધોરણ પર નહન નવીન થાશે વહેશે. એ અનેક ભાગો
 આગળ વિચારણામાં આચનાર છે.

આ પ્રમાણે ચાલુકરણનુકોગ પ્રત્યે નવયુગનું વલણ શું રહેશે
 તે વિચારું. એ લોકધર્મના તજ મૂળ અંગેને કેવી રીતે પોષશે
 તે હવે વિચારી જઈએ.

પ્રકરણ ૭ મું

અહિંસા

જૈનધર્મનાં મૂળ અંગો ત્રણ : આદિસા, સંયમ અને તપ. એ ત્રણેને અંગે નવયુગનું વક્તવ્ય કેતું રહેશે તે ખાસ વિચારવા જેવું છે. આખી જૈન નીતિ વિષયનો પાયો આ ત્રણ મુદ્દા પર છે. પછી એમાંથી શ્રાદ્ધધર્મ, યતિધર્મ આગળ ચાલે, યોગના માર્ગો જોવાય, અષ્ટાંગયોગ વગેરે આવે અને તત્ત્વ પચ્ચખખાણ સર્વનો સમાવેશ થાય. દૃઢતામાં કહીએ તો જૈન આચારશાસ્ત્ર (Ethics) નો કુલ મુદ્દો આ ત્રણ શબ્દ પર નિર્ભર રહે છે. આ ત્રણ મુદ્દા વિચારવાથી ઘણી અગત્યની બાબતનાં વહેણ વિચારાઈ જશે.

અહિંસા

નવયુગની આખી સમાજરચના અહિંસાના ધોરણ ઉપર રચાશે. અહિંસા વ્યક્તિગત ધર્મ હોવા ઉપરાંત રાષ્ટ્રધર્મ થશે. મનુષ્ય મંદારનાં સાધનો જેમ બને તેમ ઘટાડતા જવાં, વિ—જ્ઞાનનો ઉપયોગ વધ માટે ન કરતાં સંરક્ષણ માટે કરવો અને પરસ્પર વિરુદ્ધ જતાં સ્વાર્થોનાં સંઘટ્ટનો થાય ત્યારે પતાવટથી લવાદીથી નિકાલ લાવવાનું ધોરણ સ્વીકારાશે. મનુષ્યદયા પૂરતું

તો પ્રાગતિક કાર્મ સમસ્ત વિશ્વ સ્વીકારશે. એ લગાઈથી કંટાળી જશે, લગાઈનાં પરિણામો લગાઈનાં વર્ણોથી પાંચ દસ પંદરગણાં વર્ષ સુધી ચાલે તો પણ પૂરાં થતાં નથી અને જીતનારા પણ હારનારથી વધારે ફેફાડી સ્થિતિમાં આવે છે, એ જોયા પછી વિશ્વ મહામંદારક મુદ્દમાં ઝંપલાવતાં ખૂબ વિચાર કરશે. રાષ્ટ્રભાવના વિશ્વમંદુરતનું રૂપ લેતી જશે અને તે કાર્યને હિંદનો રાષ્ટ્રવિધાતા ધાર્મિક માથે વ્યવહારુ સ્વરૂપ આપી જશે.

આ તો મનુષ્યનાશ પૂરતી અહિંસાની ઉપયોગિતા ધર્મ, પણ નવયુગ એને જનાવર પશુપક્ષીની કોટિ સુધી બરાબર લઈ જશે અને આરોગ્ય સ્વચ્છતાના અભ્યાસ અને વ્યવહારથી નાની જીવોત્તરી ઉત્પત્તિનાં રથાનો ઉપર મોટી અસર કરશે.

એ જોઈ દોર માટે પાંજરાપોષા કરશે તો તદ્દન નવીન હશે, અર્થાત્તન મુદ્દાઓ ઉપરાંત અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિને પણ તેમાં સ્થાન આપશે. પાંજરાપોષામાં આવેલ દોર ઉપયોગીપણામાંથી હમેશને માટે ભાતલ થાય છે એ વાતને તે નહિ સ્વીકારે, પણ પાંજરાપોષાને તદ્દન નવી હશે આદર્શ એરથા બનાવશે. ત્યાં સેવાભાવી દાકતરો, વેટરનરી સર્જનો કામ કરશે, તેમાં મોટી ડેરીઓ ખૂલ્લી કરવામાં આવશે અને અનેક અપંગ અસક્ત માંદા જીવોને પોષવામાં આવશે અને જનાં પાંજરાપોષા પોતાના પગ ઉપર જ ઊભી રહે તેવી તે કરશે.

મનુષ્યદયા માટે માંદાની માવજત, પ્રસન્નિગૃહો, દવાખાનાં, દોરિપત્રક; આરોગ્યજવનો એ નવયુગનાં મંદિરો બનશે. એમાં કામ કરી સેવા કરવી એમાં પોતાનો ધર્મ સમજશે અને એવાં ગૃહો-રથાનો અનેક આકારમાં ખૂબ સંખ્યામાં વધશે અને ત્યાં આદર્શ અહિંસાના જીવનાં સ્વરૂપો નજરે પડશે.

એ ઉપરાંત વિચારદોષમાં અહિંસા સક્રિય રૂપ લેશે. કોઈની લાગણી દુઃખાવાય નહિ, અર્થ વગરની તબક્કે ટીકા ચાલ નહિ, નિંદાકુચળીમાં સમય ગળાય નહિ — એવા અનેક વિચારોનો સક્રિય સ્વરૂપે વ્યવહાર થશે. અહિંસાના આખા વિષયને અનેક પ્રકારે ચર્ચવામાં આવશે, સ્વદયા પરદયા વિચારશે, અનુબંધ દયા અને અંતરના આશયોનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવશે. વિશેષ લાભાકાલની તુલના કરવામાં આવશે અને અહિંસાને એના અનેક સ્વરૂપમાં બહલાવી એ જૈનનો માનીતો વારસો દરેકે અને તેનો સંદેશ જૈન ગૃહોમાં જ નહિ, પણ સાર્વત્રિક ધર્મ દેશેદેશ અને ગામેગામ પહોંચશે અને તે કાર્ય કરવામાં નવયુગનો જૈન ખૂબ રસ લેશે.

અહિંસા નવયુગમાં સ્થૂલ અને માનસિક બંને રૂપ લેશે. એનો અવકાશ વખત જતાં વધતો જ જશે. એના ઉપર ચર્ચાઓ પણ અતિ ઝીણવટથી થશે. એના પૃથક્કરણમાં સ્વરૂપદયા અને અનુબંધદયાને યોગ્ય સ્થાન મળશે. અને એના પ્રત્યેક વિષયમાં મૂળ આશય શાસ્ત્રકારોનો શો હતો તેની શોધખોળો જગત સન્મુખ રજૂ કરવામાં આવશે. ‘અહિંસા પરમો ધર્મઃ’ ક્યારનો છે, કેટલો જૂનો છે એનો આખો ઇતિહાસ રજૂ કરવામાં આવશે, એમાં જૈનોએ અને બૌદ્ધોએ લજવેલા લાગતી વિગતો તારવવામાં આવશે અને બૌદ્ધધર્મ ત્યાર પછી અમુક અંશે કેમ ફરી ગયો તેનાં કારણો રજૂ કરવામાં આવશે. વેદમાં અસલ હિંસા નહોતી, ક્યારથી દાખલ થઈ, શા માટે દાખલ થઈ, એને ઠેકાણે લાવવા જૈન અને બૌદ્ધદર્શને કેવા પ્રયાસો કર્યા અને ભોગો આપ્યા તે સપ્રમાણ રજૂ કરી વિનીતભાવે નમ્રતાપૂર્વક દુનિયાને ચક્રિત કરે તેવી પદ્ધતિએ સુંદર કાર્ય અનેક દિશાએ અહિંસાના પ્રસાર અર્થે થશે અને પ્રાચીન સર્વ દર્શનોને તે સંમત છે એમ બતાવી અહિંસાને મુખ્ય સ્થાને બેસાડવામાં આવશે.

આ સર્વ બાબતોમાં અન્યની લાગણી ન દુઃખાય તેવી પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવશે. લાંગણીના આધારને હિંસા માનવામાં આવશે. મમતાવદ્ધી, દલીલથી, યુક્તિથી નિખાલસપણે અહિંસાની વાતને એવી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ રજૂ કરવામાં આવશે કે અત્યારે માંસાહારી પ્રજા છે તેના મોટા ભાગ સ્વયં પ્રેરભાથી માંસનો ત્યાગ કરી દેશે. અત્યારે જે વાત સ્વયં જેવી ખ્યાલી લાગે છે તેને આવતો મુગ વ્યવહારુ આદારમાં આત્મભોગ, અભ્યાસ અને મમતાવદ્ધની કૃતેદ્ધથી સિદ્ધ કરી બનાવશે. અનેક પ્રયત્નોને પશ્ચિમી અહિંસાને બહુ હિંમત સ્થાન નવયુગમાં મળશે અને તેના પ્રેરક તરીકે નવયુગના જૈનને પોતાના જીવનનું સાક્ષ્ય કરવાનું માન મળશે.

નવયુગ ધર્મ સંબંધી આક્ષેપક ચર્ચા કરશે નહિ. એમ કરવામાં એના અહિંમાના ધોગણને લાનિ ઉપજતી લાગશે. એ પરમતસદિષ્ણુના બગબર ખીસવશે. હતાં એ સદિષ્ણુતા માથે અહિંસાનો વિચાર વિશ્વને પારણે બાંધવામાં તેને વિરોધ નહિ લાગે, વધી નહિ આવે અને તે પોતાના અહિંસક બાવને પોતી સર્વદર્શનને યોગ્ય માન આપી અહિંસાને સર્વગ્રાહી અને ધરગથ્યુ કરી શકે. અહિંસાના વિષયની અનેક દિશાઓ છે, તેના મુદ્દા અને ચર્ચા છે. વધારે બારીક વિગતો એ મુદ્દા પરથી કરવી સેવી.

મુદ્દાની વાત એ છે કે અહિંસા અત્યારે માત્ર જૈનનો જ ધર્મ છે અને અદ્વપાશે અન્યનો પણ ધર્મ છે એવી પરિસ્થિતિ થઈ રહી છે. તેને બદલે અહિંસા સાર્વત્રિક થતી જશે અને તે કરવાની યોગ્યતા અને અમલ જૈનને હાથે થશે અને અહિંસાનો પ્રસાર તે જૈન ધર્મનો પ્રસાર છે એમ દુનિયા સ્વીકારશે. આ અતિ વિકટ કાર્ય નવયુગ કરશે. એ અહિંસાના સિદ્ધાંતને

ઉપાશ્રયમાં કે જૈનોનાં ઘરોમાં ગૂંગળાવી નહિ નાંખે પણ એવું વ્યવહારુ સ્વરૂપ રજુ કરી દુનિયાને ગળે ઉતારશે.

અહિંસાને અંગે જૈનોના સંબંધમાં જે જોટી સમજૂતી અન્યત્ર દેલાવવામાં આવેલી છે, તેમને માંકડ ચાંચડના પોપનાશ માનવામાં આવે છે, તેઓને ગંદા ગણવામાં આવે છે તે સર્વ નવયુગનો જૈન દૂર કરશે. એમાં એ ભારે કુતેહ બતાવશે. સમન્વયરૂપ પ્રયોગો, સ્વચ્છતાના સિદ્ધાંતો, સુધડતાના નિયમો વગેરેનો એ આરાગ્યની દૃષ્ટિએ એવો સુંદર ઉપયોગ કરશે અને સામાન્ય બાબતોને એ નવયુગમાં એવું સુંદર રૂપ આપશે કે અત્યારે ટીકાપાત્ર થતી કામ અને વગોવાતો ધર્મ વિવેકના ઉચ્ચ સિદ્ધાસન પર બેસશે. અભ્યાસ, સેવાભાવ, આવડત, દક્ષતા અને ચીવટને પરિણામે અહિંસાના માનવંતા આદર્શને માનવ-જાનિનો આદર્શ બનાવવાનું કાર્ય બહુ મરળતાથી, સીધતાથી અને અંતરની ઉર્મિથી કરશે અને જગત તેને યોગ્ય આકારે આનાંદ-પૂર્વક વધાવી લેશે.

પ્રકરણ ૮ મું

સંયમ

સંયમનો વિષય વધારે અગત્યનો છે. સંયમની શ્રેણીઓ અંધારો અને અધિકારી થોડાં પ્રમાણે તેમાં લાગ લેશે.

સામાન્ય કલાના માણસો — જૈનો પણ માર્ગાનુસારીના ગુણોને દેશકાળ યોગ્ય ફેરફાર સાથે બહુ ગ્રેમથી સ્વીકારશે. એનો પ્રથમ ગુણ ન્યાયસંપન્ન વિજયનો છે, એ યાત્રા તરફ ઘણી ઉપેક્ષા થઈ હોય એમ તેને લાગશે. જૈન નામ ધરાવનાર અપ્રમાણિકપણે ધન પેદા કરવાનો સંકલ્પ પણ ન કરે એમ નવયુગનો જૈન માનશે. પોતાનો હક્ક ન હોય તેવા ધનની લાગણ્યને છાત મારતાં તેને આવડશે. જે ધન કમાતાં આત્મા વેચવો પડતો હોય તેને તજવાની શક્તિ તેનામાં અભ્યાસથી ને વિચારબુદ્ધિથી આવશે. એને ખાતરી થશે કે જૈન નામ ધરાવનારથી કદી અનીતિને માર્ગે પેટ ભરાય નહિ, એને મોટો વૈભવ જોયવવાની લાલચ નહિ થાય, પણ ચાલુ ભરણપોષણ માટે પણ અન્યાયનો માર્ગ એ કદિ નહિ લે. એને એમ લાગશે કે એ ગુણ તો ખાસ હોવો જ જોઈએ. એ કરવામાં કાંઈ વિશેષ કરના હોય તેવું તેને લાગશે પણ નહિ.

તદ્દન પ્રમાણિક વ્યાપારી જોઈએ તો તે જૈન જ હોય, જોઈ
તોલ, જોઈમાં માપ, એ ભાવ, નામામાં ગોટાળા, સાચાજોટા
દવાલા એ જૈનની પેટી પર ન હોય. આવી છાપ એ જરૂર
પાડશે.

એ ઉપરાંત એની કૃપા, દયા, કૃતરાતા અને પરગુણ સમજવાની
શક્તિ વધતી જ જશે. એને સત્ય માટે અહિંસા જોડશે જ
આશરો રહેશે. ભગવાન મહાવીરના આવકથી અરાત્ય બોલાય જ
નહિ. અને તેનું પ્રમાણિકપણું લાઇકેટર્સના જગતના પ્રમાણિકપણાથી
જોઈ તો ન જ હોય, એટલું જ નહિ પણ એ માટે એની
પ્રતિષ્ઠા પણ એટલી જ હોય. એ તો જૈન છે એવા શબ્દ સાથે
એ સત્ય અને પ્રમાણિકપણાનો આદર્શ છે એવી પ્રતિષ્ઠા
જગતવસનો નવયુગનો આદર્શ રહેશે.

જે જોવાની હુશિયારી ઉપયોગ આ પ્રાથમિક ગુણોને અંગે
જરૂર કરે. આપણે જરા ઉપગુણોને અંગે તેનું વક્તવ્ય જોઈ
હવે એટલે આના સંયમમાર્ગ તરફનું નવયુગનું વક્તવ્ય
જાણી શકીએ.

સંયમમાર્ગ તરફ નવયુગનું વક્તવ્ય

આના સંયમ વિષય સંબંધી ઉપર અર્થ આવી રહ્યો. (૧)
મિત્ર સંબંધી પ્રદાનને તે ખુબ કરશે, પણ આશરોને સંદે
કેનું સંપત્તિ સત્ત્વ સંવર્ધનને તરફ વધુને વધુ. આનાજગતને એ
સત્ય સંબંધી ઉપયોગને સંબંધી, જરા એના મહત્ત્વ સંબંધીને
દિલ સંબંધી સંબંધી.

આના સંયમ વિષય સંબંધી ઉપર અર્થ આવી રહ્યો. (૨)
મિત્ર સંબંધી પ્રદાનને તે ખુબ કરશે, પણ આશરોને સંદે
કેનું સંપત્તિ સત્ત્વ સંવર્ધનને તરફ વધુને વધુ. આનાજગતને એ
સત્ય સંબંધી ઉપયોગને સંબંધી, જરા એના મહત્ત્વ સંબંધીને
દિલ સંબંધી સંબંધી.

સમ મેની માથે કરવા, કારે કરવાં તે અંબધી તેના વિચારે ખૂબ સ્વતંત્ર રહેશે, સમનું આખું પ્રકરણ આગળ વિચારવાનું છે. તે યાતિભેદને માનશે નહિ, પ્રેમસભને પમંદગીથી કરવામાં ન માનશે અને એને અંગે કૃત્રિમ બંધનોમાં તે માનશે નહિ. સમ સંબંધી એક સારો જોવો ભાગ તદ્દન બેદરકારી બતાવશે અને કૌમાર્યવ્રત—બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં જીવનનું સાચું ક્ષેત્ર માનશે. આ પ્રસંગ પર આગળ પણ વક્તવ્ય થવાનું છે ત્યાં તે જોઈ લેવું. (૩)

પાપખીર તે ખૂબ રહેશે અને ઝીણવટથી પાપને ઝોળખશે અને તેનાથી ડરીને નહિ, પણ ફરજ સમજીને તેનાથી દૂર રહેશે. (૪)

પ્રસિદ્ધ દેશાચારના મેળંબમાં એ ખૂબ છૂટ લેશે. અધ્યવસ્થિત આચારને એ માનશે નહિ. એ બાજબને એ સંપમના પેટા નીચે નહિ મણે. એનો આચારભેદ વિગેળ સ્વચ્છંદતા માટે નહિ હોય, પણ અનેક આચારો આ કાળને પ્રતિકૂળ અથવા બીનજરૂરી તેને લાગશે માટે તેના ઉપર પગ ચૂકવામાં તે જરા પણ હોલ નહિ પામે. (૫)

તે કોઈના અવધ્યંવાદ નહિ બોલે, પણ રાજ્ય અને અધિકારીવર્ગ માટે એ ખૂબ માથું ઊંચકશે. એને રાજસત્તા માત્ર સ્વાર્થો ત્રાસ આપનારી અને સ્વતંત્રતાની વિરોધક લાગશે. રાજ્યમત્તાને તોડી ઊંચકી દેવા ખાતર તે અનેક પ્રકારના ભોગ આપશે અને તેમ કરવામાં તે મંચમમાર્ગની પોવણા મૂકશે. અવધ્યંવાદમાં જાહેર ટીકા આવી જાય છે એમ ટીકાનો અર્થ વિચારતાં બેસે છે. એ નિંદાની ખાતર ટીકા નહિ કરે પણ જાહેર દિલ ખાતર કરશે. (૬)

પોતાને રહેવા માટે કેવું ઘર બાંધવું અથવા પર્યટ કરવું અને ત્યાં આરોગ્યના નિયમો કેવી રીતે જાળવવા તે પોતે શોધી લેશે.

એમાં હજાર વર્ષ પહેલાંની પરિસ્થિતિના વિચારો તે વિચારો ખરો પણ તેને માર્ગદર્શક તરીકે નહિ ગણે. અહીં તે સમય-ધર્મનો પ્રબંધ ગોઠવશે અને દેશકાળના સિદ્ધાન્તોને માન આપશે. (૭)

સદાચારી સાથે એ સંગ કરશે. એને મળ જ એવા પ્રસંગમાં આવશે. માતાપિતાની પૂજા કરનારો એ થશે. (૮)

પણ માતાપિતાની સાથે ચર્ચા કરવામાં તે વડિલનું માનભંગ નહિ માને અને પ્રમાણિક મતભેદ પડશે તો માતાપિતાને મૂંઝી દેશે. એનું લક્ષ્ય એનાં સંયમ, રાષ્ટ્રધર્મ અને આત્મોન્નતિનું જ રહેશે. (૯)

ઉપદ્રવવાળા સ્થાનને એ તણ નહિ દે. એ મરડી કે કોલેરા હોય ત્યાંથી નાસી નહિ જાય. રોગીની સેવા કરવી, એનાં દવાદાર કરવાં, એમને ફેરવવા, ઉપાડવા અથવા એમને દુઃખ ઓછું થાય તેમ કરવા તે પોતાનો સર્વ પ્રકારનો ભોગ આપવામાં ઉત્કૃષ્ટ સંયમ માનશે. માંદાની માવજત માટે ઇસ્પિતાલો, આરોગ્યગૃહો એ નવયુગનાં મંદિરો થશે. એને પોતાની કોઈ નિત્યક્રિયા અને માંદાની માવજત વચ્ચે પસંદગી કરવાની હશે તો ખીણ વાતને મુખ્ય સ્થાન આપશે. માંદા પાસે બેસવું, તેને ઉપદેશ આપવો, તેની નિઝામણી કરવી, એવાં એવાં કાર્યમાં એ જીવન સાદૃશ્ય સમજશે અને તે બાબતમાં જૈન શાસ્ત્રકારનો મૂળ મુદ્દો શો હોવો જોઈએ તે લાવદ્યાનાં આદર્શ ચિત્રો આજેખી બતાવી આપશે. (૧૦)

નિંદનીય કાર્યમાં તે પ્રવૃત્તિ નહિ કરે. એની નિંદનીક કાર્યની વ્યાખ્યા બહુ વિશાળ થશે અને તેમાં તે બરાબર માનશે. (૧૧)

આવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખવાની તે જરૂર ઇચ્છા કરશે અને બનશે ત્યાં સુધી પોતાની જરૂરિયાતોને તે એટલી સાદી, ઓછી

અને સ્પૃહા બતાવી દેશે કે આવકબદલના સરવાળા બાદબાકી કરવાની તેને ધણે ભાગે જરૂર જ ઓછી રહેશે. (૧૨)

વેશને વિત્ત-ધનમંપત્તિ પ્રમાણે રાખવો એમ તે નહિ માને. જેમ બને તેમ સાદાર્થ વધારે રાખવી એ એના જીવન આદર્શ થશે. એ ખાદીમાં ખૂબ માનશે, અતિ અદ્ય કપડાથી નિર્વાહ કરશે અને સ્વચ્છતા સુખડતા એવી જાળવશે કે એની તજાઈમાં મોંઠક થાય નહિ અને વાગમાં જૂ થાય નહિ અને ઘરમાં મચ્છર થાય નહિ. એ ખાતર એ રોરીઆને સાફ કરાવશે-કંચે, પાવખાનાં માફ રાખનાં જાતે શીખવશે અને આરોગ્યના નિયંત્ર જાળવવા-જાળવાવવા પ્રયાસ કરશે. એ ગમે તેટલો ધનવાન હશે તો પણ ભારે મૂલ્યવાન કપડા પહેરવામાં માનશે નહિ અને એ બાજાતનું પ્રચારકાર્ય પણ એ ચાલુ રાખશે. સાદાર્થ અને સ્વચ્છતા એના આદર્શ થશે અને ખાદીમાં એ ખાનદાની માનશે. એની દૃષ્ટિ વેદ ધારણ હતી વખતે પોતાની મિલકત (વિત્ત) પર નહિ રહે, પણ દેશના આર્થિક મંથનને અને રાષ્ટ્રમાં પોતાનું સ્થાન અને પોતાનો ધર્મ જાહેર તેની વિચારણા પર રહેશે. (૧૩)

જુદિના આઠ મુખ્ય શુક્ત — આને જાણે જ મુખ્ય કહી શકાય. જુદિની તરતમતા પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખતી નથી, જુદિવિકાસ માટે નવયુગને સ્વિશેષ તક મળશે અને તે તકનો તે પૂરનો લાભ લેશે. વિજ્ઞાનાદિ અનેક વિષયોનાં તકમક-ચર્ચામાં ત્રીશ્વરમાં ઉત્તરમાં તે જુદિ શક્તિનો એટલો ઉપયોગ કરશે કે અત્યારે તેની કલ્પના કરવી પણ અવશ્ય છે. (૧૪)

ધર્મશ્રવણ — ધર્મનાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા. જે વ્યાખ્યાન અર્વાચીન પદ્ધતિએ દલીલની રીતે અપાતાં હશે તો તે હઠતર કામ મુકીને સાંભળવા જશે. બાકી 'મહાવીર કહેના હવા'—જેવું

તરણુમિયા વ્યાખ્યાન સાંભળવા જવાની તે બહુ દરકાર નહોતી.
 એને ધર્મ વિષયનાં રૂચિકર વ્યાખ્યાનો તરફ મહજ ગ્રેમ
 નહોતો, પણ વ્યાખ્યાતા કોણ છે તે નવયુગનો જૈન જરૂર તપાસશે.
 એ તે વ્યાખ્યાન કરે તે સાંભળવું જ જોઈએ એમ તે નહિ
 માને. વ્યાખ્યાન કરનાર બાહ્ય ત્યાગી જ હોવા જોઈએ એમ તે
 નહિ માને. સુંદર વર્તનવાળા, ત્યાગરૂચિવાળા, આત્મઓજસવાળા
 વ્યક્તિને પણ રાજપુત્રીથી સાંભળશે, પણ તે વક્તા સુંદર દલીલ
 કરનાર અને પ્રેરણક ભાષામાં સુંદર શબ્દરચના સાથે બોલનાર
 હોવો જોઈએ. વક્તાનું વક્તૃત્વ માપવાની તેની રીત સખત પણ
 મુદ્દાસરની, પદ્ધતિસરની અને ઉત્તેજક રહેશે.

તે માત્ર શ્રોતા યથાને નહિ અટકે. તે પોતે પણ વક્તા
 થશે. તેને ધર્મના પ્રાચીન વિષયો શોધી એને યોગ્ય સ્થાન
 આપવાનું મન થશે. એ શોધખોળ કરી સનાતન સત્યોને બહાર
 લાવશે અને તે પર વ્યાખ્યાન પદ્ધતિસર આપશે. તે લેખક પણ
 થશે અને મૂળ તાર્કિક વિષયોને અર્વાચીન રૂચિકર આકારમાં
 મૂકશે. એ દયાનુયોગને પણ ખૂબ બહુલાવશે, એમાં પણ
 એ નવીન પદ્ધતિનું અનુકરણ કરશે. અમુક યુગમાં રાસોની
 જરૂરિયાત હતી ત્યારે પ્રખર વિદ્વાનોએ જેમ શાસ્ત્રનાં રહસ્યો અને
 કથા પ્રસંગો નવજ આકારમાં રચિતા રૂપે રચ્યાં, તેમ નવયુગને
 જૈન શાસ્ત્રનાં સનાતન રહસ્યોને, તત્ત્વની વાતોને, નીતિના નિયમોને
 અને કથાવાર્તાઓને નવન નવા આકારમાં મૂળ મુદ્દાને વિરોધ
 આવે તે રીતે મૂકશે.

એ વ્યાખ્યાનને અંગે અમુક વર્ગનો જ સુવાંગ હક્ક છે
 એમ નહિ માને. આવડનવાળા સર્વનો એ હક્ક સ્વીકારશે.
 તેનો અમલ થતો જોઈએ રાજ થશે. ખાસ કરીને ભગવાન
 અને ભગવાનના સમયની મૂળ દર્શકન તે વાંચશે, વંચાશે.

વિસ્તારશે, ફેલાવશે અને તેની પ્રતિભા-વિસ્તારમાં-મહેરાતમાં એ
જેન દર્શનની વૃદ્ધિ જોશે. એની ધર્મ સાંજગચની રૂચિ પ્રજાગતર
રહેશે, પણ ઉપરની સર્વ ચરતો સાથે તે જાગનનો છેવટનો તેનો
નિર્ણય રહેશે. (૧૫)

ત્યાર પછી અગ્નિર્ણય થયું હોય ત્યારે નહિ ખાવાની —
ભોજન ત્યાગની વાત મોળમાં યુગમાં આવે છે. એ તો વેદકનો
વિધ છે. એવી બાજનમાં એને વેદ અથવા ઝકર સલાહ
આપશે તેમ ને કરશે. અગ્નિર્ણય થતાં જનાં બૂખ્યા રહેવાથી
નુકસાન થાય, લાપજી કરવાથી વાધુનું જો વધી જાય — એવી
એને સલાહ મળે તો તે ખાય પણ ખરો આ જાગનનો ધર્મ
સાથે ખાસ મંત્રે હોય એમ તે નહિ માને. સામાન્ય રીતે એ
અચાન માણસની પેઠે ખા ખા તો નહિ જ કરે, પણ એ જાગન
ધર્મની નજરે ન જતાં એ આરોગ્યની નજરે જોતો થશે. (૧૬)

સત્તમો યુગ પણ ખાવાની બાબતને ઓળે છે. ત્યાં જાણવે
છે કે વખતસર અને સ્થાનથી ભોજન કરવું. જમવાની નિયમિત-
તાથી ધણા વ્યાધિ અટકાવી શકાય છે અને જમની વખતે સ્થાન
હોય તો ખાધેલ પદાર્થ સારી રીતે પચે છે. આ મુદ્દા ને બહુ
સારી રીતે જાણું અને તેને અનુસરવા વલ્લ કરશે, પણ નવયુગનું
સંજ્ઞાનું જીવન તેને નિયમિત નાખી નહિ સંકે તો તેમ કરવામાં
સ્વધર્મથી ધનન થાય છે એમ તે નહિ માને. એ પોતાનું
અનેકવિધ કાર્ય જમાવવામાં ખાસ તરફ રહેશે અને આદ્ય-
વિદ્યાના અરે વલ્લવેલ ઉપરાંત જીવન અનેક ઉપરથી નિયમોને
એ આરોગ્યરૂચી રીતે જાણે અને પોતાના મંદોને પ્રમુલે
નિયમ જાગરવાની દૃષ્ટિએ એ અનુમશે. આ જાગન એ ધર્મ
પ્રકરણ નહિ હઈ જાય. (૧૭)

અદારમો ગુણ ધર્મ, અર્થ અને કામને પરસ્પર અવિરોધ-
પણે સાધવાની દક્ષતાનો છે. અહીં નવયુગના જૈનની બારીક
અવલોકનશક્તિનો ખાસ ઉપયોગ થશે. એ પોતાના મગજમાં
ધર્મ, અર્થ અને કામનાં ખાતાંઓ જુદાં પાડી શકશે. એ ધંધા
વખતે પણ નીતિના નિયમોને વિસરી નહિ જાય. એ વ્યાખ્યાન
માંબળીને તરત જ પંચોતેર ટકા વ્યાજ લેવાનો વ્યવસાય નહિ
કરે. પ્રમાણિકપણે મહેનતથી ધનઉપાર્જન કરવાને તે જોડશે,
પણ ધન પાછળ જીવન અર્પણ નહિ કરી દે. એ આદર્શ પતિ
યશો પણ વિચારે કાઢી નહિ ધાય. એ પરસ્ત્રી સાથે કામચકારની
નગરે મેળવે નહિ કરે. પણ એ સ્ત્રીઓના સમાજમાંથી નારી પણ
નહિ વતય.

ધર્મ, અર્થ અને કામની સાધનામાં એ ખૂબ વિચારણા
અને ચર્ચા કરશે. ગૃહસ્થજીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ સાધવાની શક્તિ
એ બતાવશે અને જતા ત્યાગીના કિલ્લેટ જીવન તરફ એનો રાગ
વિદ્યપાદ રહેશે. ગૃહસ્થ વ્યાપાર કરે ત્યારે નિરવધ ધંધો સ્વીકારી
ધર્મ સંસ્કૃષ્ટ બની શકે છે એ તે જરૂર બતાવી આપશે. એને ગર્વ
ત્યાગ તરફ જાડુ આકર્ષણ રહેશે અને જતાં ગૃહસ્થધર્મ પણ બીજે
નંબરે કિલ્લેટ સાધવ છે એ તે તેમ જાણી બતાવી શકશે અને
હવે તે શકશે. ગૃહસ્થ પોતાના સંસ્કાર દ્વારા સમાજોપયોગી
એકેક કાર્ય કરી શકે છે અને તદ્દલના પોતાનો ઇંટ માર્ગ આકરી
શે છે એવી સંજ્ઞા તે જાડુ મુંઝવે બતાવશે. એની દક્ષતા,
વિદ્યા અને કુશળતા આ જુના અનુચિતજનમાં એ જાડુ આકર્ષક
રહેશે અને સંસ્કાર કરશે. (૧૮)

હવે, અનિષ્ટ અને સારૂનો નિર્ધાર. એને કામ સાધવ
જોઈ તે સારૂ હાલેકેઈને જાણ થઈ પડેલા દીન, દુઃખી
જાણે તેવા સારા દીન એનાં અનુચિતજનમાં એ જાડુ આકર્ષક

અર્ધ પહેલાં દુઃખી માનવો, રોગી, દમસ્ત અને ખાસ કારણસર સમાજ ઉપર પડેલા સાચા દીનની સેવા કરવી, એની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવી, અને કપડાં, ઔષધ, આરોગ્યસ્થાન, રહેઠાણ આદિ પૂરાં પાડવાં એને નવયુગ ખાસ મહત્ત્વનું સ્થાન આપશે. એ સાચા દીનદુઃખીની સેવા કરવામાં પોતાના જીવનની લ્હાણ સમજશે, એને માટે પદ્ધતિસરની યોજનાઓ તે રચશે અને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે તેમા તે પોતાનાં ધન, આવડત અને સેવાનો ફાળો વગર શ્રેયોએ ફરજ સમજીને આપશે.

દીન શબ્દમાં રોગી, અનાથ, નિર્ધન અને વૃદ્ધનો એ સમાવેશ કરશે. એ આજસને હિતેજન આપવાના કાર્યને શુધ્ધ નહિ માને. આધેધાને ખવરાવી અકર્તાતિથા કરવાના કોઈ પણ કાર્યને તે સ્વીકારશે નહિ. વ્યવસ્થામર ફવાખાનાં, આરોગ્યમંદિરો, મુલાવડખાનાં, બાળાશ્રમો, અનાથાલયો યોજવાં, બાંધવાં, ચલાવવાં—એને માટે નવયુગ મોટા પાયા ઉપર રચનાઓ કરશે. એને વિશ્વદયાનો ખ્યાલ એને આયવ્યક્તી હુક્મના શીખવશે અને વિશેષ લાભ ખાતર નાના પાયે તે (આરંભસમારંભાદિના) કરવામાં શ્રી વીરના દશ ઉપાસકોને દષ્ટાને મરવાળે લાભ માનશે.

એ માનસિક દીનતાને અંગે વાચનાયો, પુસ્તકાલયો, અભ્યાસ-મંદિરો, વિદ્યાર્થાગૃહો, વિદ્યામંદિરો, વિશ્વવિદ્યાલયો યોજશે અને તેને ચલાવવામાં પોતાની શક્તિ, આવડત અને અનુકૂળતાનો ઉપયોગ કરશે. આ ઉપરાંત રચૂળ, માનસિક કે હૃદયના દીનો માટે એ લાપણો આદિ અનેક યોજનાઓ કરશે અને તેને વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવામાં જનતા રસ લેશે.

અતિથિની સેવા પણ એ જરૂર કરશે. પણ અતિથિની યોગ્યતા પણ સાથે બારીકાથી વિચારશે. આનિચ્છના તેના ખ્યાલ

ઉપર પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિની થોડી અસર થશે, પણ તેમાં પૌર્વાત્ય પદ્ધતિનું સંમિશ્રણ થશે.

એનો સાહમીવાત્સલ્યનો ખ્યાલ તદ્દન જુદા પ્રકારનો થશે. અત્યારે જે પ્રકારે નવકારશી કે જમણુવારો થાય છે, તેમાં જે રીતે જમનાર જમાડનાર વર્તે છે, સુંદર ચીજોનો ખગાડ થાય છે, આરોગ્યના નિયમોનો નાશ થાય છે અને જમાડનાર આખર રહેવાની ચિંતામાં રહે છે અને જમનાર ખૂટી જવાના ભયમાં રહે છે — આ પ્રકારના સ્વામીવત્સલ તદ્દન બંધ થઈ જશે. નવયુગ વર્તમાન જમણુની પદ્ધતિને પૂર્વ કાળની ઉતરી આવેલી જંગલી-પણાની એક અવશેષ ગણશે. નવયુગનું સાહમીવાત્સલ્ય સ્વધર્મી બંધુને સર્વ પ્રકારની સગવડો કરાવી આપવામાં, એને ધંધે લગાડવામાં, એને વ્યવહારમાં સ્થિર કરવામાં અને બંધુભાવ ખીલવવામાં સમાશે. અવારનવાર જમણુ થશે તો તે પંગતથી રીતસર જૈન નામને હાજો તેવા જમનાર જમાડનારનાં અંતરના ઉમંગકા થાય તેવા થશે, પણ એના ઉપર બહુ લક્ષ્ય નહિ રહે. નાનાં જમણો ઘણા સુંદર, ધર્મપ્રેમ વધારનાર અને બહુ આકર્ષક થશે.

સાધુની સેવા એ આ ગુણનો ત્રોળો વિભાગ છે, સાધુ કેને કહેવા તે નવયુગ ખૂબ વિચારશે. એ સંસ્થા કેવી હોવી જોઈએ તે પર ખૂબ પ્રકાશ પાડશે. માત્ર અમુક વેશ પહેરે તે સાધુ ગણાય એ વાત નવયુગ નહિ માને. ત્યાં વિજ્ઞાસી, પટિયા પાડનાર, દોષધારી કરનાર અને જરીજુરી કરનાર પ્રચ્છન્ન વૈદ્યાના ધંધા કરનારને સ્થાન નહિ રહે. ત્યાં સમાજ પર બોળે પાડનાર ધરનાર વગરના નિરાશ્રિતને ખાસ ગાનઢિની વિશિષ્ટતા વગર સ્થાન નહિ રહે. સાધુ સંસ્થા કેવી હોવી જોઈએ તેને અંગે નવયુગનાં વિચારો સર્વથી આગળ ધણા ઉદ્બોધ થવાનો છે.

એ કસોટિમાંથી પત્રાર થનાર તરફ અંતરના ઉપગ્રહપૂર્વક નરપુત્ર જાગી રહેશે. એના વાંચન, અધ્યાય આદિનાં સ્થાનેને યોગશે. એનાં અભ્યાસક્રમ નરપુત્ર ગોઠવશે. એની પદવીઓની નવીન રચના કરશે અને આવડન પ્રમાણે એને વ્યાખ્યાના, અધ્યાપક આદિ સ્થાનો આપશે. વીતગત દશાનું માર્ગ સાધુત્વ દેખશે ત્યાં ભારપૂર્વક એ સેવા કરશે. એમાં પરસ્પર ઉત્કર્ષ વધારવાની અંદરખાનેથી સુમંગળ જેવું કાર્ત્ત્ત્વ દેશે નહિ. નરપુત્ર ધનવાન ગરીબનો ભેદ માન્ય કરશે નહિ. સાધુને મરું વર્ગ પર સમાન દષ્ટિ દેવી જોઈએ એમ તે હચમચે અને માધુની નરપુત્રની વ્યાખ્યામાં સમાનજાવના પોષણનો આમદ જોવામાં આવશે. અહીં મંદોપમા મુદો એટલો જ છે કે સાચા માધુને એ પોષ માત્ર આપશે અને તેની વચ્ચેના દોષથી પૂરી પાડશે. (૧૬)

આભિનિવિષ્ટ — એ સદામદી હોય મનસુખ એ સત્યામદી હોય. એ વાત સાચી લાગે તે ખાતર જોય આપણ-સહન કરવા નૈયાર હોય તેને સદામદી અથવા સત્યામદી કહેવામાં આવે છે. આ સત્યામદી સંબંધી એને એટલું શિક્ષણ મળેલું હશે કે એ પોતાના મુનિનિશ્ચિત નિર્ણય ખાતર કદ કહન કરવા નૈયાર હશે. એ પોતાની સ્ત્રી રાત્રિ નિશ્ચિત કરેલી હાલે છોડશે નહિ. એને જોયો તો જોઈ શકે એમ મદી કહે તેની તે દરકાર નહિ કરે. આ સમદી નિર્ણયને વળી નેરવાનું તેનું શિક્ષણ તમે મરું મદા-મરે મા અને જાન્યેની ઉપરથી કાર્ત્ત્ત્વ પડે. નરપુત્રને સત્યા-મદ તરફ અનેકું રૂપ લેશે (૧૭)

૨૫/૧૦/૧૧ — હનુમાન ગરબ અકરણ — રમ અને તેનું જલ્દ ૫૨ મુજરાતને કોઈ નરપુત્રને અનંદ હશે. અનાં ૧૫/૫/૧૧ દળ છે ત જોયો કહેલું મરે છે મુખરૂપ મુજરાત મદા, મુજરાત મુજરાત કોઈ દરેક અ રહેલું વધારે જાણેલું ૧૫/૫/૧૧

કાઈનામાં સૌજન્ય, વિવેક, ઉદારતા, મધ્યસ્થતા, દયા, સત્યવ્રજીત આદિ ગુણ જોઈ તેની સેવા કરવી, એ ગુણી છે એમ વિચારી પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે એને હરકાઈ પ્રકારે ઉપયોગી થવું એ નવયુગમાં વિવેચક દષ્ટિપૂર્વક આવશે. ગુણને ઝાળખવાનું તેનું ધોરણ વધારે આકર્ષું રહેશે. દુનિયાના ઉપદેશક હોવાનો દાવો કરનારને એ પ્રાકૃતજનને ત્રાજવે નહિ તોળે. એનું તોલ કરવાનું ધોરણ સ્વભાવતઃ જાણું રહેશે અને ગુણની શોધનવૃત્તિ એની સવિશેષ થશે, દીર્ઘ થશે અને જાડી ઉતરનારી થશે. પણ એની સાથે એક કચવાટ થાય તેવી સ્થિતિ પણ જરૂર જાણી થશે. એ દંભ-દોંગને જરા પણ માન નહિ આપે. એ એવા દંભીનો પક્ષપાત તો નહિ કરે, પણ એવાને જીઘાડા પાડવાની પોતાની ફરજ સમજશે. ખાસ કરીને સમાજના આગેવાનો, ઉપદેશકો કે હોદ્દાદારો ખોલવામાં મોટી મોટી વાત કરનારા હશે અને વર્તનમાં શૂન્ય અથવા શૂન્યથી પણ નીચા હશે તો તેને તેઓ ચક્ષાવી નહિ લે. ધર્માધ્યક્ષનો હોદ્દો ભોગવનાર કામણકુમણ કરે, વશીકરણ કરે, કાવાદાવા કરે, અનુયાયીવર્ગને અથડાવી મારવાની રમતો રમે એ નવયુગ કદી નહિ સાંખે. એટલે એ દંભી, દોંગી, વેશધારી, કપડી અથવા ખાલી ભપકાદાસોને, અંતરના વળ વગરનાં ઉપર ઉપરનાં ભાવણ-વ્યાખ્યાનો કરનારને જરા પણ નભાવી નહિ લે. ખાડી જ્યાં શમ મંવેગાદિ સાચા ગુણો જોશે, ખરો ત્યાગ કે તપ જોશે, હૃદયનો વૈરાગ્ય અને તેને અનુરૂપ જીવન જોશે ત્યાં એ ખૂંટી પડશે અને તેવા ગુણીની સેવા કરવામાં પોતાની જાતને ભાગ્યશાળી સમજશે. સાચા ગુણ તરફ નવયુગની વિશિષ્ટ સંસ્કારી આદરણીય વૃત્તિ રહેશે અને તે ઝળહળી આવશે. (૨૧)

અદેશ અકાળ આચારને તજનાર થશે—આ ગુણનો એ સીધો સરળ અર્થ કરશે. દેશકાળને પ્રતિકૂળ આચાર ન કરવા

મટે એમ એ આ ગુણથી સમજશે. એવા ખીમ તાબીએમેલા અર્થ તેને જૈનધર્મના રહસ્યથી ઉઘટા અને જમાનાની અસરવાળા લાગશે. દાખલા તરીકે કોઈ એને પૂછે કે પેરિસ શહેરમાં સામાયિક કરવું હોય તો ખુરશી પર બેસીને ચાપ કે નહિ? તો તે તરત એ દેશનાં હવાપાણીનો અભ્યાસ કરી તેમ કરવામાં શાસ્ત્રના મૂળ હિંદુને વાંધો આવતો નથી એમ કહેશે. સામાયિક કરવાનો મુદ્દો છે. તે અમુક સંયોગોમાં સાધ્ય છે — અમુક જાતના આસન પર બેસવું એ વાતને એ ઉલેખી કાઢે નહિ, પણ દેશકાગાનુસાર તેમ જાને તેવું ન હોય તો સામાયિક ન કરવું એમ કરેવામાં એ જૈન ધર્મના રહસ્યનું પરિવર્તન દેખશે. જેલમાં કટાક્ષણું મળે તેવું ન હોય તો ધાતણી પર કે કામળી પર બેસી પ્રતિક્રમણ કરવામાં તેને વાંધો નહિ દેખાય. આ તો તરત સમજી શકાય તેવી બાબત છે, પણ દેશકાગાનુ સૂત્ર તે ખૂબ વાપરશે અને તેનો ઘણે પ્રસંગે ઉપયોગ કરશે અને તેમ કરવું તે અનેકાતમાર્ગને પોષણ કરનારું અને એના રહસ્યને અનુરૂપ છે એમ તે માનશે. (૨૨)

બાળબળને જાણનાર — શારીરિક બળને એ જાણશે, ઉપરાંત માનસિક અને હૃદયના બળનો અને નબળાઈએનો એ બરાબર અભ્યાસ કરશે એ પોતાની સર્વ પ્રકારની શક્તિઓને સમજશે અને ખીમની સર્વ શક્તિઓને પ્રમદ્ધરણ કરીને જાણશે અને જાણીને તેનો ઉપયોગ કરશે. એને પંચિષ્ઠામે એ માત્ર રચૂળ બળથી ગભરાઈ કે હેરાઈ નહિ જાય. આત્મિક બળ-આતરિક બળ શું છે અને તે કેવું આશ્વર્ય કરી શકે છે તેનો બરાબર ખ્યાલ તેને આવશે અને તેથી સામાન્ય વ્યવહારની ટૂંકી નજરે અશક્ય બાબતો એ દેખાવામાં નબળા દશે તો પણ હાથ ધરશે. બાળબળની એની ગણતરી તદ્દન અર્વાચીન ધારણે નવીન પદ્ધતિએ સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ થશે. (૨૩)

વ્રતધારી અને જ્ઞાનવૃદ્ધની પૂજા. અહીં ધોરણ તદ્દત અભિનવ રૂપ લેશે. વ્રતધારી અને અમુક વેશ પહેરનારને એ પૂજવા મંડી નહિ જાય પણ વ્રત લઈ તેને પાળતા હશે તો તેના ત્યાગ માટે તેને માન આપશે. માત્ર જ્ઞાનવૃદ્ધને એ જરા પણ માન પૂજા આપશે નહિ. ગમે તેટલા ગ્રંથો વાંચી જનાર અથવા મોટાં લાપણ કરનારને નવયુગમાં પૂજસ્થાન મળતું અશક્ય નહિ તો દુર્ધટ દીસે છે. ધણું લણેલ અને આગમોના પાઠ કટોકટ ખેલી જનાર સાધુ જે પતિત હશે તો તેને નવયુગ એક ક્ષણ વાર પણ નલાવી નહિ લે. જ્ઞાનનો એ ખપી હોવાથી ત્યાં જ્ઞાન એ દેખશે ત્યાં જિજ્ઞાસાથી જશે અને જ્ઞાનનો લાલ લેવા પ્રયત્ન કરશે, પણ એ પૂજા તો ચારિત્રની જ કરશે. જ્ઞાન એની પ્રશંસા મેળવશે, એના મગજને ડોલાવશે, પણ એનું હૃદય ચારિત્રને જ નમશે. એ સાચા ત્યાગીને દુનિયાના ધર્મગુરુઓનાં શિખર પર બેસાડશે અને એનાં દષ્ટાંત દ્વારા જગતને ઉજ્જવળ કરશે. ત્યાગી વ્રતી-વિરતિધારીના નામ કે દેખાવ માત્રથી એ જરા પણ અંતર્ગત નહિ જાય; બાકી વર્તનની બાબતમાં સો ટકનો રૂપિયો હશે અથવા ચોવીશ ફેરેટનું સોનું હશે ત્યાં એ ઝૂકી પડશે, નમી પડશે—પણ—એ સિવાય ગોટા દેખશે ત્યાં તે નમશે તો નહિ જ, પણ ગોટાળાવાળાને ઉઘાડા પાડવામાં એ ધર્મને, સમાજને કે વ્યક્તિ-સમષ્ટિને લાલ જ માનશે. (૨૪)

જે પોતાને આધારે પડેલા હોય; અજ્ઞાન બાળક, વૃદ્ધ માતૃપિતા, સાધ્વી સ્ત્રી વગેરે—એનું એ પોપણ કરશે—કુટુંબ કેને કહેવું એની આખી વ્યાખ્યા ફરી જશે. સંયુક્ત કુટુંબના આગમને પાળવા-પોષવામાં તે ગુણહાનિ-તેજોહાનિ સમજશે. સંયુક્ત કુટુંબ-લાવના નાશ પામશે. તે કક્ષામાં કે અન્યત્ર સાચા, દીન, દુઃખી,

રોગી કે અપંગને એ પોતાના ચોખ્ખવર્ગમાં ગણશે અને તેની સંભાળ દાળજીપૂર્વક લેશે. (૨૫)

દીર્ઘદૃષ્ટા—નવયુગ ખૂબ સાંઝા વિચાર કરશે. એ આખા સમાજની નવીન રચના કરશે. એ આખી નવીન સંહિતા રચશે. તેમાં એનો મુદ્દો દીર્ઘ નજરથી જોવાનો જ રહેશે. સમાજસંધારણ દેશકાળને અનુરૂપ અને અનેક વર્ગો સુધી ચાલે તેવું ધડવામાં તે પોતાના વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરશે. નકામા અંતરણ્યોને તે ધસીને ફેંકી દેશે, જ્યારે આદર્શને પહેંચી વળવા માટે તે અનેક નવીન સાધનો યોજશે. પ્રાચીન બાળતોમાંથી કર્મ બાળનો રાખવી અને પુનર્ધટનામાં ક્યાં નવાં સાધનો યોજવાં તેની ઝોઠવણમાં તે દીર્ઘદૃષ્ટાપણું બતાવશે. અત્યારના નવીન વાતાવરણને અનુરૂપ પુનર્ધટના પૂર્વધર્મિના મંથન પછી અનિવાર્ય છે એમ તેને તેનું દીર્ઘદૃષ્ટાપણું બતાવશે અને તેની યોજના તે અત્યંત વિવેકપૂર્વક અને તેટલા ઝોઠા મંધર્ષણથી પણ ખાસ જરૂરી બાળતમાં પૂણું મક્કમતાથી કરશે અને તે પ્રત્યેક વિશેષજૂની યોજનામાં દીર્ઘદર્શિ-પણું બતાવશે.

એકલી નવીન ધટનાને અંગે જ નહિ, પણ સંસ્થાઓને રચવામાં, તેને વિશિષ્ટ આકારમાં અને સમાજશરીરને અભિનવ રૂપ આપવામાં તે ખૂબ દીર્ઘદૃષ્ટાપણું દાખવશે. એ ઉપરાંત એ સમાજના મવાંલોના નિરૂપણ અને નિરાકરણમાં બહુ લાંબી નજરે જોઈ અને તેમ કરવામાં પોતાના દાંતિદાસ અને વિજ્ઞાનના જ્ઞાનનો પૂરતો લાભ લેશે. એ માનમવિધાનો ખાસ અભ્યાસી થશે અને તેને લઈને તેના દીર્ઘદર્શિપણને ખૂબ અવકાશ મળશે. (૨૬)

એ વિશેષ જરૂર થઈ—સ્વપત્ની વિવેક કેમ કરવો, સમાજના દિન આજ પોતાનો બોલ કેમ આપવો, જાનહિન

ખાતર પોતાનાં સુખસગવડ કે આરામનો વિચાર પણ ન જ કરવો એ ધોરણ પર એનો જીવનવ્યવહાર બંધાશે અને એનું કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનું જ્ઞાન બહુ વિશાળ પાયા પર રચાશે. એનો અભ્યાસ અને અનુભવ, એના અનેક અટપટા પ્રસંગોનાં હૃદયચિત્રો અને અન્ય પ્રજ્ઞઓએ ભોગવેલી યાતનાઓ વગેરેનું જ્ઞાન અને બહોળાં સાધનોને લઈને એને વિશેષજ્ઞ થવાની તકે ધણી મળશે અને તે પ્રત્યેક તકનો પૂરતો લાભ લઈ પોતાની ફરજ ક્યાં છે તેનો નિર્ણય કરવા અંતઃકરણથી પ્રયત્ન કરશે. તે અન્યના અનુભવનો લાભ લેવા તત્પર રહેશે અને અન્યના વિચારોને માન આપનારો, તેને તોળનારો અને સમાજમાં સર્વને યોગ્ય સ્થાન આપી પોતાનું સ્થાન નિર્ભર કરનાર વિશેષજ્ઞ થશે અથવા થવા સાચો પ્રયત્ન કરશે. (૨૭)

કરેલ ઉપકારને તે સ્વીકારશે અને તેનો બદલો વાળવા પ્રયત્ન કરશે—એ આ બાબતમાં પણ ઉપર ઉપરનો દેખાવ કરવાથી રાજી નહિ થાય, પણ ક્યારે તક મળે અને નાનાં કાર્યોનો, પ્રેમનો, સેવાનો વધારે બદલો વાળું એમ ધરજશે. નાનાં કાર્ય માટે એ આભાર માનવાની, સામાન્ય સખલતા માટે માફી માગવાનો ઉપચાર કરનારો પણ થશે, પણ સાચા કાર્ય માટે, અણીને વખતે કરેલા ઉપકાર માટે તે વિસ્મરણ નહિ કરે. એ વ્યક્તિગત ઋણ ચૂકવશે અને સમાજનું ઋણ સેવા કરીને વાળી આપવા પ્રયત્ન કરશે.

જેના ઉપર સમાજે ઉપકાર કર્યો હોય તે ઉપકારને વીસરી જઈ સમાજને ભાંડનારા પણ કોઈ કોઈ નીકળી આવશે ખરા, પણ એકંદરે ઋણ સ્વીકારનારા અને ફેડનારા વધારે મોટા પ્રમાણમાં નવયુગમાં નીકળશે. (૨૮)

સેવાભાવ તેનામાં ખૂબ ખીલવાને કારણે, સમાજની જરૂરિયાતોના પ્રખર અભ્યાસને પરિણામે અને પોતાનું જીવન જેમ

બને તેમ સાદું તથા હિમ્મતવાદી રાખવાને પરિણામે તે લોકપ્રિય બન્યો થશે, પણ તે કોઈ પણ કાર્ય લોકોની પ્રશંસા મેળવવાના જ હિતકાંક્ષી નહિ કરે. લોકપ્રશંસા કરે તો તેને તે દૂર ફેંકી નહિ દે, લોકપ્રિય સમજતા તે શીખશે, પણ લોકોને દોરવાની કળા પણ તેનામાં આવશે. એ લોકપ્રશંસા ખાતર પોતાના પ્રખ્યાત વિચારોને પરિણામે ધડાવવા નિયમોનો ભંગ નહિ આપે અને કોઈ વાર લોકપ્રશંસા ખોવાતો હવ વડોરીને પણ એના સ્વીકૃત સેવાકાર્યમાં એ પૂરતી ધન્યતા, સહિષ્ણુતા અને પ્રેમથી મન્યો રહેશે. કેટલીક વાર તેને તેના કુળના લોકો બરાબર ન ઓળખી-મનજી સહે એવું પણ બનશે, પણ તેથી ને ગભરાશે નહિ. તેનો મુદ્દો વિશુદ્ધ રહેશે અને પોતાના સામ્ય તરફ તે નિશ્ચયપણે આગળ મુકશે. સેવાભાવ, સાદું જીવન અને નિર્ભયપણ એ ધીમે ધીમે એટલું ખીલવતો જશે કે એ સોકૈયણા વગર મોટા વર્તને પોતાના વિચારના કરતો જશે. કીર્તિ-પ્રશંસાની વાત એવી છે કે તે માનનારને અને તેની પછવાડે દોડનારને બાંધે જ મળે છે, બન્નારે તેની સ્પૃહા ન કરનારની પાછળ તે દોડે છે. એ પ્રશંસા સંબંધી નિરપેક્ષ તો નહિ રહે, પણ ખાસ તેની ખાતર કામ કરનાર નહિ નીવડે; તેથી ધણી વાર તેના કુળમાં અને અમાધાગ્ય દીર્ઘદષ્ટના સંબંધમાં તેના પછીના આગામી કુળમાં ધણી અને સાચી પ્રશંસા મેળવશે. આ તો એના સામાજિક જીવનને અંગે એની પ્રશંસા સંબંધી વાત થઈ, પણ એના પોતાના વર્તનની જાણ તો એવી સુંદર પાડી શકશો કે એમાં બિનમેય કંઈ થશે નહિ એના વિશાળ જીવન-પ્રવાહમાં અનિત નર દેખામે નહિ એટલે અસારે વ્યવહારમાં લોકપ્રશંસાનું જે લક્ષ્ય છે તેથી તો તે ધણો આગળ નીકળી જશે અને તેના પ્રમાણિકપણા માટે, સત્યવાદીપણા માટે અને વિશ્વાસુ-પણા માટે તો તે સારે નામના મેળવશે. એનું અંગન સંપૂર્ણ

એને કીર્તિની કોટિમાં મૂકશે અને એનો સેવાભાવ અને સાદું જીવન એને લાક્ષણિક-અનુકરણીય બનાવશે. બહેન કે પુત્રીને એના નિયમન નીચે મૂકવામાં કોઈને શંકા સરખી પણ નહિ આવે અને તે વિશ્વાસનો એ કદિ દુરુપયોગ નહિ કરે અને એ મંબંધમાં તેની આબરુ અને માનમહત્તાની ફેરમ પણ ચોતરફ સારી રીતે ફેલાશે. (૨૯)

એને હલકાં કાર્યની લબ્ધ-શરમ ખૂબ રહેશે—અત્યારે ખોટા શરમાળપણાને લબ્ધજીપણું માનવામાં આવે છે તે તેના ખ્યાલથી દૂર થશે. એ નવયુગની જૈન સ્ત્રી હશે તો લાજ કાઢશે નહિ, લાજમાં માનશે નહિ અને છતાં વર્તનની બાબતમાં ખૂબ આગળ વધશે. એ સ્થૂળ બાબતની લબ્ધને નિરર્થકતાની કોટિમાં મૂકશે, નામદર્શણની કક્ષામાં મૂકશે, અસ્ત્રીય વિભાગમાં ગણશે, પણ વર્તનની આંતરિક બાબતને લબ્ધજીપણા સાથે સંબંધ છે એમ માનનારો થશે. સ્ત્રી કે પુરુષના લબ્ધજીપણાના વર્તમાન ખ્યાલ અને નવયુગના ખ્યાલ વચ્ચે ભારે અંતર રહેશે. સ્ત્રીએ વર્તનની બાબતમાં વિશેષ વિચારશીલ થશે છતાં અત્યારે જેને લાજમર્યાદા કહેવામાં આવે છે તેને તે જરા પણ મોટા રૂપની નહિ ગણે. એ અંતરના વિચારને જણાવવામાં શરમાશે નહિ, વડિલ પાસે નવયુગના વિચારો મૂકવામાં મંકોચાશે નહિ અને છતાં પોતે નિર્લબ્ધ થાય છે એમ માનશે પણ નહિ. દાખલા તરીકે વર્તમાન યુગની વાત ન કરીએ તો પૂર્વકાળમાં સ્ત્રીપુરુષ એટલે પતિપત્ની અરસ્પરસ નામ ન લે, એકબીજાને ‘સાંભળ્યું કે?’ એમ કહી બોલાવે અને ગેરહાજરીમાં ‘છોકરાની મા’ કે ‘છોકરાના બાપા’ કહે — આ સર્વ બાબતને નવયુગનાં સ્ત્રીપુરુષો બીનજરૂરી માનશે. નામનો લાજ સાથે સંબંધ શો હોઈ શકે તે પણ તેને ખેસશે નહિ અને પૂર્વકાળના લોકો—આજીવન સંબંધવાળા—નામ લીધા વગર

વ્યવહાર ચલાવી શકતા હતા તે વાત તેમના મનમાં આશ્ચર્ય અને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરશે. લાજ કાઢવાનો રિવાજ એમને કદંબો લાગશે, સાસુસસરા સમક્ષ પત્નીપતિ વાત ન કરી શકે એમાં એને વિચિત્રતા લાગશે. આ સર્વ લક્ષ્મણપણાની પદ્ધતિમાં મોટો ફેરફાર થશે. વર્તનની બાબતમાં લક્ષ્મણ-મર્યાદા સક્રિય રૂપ લેશે અને હિંમત પરિણામ બતાવી શકશે. (૩૦)

સદય-દયાવાન—એની દયાની વ્યાખ્યા અગિયનવ રૂપ લેશે અને દયાને વિશાળ બનાવતા એને એ તદ્દન નૂતન ઝોક આપશે. એ દયાના વિષયમાં મનુષ્યને પ્રથમ સ્થાન આપશે. દીન, અનાથ, રોગી, અર્પંગ, જરૂરિયાતવાળા તરફ અનેક પ્રકારે દયા બતાવવા માટે નવયુગ વ્યવસ્થિત યોચનાઓ કાઢશે અને વ્યક્તિમત પણ્ય અનેક પ્રયત્નો કરશે. સમાજના માંડા મનુષ્યોને માટે પણ્ય આશ્રમ-સ્થાનો કાઢશે, વૃદ્ધો માટે વ્યવસ્થા કરશે, માળાપ વગરનાં બાળકો માટે એ બને તેટલાં સ્થાનો યોજશે અને સમાજથી ત્વગ્નયેલા, દબાયેલા અને હતાશ યૃષ્ટ ગયેલાને પોષણ માટે તે વ્યવસ્થિત પ્રયાસ કરશે. અભણને લજાવવા, નિરૂઘ્મીને ઉઘ્મ મદાવવા, અશક્તને પોષણ અને વિશેષ અભ્યાસ કરવા યોગ્યને વધારાની સગવડો પૂરી પાડવી એ આદિ અનેક વ્યવસ્થિત પ્રયોગો અને પ્રયાસો તે કરશે અને તે માટે તે ખૂબ ધ્યાન આપશે. એ ધર્માભ્યાસના ખાસ નિર્દેશો જગતકલ્યાણ માટે રચાશે. મનુષ્યજાતિમાં રાષ્ટ્ર-પ્રેમ, ધર્મપ્રેમ અને વિશ્વબંધુત્વ વધે તે માટે અનેક દિશાએ અનેક-વિધ પ્રયત્નો સક્રિય રૂપે કરશે. તેની દયા આ રૂપ લેશે. આજસુને હોતગત આપવામાં તે પાપ માનશે. દરેક સચક્ત યુવાન પોતાનું યુગરત્ન ચલાવવાને શક્તિવાન થવો જ જોઈએ અને તેમ યાપ સારે જ તેને પરણવાનો અને પ્રજોત્પત્તિ કરવાનો હક્ક યાપ છે એમ તે માનશે. સચક્ત હતાં મક્કલનુ ખાનારને તે કોઈ પણ પ્રકારે

ઉત્તેજન નહિ આપે. આ વિચારણા તેને 'દયા' શબ્દના માયા અર્થથી જ સૂઝી છે એમ તે માનશે.

મનુષ્યદયા ઉપરાંત પશુ માટે તે આર્થિક દૃષ્ટિએ નવીન રૂપે પાંજરાપોળની વ્યવસ્થા કરશે. આ સંબંધી અગાઉ પણ લખાઈ ગયું છે અને આગળ તે સંબંધી ઉલ્લેખ થવાનો છે. પશુરક્ષા એ મનુષ્યદયા પછી ખીજે નંબરે એની કાર્યવાહીમાં સ્થાન લેશે.

એ માંસલક્ષણનો નિષેધ કરશે. મદ્યમાંસનિષેધ માટે એ તદ્દન નવીન પદ્ધતિએ કામ લેશે. એ મારવા માટે તૈયાર કરેલા છવને ઢોડાવવા જતાં સરવાળે વધારે મરે છે એમ જોઈ શકશે અને તેથી માંસાહારી પ્રજા માંસલક્ષણ બંધ કેવી રીતે કરે તે માટે એ વ્યવસ્થિત રૂચિકર પણ અસરકારક પદ્ધતિએ કામ લેશે. પશુ, પક્ષી, માછલાં આદિની દયામાં તેનું વ્યવહારકૃશણપણું જણાય અને એાછે પ્રયત્ને વધારે પરિણામ નીપજાવી શકાય એ તેનું લક્ષ્ય રહેશે.

નાના રોપા, ઢોડવા આદિ વનસ્પતિની રક્ષા એ સ્વચ્છતાના અને સુધડતાના જ્ઞાનથી, આરોગ્ય સંબંધી જ્ઞાનપ્રચારથી કરશે. એ કૃમીના ઢોડોને પણ લાગણી હોય છે એમ બરાબર માનશે અને તેને દુઃખવવાનો મનુષ્યને અધિકાર નથી એવું માનશે અને તેવો ઉપદેશ કરશે. ટુંકામાં અહિંસાને અને દયાને એ એવી રીતે સંમિશ્રણ કરી દેશે કે અગાઉ અહિંસા સંબંધી જે લખ્યું છે તે સર્વ અહીં લાગુ પડે તેવો મુંદર આકાર એ ગુણને આપશે. (૩૧)

સૌમ્ય—સામે માણસ જુએ તો તેને તરત જ એવી અસર થાય કે આ લાઘવ ધમાલિયા નથી, ધર્તિગિયા નથી, ખરા શાંત છે. જેના આકારમાં લય જેવું કંઈ ન લાગે તે સૌમ્ય ગણાય. આ સુનું સાર્વત્રિક થવો સુરક્ષિત છે. નવયુગનો માણસ શાંત

રહેશે, પ્રકૃતિ-મિશ્રણ કંડા રાખશે, પણ દરેક પ્રાણી સૌમ્ય દેખાવનો રહેશે એમ તો ન જ કહી શકાય. સમાજને અંગે ધમણપૂર્વક અનેક કાર્યો જેને કરવાના હોય છે તે દેખાવમાં તદ્દન કંડા રહે તો તેની ભક્ષમનસાર્થનો ઘણો ગેરલાભ લેવાય છે તેના સંજોગોમાં તે મજબૂતીથી કામ લેનાર પણ થશે. એકંદરે અંદરની શાંતિ હોવા છતાં પરિસ્થિતિની અનુકૂળતા પ્રમાણે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ એ સખ્ત પણ થશે. એને બાજુ દેખાવ સાથે કામ જ નહિ રહે, અંદરથી એ તદ્દન શાંત રહેતાં સીખશે. બાજુ દેખાવ તેના કાર્પ-ક્ષેત્ર પર આધાર રાખશે. છતાં એકંદરે અંદરની દૃષ્ટિએ જેતાં સૌમ્ય-સમજાવ તેનામાં જામતો જશે. નવયુગના કાળક્ષેત્રનો વિસ્તાર મળે! મોટો હોવાથી એની સૌમ્યપણાની વ્યાખ્યા જુદાં જુદાં રૂપ લેશે એવો આભાસ થાય છે. (૩૨)

પરોપકાર કરનાર—આ ગુણ માત્ર વ્યાખ્યાનમાં કે પુસ્તકમાં નહિ રહે. અનેક દિશાએ એનો સક્રિય વ્યવહાર થશે નવયુગમાં અનેક જાનો ખાસ સેવાલાવી નીકળશે. આખી મધ્યમ કક્ષા નીકળશે. સેવા કરવામાં આખું જીવન આપનાર નીકળશે. સેવાનાં ક્ષેત્રો તદ્દન અભિનવ, વ્યવસ્થિત અને જીવતાં માદુમ પામે. દાખલા તરીકે જેલના કેદીઓને સુધારવાનો વિચાર પામ્યું કહિ નહિ આવ્યો હોય ત્યાં એ પહોંચી જશે અને દુનિયાથી તળપકાને એ ઉપદેશ આપી કામે ચલાવશે અને એનામાં એ જીવનપદ્ધતિ કરવાના પ્રયત્નો શતેશ્વર રીતે કરશે. આ તો દાખલા તરીકે એક પરોપકારનાં નવાં ક્ષેત્રોનો દાખલો આપ્યો, પણ એવાં તો પાર વગરનાં નવાં ક્ષેત્રો એ જાણશે અને જાણીને તેમાં કામ કરનારાઓના મોટા સમૂહને નાનાં મોટાં કાર્યો માટે આકર્ષશે અને તેમાં જોડાશે. નવયુગ એક માણસને લક્ષ્મી એકઠી કરવાનો હક્ક જ સ્વીકારશે નહિ અને જનાં લક્ષ્મી કે બીજી સગવડ આવડત

વિશિષ્ટતા હોય તેનો લાભ વધારે પ્રમાણમાં જનતાને આપવાની યોજનાની ચોખ્ખી કરજ ન સમજશે. એ પરોપકાર કરવામાં પાડ કંઈ છું એમ માનશે નહિ અને સામા પાસે પાડ મનાવવાના મનોરથ કે ઇચ્છા પણ નહિ કરે. પરોપકાર કરવો એ એનું અંગ થતી જશે, એને એ યોજનાનો ધર્મ ન માનશે અને એમાં એ સ્વપૂર્વક આનંદ લેશે. સામ્યવાદ આદિ પ્રચલિત નવીનતાદોમાં તે માનશે કે નહિ એ તદ્દન જુદો પ્રશ્ન છે અને તે તેને યોગ્ય સ્થાને વિચારાશે, પણ એ સર્વની અમરને લઈને જનસેવા કરવાનું અને તે દ્વારા પરોપકાર કરવાનું નવીન વાતાવરણ ન પ્રેરક રૂપે તેની આસપાસ ઘેરું થશે. (૩૩)

અંતરંગ પરિપુરો પરીહાર કરવા તત્પર — ૭ શિષુ અનેક પ્રકારે મળ્યા છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આ વસ્તુનાં ૭ નામે છે. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ અને હર્ષને ૭ શિષુ ગણાવે છે. જેનાથી અંતર્ગતિઓ સંસાર તરફ ધનપ્રાય એ અંદરના સર્વ પ્રકારના ચિત્તવિકારો શરૂ ન થાય. એ પ્રાણીને વિવેક બહારી અંધ કરી દે છે અને પછી દારૂની અસર નીચે આવ્યા પછી જેમ પાવિત્ર માણસ પરાધીન થાય છે તેમ મનોનિહતની અસર નીચે પ્રાણી પરવશ થતી જાય છે. એ સંજોગ તરફે તેઈ દારૂના નથી, યોગતાને થતી હાનિઓ સમજી શકેને નથી, જનવ્યવસ્થાનું પિચાની લકડેના નથી અને યોગતાને કંઈનું નેહિત કરનાં શકતા નથી. આવા સર્વ પ્રકારના વિકલેષો તરફ દરજા તેમને દોષના કાળા, તેની અસર નીચે જેમ અને તેમ કેળવેલા સર્વ પ્રવેશક કે મુક્તિ પ્રવળ કરવો તેઈએ. અહીં તે પ્રવેશક નહિ પડેલી સર્વ કલ્પના દારૂની જાદુએ તે લોભ ધર્મને મેલે મેલે જાય. આ અંતરંગ વિચરતા અધિભવિત પૃથક્કરણને મુક્તિ મળતી હોય છે. તેને તે દેઈ અન્ય પ્રકારે નહિ

મુક્તવી રાખી અહીં સામાન્ય રીતે એટલું કહી શકાય કે નવયુગનો માનવી માનસવિદ્યાનો અભ્યાસ કરી પોતાના પ્રત્યેક આચરણની દિશા કરી શકે તે માટે ખૂબ સાધનો મેળવી શકશે. એ મનોવિદ્યાનો અભ્યાસ કરી અટકશે નહિ, પણ તેના પર માત્રાત્મ્ય મેળવવા બનતું કરશે. એ અંતરંગ ત્રિપુતો પરિહાર કરવા તત્પર થશે, એટલું જ નહિ પણ એ વિવિધ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પર ચૂકશે, પ્રત્યેક વિકારની વ્યાખ્યા બાંધશે, એના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનો અને એના લોહા તથા પ્રકટ આવિર્ભાવોને એ ઓળખતો થશે અને એને ઓળખીને ન અટકતાં એ એની સામે ધવા બનતું કરશે. બાકી આ વિવિધ ધરો વિશાળ હોઈ અત્રે વિરામ કરવો એ જ એને માટે શક્ય છે. પ્રત્યેક મનોવિકારને અંતે ખૂબ વક્તવ્ય છે અને નવયુગ પ્રત્યેકને અંગે નવીન દિશા દારનાર છે એમ દેખી શકાય છે. મુક્તી બાળકમાં તે માપેલા મેદો એટલું જણાવી આગળ વધીએ. મનોવિકારનું પૃથક્કરણ કેમ થાય તેનો એક દાખલો આપીએ. કાર્મ નવયુગના માખુસ પામે આવી કહે કે ‘ભાઈ! તમે તો આટલાં આટલું અમેજી બાળકો છતાં ધર્મશ્રદ્ધા રાખો છો તે હદ છે!’ આના જવાબમાં તે કહે કે ‘ભાઈ! આપણે તે કાણુમાત્ર છીએ! દુનિયામાં અનેક રત્નો છે!’ વગેરે. આ જવાબમાં માન પણ હોય, માન મેળવવાની ઇચ્છા પણ હોય, વધારે પ્રસંસા મેળવવાનું નેતાત્વ પણ હોય અને હૃદયપૂર્વકની પોતાના સ્થાનની અરપનના સમાનપણાનું નિદર્શન પણ હોય. એ જવાબમાં અંતરત્રિપુતો વિજ્ય ૩ કે ત્રિપુ પર વિજ્ય છે એ કહેવું મુશ્કેલ પડે. પણ પૃથક્કરણ કરતાં આવડે અને બોલનારની ભાષા દાવભાવ અને સહકાર ભેગામાં આવ્યા હોય તો ચોખ્ખટથી એનું નિરૂપણ થઈ શકે. આવી અનેક ગૂંચવણો માનસશ્ત્રેત્રમાં છે. પ્રત્યેક વિકારની તરતમનાનો પાર નથી, એના આવિર્ભાવ નિરોભાવના પ્રમોગોનો

પાર નથી અને એની સ્થિતિ નિરૂપન અને ગૂઢારોપણનો અંત-તાગ આવે તેમ નથી. મતલબ એ છે કે એ વિષય ઘણા વિશાળ છે, અભ્યાસથી વધારે વધારે સ્પષ્ટ થતો જાય તેવો છે અને નવયુગને તેના પર અંક કરવાના પ્રસંગો જ્ઞાન-પ્રકાશને કારણે વધારે લભ્ય છે. નવયુગ તેનો જરૂર લાલ લેશે એમ અત્યાર સુધીના પ્રયત્નોથી પણ દેખાય છે. (૩૪)

ઇદ્રિયોને વશ કરનાર — આ છેલ્લો પાંત્રીસમો ગુણ છે. પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો બાહ્ય છે. પ્રત્યેક ઇદ્રિયનો વિષય એક એક છે. પણ એની તરતમતા અને એમાં ગાઢતા આંતરવૃત્તિ પર આધાર રાખે છે. બાહ્ય દૃષ્ટિએ સમાન ક્રિયા કરનારની આંતર-દશા સમજ્યા વગર તેને માટે નિર્ણય આપી શકાય તેમ નથી. જીવનની સાદાર્થને કારણે, જરૂરિયાતોની અલ્પતા થવાને કારણે, મોજશોખ તરફ અલ્પ રુચિ થવાનો ચાલુ ઉપદેશ રહેવાને કારણે નવયુગ ઇદ્રિયોને અંગે ઓછો વધતો અંકુશ રાખનાર થવાનો સંભવ વધારે છે. અત્યારે ઓછો વધતો ત્યાગ બાહ્ય નજરે જોતાં આ સંબંધમાં મુંઢર પરિણામ આવતું થટે. તેની સાથે જવાબવાતનાં સાધનોના વધારાને કારણે, ઊંડી અભ્યાસવૃત્તિ સાર્વાન્નિક થતાં સમય લાગવાને કારણે અને વિજ્ઞાસને પ્રેરક સાધનો સુલભ થવાને કારણે આ સંબંધમાં એક સરખું ધારણ નહિ રહે. કેટલાક ભારે ઇદ્રિય-દમન કરનારા નવયુગમાં નીકળી આવશે અને કેટલાક ઇદ્રિયને મોક્ષી મૂકી દેનારા પણ નીકળશે. પણ ઇદ્રિયદમનનો વિષય સમજાવનાં મુશ્કેલી નહિ પડે અને પતિત થયેલાને ટેકાણે લાવવાનું બની શકે એવું પણ રહેશે. (૩૫)

આ પ્રમાણે સંયમના વિષયને હાથ ધરતાં માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણો સંબંધી વિસ્તારથી વાન કરી નાંખી. આ પ્રત્યેક

શુદ્ધ પર સખવાથી અનેક બાબતોનો એમાં સમાવેશ થઈ ગયો અને દ્વેષ પછી સખવાનાં અનેક શિર્ષકોને આમાં સીધી અથવા આડકતરી રીતે સ્થાન મળી ગયું. સંયમમાર્ગના પ્રથમ પગથિયે નવયુગનો જૈન પોતાના સ્થાનનો આ પ્રભાવે નિર્ણય કરશે.

સંયમના માર્ગો અનેક છે. જે વસ્તુ પોતાને પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ હોય તે વિષયનો ત્યાગ સમજીને કરવો તે ‘સંયમ’ કહેવાય છે. અશક્ય વસ્તુના ત્યાગને પણ સ્વીકૃત ગણ્યો છે તે કાદાચિત્ક અને સંયોગવશાત્ છે. નવયુગનો જૈન બાર મતોને અગિ સંયમપૂર્વક કાર્ય કરશે.

નવયુગના જૈનનાં બાર મત

પ્રાણાતિપાત વિરમણી ધણીખરી હકીકત અહિંસાની ચર્ચામાં ઉપર થઈ ગઈ છે. વ્યવહારમાં રામ્ય હશે તેટલી અહિંસા એ જરૂર સ્વીકારશે. પાણી મગવાની, અનાજ શોધવાની નાની નાની બાબતોમાં એ અહિંસા અને આરોગ્ય બન્ને દૃષ્ટિએ જોશે. એની અહિંસા વ્યવહારુ રૂપ ધણે લેશે. એ જીવવધને અટકાવવા સારું મહાન યોજનાઓ કરશે અને અહિંસાને જન્મદંડ સિદ્ધાંત તરીકે રજૂ કરશે. રથૂળ હિંસાનો તે ત્યાગ કરશે એટલું જ નહિ, પણ માનસિક ક્ષેત્રમાં વિના પ્રયોજન અન્યની સાગણી દુઃખાવવાની બાબતને પણ હિંસાની ક્રોટિમાં સાવશે. એ પરદોહ, અમ્રયા, નિંદા, કલહ, અભ્યાખ્યાન આદિ અંતર વિકારોને પણ આ મતની નીચે સમજાવશે અને તેના બળતો ત્યાગ કરવા પ્રવૃત્તિ કરશે, ચર્ચા કરશે અને તે સંબંધી પ્રચારકાર્ય પણ કરશે.

બીજા મુશ્કાવાહ મતને અગિ તે ખૂબ યોગ્ય થશે. અમૃત્ય આપણે કે અમૃતન માટે તેને પૃષ્ઠા થશે. તે જૂની સાક્ષી આપવાથી કે ખોટા દસ્તાવેજો બનાવવાના કાર્યથી દૂર રહેશે. તે સર્વ સત્ય

ખોલવા અને સત્ય સિવાય કંઈ નહિ ખોલવાની લાવના કરશે. જૈનથી અસત્યના પાયા ઉપર વ્યાપાર કે ધંધો થાય જ નહિ એવી તેની માન્યતા રહેશે અને તે માન્યતાને તે સક્રિય રૂપ આપશે.

અચૌર્યવ્રત સત્યની પેઠે તે ખૂબ બહલાવશે. જે વસ્તુ પર પોતાનો હક્ક ન હોય તે ધણીની પરવાનગી સિવાય લેવાય નહિ એ તો સામાન્ય વાત થઈ, પણ તે ઉપરાંત ખોટી સૂચનાથી, સીદ્ધતથી, દંભથી, પારકા પૈસા પડાવી લેવાની બાબતને પણ આ વ્રત નીચે ત્યાંન્ય ગણશે. ખોટાં માપ, ખોટો તોલ, માલમાં ભેળસેળ—આ સર્વ ત્યાંન્ય ગણી તે રીતે પેટ ભરવાની કે ધન એકઠું કરવાની તેની વૃત્તિ નહિ થાય.

બ્રહ્મચર્ય વ્રતની બાબતમાં સ્ત્રીપુરુષને મળવાના પ્રસંગો વધશે અને અંતર ધટશે લાજ કાઢવાનો રિવાજ જંગલી ગણાશે અને સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા મેળવશે, છતાં જાતીય પવિત્રતા અત્યારના કરતાં વધારે પ્રગટશે. એ નવયુગનો જૈન સ્ત્રીઓ સાથે મળી કામ કરશે, છતાં મર્યાદામાં રહી શકશે. બ્રહ્મચર્ય સંબંધી તેના વિચારો વધારે મજબૂત થશે અને એકંદરે સ્વદારા મંતોપની લાવના પોષાશે. એ ઉપરાંત સેવાભાવી વર્ગ એવો પણ નીકળશે જે લગ્નગ્રંથીમાં નોંધવાથી સેવાભાવને ખસેડવ પડેલોયની માનશે અને તેવો વર્ગ દીર્ઘ કાળ સુધી અથવા આશ્રયન અખંડ બ્રહ્મચર્ય પણ સ્વીકારશે. સ્ત્રી બાળિકા સત્કર્મો પાળશે અને નવે સ્વાતંત્ર્ય મળવા છતાં તે ઉદ્ધત ઉચ્છ્રંખલ કે વિચારી ન બનતા ન સ્ત્રીપદને ગૌરવવાન્વિત કરનાર હશે. આ પાત્રતા આવના પાત્રતાં થેના વખત એક કાળી લીટીને ઉકેલવા જેવી છે. જ્યારે આસ્વાતંત્ર્યની પદ્ધતિ સામે દોરો વખત પેકાના પાત્ર વ્યંન ન નવું વ્યવસ્થિત થઈ જશે.

અને સ્ત્રીઓની સહાયતા અને કાર્યક્રમોમાં જામશે. માંદાની માવજત, અકરમાનના ઈલાજો, પ્રાથમિક મદદ, બાળકોંર આદિ કાર્યો સોંપશે સુવાંગ ઉપાડી લેશે બધારે સમાજસુધારાના ખીજા અને કાર્યોમાં એ પુરોણી બાબતો રૂઢી સાધોઆય કામ કરશે અને છતાં જાગૃત્યના વાસ્તવિક સ્વરૂપને વિચિત્ર સ્થાન મળશે અને તે ઉત્તરોત્તર વધારે જગવાઈ જશે. નવયુગમાં જાગેરે સ્ત્રીઓ વર્ગ મદંતર નાશ નહિ પામે. તે મંસ્થા પણ આસ્થા કરશે, પણ મર્મભાવનાવાળો નવયુગનો જીન એ વર્ગની સ્ત્રીઓનાં સ્થાનો તરફ નજર પણ નાંદ કરે.

સામ્યવાદના વિચારો સમાજમાં સ્થિર થયા સાચા છે, તે ઉપરાંત કોઈ પણ વ્યક્તિને પોતાની જરૂરિયાતથી વધારે મંચવ કરવાનો હક્ક નથી એવા વિચારોનો પ્રચાર થવાની સુખ્યાત થયા માંડી છે. જાનનાનો મોટો ભાગ ધનીક વર્ગને અપ્પરવાં મળે તેવા સમય પાછો આવતો જાય છે. કલિયાનું બોધોવિજય-મજૂર વર્ગનું રાજ્ય કદાચ હિંદમાં ચાલશે કે નહિ તે વાત બાબતો રાખીએ, પણ પરિમલને અંમે તો નવયુગ સુધે પ્રગતિ જરૂર કરશે, સમાજ ધનમંચવની વિરુદ્ધ થશે જાય છે, કારણકે ધનવાનને વધારે ચૂને તેવા થતા જાય છે, આવકના કરો ઘટાડા થતા જાય છે, મગજ પડી આવવાનો કર (ટેક્સ્ટ) થશે વધતો જાય છે અને આવતા ધનનું અપ્પર અર્થેટ.એ ધનમંચવ વિરુદ્ધ જાગેરે દોવાનો મદં કરશે. હિંદમાં રજા દેખાય છે એટલે પશ્ચિમની જાગૃત્યનાં નવયુગ ન ધની દરજ્જા નેટલી પ્રગતિ જવાઈ. આ રાજ્યના કલિયાને કુદત વર્ગ અપરે મૂકી દેશે છે તેને આજ કારણથી પશ્ચિમનાં જેટલું તે કલિયા રજા થશે તેને કમ અવે દેશે છે.

ત્રણ ગુણવ્રતો પેઢી દિગ્વિરતિ વ્રત. અમુક દિશાએ અમુક હદ સુધી જ જવું. આ વ્રત નવયુગમાં લોકપ્રિય થવું અસંભવિત છે. નવયુગ એને ઉપયોગી ગણશે નહિ. (આમાં કાંઈ કેટલું પ્રમાણ રાખવું તે નિર્ણય નથી.)

ભોગોપભોગમાં ભારે ચર્ચાઓ થશે. એક વાર ભોગવાય તે ‘ભોગ’ વસ્તુ કહે છે. એનાં દૃષ્ટાંતમાં તાંબૂલ, ધૂપ, આદિ છે. એમ ‘સ્ત્રી’ને ભોગની ચીજ ગણી છે જે સંબંધમાં નવયુગ ખાસ વાંધે નોંધાવશે. નવયુગના મનોરથ રાષ્ટ્રને સાધનસંપન્ન કરવાના, અનંદેશો સાથે હરીદ્વારમાં ઉતરવાના અને અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જોવાનું હોવાથી કર્માદાનની હકીકત સ્વીકારવા છતાં નિર્ણય ઘણો શિથિલ રહેશે. એની નજરમાં દેશની ઔદ્યોગિકતા મુખ્ય ધ્યાન ખેંચે તેથી હિંસાના પ્રસંગને એ બનતી રીતે દૂર રાખશે, પણ યંત્રાદિકને એ ત્યાગ કરી શકશે નહિ. આ બાબતમાં નવયુગ પાછળ પગલે ભરશે. સાતમા વ્રતને અંગે એ ઉપરાંત બીજો પ્રશ્ન રાત્રિભોજનને આવશે. એ રાત્રિભોજનનાં સ્થૂળ ગેરલાભ સમજશે, પેટને બાકલાકે રાહત આપવાના લાભો સમજશે, છતાં સમાજબંધારણ કસરત રમતનો સમય, ભાપણ વ્યાખ્યાનના લાભો આદિ કારણે રાત્રિભોજનને અંગે નવયુગ શિથિલ થતો જશે. એને છઠ્ઠા મહા વ્રત જેટલું મહત્ત્વ આપવાનું કારણ તેના ધ્યાનમાં ઉતરશે નહિ. છતાં ત્યાગ તરીકે એ વાતને તે સ્વીકારશે અને તેનું મૂલ્ય પણ કરશે, પણ જૈન શબ્દની વ્યાખ્યામાં ન છોડી શકાય એવો એ ધર્મ છે એમ તે નહિ માને.

આ બે બાબત સિવાય ભોગોપભોગની બાબતમાં નવયુગ સુંદર પરિણામ બતાવી શકશે. મઘમાંસને એ છોડશે અથવા એ સ્વીકાર નહિ કરે. એને દારૂ કાંઈ પણ આકારમાં ઘૂણા ઉત્પન્ન

કરો. માંમ ચઢી દિમાં એને દફનો મુલાક થશે. આપણને જીવવાનો હક છે તેવો મરને જીવવાનો હક છે અને જે પ્રાણ આપી શકે નહિ તેને પ્રાણ લેવાનો હક નથી એમ તે માનશે. અનંતકાયની બાબતમાં એ બહુ ઊંડો નહિ ઉતરે, પણ સામાન્ય રીતે જ્યાં એ અનંતજીવ જાણી શકશે ત્યાં ત્યાગ કરશે. એને ખાવાની બાબત કદિ રસ જ ઉત્પન્ન નહિ કરે. મળે કે તૈયાર હોય તે ખાઈ લેવું અને એની વિશેષ ઘડબાંજ ન કરવી એવી એની ઉદારીન અથવા બેદરકાર સ્થિતિ રહેશે. જ્યાં મળે તે ખાવું તેનો અર્થ એમ સમજશે નહિ કે જે ખોરાક કે રેષ પદાર્થ અમલ્ય અપેય હોય તેનો વિવેક ન કરવો. એ ખાવાની બાબતમાં અમુક જ જોઈએ અને અમુક રીતે તૈયાર કરેલું જ જોઈએ એવી ચાપચીપ કરનારો નહિ થાય.

ભોગોપભોગને અંગે એક બે બાબત હજી વિચારવાની રહે છે. આનો ઉપયોગ હજી વધશે કે નહિ તે કહેવું જરા મુશ્કેલ છે. નવયુગનો એક બામ આનો ત્યાગ કરનાર નીકળશે, ત્યારે એક વિભાગ આને દિવસમાં અનેક વાર પીનાર નીકળશે. એ જ પ્રમાણે આદ્યમુદીમનું સમજવું. એનો ત્યાગ કરનાર થોડા નીકળશે, એનો ઉપયોગ કરનાર વધારે નીકળશે. કર્મોદાન સંબંધી છુટાછવાયા અલખ્યસ્ત વિચારો ધણા ચાલશે, પણ સમજના એવી જાગે કે આર્થિક પરિસ્થિતિ વધારે આકરી યવાન્ય કારણે, જીવનકલહ બીજા યવાને કારણે અને ઉલોમ, કળા, દુનર અને વ્યાપારનાં નવીન ક્ષેત્રો નીકળવાને પગિણાં કેટલાંક કર્મોદાનો સંબંધમાં નવયુગ છૂટ લેશે. સાક્ષનો આદેશ સમજના જ્યાં એ મિલ નહિ જ કરે કે બેનીવાડી નહિ જ કરે અથવા કોઈમા કે ધણીની ખલેને અડશે જ નહિ એમ લાગવું નથી.

‘ઉપભોગ’ એટલે જે એકની એક વસ્તુ અનેક વાર ભોગવાય તે. આ ભોગ અને ઉપભોગને અંગે ઉપર જણાવી તેવી સ્થિતિ રહેશે અને કેટલુંક અવ્યવસ્થિત રીતે ચર્ચા કરવાનું સ્થાન પણ પ્રાપ્ત થશે.

અનર્થદંડની બાબતમાં સ્થિતિ બગડશે. નાટક સિનેમાનો ઉપયોગ હદ પાર થશે. સિનેમાનો કેળવણીના કાર્ય માટે ઉપયોગ થશે તે અનર્થદંડની કાટિમાં નહિ ગણાય. પણ એ આનંદ-આરામનો વિષય પણ થશે. વ્યાપારધંધાને અંગે સલાહ આપવાનું થશે. મોટાં કારખાનાના શેરહોલ્ડર થવામાં સાતમા અને આઠમા વ્રતને વિરોધ આવશે. પ્રમાદ આચરણ ઓછાં થશે. નવયુગમાં અન્યની ટીકા કરવાનો નિંદા કરવાનો સમય જ અદ્ય મળશે. જનસમાજ જેમ જેમ વધારે સંકીર્ણ થતો જાય તેમ તેમ આર્ત રૌદ્ર ધ્યાનના પ્રસંગો વધારે આવે તેવો સંભવ છે. આ સંબંધમાં ઉપયોગ રહેશે, પણ પ્રસંગો ઘણા વધી જશે. એક વાત એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અત્યારના અનર્થદંડના પ્રસંગો કરતાં તદ્દન નૂતન પ્રકાર જ હસ્તીમાં આવશે.

આ રીતે ત્રણ ગુણવ્રતની હકીકત થશે. ચાર શિક્ષાવ્રતોને અંગે સ્થિતિ દેવી રહેશે તે સંક્ષેપમાં જોઈ જઈએ. સામાયિક તરફ નવયુગની રૂચિ રહેશે. તે યથાવકાશ સામાયિક કરશે અને તે વખતનો ઉપયોગ વાચન કરવામાં મુખ્યતથા કરશે. સામાયિક તરફ જનતાની રૂચિ વધશે. જૈનધર્મનું એ એક ઉત્તમ વ્રત ગણાશે. બે ઘડી મંસારને છોડી દેવાનો આદર્શ જ ઘણો સુંદર અને આકર્ષક લાગશે.

દેશાવગાશિક વ્રતને અંગે દિગ્પરિમાણવ્રતની સર્વ ટીકા લાગુ પડે છે. પૌષ્ઠવ્રતને ઉપરના સામાયિકવ્રતની સર્વ ટીકા લાગુ પડે

છે. પૌષ્પ તરફ રૂચિ રહેશે, પણ તે આખા દિવસનો મતલબ હોવાથી તેને જીવનદલદલ આદિ આર્થિક પ્રશ્નો અમર કરશે. પૌષ્પમાં જ્ઞાનચર્ચા બહુ મુંઝવેશપ્રેરક અને ઉત્તેજક થશે. પાંડિ-લેહણાદિ વિધિમાં મોઢું પણ પ્રકાશનો ફેરફાર નવચુક નહિ માગે.

ચોથું શિક્ષાનત અતિથિ મંવિભાગનું આવે છે. ખરા અર્થમાં માધુ હશે તેના ઉપર નવચુક વારી જશે; પણ ખટપટી, ધમાસિયા, લગભગ એક નવા પ્રકારનો મેસાર મંડી બોલતા દુકાનદારી ચલાવનારને નવચુક સાધુ માનશે નહિ અને તેના તરફ ઉપેક્ષા રાખશે અથવા તે વર્તને સુધારી ચોખ્ખા બ્રાહ્મણાગાને તેમાં સ્થાન આપવાનો આમ્રદ કરશે. સાધુનો આખો પ્રશ્ન આગળ વિચારવાનો છે ત્યાં આ મંબંધી વિશેષ ચર્ચા થશે. આ વ્રતમાં જૈન બંધુના વાત્સલ્યનો સમાવેશ થશે. શાંતિભેદ નહિ રહે. ગમે ત્યાં જન્મ્યો હોય, પણ જૈનધર્મને સ્વીકારનાર મારો બંધુ છે એવી ભાવના વધશે. શાંતિના તદ્દાવત વગર સર્વ જૈનને પંક્તિભોજનમાં સ્થાન મળશે, જૈનની સર્વ સંસ્થાનો વગર મંથેએ લાભ મળશે અને ગરબના કે ફીરકાના ભેદ સિવાય બંધુત્વ ખૂબ વિસ્તાર પામશે. મોઢું પણ ગરબ કે ફીરકા માટે ગુસ્સે લાપામાં વાત કરવાનો કે હિંસેષ કરવાનો પ્રતિબંધ થશે અને સ્વામીવાત્સલ્યનો જમણવાર અર્થ થાય ॥ તેમાં ધણો વિસ્તાર કરવામાં આવશે અને તે એટલી હદ સુધી જશે કે જમણવાર તો અસ્પર્શ થઈ જશે પણ સ્વધર્મી-બંધુને વિદ્યાદાન, ધંધામાં સ્થાપન, આપત્તિ વખતે સદાય કરવાના અનેક સંજગ પ્રપત્નો નવી નવી દિશાએ થશે. અન્યનો ઉત્કર્ષ જોઈ જો અસપ્તાવૃત્તિ અત્યારે જાગે છે તે પ્રાયઃ બંધ થઈ જશે. મોઢું પણ બંધુને ચડેશે. જોઈ જાણીને વર્ગ રાજ થશે અને વધવાના માર્ગો તેને લલામણુ ગોઠવણુ આદિ દ્વારા સુકર કરી આપવામાં આવશે.

મંચમના આ માર્ગે ખાસ પ્રસંગોને બ્યાનમાં રાખી ચર્ચા છે. આખા વિશાળ ક્ષેત્રને અવક્રોધવા માટે આ બાબતને ધરાદાપૂર્વક વિસ્તૃત સ્થાન આપ્યું છે. એ ધોરણુ પ્રમાણે દ્રવ્યશ્રાવકના તથા ભાવશ્રાવકના ગુણો તપાસી જવા.

મંચમના ક્ષેત્રમાં સાધુના ક્ષેત્રનો વિચાર પ્રસ્તુત છે તે આગળ તરતમાં જ કરવાનો છે સાંથી જોઈ લેવો. એ વિષય જરા વધારે અટપટો હોઈ તેને સ્વતંત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધારવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ ૯ મું

તપ

જૈનધર્મનાં મૂળ તથા ઝોગો પૈકી અદિસા અને મૈયમ સંબંધી ઉપદેશ થયો. તપના સંબંધમાં નવયુગનું વક્તવ્ય તપાસી આપણે આગળ વધીએ.

તપના મુખ્ય બે પ્રકાર : બાહ્ય અને અભ્યંતર.

બાહ્ય તપમાં ન ખાતું, ઝોખું ખાતું, વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો, કટ્ટમિટ્ટ પદાર્થને તજવા, કાપાને પીકા ઉપગ્રવવી અને સરીર મોકોચ કરવો. આ સર્વ પ્રકારમાં પ્રથમ અનશનનો પ્રકાર તે વર્તમાન યુગના ઉપવાસ કે એકાસણાદિ તપ ગણાય છે. એનો મદ્દિમા નવયુગમાં ધણો વધશે. શારીરિક નજરે ઉપવાસને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પર મૂકવામાં આવશે. એ ઉપરાંત ઝોખું ખાતું આદિ સર્વ બાબનો સ્થૂળ દૃષ્ટિએ આરોગ્યની નજરે હિચ્ચ સ્થાન પામશે. એમાં શ્રદ્ધા કરતાં આરોગ્યની અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ વિશેષ સ્થાન લેશે. એનું સ્થાન સમગ્રજીવપૂર્વક હિચ્ચ થશે. ઉપવાસાદિની પદ્ધતિ થોડી ફરશે, પણ મુદ્દો જળવાઈ રહેશે.

રસત્યાગ અને જીતિસંક્ષેપને ખૂબ હિચ્ચ સ્થાન આદરપૂર્વક મળશે. એની સાથે સાદા જીવનના પ્રશ્ન ગૂંથાઈ જશે.

સંયમના આ માર્ગો ખાસ પ્રસંગોને બ્યાનમાં રાખી ચર્ચ્યા છે. આખા વિશાળ ક્ષેત્રને અવસોકવા માટે આ બાબતને ધરાદાપૂર્વક વિસ્તૃત સ્થાન આપ્યું છે. એ ધોરણુ પ્રમાણે દ્રવ્યશ્રાવકના તથા લાવશ્રાવકના શુણો તપાસી જવા.

સંયમના ક્ષેત્રમાં સાધુના ક્ષેત્રનો વિચાર પ્રસ્તુત છે તે આગળ તરતમાં જ કરવાનો છે સાંથી જોઈ લેવા. એ વિષય જરા વધારે અટપટો હોઈ તેને સ્વતંત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધારવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ ૯ મું

તપ

જનધર્મનાં મૂળ તથા અગ્રી પૈકી અદ્વિતીયા અને મંયમ સંબંધી ઉદ્દેશ્ય યથા. તપના સંબંધમાં નવયુગનું વક્તવ્ય તપાસી આપણે આગળ વધીએ.

તપના મુખ્ય બે પ્રકાર : બાહ્ય અને અભ્યંતર.

બાહ્ય તપમાં ન ખાતું, ઓહું ખાતું, વસ્ત્રઓનો ત્યાગ કરવો, ઇષ્ટમિષ્ટ પદાર્થને તજવા, કાપાને પીકા ઉપગતવવી અને સરીર સંકેચ કરવો. આ સર્વ પ્રકારમાં પ્રથમ અનયનનો પ્રકાર તે વર્તમાન યુગના ઉપવાસ કે એકાસથ્યાદિ તપ ગણાય છે. એનો મહિમા નવયુગમાં ધણો વધશે. સારીરિક નજરે ઉપવાસને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પર મૂકવામાં આવશે. એ ઉપરાંત ઓહું ખાતું આદિ સર્વ બાબનો સ્પૂળ દષ્ટિએ આરોગ્યની નજરે ઉચ્ચ સ્થાન પામશે. એમાં શ્રદ્ધા કરતાં આરોગ્યની અને વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિ વિશેષ સ્થાન લેશે. એનું સ્થાન સમગ્રજીવનનાં ઉચ્ચ યશે. ઉપવાસાદિની પદ્ધતિ થોડી ફરશે, પણ મુદ્દો જળવાઈ રહેશે.

રસત્યાગ અને શ્વેતસંસ્થાપને ખૂબ ઉચ્ચ સ્થાન આપવાનું મળશે. એની સાથે સાદા જીવનના પ્રશ્ન ગૂંથાઈ જશે.

અમુક વર્ગે ત્યાં સુધી ધનની મહત્તા માનશે ત્યાં સુધી આ બાલ તપને પૂરું વજન નહિ મળે, પણ સામ્યવાદ સમાજવાદ અને સમાનતાવાદ દૃઢ વખતમાં એવું રૂપ પકડશે કે ધનવાનનો વર્ગ છુદો નહિ રહી શકે. અત્યારે સંસ્કારી પ્રજાનું વલણ સામ્યવાદ તરફ છે અને તેનાથી જૈન અલગ નહિ રહી શકે. સમાન બુદ્ધિશા ઉપર આખા પછી સાદું જીવન સાધ્ય થશે અને બાલ તપને સ્થાન મળશે. તપની બાબતમાં શરીરની શક્તિનો ખ્યાલ કર્યા વગર આઠ દશ પંદર ત્રીસ ઉપવાસ કરનાર કોઈ કોઈક જ નીકળશે, પણ તેમ થશે તે આશ્ચર્યકારક જ ગણાશે. ત્યાગભાવ અને ભાદાઈની વિપુલતા થવાનો પ્રસંગ દેખાય છે તેથી તેમને સમજાવવું પૂર્વકનું સ્થાન મળશે.

આ તો બાલ તપની વાત થઈ. અભ્યંતર તપમાં સ્વાધ્યાય ખૂબ વધી જશે. એમાં એકલા ધર્મના વિષયોનો જ સમાવેશ થતો નવકુચ નહિ મળે. નવી શાસ્ત્રબોધ, પરમાત્મશાસ્ત્ર, પરતુચિંતન (કેમિસ્ટ્રી), પ્રકૃતિશાસ્ત્ર (એસ્ટ્રોનોમી), પ્રકાશનો મિશ્રાંત (ફીઝિક્સ), અવગતનો મિશ્રાંત (સાઉન્ડ) આદિ અનેક વિષયોને સ્વાધ્યાયની કેટિમાં ગણવામાં આવશે. જૂના આકારમાં આ સર્વ સંસ્કૃતિય વિષયો જ છે, પણ નવા આકારમાં તેની શોધ થશે. જો નવા સંસ્કૃતિ દ્વારા જૂની બાબતોને ચર્ચાવી એને ખૂબ નવરસ આપવાની કેટિમાં આવશે. વિનય, દયાવચ્ચ તે ધ્યાનનો જ હશે. પણ લેખકનાં પત્રોના પછી તેને આર્થિક થઈ જશે. જૈનશાસ્ત્રના સર્વોચ્ચ કેટિમાં કે કિલ્લી અધિકારીના હુકમને અમલ કરશે. એ હુકમોનું કર્તવ્ય છે, એકે આખી અધિકારશાળા નાનકે અમલે અધિકારનું હુકમને હુકમ કરવાનું હોય જ નહિ. આ જૈન અમલે કે નહીં જલ્દી છે, પણ એવું અધિકારીનું પદ જોઈ તેને નહિ મળે. હાઈ કોર્ટ, હાઈ અધિકારશાળા જેવાં

વિચાર ન કરનાર, મેવાર્થ-પરાર્થ છૂટા અર્પનાર, માત્ર અને અદિસામય જે વ્યક્તિ દશે તેને વિનય પણ મળશે અને વૈવાચ્ય પણ મળશે.

અને વિનય વૈવાચ્ય શબ્દ અમુક વર્ગ પરત્વે જ નહિ રહે. વિનય સાંપ્રતિક યોગે અને વૈવાચ્ય મેવાભાવનાનું રૂપ ભેગ. માંગની માવજતથી માંગીને અનેક રીતે સેવાના અર્થોને સેવા આપવી એમાં અભ્યંતર તપ મનાશે. વચ્ચેના વખતમાં સુવાચક પ્રત્યક્ષ કર્મ કરનાર કર્મબંધન કરે છે અને એમાં સેવા જેવું કાર્ષ્ણ્ય નથી એવી માન્યતા આણતી હતી તેને નવો યુગ નહિ માને. પ્રત્યક્ષ કર્મ વખતે મેવાની ખામ જરૂર છે અને તેની સેવા કરવી એ વૈવાચ્યની દૃષ્ટિમાં આવે છે એમ નવો યુગ માનશે. અને સેવાનાં ક્ષેત્રો તો પાર વગરનાં વધી જશે. મોટા મેવાવડામાં આવનારને પાણી પાવું, બોજન સમારંભમાં પીરમવું, મોટા મેવાઓ વખતે પદ્મતિમર વ્યવસ્થા કરવી, આવા આવા અનેક માર્ગો ખુલશે. સિદ્ધ જાગવવું એ નવયુગનો નવો માર્ગ જ નીકળશે અને તેની અસર વારતદેવારે મોટે પ્રમાણે મેવાવડામાં અનેક રીતે થશે, એટલું જ નહિ પણ નાની નાની બાબતોમાં તેની છાયા પડશે. વિવેકસર કરેલી મેવા, જનસમાજની સંગવડ અને અનેક માતનાની અટકાયતના પ્રસંગોને નવયુગ અભ્યંતર તપ ગણશે.

એની ખરી બહાર તો મદામારી પ્લેગ, કોસેરા જેવા શ્વ-સેજ વ્યાધિ આસતા હોય, બચંકર આગ ચર્ષિ હોય, મેવામાં લાખો માણુઓ એકઠા થયા હોય-થવાના હોય, ગામેગામ ઘેર ઘેર જીવ પ્રચાર કામ કરવાનું હોય ત્યારે જણાય. આ અનેક અભિનવ ક્ષેત્રોમાં પોતાના સ્થાન સંપત્તિ કે મોહાનો વિચાર ક્યાં સિવાય નવયુગનો જન પોતાની કરજ માનીને અંધશાવશે. આ સર્વ

સેવાઓ અભ્યંતર તપની કોટિમાં આવે છે એમ નવયુગ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરશે અને તે માટે પ્રમાણો રજુ કરશે.

પ્રાયશ્ચિત્તની બાબત તદ્દન અભિનવ વલણ લેશે. જાહેરમાં ક્ષમા માગવા જેવી સરળતા બહુ થોડામાં આવશે, પણ આવશે ત્યાં તે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરશે. પ્રાચીન પદ્ધતિએ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાની રીત ભાગ્યે જ ચાલુ રહી શકશે.

યોગનો અભ્યાસ વધશે. ધ્યાનનો આખો વિષય તદ્દન નવીન આકાર લેશે. એને અંગે શોધખોળ ખૂબ થશે. એ લગભગ ભૂલાઈ ગયેલો વિષય પ્રતિપાદન કરતાં જરા વખત લાગશે. પણ અંતે તે અમૂલ્ય સ્થાને વ્યવહાર રૂપે અને પ્રાગતિક આકારે આવીર્ભાવ પામશે. યોગના માર્ગો, મુદ્રાઓ, આસનો આદિ નવ રૂપ લેશે અને એમાં પ્રાચીન પદ્ધતિને મૂળ સિંહાસન પર સ્થાપન કરવામાં આવશે. આ વિષયમાં રસ લેનારની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર વધતી જશે. તદ્દન હુમ્મ પ્રાય થઈ ગયેલા યોગના વિષયનો નવયુગ પુનરુદ્ધાર કરશે.

કાયોત્સર્ગ તરફ રુચિ વધશે અને તેને સમજી જાણી તેનો યોગના એક પ્રકારમાં સમાવેશ કરવામાં આવશે.

આવી રીતે અહિંસા, સંયમ અને તપને અંગે નવયુગમાં ઘટના થશે. એના અર્વાંતર ભેદો અને પ્રકારો અનેક છે, આવીર્ભાવો પાર વગરના છે. સર્વને ચર્ચવાનું અસંભવિત છે. મુદ્રાઓ ચર્ચાયા છે. બાકી એ મુદ્દા અનુસાર નાની મોટી અનેક બાબતો થશે એટલું જણાવી ધર્મનાં બીજાં અંગો તરફ જઈએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું

સાધુસાધ્વી — મધ્યમકક્ષા

ધર્મ સંબંધી વિચાર કરતાં સાધુઓનાં સ્થાન તરફ પ્રથમ વિચાર જાય તે સ્વાભાવિક છે. જૈન દર્શનની વિશેષતા એ છે કે એણે સાધુનું ચિત્ર અદ્ભુત ચીતર્યું છે. કંચનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો અને સ્ત્રીસંસર્ગ (સ્ત્રીઓએ પુરુષસંસર્ગ) સીધી કે આડ-કનરી રીતે કરવો નહિ એ એ મુદ્દાને જ બરાબર લક્ષ્યમાં રાખવામાં આવે તો સાધુની વિસિદ્ધતાનો સાચો ખ્યાલ આવ્યા વગર રહે તેમ નથી. અન્યની સાથે સરખામણી કરી કોઈને ઉતારી પાડવાની ઇચ્છા નથી, પણ વિરોધના જરા પણ ભય વગર કહી શકાય તેમ છે કે સાધુનો—ત્યાગનો જે આદર્શ જૈન ધર્મે આલેખ્યો ■ તે અપ્રતિભેદ છે, અન્યત્ર કોઈ પણ સ્થાનકે એટલા ઉચ્ચ સ્થાને અપ્રાપ્ય છે અને મનુષ્યમાનસના અતિ ઉચ્ચ અભ્યાસ અને બારીક અવલોકનને પરિણામે ગોઠવેલી ત્યાગની ઉચ્ચ દશાને એ રજૂ કરે છે.

જૈનદર્શનનો આદર્શ ત્યાગનો છે. એના એકેએક તત્ત્વની વિચારણામાં, બાવનામાં, સંવ્યવહારમાં ત્યાગ ઝળહળી રહે છે. સર્વથા

ત્યાગનો આદર્શ દૃષ્ટિ સમીપ રાખી મધ્યમ ત્યાગ પણ બતાવ્યો છે અને એ પણ ન સ્વીકારી શકે તેને માટે અલ્પ લાગતી રચનાઓ કરી છે. પણ એનો આખો નૈતિક વિભાગ બારીકીથી જોતાં લાગતી ભાવનાને પોપણ એક યા બીજે રૂપે અપાયેલું જોવામાં આવશે.

આથી ધરસંસારનો ત્યાગ કરી સ્ત્રીપુત્ર કે સગાંસંબંધીને તજી દઈ ધન માલમિલકત અને સર્વ સંબંધને દૂર કરી અંતર-વૃત્તિથી તેના ઉપર વિરાગ લાવી સર્વ સંબંધ અને વસ્તુઓનો અનિત્ય ભાવ વિચારી એનો લાગ કરવા ઉપદેશ કર્યો. એની સાથે સાધુધર્મનું પાલન કરવા સારુ અને ત્યાગને તેની પરાકાષ્ઠાએ લઈ જવા શરીરનું પોપણ ન કરવા ફરમાવ્યું. શરીર માત્ર ધર્મ સાધનનું નિમિત્ત છે તેથી તેને ભાડું આપવા પૂરતું ખાતું પીતું અને તે પણ સ્વાદથી, પ્રેમથી, ગૃહિથી નહિ, પણ માત્ર શરીર નભાવવા ખાતર જ ખાવાપીવાનો ઉપદેશ કર્યો. એની સાથે ભોજન અને પાનના એવા આકરા નિયમો બતાવ્યા કે એનો અમલ સર્વથા ભારે મુશ્કેલ દેખાય તેવો લાગ્યો. આખો આદર્શ ત્યાગ રચાયેલો હોઈ ચમત્કાર ઉપજાવે તેવો છે અને હૃદયને નભાવી તેવો છે.

એ ઉત્તમ આદર્શમાં માત્ર સ્થૂળ ત્યાગની વાત જ નથી તેમાં અંતરંગ મનોવિકારોનો બારીક અભ્યાસ અને તે પર વિભેજવવાના સર્વ રસ્તાઓ રજૂ કર્યા છે. જૈન યતિ એ લક્ષ્યાવન, નિરભિમાની, મરણ, નિષ્પરિગ્રહી, પ્રહયારી, વગરનો, દ્રવ્ય વગરનો, માગતાગતી ગણના વગરનો, નિદાને પણ ન જનારો, પારકી પંચાત નહિ કરનારો, પોતાના અભિધ્યામાં પ્રવૃત્ત, જ્ઞાનક્રિયાનો મેળ મેળવનારો અને આદર્શ યાગિ

લવબીર, સંસારથી દૂર ગયેલ ઉત્કૃષ્ટ માનવી (Superman) સમજવો. એના અંતરંગ અને બાહ્યમાર્ગો, અનુક્રાનો અને વિધિ-નિયેધો એવાં મુદ્દર યોજનાં છે કે એમાં કાંઈ વધારો કરવા જેવું તત્ત્વ બાકી રહેતું હોય તેમ લાગે તેમ નથી. લગભગ સર્વ સદગુણોનું સ્થાન યતિ હોવા છતાં એ સંસારથી ન્યારો આત્મારામને સાધનારો અને દુનિયાની જાંજલગથી મુક્ત મહાત્મા એના વિશિષ્ટ અર્થમાં છે એમાં કાંઈને લવલેણ ચંકા યાવ તેવું નથી.

આ અતિ વિશિષ્ટ આદર્શ મુનિ-યતિ-સાધુને નમસ્કાર કરીને આપણે હવે એની વર્તમાન સ્થિતિ તપાસીએ.

સાધુધર્મનું ઉચ્ચ સ્થાન કાયમ રહે તે માટે અહીં એક આગકતરી વાત પ્રથમ કરી દેવાથી આખો વિષય સ્પષ્ટ થવા મંભવ છે. ઉચ્ચ આદર્શને કાયમ રાખી નવયુગ એમાં ઊંડા ઉતરી વિચારશે ત્યારે એને એમાં ઘણી મુશીબત જણાશે. નવયુગનું મુખ્ય ખ્યેય સેવાનું છે. એને જનતાની સેવા અનેક આકારમાં કરવી છે. એ સેવા ખાતર ભારેમાં ભારે સ્વાર્પણ કરવા તૈયાર રહેશે. આ સેવાભાવના ખ્યાલ સાથે એક બીજી પખૂ મૂંઝવણ ઉત્પન્ન થશે. સાધુધર્મ અતિ ઉચ્ચ કક્ષાનો દોષ આદર્શ સ્થાને રહેવા છતાં તે સ્વીકારવાનો માર્ગ બદલ આજી લઈ શકશે. સાધુમાર્ગની કઠીનતાને અંગે એને મુમાશરી કરવાની અગવડ, સેવાસ્થાને તત્ત્વ પદોંચવાના નવયુગના મોટર, રેલવે, વાયુયાન આદિ સગવડો સેવાની દ્રષ્ટિકોણ છોટી દેવાનું નહિ પાલવે ખાનપાનના આકરા નિયમો તેને મજરાવશે અને અમુક કિંવામો અમુક વખતે કરવી જ નોંધવું એ બંધન એને ચિંતર નહિ લાગે. આ અને આવાં અનેક કારણોને લઈને એ સાધુ અને શુદ્ધ વચ્ચે એક નવી મંદિરા ઉભી રહેશે.

અંત્યે નવયુગ 'મધ્યમ કક્ષા' એવું ઉપનામ આપશે. ના જોડાનાર સભ્યોનો આદર્શ સેવાનો રહેશે. પોતાની માનની અનેક પ્રકારે સેવા કરવા તે તત્પર રહેશે. સેવાનાં ત્રે તે ઊભાં કરશે. માંદાની માવજતથી માંડીને રાષ્ટ્રસેવા, સાહિત્યસેવા, શોધખોળ, ઉપદેશ, લાપણુ, જનતામાં કેળવણી કેમ આપવી તેને માટે શિક્ષકો તૈયાર કરનારી ગ્રંથા, સમયની સેવા, પુસ્તકપ્રચાર, જ્ઞાનસેવા, નાનાં મોટાં કાર્ય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ, વૃદ્ધોને આશ્વાસન, દીન અને ઉદ્ધાર, અપંગ ઢોર માટે પાંજરાપોળ, દીન દુઃખી માટે મો, પતિયા ખહીવાળા માટે આશ્રમો, આરોગ્યલવનો, આદિ ક યોજનાઓ નવયુગ યોજશે. એને સમાજસેવાની રશે. તે ખાતર તે નીચે પ્રમાણે યોજના કરશે.

જેણે આ મધ્યમ કક્ષામાં સભ્ય તરીકે જોડાવાની ય તેણે આજીવન સેવાલાવ સ્વીકારવો પડશે.

તેણે આજીવન જાત્યારી રહેવું પડશે.

તેણે સેવાનો કોઈ પ્રકારનો બદલો સેવાના લેવાનો નહિ.

તેણે સેવા કેવા પ્રકારની ક્યાં અને ક્યારે કરવી તે તેની આવડત શક્તિ અને પરિસ્થિતિ અનુસાર વખતોફરી આપશે.

તેને નિર્વાહ અને મુસાફરી ખર્ચ માટે સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપશે.

તેણે ધનમંચય કોઈ પણ પ્રકારનો કરવાનો નહિ, પણ જરૂરી ખર્ચ કરવા પૂરતી રકમ પોતાની પાસે આગળપાછળ રાખવાની તેને છૂટ રહેશે.

તેણે મધ્યમકક્ષી સર્વથા દૂર રહેવું પડશે.

આનપાતમાં તેણે તદન આદર્શ રાખતી પડશે.

દરરોજ કેટલી વસ્તુ ખાવી તેની ગંખાનો સવારથી નિર્ણય કરવો પડશે. દ્યુઝાખુના (ખાણપદાર્થને અંગે) કરવી પડશે.

પોતાથી શું શું કામ જની શક્ય તેની વિગતવાર રીઝનિશી રાખવી પડશે. તેનાં સેવાકાર્યની પ્રત્યેક દિવસની ગણના ઉપરાંત રથૂળ કે માનસિક જે કાંઈ રખણના ચર્ચ હશે તેની વિગતવાર નોંધ રાખવી પડશે.

તેનું વર્તન આદર્શમય, દેવગુરુ ધર્મ તરફ સમજણપૂર્વકની મદદ અને ત્યાગ મૃદુરથ કરતાં ધણી વધારે રાખવા પડશે.

એણે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરવો પડશે.

સત્ય, અદ્વિસા અને અસ્તેય એણે ખામ જાળવવાં પડશે.

એણે દરરોજ રથૂળ કે માનસિક પૂજન અથવા ખ્યાન અથવા બન્ને એક કલાક અવરમ કરવાં પડશે, માત્ર જ્યારે તેના સેવાક્ષેત્રમાં તેની આખા વખતની હાજરીની જરૂર હોય અને તેને અવકાશ મળી હશે તેમ નહિ જ હોય ત્યારે તે પોતાની જાતને હેતુથી સિદ્ધાંત આ બાબતમાં અપવાદ કરી શકશે અને અપવાદ કરશે તો તેની નોંધ કારણ સાથે નિત્યનિશીમાં પોતાને હાથે રાખશે.

એણે પોતાનો આખો વખત સેવા માટે અર્પણ કરવો પડશે અને તેને જ્યારે સેવાકાર્ય માટે આર્જીવ કરવામાં આવે ત્યારે તરત જવું પડશે અને બાકી પોતાને માટે યોગ્ય સેવાક્ષેત્ર શોધી તેની યોગ્ય સાધના કરવામાં તે સમયનો ઉપયોગ કરશે.

કોઈ પણ સચાન માણસ યોગ્ય અભ્યાસ કર્યા પછી આ સેવાસત્રમાં દાખલ થઈ શકશે અને અતિ વિશિષ્ટ ઉચ્ચ જીવન વહન કરવું પડશે.

અતિ વૃદ્ધ અથવા શારીરિક જોડવાળો આ વર્ગમાં દાખ નહિ થાય. દેવાદાર કુટુંબકળીલાવાળો આ વર્ગમાં જોડાવા પહેલે પોતાનું દેવું આપીને અને કુટુંબીઓની સંમતિ મેળવીને આ વર્ગને જોડાઈ શકશે.

સેવામંડળ

આવા અને આને મળતા નિયમો કરી એક સેવામંડળ નવયુગ ઊભું કરશે. એનો ઉદ્દેશ સેવાકાર્ય અનેક દિશાએ કરવાને રહેશે અને તેની સાથે વર્તમાન પરિસ્થિતિને અનુકૂળ વ્યવસ્થા કરવાની તેને જરૂર લાગશે. એ ખાવાપીવાના, વસ્ત્રાદિના આં મુસાફરીના નિયમો મુદ્દામ હેતુ લક્ષ્યમાં રાખીને થાશે અને તેથી સેવાલાવી સાધુઓને ઘણી વાર જે અગવડ પડે છે તે આ રીતે નવયુગ દૂર કરશે. આ મધ્યમ દક્ષાનો ઉદ્દેશ સેવકસમાજ ઊભું કરવાનો હોઈ તે સંસારથી અમુક અંશે વિરક્ત રહેશે અને અમુક ખાવનમાં સંસારમાં પણ રહેશે. એને લાયક થવાની કસોટિ સુખ-રાખવામાં આવશે અને ગમે તેવા મગવડનો લાભ લેનારા પણ સેવાલાવી નહિ હોય તેને દાખલ કરવામાં નહિ આવે.

આવા મંડળને તૈયાર કર્યા બાદ અનુભવથી એમ જણાશે કે એ મંડળના અમુક લક્ષ્યને પરજીવાની જરૂર છે અથવા પરજીવ તેની સહિત લક્ષ્યને મંડળમાં દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે તે પરજીવ ન હોય તેના મનની સ્થિરતા આદિ દેવા રહે છે તેને ખ્યાલ કરી બારીક તપાસ કરી ખાસ જરૂર લાગશે તો નિયમમાં સુધારાવધાન પણ કરશે. એનું ધ્યેય સેવાનું હોઈ તે જે મંડળ વચ્ચે ઉભું રી, વધારે અસરકારક અને સર્વોન્નત પરિણામ જે રીતે વર્તે શકે તેના નીવડે. તે પ્રમાણે તેની યોજના થશે. આ જ મંડળને રચના નિર્ણય કરી શકે તે કરેનું મુદ્દત છે.

એ મંત્રયાના સભ્ય ઓ તથા પુરુષ બન્ને યર્ષ સકશે.

તેઓ દેગવણી આદિ અનેક સેવાસ્થાનો ઊભાં કરશે, યોગ્યે, જમાવશે, ચલાવશે અને લાવણ્યથી પ્રચારકાર્યથી અને પોતાના દષ્ટાંતથી શ્રી મહાવીર પરમાત્માના સંદેશા જગત પાસે રજૂ કરશે અને નિઃસ્વાર્થ સેવાના જ્વલંત દર્શનો પૂરા પાડશે.

આદર્શ સાધુ

એ સેવાભાવિ મધ્યમ કક્ષાવાળા આદર્શ સાધુધર્મની પરિપૂર્ણ ભાવના સન્મુખ રાખશે અને મર્વ ત્યાગ યર્ષ સકશે ત્યારે એ નવયુગનો સાધુ થશે.

સાધુ થયા પછી એ કોઈ જાતની ખટપટમાં પડશે નહિ. યાન ધ્યાનમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરશે. એનો આદર્શ આનંદધન થશે. એ યોગમાર્ગનો પુનરુદ્ધાર કરશે. એ નકામી વાતો, પારકી પંચાતી, શ્રાવક વર્મની ગૂંચવણોમાં લાગ નહિ લે. એ અમુક વાડા બાધિયા કે ભાગ તારા કરવાનાં કાર્યને સ્વીકારશે નહિ. એનામાં ઘાતિનું માત્રાજ્ય દેખાશે, સદ્વિખ્યતાનો વેગ દેખાશે અને આત્મજનનું ઓજસ્વ દેખાશે. તે વિના કારણ બોલશે નહિ, ખાવામાં અતિ મર્યાદિત યર્ષ જશે અને એનું મનોરાજ્ય અતિ વિશાળ ઓજસ્વી અને સ્વવશ થશે. એ આદર્શ માધુની રિયતિએ પહોંચવા પ્રયત્ન કરશે. એ મન્થનેદ એનું કોઈ માનશે નહિ. એ સલ ગમે ત્યાં જોવામાં આવશે ત્યાંથી લેશે. એ સંકુચિતતામાં મિથ્યાત્વ માનશે. ધર્મપ્રચાર, વિશાળક્ષેત્રમાં વિસ્તાર અને નૈસર્ગિક આત્મવિશ્રુતિમાં સ્વયં તૃપ્ત રહેશે અને લોકસત્કારની વિચારણા પણ તેનામાં દેખાશે નહિ અને લોકેષણાનું નામ પણ તેની પામે જણાશે નહિ. અતિ વિશિષ્ટ ચારિત્ર વદન કરી એ પોતાના દષ્ટાંતથી જગતને સમૃદ્ધ બનાવશે. અચારનવાર ઉપદેશ

પણ આપશે અને વીતરાગ દશાનું નાનું દૃષ્ટાંત જગતને રજૂ કરશે. આવા આદર્શ સાધુઓ અતિ અલ્પ સંખ્યામાં થશે. સેવામંડળમાં જોડાનારની સંખ્યા બહુ મોટી ઉત્તરોત્તર થતી જશે.

સાધુઓ પ્રત્યેનું વલણ

વર્તમાન યુગના સાધુઓ પ્રત્યે નવયુગ જુદું જુદું વલણ લેશે. ચારિત્રબ્રષ્ટ દુકાનદારી ચલાવનારા વૈદ્ય કરનારા અને ગોરજ જતિ શ્રીપૂજ્ય આદિ નામ ધારણ કરનારાને એ વિશિષ્ટ કરી મધ્યમ કક્ષામાં જોડવાની લાયકાત મેળવવા કહેશે અને જેઓ તેમ કરવા તૈયાર થશે અને તેને યોગ્ય અભ્યાસાદિ કરશે તેને જૈન સમાજનું સેવા અંગ જાળવવાના કામમાં રોકી દેશે.

જે યતિ ગોરજ આદિ મધ્યમ કક્ષાનો ત્યાગ પણ નહિ બનાવી શકે તેને ગૃહસ્થ યર્ષ પ્રમાણિત આવક ઉત્પન્ન કરવાનું જણાવવામાં આવશે. ચારિત્ર વગર ધર્મને નામે ભવાર્ષને દુકાનદારીને કે ધંધાને સ્થાન નહિ રહે, પણ સમાજના કોઈ વિદ્યુત ચક્રેલા અંગને કાપીને ફેંટી દેતા પાટલાં તેને જરા ઓછા દરજ્જાની તકે પૂરતી આપવામાં આવશે. નવયુગ સમાજને સુન્નદ્વંદ્વ કરવાની યોજના કરનાર હોવાથી તેના હાથમાં પ્રત્યેક કક્ષાનાં સાધુસૂત્રો ઉપયોગ યર્ષ શકે તેમ રહેશે અને તેથી પ્રત્યક્ષે સમાજની તેને યોગ્ય કાર્યમાં જોડવામાં આવશે. આગમ, ઐક્ય સુમનને સમાજ પર નહિવાનો હક્ક નહિ રહે, તેની સાથે ખર્ચ એકદમ આત્મચી જોમ આપનારને નાનાં મોટાં ક્ષેત્રોમાં અનેકવિધ કાર્ય કરવાનું મોકલે અને તેના બદલામાં સમાજ તેને ચોખ્ખો અર્થ વિવિધ જોમ આપનાર આદર્શ સાધુને માટે તો મર્યાદા નહિ રહે.

ખટપટી સાધુઓ

પણ જે સાધુઓ માત્ર ખટપટ કરવા ખાતર સાધુવેશમાં ગયા હોય, જે જૈનધર્મનો આદેશ સમજ્યા ન હોય, જે ખટપટ કરવામાં રસ લેનારા હોય, જે વાઙ્માનસમાં મલકાતા હોય, જે ફીરકાઓને લગાવવામાં ધર્મ સમજતા હોય, જેને અમુલ્ય કે બગતું બોલવામાં મતને દાનિ અને પદને પનનયીલતા ન લાગતાં હોય, જેને જીવનનો આદર્શ જ કાંઈ ન હોય, જે ઉપર ઉપરની વાતો કરવામાં ભારે પછા હોય પણ જેના જીવનવ્યવહારમાં સરખાઈ ન હોય એવા મોઢથી કે દુઃખથી વેશપહોરા કરાવેલા સાધુઓને માટે જાણના ધુમમાં રથાન નહિ રહે. સાધુમાં યજ્ઞ વિરહિત હોવું કે અધ્ય વધારે હોવું એ એના કમળની વાત નહિ ગણાય, પણ આરિત તો મુદ્દામ હોવું જોઈએ એમ નવો ધુમ માગશે. અને સાધુમાં શ્રેયસ્વિત દષ્ટિ હોય, અમુલ્યજ્ઞતા હોય, મારુતારાનો રામદેવ હોય, સમાજને ડિલભિત કરવાની ઉગ્રદેહ આવડત હોય તો તેની જાતને જાણે કરે છે એટલું જ નહિ પણ સમાજની પ્રગતિને વધોં મુખી બટકાવે છે અથવા પ્રગતિને બદલે પશ્ચાદ્ગતિ કરે છે એમ સમાજ માનતો થતો હોવાથી એવા પ્રસારના સાધુને સમાજનું અંતઃ મજાવામાં નહિ આવે. મને તેવી એકાંકી આવડત કે ત્યાગવાળો હોય અને કેઈ જાનની કમોદિમાંથી પસાર કરે ન હોય અને માધુ થવા પડેલાં આદર્શ જીવનની મધ પણ ન બનાવી શકે હોય તે અમુક વેશ પહેરી મટે અધુ કહેવાય અને જીરોચિ તેની મુર્ખ કોમ જરૂરિયાનો પૂરી પાડવી જોઈએ અને તેને નમતું જોઈએ એ જાનની માનવા નરણુ કમળ નહિ કરે એ સ્વાભાવિક આદર્શને નમશે અને તેની ઉપર વારી જશે. પણ ધર્માધ્ય, પદમુખ, ભાષા દેખાવ પ્રચંદવાદ અને ખટકારાદને જરા પણ અસર નહિ કરે.

સાધુઓની પરીક્ષા

આ રીતે જોતાં આખો સાધુવર્ગ મહા પરિવર્તન પામશે એવું જણાય છે. આદર્શ સાધુ નહિ થાય એમ માનવાનું કારણ નથી, પણ ગમે તે સાધુમાં પસાર થાય એ સ્થિતિ નવયુગ કદિ નહિ સ્વીકારે. ભગવાનની આદર્શ વિશાળતા, દષ્ટિભેદ છતાં એમ, નયની અપેક્ષા અને જૈનદર્શનના મૂળ ગુણને વિરોધ દેખાય ત્યાં આખો જૈનધર્મ ઉડી જાય છે એમ નવયુગ માનશે અને દુનિયાની આદર્શ સ્થાને આવવાનો દાવો કરનારને તોળવાનું ધોરણ પણ નવયુગ ધણું ઊંચું રાખશે. જે ગુણો માર્ગાનુસારી તથા શ્રાવકમાં હોય તે તો સાધુમાં હોવા જ જોઈએ એમ તે આગ્રહપૂર્વક માનશે (ઘટતા ફેરફાર સાથે), પણ એ ઉપરાંત અંતરંગ ગુણોમાં, શાંતિ સામ્રાજ્યમાં, રાગદ્વેષની અલ્પતા દાખવવામાં અને માત્ર ધ્યેય ખાતર જીવન ગાળવાની બાબતમાં મુદ્દામ રીતે સાધુની કસોટિ કરશે અને તેમાં જે લાયક નીવડશે તેને જ સાધુસ્થાનનું પૂન્યત્વ આદિ પ્રાપ્ત થશે.

સાધુઓના બે વિભાગ

સાધુના બે વિભાગ પડશે. એક વિભાગ સંસારનો સર્વથા ત્યાગ કરી જ્ઞાનમાં મસ્ત રહેશે. એ વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાની થશે. એ શાસ્ત્રના વિશિષ્ટ સૂત્રો સમાજ પાસે વગર સંકોચે રજૂ કરશે. એ માત્ર ઉપાશ્રયમાં જ પોતાની કાર્યવાહીને પરિમાણ નહિ કરે, પણ જગતના ચોક્કમાં મહાન સત્યો લેખ અને વક્તૃત્વ દ્વારા વિસ્તારશે. એ તત્ત્વજ્ઞાનીમાં સત્યશોધનની બુદ્ધિ ખૂબ વિસ્તાર પામશે. એ વિજ્ઞાન (સાયન્સ)નું જ્ઞાન અનેકદેશીય પ્રાપ્ત થશે અને શોધક બુદ્ધિએ દષ્ટિબિન્દુ સમજવા યોગ્ય વિશાળ હૃદય એ દાખવશે. એ અંશ સત્યોને સર્વ સ્થાનકેથી સંગ્રહશે અને મહાન સત્યોને

સમન્વય કરશે. એ વિધિમાર્ગના નિર્ધારક ઝઘડામાં પણો નહિ. પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે દ્વિધા કરશે અને વિશેષ ધ્યાન યાન-પ્રાપ્તિ અને યાનપ્રસારમાં રોકશે. એનામાં વિવેચકશક્તિ એટલી ખીણશે કે અત્યાર સુધીના ઝઘડાને એ એકદમ પનાવી દેશે, દરેકને શોધ રચાન આપશે અને નવીન પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં સર્વ દિશાએ દીર્ઘનજરથી વિચાર કરશે. એ શિષ્યમોહ કરશે નહિ, દેશ કાગના સુત્રોને માન આપશે અને જૈનદર્શનનાં વિશિષ્ટ તત્ત્વો પ્રેરકભાવે પ્રસારવશે. એને યાનની જિજ્ઞાસા એટલી રહેશે કે એને નિર્ધારક ઝઘડાઓ કરવાનો સમય જ નહિ મળે. એ સર્વ દર્શનના અભ્યાસી અને ઇતિહાસના યાતા હોઈ નિર્ણિત જુદિથી નહિ પણ શોધકજુદિથી આમળ વધશે અને એનામાં સરગતા એટલી બધી આવશે કે હોઈ વાત નહિ સમજાવી દોષ તો તેદસા પૂરતી અશક્તિ જાહેર કરતાં એ શરમાશે નહિ. આદવર્ગની ખટપટથી એ દૂર રહેશે, પણ સમાજનિયમન સંબંધી શોધ સલાહ પોતાના વિશાળ યાનથી આપશે. નામક થવાના મર્વોત્તમ આદર્શ મુલ્યો તેનામાં આવશે અને જે અર્થમાં 'ગીતાર્થ' શબ્દ જૈન શાસ્ત્રકારે વાપર્યો છે તેને એ જાણતર આર્થક કનાર નીવડી કચવાટ ઉત્પત્ત કર્મ વચર, જાગજોર વાપર્યો વચર, રચાભાવિક રીતે સમાજના દોષનાર સ્થાનને પ્રાપ્ત કરશે. મંત્રારથી અલિપ્ત રહ્યા છતાં માનસવિષ્ણના પ્રખર અભ્યાસી હોઈ સમાજની અંદર જન્યા મિત્રાય કે રામજીવને વિવશ રહ્યા વચર સામાજિક પ્રયોગો તોડ ઉનારવાનું અનુભવ તેનામાં આવશે.

માનુષ્યો એક બીજાને વર્ગ સંસારનો અર્થ ત્યાગ કરી વાંચનાં જીન રાઈ જરે. એ અવધૂન જેવો થરે. એ વિમુક્તિ રહેલા વાંચનાં પુનઃદાર કરે, એ સંમાર મુદ્ધ કેઈ પણ પ્રકારનો

સંબંધ નહિ રાખે, અવારનવાર વસ્તીમાં આવી એ ખોરાક લઈ જશે, પણ એ જરાયે જિવ્હાસ્વાદુ નહિ હોય. લોકથી દૂર રહી એ ચેતનરામને ધ્યાવશે. અનેક મુદ્રાઓને એ જમાવશે, મહા તપ કરશે અને સંસાર તરફ જોશે પણ નહિ. એને જોતાં આનંદ ધનજી કેવા થયા હશે તેનો તે સહજ ખ્યાલ આપશે. એને વસ્ત્ર પાત્રની કે વસ્તીની પરવા રહેશે નહિ. એ તો આખો વખત અંતરાત્મામાં રમણ કરવામાં જ માનશે અને સંસારથી તદ્દન અલિપ્ત રહી એ કોઈ જાતના વ્યવહારમાં પડશે નહિ.

એ ઉપરાંત સંસારના ખરા ત્યાગી પણ સેવાભાવી એવા પણ કેટલાક સાધુઓ થશે, જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનીની સહાયમાં રહેશે અને સેવા કરવામાં સાધનોને એકઠાં કરવામાં સમય ગાળશે.

સંખ્યા નાની પણ સાધક

આ પ્રકારની સામાન્ય પરિસ્થિતિ નવયુગના સાધુની થશે. એની સંખ્યા નાની હશે તો પણ એની આત્મવિભૂતિ તેજસ્વી અને જાજ્વલ્યમાન હોઈ સમાજ એના તરફ પૂજ્યભાવ રેડશે. બાકી ખટપટ કરનારા અને સાધુતાને દુકાનદારી સમજનારાને કોઈ સ્થાન નહિ રહે. આખા સમાજને વિના કારણ પગલર રાખનાર વાદવિવાદના ઝઘડા ખડા કરનાર અને સુંકને ગાંગડે ગાંધી થઈ એટલાને નવયુગમાં સાધુસ્થાન નહિ રહે. જેને સાચું સ્થાન પ્રાપ્ત થશે તે આદર્શ સાધુતા પ્રાપ્ત કરશે અને માત્ર વેશથી ચલાવે જનારને માન કે પોષણ મળવું અશક્ય થઈ પડશે. પ્રકાશનો લાભ લેનારી પ્રજા આગળ ગોટા વાળવાથી કોઈ વળશે નહિ અને ઉપાશ્રયોને ઝઘડાસ્થાન કરનારાઓના કોઈ ભાવ પૂછશે નહિ એટલે એ વર્ગ ધીમે ધીમે ઓસરી જશે અને અંતે આયમી જશે. સાધ્વાભાસોનું સ્થાન આદર્શ સાધુઓ લેશે.

સાધ્વીઓ

સાધ્વીનો પ્રથમ ઉપરના જ ધોરણે પતશે. સાધ્વીનું કાર્ય આર્થિક વર્ગને ઉપદેશ આપવાનું અને તેમને શ્રદ્ધાળુ બનાવવાનું રહેશે. પવિત્ર સાધ્વીઓ જાહેરમાં ભાષણો પણ આપશે અને તેની નૈસર્ગિક છટાથી એ ખૂબ સુંદર પરિણામ નીપજાવી શકશે. એના ભાષણમાં સ્ત્રી અને પુરુષો ભાગ લેશે. ખરું કાર્ય સાધ્વીઓ પવિત્રતાના, સ્વચ્છતાના, સેવાના, સુખડતાના, જીવરક્ષાના સંદેશા દેવાવવાનું કરશે. એના આદર્શો વિશુદ્ધ રહી શકશે અને આવકગૃહ મંરકારી ઉત્તમ વિશિષ્ટ દીવ્ય કેવી રીતે બને અને કઈ સાધ્વીઓ દ્વારા આદર્શ ગૃહિણીઓ મારફત ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે પરસ્પર અવિરોધપણે સાધી શકાય એની યુક્તિઓ તે બતાવશે. સ્ત્રીવર્ગનો સેવાભાવ તે પોષશે અને અનેક પ્રકારે સંમારને ઉજ્જવળ કરવા છતાં પોતે તદ્દન અલિપ્ત રહી શકશે. એનામાં યાનનો પ્રકાશ ખૂબ જામશે અને એનું લક્ષ્ય સેવાભાવ તરફ વધારે મજબૂત, દૃઢપણે અને સાપેક્ષ સ્વરૂપે રહેશે.

સાધ્વીઓને તૈયાર કરવાની, મધ્યમ કક્ષા માટે તૈયાર કરવાની અને સાધ્વી યોગ્ય થવાની વિશાળ આકર્ષક યોજના નવયુગ કરશે. એ કસોટિમાં જે પસાર થાય તેને જ સાધ્વી કે અન્ય કોઈ પણ પદમાં નોંધવાની પરવાનગી મળી શકશે.

સમાજસંરક્ષણ, સંપ્રદાય યાનની આવરમકતા, બાળપણમાં સંસ્કાર છાપની સુકરતા, વર્તમાન કાયદા અને સમાજનું દિન લક્ષ્યમાં રાખી દીક્ષાની વય નવયુગ મુકરર કરશે અને અસાધારણ સંયોગમાં વિશિષ્ટ લાભનો હેતુ તપાસણીને અંગે પ્રાપ્ત થશે તે તેમાં અપવાદ કરવાનો અધિકાર એના સત્તમારને કુલ સ્વાધીન રાખશે. એ નિર્ણયમાં સમાજલક્ષિત અને દર્શન પ્રગતિના લક્ષ્યો જ

રાખવામાં આવશે, પણ શિષ્યમોહ કે ખગલજાટનાં પ્રસંગોને દૂર કરવામાં આવશે.

શિષ્યચોરી, દોડાદોડ, દીક્ષા માટે દોસલામણુ, કેારટ-દરખાસ્ત અથવા ધર્મની ક્ષેત્રીના પ્રસંગો નવયુગમાં નહિ બને તેવી મુંદર સમાજરચના કરવાની આવડત નવયુગમાં આવશે. જ્ઞાન અતુલ્ય અને જરૂરિયાતના અભ્યાસીને સાધુમાર્ગને અવરોધ કર્યા સિવાય એ બાબતનો રસ્તો સંતોષકારક રીતે કરતાં આવડશે. સાધુ અને મધ્યમ કક્ષા માટે અન્ય બાબતો પ્રસંગોપાત આવશે. આપણે હવે ધર્મક્ષેત્રના બીજા પેટા વિભાગો તરફ નજર નાંખીએ. એ વિષય ઘણો વિશાળ હોય સર્વતોગ્રાહી છે તેથી તે પર મુદ્દામ લક્ષ્ય આપીએ.

પ્રકરણ ૧૧ મું

મંદિરો અને નવયુગ

નવયુગમાં મંદિરની પવિત્રતા અત્યારે જળવાય છે અને મનાય છે તેથી પશુ વધારે મનાશે. મંદિરને ધર્મના લાક્ષણિક સ્થાન ગણવામાં આવશે. અત્યારે એક વર્ગ મંદિરને માનતો નથી તે મંદિરના બાળશ્રવણા અવલંબનસ્થાન, સામાન્ય યાત્રીના આશ્રય-સ્થાન અને વિશેષ યાત્રીના ધ્યાનસ્થાન તરીકે જોઈ શકશે. અત્યારે જે કચવાટ તેઓમાં એક વર્ગ તરફથી ફેલાવવામાં આવે છે અને મંદિરને અંગે ઝનૂન બતાવવામાં આવે છે તે દૂર થઈ જશે. જેને મંદિરે જવું હોય તે જાય, સાધન તરીકે જે એની ઉપયુક્તતા જાણે, માને, સ્વીકારે તે મંદિરે જાય. ન જવું હોય તેને આમદ કરવો નહિ, તેની ટીકા કરવી નહિ એ નિયમ સાર્વજનિક થઈ જતાં મંદિરે જનાર અને સ્થાનકવાસી એવા વર્ગો રહેશે નહિ. સાધનને સાધન જોટલી જ અગત્ય અપાશે એટલે વૈમનસ્યનું કારણ નાશ પામી જશે અને ધર્મને નામે જે અપદ્ધતપરંપરા અને પરંપરાના દાલદવાલ થયા છે તે બંધ થઈ જતાં એકી બાવ પધશે. મંદિરની ભવ્યતા અને પવિત્રતા નવયુગમાં ખૂબ પધશે.

અત્યારે એ લીલામખાનાં થઈ ગયાં છે તે સ્થિતિ દૂર થ જશે. મંદિરમાં કોઈ સ્થાને શાંતિ નહિ એ સ્થિતિ બંધ થશે ખ્રિસ્તી પ્રજાના વિશાળ દેવળો જેવી શાંતિ મંદિરમાં પ્રવર્તશે ખોટી ધામધૂમ અને શાંતિ વગરની પડાપડને બદલે પૂજનને અંતર આશય સમજવામાં આવશે અને મંદિરો ભવ્ય દેવસ્થા બનશે.

મંદિર માટે અનર્ગળ દ્રવ્યસંચય કરવામાં આવશે નહિ. મંદિર નિર્વાહ પૂરતી આવક જેટલું દ્રવ્ય એકઠું થયા પછી વધારાની સર્વ આવક મંદિરોદ્ધાર અને જરૂર હોય તેવાં સ્થાનકે મંદિર સ્થાપવામાં વાપરવાની રીત સ્વીકારવામાં આવશે. મંદિરના વહીવટદારો પોતાને શેઠ નહિ માને, પણ સેવક માનશે.

પૂજન અને ધ્યાન

મંદિરમાં સ્વચ્છતા ધણી વધારે થશે. ન્હાવાનાં સ્થાનો વ્યવસ્થિત સુધક અને સગવડવાળાં થશે. પૂજનમાં આડંબર કરતાં સાદાઈ આવશે. આંગી અને અલંકારો વીતરાગભાવને વિરોધી લાગશે. પ્રભુ-શરીરને-મૂર્તિને ભગવાનના આદર્શ બનાવવાની રીતિને વધારે વધારે પ્રસાર થતો જશે. વિવેક વગરની અતિ પૂજાઓ જેમાં પુષ્પ ફળ આદિમાં છવ છે કે નહિ એવી શંકા થઈ જાય તેવા અતિરેક ઓછો થશે. પુષ્પપૂજા શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિએ અને વિવેકસર થશે. પુષ્પને કીલામના ન થાય તે માટે ઉપયોગ થશે. ટૂંકામાં આર્યા, પ્રેમ અને ભક્તિ વધશે, પણ દરેકમાં વિવેક દેખાશે. શાંતિ એટલી બધી જળવાશે કે ધ્યાન વિદ્ય કરનાર ઘંટાઓ અમુક આરાત્રિક વખતે જ વગાડવાના નિયમો રચાશે. મંદિરનિર્વાહની ફરજ પ્રજાને માથે પડશે તેને તે અતિ આનંદપૂર્વક વધાવી લેશે. અત્યારે શ્રુતિકદુ સ્વરે લીની ઉછામણી થાય છે તે

આખી પ્રથા મળથી નાજુદ થઈ જશે. મંદિર શાંતિના સ્થાન થઈ જશે અને વીતગત દયા જેવી દેહ દોષ એનાં એ છાનાં દદનાં થઈ પડશે.

પૂજન કરનારાઓને માટે તે બોલે કે દરજ્જા દેવ એવો ખ્યાસ નહિ થાય, પણ સ્વેચ્છા ઉપર તે જાગૃત છોડનાં પૂજન મંદિરમાં વધશે અને દેખાવ કરનાં દર્શનન થશે. મદાપૂજા થશે તો તેમાં તાત્પર્યતા અને માનમવિતાનો અભ્યાસ જોઈ શકાય તેવો અભિનવ આકાર તે લેશે. પૂજન કરનારમાં મંનીરતા પછી આવી જશે અને મંદિર એ સ્વર્ગનાં સોપાન છે એવી ભાવના વધવા સાથે એનું સોનું મોરવ વધશે.

મંદિરમાં આન કેમ થાય, મુદાઓ કેમ થાય, એનાં મૂળ કારણો અને ફેટાઓ શાં છે, તેના પર મંદિરની આસપાસના પ્રથા ભાગમાં લાક્ષણિક પાઠો આપવામાં આવશે. તે મંત્રથી સાક્ષિત્ય થાયછું અને પુરુષપ્રચાર ખૂબ વધવા જશે અને આશાતના આદિના સ્વરૂપો મૂળ મુદાને અનુસરીને સુપડના આરોમ્ય અને સ્વચ્છતાના ધોરણ ઉપર એવી મુદર રીતે મૂકવામાં આવશે કે એ જોખમ રૂપ ન લાગતાં જળતા એને માનથી-પ્રેમથી-ગૌરવથી વધાવી લેશે.

તીર્થસ્થાનો

તીર્થસ્થાનેનો મંદિરમાં વધશે, પણ તીર્થો અધડાનું રૂપ નહિ લે. ત્યાં જે જન આવે તે પૂજન કરી શકશે. એણે કયા વિધિ પ્રમાણે પૂજન કરવું તે પ્રત્યેકની ઇચ્છા ઉપર છોડવામાં આવશે અને જનતામાં પરસ્પરના તરફ માન અને સમ્મતાના આદર્શો એટલા વધી જશે કે એકબીજાને કચવાટ ન થાય તેમ રસ્તાઓ કરી લેશે. ઉદારતા જ્યારે વિચારમાર્ગમાં

આવે, વિશાળતા જ્યારે પ્રજનો પ્રાણ બને, પાડોશીનું સન્માન એ સ્વભાવનો એક લાગ જ બની જાય ત્યારે જે પરિસ્થિતિ થવી કદપી શકાય તે સર્વ મંદિરને અંગે થશે.

અત્યારે થાય છે તેવી ધમાલ ન થાય તેને અંગે પૂજન કરનારની સંખ્યા કે અંતરની ભક્તિ ઉપર ખાસ વિચારો થશે. સંખ્યા વધશે, અંતરનો પ્રેમ થશે અને વીતરાગ ભાવનું પોષણ થશે; પણ બાહ્ય દેખાવ ઘણો ઓછો થશે અને આદર્શો તદ્દન નવીન માર્ગ લેશે.

મંદિર અને તીર્થને અંગે વરઘોડા નહિવત્ થઈ જશે. વરઘોડાથી કોઈ અન્ય ધર્મી જૈન થઈ જશે અથવા જૈન ધર્મની પ્રશંસા કરશે એ વાત મનુષ્યસ્વભાવના અભ્યાસી નવયુગને ગળે નહિ ઉતરે. વરઘોડામાં એ ખોટો દેખાવ વધારે જશે અને સમાજમાં ન હોય તેવી જાહોજલાલી બતાવવાનો દંભ તેને અકર્તવ્ય લાગશે.

મંદિર કે તીર્થનો કોઈ ઝઘડો કદાચ પડી જશે તો તેનો નિકાલ લવાદીથી લાવવામાં આવશે. દેવદ્રવ્ય કાને કહેવું તેની વ્યાખ્યા સર્વસંમત કરવામાં આવશે. તેનો ઉપયોગ નિયત કરવામાં આવશે. પૂર્વકાળના કોઈ પણ દેવદ્રવ્યને પૂર્વકાળના નિર્ણયથી અલગ પ્રકારમાં વાપરવામાં નહિ આવે. નવીન નિર્ણય જાહેર કરી તે અનુસાર નવું દ્રવ્ય આવશે તેનો તત્કાલીન વ્યાખ્યા પ્રમાણે ઉપયોગ કરવાનું ઠરાવવામાં આવશે.

દિગંબર-શ્વેતાંબરો

દિગંબર બંધુઓ શ્વેતાંબર મંદિરમાં જશે અને નમશે. શ્વેતાંબરો દિગંબર મંદિરમાં જશે અને નમશે. દિગંબરો ધ્યાનસ્થ દશાને પૂજશે, શ્વેતાંબરો સમવસરણુસ્થ દશાને કે રાજદશાને પૂજશે.

પણ બન્ને વીતરાગને જ પૂજશે અને વીતરાગપૂજનમાં તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોવી ધટે — એટલા નૈસર્ગિક વિચારની પ્રશ્નપણા અને પ્રચારને અંગે દિગંબર શ્વેતાંતરનો આજો સવાલ જ ઉડી જશે અને સ્થાનકચારી ભાર્ષિઓની સાથે તો સાધનધર્મને અંગે ભેદ પડવાનું કારણ જ નહિ રહે. જેને ઇચ્છા થાય તે આવે, વીતરાગને નમે-પૂજે; જેને ન મમે તે હૃદયમાં ધ્યાન કરે. સાધનધર્મોમાં ઝઘડો કરવો એ તો તદ્દન અસ્પર્શાન ઉપરચોટિયા જ્ઞાનની નિશાની છે એમ નવયુગ ગુરત માની લેશે તેને પરિણામે મંદિરો અને તીર્થો ઝઘડાનાં કેંદ્રો થઈ પડ્યાં છે તેને બદલે શાંતિ-મંદિરો અને શુદ્ધનરસપ્રદ સરિત્રવાહો બનશે.

આદર્શનો પલરો

જિનપૂજનો આજો આદર્શ ફરી જશે, અને તે મૂળ માર્ગને અનુરૂપ, વીતરાગદયાના પ્રતિનિધિરૂપ અને મુમુક્ષુ દયાને શીખે તેવા થશે એમ નવયુગ માનશે. એ મંદિરને ઉપરના નિયમો પ્રમાણે વ્યવસ્થિત કરી દર્શ જનધર્મને અનુરૂપ બનાવવાનું કાર્ય કેળવણી પ્રચાર અને સમજાવટ દ્વારા જેમ બને તેમ જલદી પહેલી તકે નવયુગ કરશે. દર્શ પશુ પ્રજામાં કેટલી પ્રગતિ થઈ છે તે તેનાં મંદિરો અને જમણા બનાવી આપે છે એવી માન્યતા થવાથી નવો યુગ આ મંદિરોના પ્રશ્ન ખાસ જલદી હાથ ધરશે. જમબૂવારને અંગે એ કેવું વધારું લેશે તે એને ચોખ્ખે સ્થળે વિચાર પર લેવાનું છે. અત્ર મંદિર તીર્થની બાબત પર સામાન્ય રેવાદર્શન ક્યું. તેની વધારે વિગતો મૂળ મુદ્દાઓ અનુસાર ગોઠવી લેવી. વીતરાગદયા, આદર્શો અને પૂજન દ્વાગ અંતિમ ધ્યેય શું છે તે ખાસ સદામાં રાજરાની નવયુગની ઇચ્છા વધારે ગંદેશે અને તે અનુસાર બાકીની સર્વ ગોઠવણ થશે એમ સમજવું. સામાન્ય રીતે

કહીએ તો નવયુગ મંદિરને ભક્તિ ઉપાસનાનાં કેંદ્ર બનાવશે, ત્યાં ધામધુમ ઓછી થશે, બાહ્ય દેખાવ અલ્પ થશે અને દુકાનદારી બંધ થશે. મંદિરની પેઢીને ‘કારખાનું’ કહેવામાં આવે છે તે શબ્દ ધ્વનિ અને અર્થમાં નવયુગને આઘાત કરશે અને તેના મૂળ ઉદ્દેશને અનુસરી એ કારખાનાને ‘પ્રભુસ્થાન’ બનાવશે. મૂળ આશય શો છે તે શોધી કાઢી આખી મંદિરની ભાવનામાં જપ્પરદસ્ત ઉત્ક્રાંતિ કરશે અને તેમ કરવામાં તે જૈનદર્શનના રહસ્યને આગળ કરશે. સ્વચ્છતા, સાદાઈ, સમ્યક્તા અને વિવેક વધશે અને આખું વાતાવરણ વીતરાગ ભાવને પોષક દેખાશે. ઉક્ત સર્વ ફેરફાર જૈન આદર્શની મૂળ આમ્નાય અનુસાર છે એમ નવયુગ માનશે અને પ્રચારકાર્ય દ્વારા, ચર્ચા દ્વારા, ભાષણો દ્વારા એને અનુસરતો લોકમત એ ધડશે.

પ્રકરણ ૧૨ મું

જ્ઞાનસત્રો

ઉપાશ્રયમાં અવારનવાર સાધુઓ અને સાધ્વીઓ ઉતરશે. એ ઉપરાંત ઉપાશ્રયનો ઉપયોગ બાળલગ્ન, જીનમેસ્કૃતિના કેન્દ્રસ્થાન અને કેળવણીગૃહ તરીકે થશે. ત્યાં અનેક વિષયો પર જોસભરી ચર્ચાઓ થશે. ત્યાં નવયુગના બાળકો ધાર્મિક શિક્ષણનું જ્ઞાન તદ્દન નવીન પદ્ધતિએ લેશે. ત્યાંથી અનેક મૂળ તત્ત્વો, આદર્શો અને શોધખોળનાં પરિણામો જાહેર થશે. ત્યાં ધર્મધ્યાન કરનારા, સામાયિક પોષક કરનારને સ્થાન મળશે, ખજુ નિરૂપી, કૃષકી કરનારા અને નરસ નકામા માણસોને સ્થાન નહિ મળે. નાના ઉપાશ્રયોમાં અને મોટી વિદ્યાળ જગ્યાઓમાં સ્થાનને અનુરૂપ નવયુગીન વ્યવસ્થા મોડવણપૂર્વક કરવામાં આવશે.

ઉપાશ્રયમાં સાધુ-સાધ્વીને લાભના આદિય પ્રમાણે જ રહેવા દેવામાં આવશે. શેષ કાળે એક માસ અને આતુમીયમાં ચાર મહિનાના કાળ મુકરર રાખવામાં આવશે. અમુક વ્યક્તિ કે સંદેર તરફ સાધુ સાધ્વીને પ્રતિજ્ઞ થઈ જાય એવા પ્રયત્નો ફર કરવામાં આવશે. અમુક ઉપાશ્રય યોગ્ય સાધુ કે થતિનો છે એ વાત અસંકલિત બની જશે.

દરેક ઉપાશ્રય સાથે નાનું મોટું પુસ્તકાલય અનિવાર્ય ગણવામાં આવશે. તેનો વહીવટ સેવાભાવી નવયુગનો જૈન વગર વેતને કરશે. નાના મોટા પાયા ઉપર વાચનગૃહ ઉપાશ્રયને અંગે રાખવામાં આવશે. ગામની સ્થિતિ અને ઉદારતા પ્રમાણે પુસ્તકાલયનો આકાર વિવિધતા ધારણ કરશે.

પુસ્તકાલયો

પુસ્તકાલયો ઠામ ઠામ ઉપાશ્રય સાથે અથવા અલગ સ્થાને થશે. એ પુસ્તકાલયોમાં વિવિધ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવશે અને તેનો લાભ પુસ્તકના સંરક્ષણ અને પુનરાવર્તન માટે ચોક્કસ કરી સાર્વત્રિક કરવામાં આવશે. પુસ્તકસંગ્રહમાં જ્ઞાનવૃદ્ધિનું કેન્દ્ર સન્મુખ રાખવામાં આવશે. જ્ઞાનનો પ્રચાર જેમ વધારે બની આવે તેમ કરવાના પ્રયત્નો વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવશે. પુસ્તકાલયને વિશેષ આકર્ષક કરવા ખાસ પ્રયત્નો કરવામાં આવશે. ધર્મપ્રભાવનાનું રૂપ જ્ઞાનપ્રસારનો આકાર ધારણ કરશે. અત્યારે જે પ્રકારે પ્રભાવના કરવામાં આવે છે તેમાં આકર્ષણ કરવાનું તત્ત્વ રહેતું ન હોવાથી અને એકથી વધારે મનોવિકારને પોષનાર તે બને છે આવે. અભિપ્રાય નવયુગનો થવાને પરિણામે એ પ્રકારની પ્રભાવનાઓ તદ્દન બંધ કરવામાં આવશે. નવયુગ એમ માનશે કે પ્રભાવનાને બદલે 'પરભાવના' થઈ ગઈ છે, એમાં 'પર' એટલે આત્મ વ્યતિરિક્ત પરભાવનું પોષણ થાય છે અને મૂળ ઉદ્દેશને હાનિકર્તા થવાનો આકાર તેણે લીધો છે. આથી પ્રભાવના બંધ થશે પણ એને બદલે જ્ઞાનપ્રસારના અનેક સત્રો મંડાશે. નાના નાના પુસ્તકોની વહેંચણી, મફત અથવા મફત જેવી નામની કિંમતે જ્ઞાન પ્રસાર કરવો તેને નવયુગ 'ધર્મપ્રભાવના' માનશે અને તેના પેટામાં પુસ્તકાલયો અને વાચનગૃહોનો સમાવેશ કરવામાં

આવશે, મામેમામ અને ચહેરેચહેર આવાં જ્ઞાનસત્રો મંડાય અને નસાવાય તેને માટે ખાસ યોજના નરપુત્ર કરશે. આ બાબતમાં તે ખૂબ રમુ છેશે અને જ્ઞાનપ્રસારને ધર્મનું ખાસ અંગ મણુવામાં આવશે.

ભાષણો

ધર્મપ્રસાર માટે ભાષણોને એક ઉપયોગી સાધન મણુવામાં આવશે. સાધુ મહારાજ જ્ઞાનનો પ્રસાર જાહેર સ્થાનોમાં વ્યાખ્યાન આપીને કરશે. તેઓની ખોલવાની પદ્ધતિ અને ભાષા અસરકારક અને ઈશી તદ્દન નૂતન રહેશે. એનો વાક્યપ્રયોગ સાદૃશ્યની બાધાને અનુરૂપ થશે. ‘મહાવીર કહેતા હતા’ એવા વાક્ય પ્રયોગો બંધ થઈ જશે. ખડી ભાષામાં સર્વને માલ્ય થાય તેવી પદ્ધતિએ ધર્મના ઊંડા વિષયો ઉપર પ્રવચનો થશે. તત્ત્વમિતવન, સૃષ્ટિક્રમ, અનાદિત્વ, કર્મનો સિદ્ધાંત, નિર્ગોદનો સિદ્ધાંત, નય-પ્રમાણનું જ્ઞાન, વ્રતપચ્ચખ્યાણની વિશિષ્ટતા, દ્રવ્યપૂજન ભાવપૂજન વૈજ્ઞાનિક નજરે, ગૃહસ્થ ધર્મના આદર્શો, સુધડતા ને ધર્મ સાથે મેળે, વિજ્ઞાન અને ધર્મની નજરે અવાજ, પ્રકાશ, વીજળી, ગુરુત્વાકર્ષણ, ધર્મ અને વ્યવહારનો સમન્વય, બાર વ્રતની કુંઝીઓ, દ્રવ્ય આવકલ અને ભાવ આવકલના આંતરરહસ્યો, સમકિતનું જ્ઞાન, મંથીભેડનું રહસ્ય, ગ્રંથસ્થાનકમારોહ, આઠ દૃષ્ટિઓ, પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ અને મિથ્યાત્વ, ઓપ દૃષ્ટિમાં સંસ્થિતિ, નય-પ્રમાણ જ્ઞાનની અભિનવતા, સમમંગીનું સ્વરૂપ, અનેકાંત મત છતાં નિર્ણયની સ્પષ્ટતા, અનેકાંતતાની મર્યાદા, અનેકાંત માર્ગ અને ગણિતનાં અત્યો, યોગનો પૂર્વકાળ, યોગમાં પ્રવૃત્તિ, ખ્યાનના ભેદ, ઈંદ્રેયીકરણની વ્યાપકતા, મોક્ષમાં ચેતનનું વ્યક્તિત્વ, શમ ભાવની વિશિષ્ટતા, એવેદ અને નિવેદનના તદ્દાવત, દિસાદિમાદિનું

વિશિષ્ટ સ્વરૂપ, કપાયોની કાર્પણતા, ઇદ્રિયોની ઉચ્છ્રંખળતા, વિકથાના અવિભાવો, જ્ઞાનક્રિયાનો સહયોગ, અનુદાનની મર્યાદા, આદિ અનેક વિષયો પર પ્રવચન થશે અને તૈયાર થયેલાં પ્રવચનો નાની પુસ્તિકાના આકારે ખૂબ વિસ્તાર પામશે.

અને આ ભાષણ દ્વારા અને પુસ્તક પ્રચાર દ્વારા ધર્મ-પ્રભાવનાના કાર્યમાં સાધુઓ ઉપરાંત ગૃહસ્થો પણ સારી રીતે લાભ લેશે. પ્રત્યેક વિષય પર વ્યાખ્યાન આપવા પહેલાં તેનું તત્ત્વસ્પર્શી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવશે. શોધખોળ, મૂળમાર્ગ અને ઇતિહાસનો આશ્રય લઈ દરેક વિષયને ઝળકાવવામાં આવશે અને નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને એના અસલ સનાતન સ્વરૂપે ચીતરવામાં ઉપલબ્ધ સાધનોનો પૂરતો ઉપયોગ કરવામાં આવશે અને કેટલાક વિસર્ગ ગયેલા સાંપ્રદાયિક જ્ઞાનની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે અનેક દિશાએ ખંતથી ચીવટથી અને બાંધી દીધેલા નિર્ણય વગર શોધકશુદ્ધિએ કામ લેવામાં આવશે અને તેનાં પરિણામો જનતા સમક્ષ પૂરતી સ્વતંત્રતાથી રજૂ કરવામાં આવશે.

ભાષણો કરનારામાં મધ્યમ કક્ષાના નવયુવકો સારી રીતે લાભ લેનારા થશે. એ જેવું અંતરમાં વેદન કરશે તેવું બોલશે. એને દંભ અને દેખાવ સામે વાઘો રહેશે અને પોતાની નિર્બળતાનો સ્વીકાર કરવામાં તે તત્પર રહેશે. એ ઉપરાંત જે વાત તે નહિ સમજે તેનો સ્વીકાર કરવામાં તે કોઈ પ્રકારની હીણપત નહિ માને.

ભાષણોને અંગે મેગોફાન, લાઉડસ્પીકર વગેરે નવયુગના સાધનોનો પૂરતો છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવશે. નવયુગના ઉપાશ્રયોમાં વીજળીના પંખા દાખલ થશે. વાંચવામાં કે બીજી રીતે વીજળીનો પોતાને અંગે ઉપયોગ થઈ શકે કે નહિ તેની વિચારણા માટે સાધુઓ વીજળીનો અભ્યાસ કરશે. તે નિર્વંધ માદ્યમ

પડશે તો તેનો ઉપયોગ સ્વીકારશે. આવક વીજળી અને ઘીતેલના દીવા વગેરે વીજળીને પ્રમાણમાં નિર્વંધ ગણી તેને પ્રભુ દાર સુધી મૂળ ગભારામાં પણ દાખલ કરશે અને બાળજીવંતમાં વીજળીનો ઉપયોગ પ્રકાશ અને પવન માટે નવયુગમાં થશે જોશે.

જ્ઞાનભંડારો

જ્ઞાનપ્રસારને અંગે જ્ઞાનભંડારોને ખૂબ અમલ મળશે. પ્રાચીન ભંડારોને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ જાળવવાનો પ્રયત્ન થશે અને નવીન ભંડારોની સ્થાપના થશે. એના પુસ્તકોની નોંધ નવીન રીતિએ જરૂરી વિસ્તાર સાથે રાખવામાં આવશે અને એવા નિમિત્ત ભંડારોમાં પ્રસિદ્ધ થતા મુદ્દિન મૂળમંથનો રંગમઢ પણ સામેલ કરવામાં આવશે. પુસ્તકને ઊધર્ષ ન લાગે, સરદી ન લાગે, પાનાં ચોટી જાય નહિ અને તેનું આયુષ્ય વધે તે માટે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ અભ્યાસ કરી નિર્વંધ સાધનાનો ઉપયોગ ચીવટથી કરવામાં આવશે. અત્યાર સુધી અભ્યાસ તરફ જનતાની અસંપૂર્ણતાને કારણે, રાજ્યતંત્રની અસ્થિરતાને કારણે અને તેલનો વારસો ચુમાવી બેઠા છીએ તે વાતનો ગામ કરતાં અત્યારનાં ઉપસ્થિત સાધના-માંથી એક પણ મંથનો નાશ નવયુગ થવા દેશે નહિ. વારસો જાળવી રાખશો.

અહીં સંક્ષેપમાં એક વાત પ્રસ્તુત હોવાથી કહી દેવી ઉચિત છે, એમ સમજાવવામાં આવે છે કે મુસલમાનના વખતમાં અનેક ભંડારોનો રાજ્યદુર્ઘવસંધાને કારણે નાશ થયો છે. આ વાત સત્યથી વેજળી છે. એ દુર્ઘવસંધાના સમયમાં તો સંરક્ષણ-શક્તિ એટલી મજબૂત હતી કે એક પણ પ્રતિનો સર્વથા નાશ થયો નથી. તે વખતના રૂઝડિએ હામ હામ પ્રતિઓ કરીને ભંડારમાં રાખી લીધી, એને માટે તાડપત્રો બોજપત્રો ચોળ્યાં અને એક

ભંડારનો નાશ થવાથી અમુક પ્રતિનો સર્વથા નાશ થયો નથી એ ટાંકેલા અંથોના વર્ગીકરણ પરથી જણાય છે. અમુક પ્રત ચાલી ગઈ હશે, પણ તેનો સર્વ સ્થાનકેથી નાશ થઈ ગયો એવો દાખલો મુરલીમ સમયમાં બન્યો નથી.

પુસ્તકોનો નાશ અદ્ય અભ્યાસથી થયો છે. છેલ્લાં બસો અઢીસો વર્ષ એટલાં ઠંડાં ગયાં છે કે તેમાં વિશિષ્ટ અંથો ઉધાડવાની પણ કોઈએ દરકાર કરી નથી. વીસમી સદીમાં એક પ્રખર જૈન સાધુએ ‘સન્મતિતર્ક’ વાંચવા માંડ્યું ત્યારે તેમને ખબર પડી કે ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્દોવિજયજીએ તે વાંચી તે પર નોંધ લખી બંધ કર્યું ત્યાર પછી બસોં વર્ષમાં કોઈએ તે ઉધાડ્યું નથી. અભ્યાસની જરૂર ન રહી એટલે પ્રતો શુદ્ધ મળવી અટકી ગઈ અને અદ્યાભ્યાસીએ સમજ્યા વગર જ્યાં ત્યાં હરતાલ લગાવી દીધી. આ હરતાલની કથા પણ ભારે જખરી છે! કહેવાની વાત એ છે કે બહારના ત્રાસ કરતાં આપણા પોતાના પ્રમાદથી બેદરકારીથી આપણે વધારે ગુમાવ્યું છે. એક બીજો પણ પ્રસંગ ભારે શરમાવનારો બન્યો છે. અભિપ્રાયભેદ થાય અથવા ઉત્તર આપવાની આવડત ન હોય તો પુસ્તકોને જળશરણ કરવાની ભયંકર કથા સત્તરમા સૈકામાં પ્રવર્તી છે. આવો અતિક્રમ પોતાના વર્ગ તરફથી જ થવાનો બનાવ અન્યત્ર અલભ્ય છે. આ તો મહાન વિષય છે, પણ અહીં તેને ઇતિહાસની નજરે સ્થાન મળે તેવું નથી. વાત એ છે કે નવયુગ બેદરકારીથી કે વિરોધને કારણે સર્વકાલીન અંથોનો નાશ થવા નહિ દે. અવ્યવસ્થિત કવનો ઢંગધડા વગરના લેખો તો ઘણા આપ્યા જશે. જે પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ થવા યોગ્ય ન હોય તે અંથ જળવવાની જરૂર ભાગ્યે જ મળાય. બાકી જે જળવવા લાયક પ્રાચીન કે નવીન અંથ હશે તેનું સંરક્ષણ અમૂલ્ય વારસા પેઠે નવયુગ કરશે.

ધર્મજ્ઞાનપ્રસારની વ્યવસ્થા

ધર્મજ્ઞાનના પ્રસાર માટે દ્વંદ્વર્ષા નીચેની વ્યવસ્થા નવયુગ કરશે :

તત્ત્વજ્ઞાનને આકર્ષક બાધામાં લાંચનમાળાના આકારમાં તૈયાર કરશે. નાના બાળક માટે પાક રૂપે, મધ્યમ માટે બાળક રૂપે અને વિશેષ રૂચિવાળા માટે ખૂબ વિસ્તારથી ધર્મ સાહિત્ય તૈયાર કરશે.

કથા સાહિત્યને સાહિત્યના યશ્સ સાથે અભિનવ આકર્ષક રૂપે મૂળ કથાઓના બાવ બગાડા વગર બહાર લાવશે.

નીતિ વિભાગ ઉપર વધારે બાર મૂકવામાં આવશે. માર્ગાનુસારીના ગુણોથી માંડીને બાવબાવક સુધીના :ગુણોની દેશકાળાનુરૂપ વ્યાખ્યા આકર્ષક રીતે તૈયાર કરવામાં આવશે.

મતનું આદ્યત્મ ખૂબ વધારવા માટે આખું નવીન તત્ત્વજ્ઞાન મતની પદ્ધતિ આવરમકના અને વિસિદ્ધતા પર રચાશે.

ગુણધ્યાન, દષ્ટિ, યોગ આદિ પ્રત્યેક વિષય પર વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ સાહિત્યકોને લાગે તત્ત્વ પદ્ધતિએ ઉત્સેજો તૈયાર થશે.

આત્માનું અસ્તિત્વ, પરબ્રહ્મ, કર્મ, મોક્ષ આદિ સાંપ્રદાયિક વિષયો વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ લખાશે. દર્શન અને જ્ઞાનને અંગે મોટા મોટા નિબંધો તૈયાર થશે અને સુમક્ષિને એના શુદ્ધ મનાતલ સ્થાન પર અતિ આરિદ્યથી મૂકવામાં આવશે.

નીતિ (Ethics), આત્મશાસ્ત્ર (metaphysics) અને તત્ત્વજ્ઞાન (philosophy) અનેક દિશાએ ખૂબ જગાડવામાં આવશે. તે સોફી સમજ સહી તેવી સારી બાધામાં અનેક આકારમાં પ્રકટ થશે. નવયુગ જ્ઞાનયુગ થશે અને સર્વ સદ્ગતિ, અવગત અને તકનો ઉપયોગ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે થશે.

અંતર દલાડેદિયસે વધતું જ ગયું છે અને ધાર્મિક લાભણીએ જનનનું રૂપ લીધું છે. એક જ પિતાના પુત્રો હોય, એક જ શાસનના સેવક હોય, એક જ મદાન જ્ઞાની ગણાઓ હોય — એવો ખ્યાલ જ થયો નથી અને ઝઘડાઓએ નવા નવા આકાર એટલા ધારણ કર્યા છે કે એ ઝઘડામાં આપણે ભુગના ભુગ કાઢી નાંખ્યા છે અને તેને લઈને ખાસ મહત્ત્વનું કાર્ય આપણે કરી શક્યા નથી. એ ખાસ મહત્ત્વનું કાર્ય જૈન મંખ્યાબળ વધારવાનું છે તે મુદ્દા પર તરતમાં આવશું. ઝઘડાનું મૂળ જોઈએ તો જરા પણ તત્ત્વ વગરનું છે. કોઈ પણ ક્ષેત્ર વચ્ચે તત્ત્વનો ઝઘડો નથી, જીવ, જગત કર્તૃત્વ, મોક્ષ, કર્મ, નયનિક્ષેપ આદિ કોઈ પણ મહત્ત્વની બાબતમાં વાંધો કે મતભેદ નથી.

ત્યારે આ સર્વ કયા કારણે ચાલ્યું? જરા હસવા જેવું લાગે તેવી વાત છે પણ તદ્દન સત્ય છે અને તે એ છે કે તક્ષવતના મુદ્દા તદ્દન સાદા, સાધનધર્મોને અંગેના અને વસ્તુતઃ દૈવત વખરના છે. દિગંબર શ્વેતાંબરની માન્યતા પર અગાઉ લખાઈ ગયું છે. કેવળીને ભુક્તિ કે સ્ત્રીને ભુક્તિ એમાં કોઈ મુદ્દો નથી અને આ કાળમાં, આ ક્ષેત્રમાં કોઈને કેવળજ્ઞાન થવાનું નથી, અહીંથી સ્ત્રી કે પુરુષ કોઈ મોક્ષ જનાર નથી. ત્યારે ઝઘડો શેના? મૂર્તિ પર આભૂષણ ચડાવવાં કે નહિ, મૂર્તિ ને એની બનાવટમાં હોય તે ઉપરાંત ચક્ષુ દીલાં લગાડવાં કે નહિ. આ મતભેદ શ્વેતાંબર-દિગંબરોનો. એક મોટા કેસમાં એક વિદ્વાન બેરિસ્ટર પાસે આ તક્ષવતો વિગતથી સ્પષ્ટ કર્યા, તે વખતે તે હસી પડ્યા ત્યારે જૈન કોમ કેટલી શરમાવનારી સ્થિતિએ ઉતરી પડી હતી એ ખ્યાલથી નીચું જોવું પડ્યું હતું. બીજા થોડા તક્ષવતો છે તે મુદ્દાના નથી, ઉપલક્રિયા છે અને શાંત પતાવટને આધીન ચર્ચ જાય તેવા છે. અને પતાવટ એ માન્યતાના વિષયમાં ન ચાલે એમ ધારવામાં

આવે તો બન્ને વર્ગ પોતપોતાની માન્યતામાં કાયમ રહે તો તેમાં પશુ મંત્રાન કરવામાં વાંધો આવે તેમ નથી.

વાત એટલે સુધી છે કે તત્ત્વના મર્યો અને સિદ્ધિનો સામાન્ય છે અને બન્ને ગ્રંથને માન્ય છે. દિગ્બરના મર્યો ઉપર શ્વેતાંબર વિદ્વાનોએ દીક્ષાઓ રચી છે અને એકબીજાના મર્યાના આધાર લીધા છે. શ્રી ઉમાસ્વામિ વાચકના 'તત્ત્વાર્થ-ધિમમ' સુત્રને બન્ને વર્ગ માન્ય કરે છે. એ આચાર્ય દિગ્બર હતા કે શ્વેતાંબર હતા તે જાળગડમાં આપણે નહિ ઉતરીએ, પણ એમાંથી એક રહસ્ય તારવીએ કે તત્ત્વની બાજતમાં બન્ને વચ્ચે મુદ્દાનો એક પણ તફાવત નથી. આખા તત્ત્વાર્થમાં નમ પરીવહ કહેવાય કે અચેસક પરીવહ પરીવહ કહેવાય એ સિવાય એક પણ મુદ્દાનો તફાવત જોવામાં આવતો નથી. ત્યારે ગ્રંથકો શેના? અને કોણે અંતરો વધાર્યા જ કર્યા છે? અને જૈન જોવી સમજી કોમે એ વિષયે અત્યાર સુધી કેમ પોપ્પું છે? આ પ્રશ્નો નવયુગને માટે સ્વાભાવિક છે.

સ્થાનકવાસી અને ઋતિપૂજક શ્વેતાંબરો વચ્ચે તો મૂળ ઋતિપૂજાની તફાવત છે. એ સાધનધર્મને અંગેનો ઉધાડો પ્રશ્ન છે, તત્ત્વને ને એ પ્રશ્નને મેલવેલા નથી. છતાં અજાજતી બાપામાં અરસપરસ દીક્ષાઓ થઈ છે, પુસ્તકો લખાયા છે અને ગૃહસ્થના મુખમાં ન શોભે તેવાં કવિતો એકબીજાને ઉતારી પાડવા લખાયાં છે અને જગવાયાં છે. આ તફાવત—અંતર તો માત્ર પ્રેમ દ્વારા તરત છૂતી થકાય તેમ છે. ખરી રીતે દ્વેષોત્પાદક બાપા વાપરી વિષને વધારવામાં સમય, શુદ્ધિ અને સાધનનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને ગામેગામ પ્રેમના ઉમળકાને બદલે એના પમરાટ પાથર્યા છે.

આ મોટા તકાવતોમાં કાંઈ દમ નથી. નવયુગ એકત્ર મળી એનો સપાટાખંધ નિદાસ દરી નાખશે. દિગંજર ભાઈઓ પોતાના મંદિરોમાં સાદાઈ વધારે રાખશે, શ્વેતાંગરો એ સાદાઈનું આધુનિક અનુકરણ કરશે અને નવયુગમાં પરસ્પર એકબીજાનાં મંદિરોમાં છૂટથી જશે અને ભક્તિમાં ભાગ લેશે. ભગવાનની ભક્તિ ગમે તે પ્રકારે કરવામાં આવશે તે દાંર્મ પ્રકારને કારણે દ્વેષ બંધ થઈ જશે અને કોઈ તીર્થોમાં અમાનુષી દેખાવો, ચક્ષુ ઉતારવા ચઢાવવાના થાય છે એ સર્વ પ્રબંધ અટકી જશે. એક વખત પ્રેમ અને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો એટલે સર્વ ગૂંચવણના રસ્તા નીકળશે અને એવા રસ્તાઓ કાઢવાની આવડત નવયુગમાં આવશે. આ બંને ફીરકાઓ વચ્ચે પ્રેમ થશે અને સંગઠન થઈ શ્રી વીરના સંદેશ જગતભરમાં પહોંચાડવા બંને ફીરકાઓ હાથોહાથ મીલાવશે. તેમને લાગશે કે આપણે ખૂબ નકામા લક્ષ્યા, નિર્થક શક્તિ વાપરી અને ધન, બુદ્ધિ અને તકનો દુરુપયોગ કર્યો. એનો જ સદુપયોગ કરીને બંનેનું સાધ્ય સાધશે. આ કાર્ય પહેલી તકે થશે અને તેમાં આડે આવનાર ઉપદેશક પંડિત વર્ગની ઉલટી સલાહની ઉપેક્ષા કરવામાં નવયુગ ધર્મ માનશે, વીતરાગ ભાવની વાનગી માનશે અને કર્તવ્યનું ઉદ્ધાટન હાર માનશે.

મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીનો તકાવત તે પ્રેમ, આદર અને વિવેકની પાસે બહુ અલ્પ પ્રયાસે પતી જશે. નવયુગ દરેકને ઇચ્છાનુસાર મૂર્તિપૂજા કરવા ન કરવાની છૂટ આપશે અને આગ્રહ દૂર થયો એટલે રસ્તો સરળ દેખાય છે.

આ ત્રણે ફીરકાઓના પૂજ્ય પુરુષ એક જ છે, આ ફીરકાનો ઇતિહાસ એક જ છે, જ્ઞાનની મહત્તા સર્વ સ્વીકારે છે, કપાયનું ત્યાગ્યપણું સર્વ માને છે અને સેંકડો બાબતોમાં, હજારો

બાબતોમાં એક જ ભાતની માન્યતાવાળા છે. એક મુદ્દા ઉપર મતભેદ થશે તેથી બાપે માર્યા જેવા વૈરની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ હશે અને તેને કઈ સમજાવ્યુંથી પોષણ મળ્યું હશે તે વાત પણ નવયુગના માણમાં નહિ આવે અને આ સંગઠન નવયુગ પહેલી તકે કરશે. એમ કરવામાં તેમને અડચણો પડશે તે દૂર કરવાની આવડત, ધીરજ અને શક્તિ નવયુગ પોતાના જ્ઞાનપ્રકાશથી સુવ્યવસ્થિત રીતે પ્રાપ્ત કરશે. પરિણામે જામેજામના સ્થાનકવાસી મૂર્તિપૂજકના હાવાડા અને સ્વેતાંગર દિગંભરના પ્રિવિકાલિન્સિસ મુધીના રજોતા અટકી જશે અને જનતાને એક બાપના દીકરાઓ લઈ તેનું નાટક જોવાનું બંધ થશે.

આ અષ્ટા બંધ થયા પછી નવયુગે કરવાનું કાર્ય આગળ વિચારવાનું છે. પણ તે પહેલાં અંદર અંદરના મચ્છના અને પેટા મચ્છોના અષ્ટાનું સંગઠન અથવા તેો અષ્ટાનો નિકાલ કેવી રીતે થશે તે જરા જોઈ જઈએ. નવયુગ એ અષ્ટાઓને તપાસી હમશે. એને એમ થશે કે આવી સામાન્ય બાબતોમાં વીર્યવ્યય શા માટે કરવામાં આવ્યો હશે? એ અષ્ટાનો ઇતિહાસ તપાસી એનો સમન્વય કરશે અને તે કેવી રીતે કરશે તેની રૂપરેખા ચરઆતમાં વિગતવાર બનાવી છે. એ દરેકને પોતાની માન્યતા પ્રમાણે વર્તવા છૂટ આપશે. તમે વાર્ષિક પ્રતિક્રમણ કરી વૈરવિરોધ સમાવો એ મુદ્દો છે, પણ એ-થે કરો કે પાંચમે કરો એમાં કાંઈ મુદ્દો નથી, એ અષ્ટામાં કાંઈ વિચારવા જેવું પણ નથી. એવી જ રીતે માર શેઈ બોલવાથી કે તબ્બુ જ બોલવાથી મોક્ષ નજીક કે દૂર થઈ જાય છે એમ માનવાની નવયુગ જોગીશદથી ના પાડશે. આ પ્રમાણે નાના મોટા પ્રત્યેક મનદેર માટે સમજાવું.

એ સર્વ વિરોધો કિવાચકના છે, માધનધર્મના છે અને વિદ્યાગ વીનરાગ દિદ્યે અકર્તવ્ય છે; આવો અભિપ્રાય જુદાજુદા

નવયુગનો થશે, અસ્પર્શ વર્ષો સુધી લક્ષ્યા અને શક્તિના દુરુપયોગ કર્યો તે માટે અંતરવેદનાથી પરસ્પર ક્ષમાપન કરશે અને પ્રત્યેકને ક્રિયામાર્ગને અંગે તેની માન્યતા પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ આપી એક એવારે પાણી પીશે, એક મૂળ પુરુષના નામનો જ્ય-ધ્વનિ કરશે અને એક વ્યાસપીઠ પર બેસી શાંતિ અને અહિંસાના, તપ અને સંયમના, શ્રમણ દશાના અને શ્રાદ્ધ દશાના સંદેશાઓ જગતને પહોંચાડી ‘શિવમસ્તુ સર્વ’ જગતઃ, પરહિતનિરતા ભવંતુ ભૂત-ગણા :: દોષા પ્રયાંતુ નાશં, સર્વત્ર સુખીભવન્તુ લોકાઃ’ એ સૂત્રનો સાક્ષાત્કાર કરાવવા મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્યનું જગતને પાન કરાવશે.

સંગઠનનાં પરિણામ

(૧) આખી જૈન કોમનું અંદર અંદર સંગઠન કર્યા પછી નવયુગ બેસી નહિ રહે. એ સંગઠનને મજબૂત કરવા એક નિયમાવલિ ઘડશે. પ્રત્યેક પોતપોતાના ક્ષેત્રકને આધીન રહે અથવા અસ્પર્શ ગમે ત્યાં જાય તે તેની શુદ્ધિ પર રાખવામાં આવશે. નિયમાવલિમાં શિસ્ત માટે વ્યવસ્થા રાખવામાં આવશે. ભવિષ્યમાં શક્ય લાગતાં વૈમનસ્થાના પ્રસંગો માટે અગમચેતી વાપરી વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. ખાસ મતભેદના પ્રસંગોમાં લવાદીનો ઉપયોગ કરવાનું કરાવવામાં આવશે અને આખી યોજના વ્યવહારુ અને વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં આવશે. સંગઠન કાયમ રહે તે માટે પૂરતી સ્ત્રીવટ અને સંઘર્ષણના શક્ય પ્રસંગોના નિવારણ માટે ખૂબ શુદ્ધિવ્યય કરવામાં આવશે. હૃદયનો પ્રેમ દિવસાનુદિવસ વધતો જશે અને ભૂતકાળમાં કંઠાસથી ફેટાં નુકસાન થયું છે તેના દાખલાઓ સામે રહેવાથી અનિષ્ટ પ્રસંગો કદાચ આવી પડશે તો વાત્સલ્યભાવે, બંધુભાવે, સમાજહિતની નજરે તેનો પ્રતિકાર કરવામાં આવશે. આવી રીતે ક્ષેત્રકો અને ગચ્છો વચ્ચેના સંગઠનને વાંધો ન આવે અને કોઈ

૫૮૫૮ કરનારા તેમાં ફાવી જાય તેવું ન થાય તેની આગાહી કરવાનું કાયદે એ સંમતનનું પ્રથમ પરિણામ. એટલે કે સંમતન કાયમ રહેવાના રસ્તાઓની શોધ અને તેને મદદથી કરવાની તીવ્ર કસબ એ તેને કાયમ કરવામાં ખાસ સહાયજૂત થશે. સંમતન ધર્મનો પ્રાણ છે એમ મણુવામાં આવશે અને તેની પવિત્રતા સાંસ્કૃતિક ધર્મ જાય તેમ બ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

(૨) સંમતનનું બીજું પરિણામ જૈનેતરને જૈન બનાવવાનું થશે. તે વિષય વધારે વિસ્તારવાનો હોર્ષ નીચે ભુદા સિંધક નીચે ચર્ચા છે. એ વિષયને ઘણી મહત્તા આપવામાં આવશે.

સંઘબળનો ઉપયોગ

(૩) સંમતનનું ત્રીજું પરિણામ સંઘબળને કાયમ કરવાનું થશે. સંઘબળ માત્ર ધાર્મિક બાબતને અંગે જ ઉપયુક્ત થશે. ધર્મક્ષેત્રમાં સમદબદ્ધ ધર્મ સર્વ જૈન તરફ અંકુશાવ વધે તેવી યોજના થશે, પણ તેમ કરવામાં જાનીય ભાવના વધે અથવા રાષ્ટ્રીય ભાવનાને વિરોધ થાય તેવું એક પણ પગલું ભરવામાં નહિ આવે. વાત એ છે કે ધર્મનો વિષય જ તદ્દન અસમ કરી દેવામાં આવશે. એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને મનુષ્યોના આંતર જીવનના પ્રત્નો એવી રીતે સંધાર્ષ જશે કે એને રાષ્ટ્રધર્મ સાથે સંધર્ષન મવાનો પ્રસંગ જ નહિ આવે. નવયુગ પોતાના ભુદિબળ અને યાનચક્તિનો ઉપયોગ એવી રીતે કરશે કે એ દેખીતી અચક્ષ્ણ લાગતી બાબત સિદ્ધ કરવા હામ બીડશે અને તે પ્રયત્નમાં તે સમાજના સહકારથી મક્કમ રહેલ મેજવી ચકશે.

સંમતનનો ઉપયોગ કેઈને કચરવા માટે નહિ થાય, પણ ધાર્મિક પ્રગતિ એના વિચાર અર્થમાં સિદ્ધ કરવા સતત પ્રયત્ન અનેક દિશાએ ચાલુ ધર્મ જશે.

૧૪૪

ઉપરના નિર્ણય પ્રમાણે કોઈ પણ વ્યક્તિને સંઘ બહાર કરવાનું હિત્તેષ્ટક પગલું સંગઠન લેશે નહિ. એ સમને એ દેશાંતરની સુન્દ સરખી ગણશે અને લીનની વિશાળ ક્ષામાં દેશાંતરને રચાત હોય જ નહિ એમ નવયુગને તેમના વખતની પર્મની માન્યતા મીખવશે. એને રચનાત્મક કાર્ય કરવાનું હોઈ એ સંઘ બહાર-સંગઠનના નખણું ગાય એવો એક પણ માર્ગ સીકારે નહિ. આ તેમના નિર્ણયમાં સંઘબહાર કરવાનું કાર્ય આવી જશે.

૧૪૫

૧૪૬

૧૪૭

૧૪૮

૧૪૯

૧૫૦

૧૫૧

૧૫૨

૧૫૩

૧૫૪

૧૫૫

૧૫૬

૧૫૭

૧૫૮

૧૫૯

૧૬૦

૧૬૧

૧૬૨

૧૬૩

૧૬૪

૧૬૫

૧૬૬

૧૬૭

૧૬૮

૧૬૯

૧૭૦

૧૭૧

૧૭૨

૧૭૩

૧૭૪

૧૭૫

૧૭૬

૧૭૭

૧૭૮

૧૭૯

૧૮૦

૧૮૧

૧૮૨

૧૮૩

૧૮૪

૧૮૫

૧૮૬

૧૮૭

૧૮૮

૧૮૯

૧૯૦

૧૯૧

૧૯૨

૧૯૩

૧૯૪

૧૯૫

૧૯૬

૧૯૭

૧૯૮

૧૯૯

૨૦૦

૨૦૧

૨૦૨

૨૦૩

૨૦૪

૨૦૫

૨૦૬

૨૦૭

૨૦૮

૨૦૯

૨૧૦

૨૧૧

૨૧૨

૨૧૩

૨૧૪

૨૧૫

૨૧૬

૨૧૭

૨૧૮

૨૧૯

૨૨૦

૨૨૧

૨૨૨

૨૨૩

૨૨૪

૨૨૫

૨૨૬

૨૨૭

૨૨૮

૨૨૯

૨૩૦

૨૩૧

૨૩૨

૨૩૩

૨૩૪

૨૩૫

૨૩૬

૨૩૭

૨૩૮

૨૩૯

૨૪૦

૨૪૧

૨૪૨

૨૪૩

૨૪૪

૨૪૫

૨૪૬

૨૪૭

૨૪૮

૨૪૯

૨૫૦

૨૫૧

૨૫૨

૨૫૩

૨૫૪

૨૫૫

૨૫૬

૨૫૭

૨૫૮

૨૫૯

૨૬૦

૨૬૧

૨૬૨

૨૬૩

૨૬૪

૨૬૫

૨૬૬

૨૬૭

૨૬૮

૨૬૯

૨૭૦

૨૭૧

૨૭૨

૨૭૩

૨૭૪

૨૭૫

૨૭૬

૨૭૭

૨૭૮

૨૭૯

૨૮૦

૨૮૧

૨૮૨

૨૮૩

૨૮૪

૨૮૫

૨૮૬

૨૮૭

૨૮૮

૨૮૯

૨૯૦

૨૯૧

૨૯૨

૨૯૩

૨૯૪

૨૯૫

૨૯૬

૨૯૭

૨૯૮

૨૯૯

૩૦૦

૩૦૧

૩૦૨

૩૦૩

૩૦૪

૩૦૫

૩૦૬

૩૦૭

૩૦૮

૩૦૯

૩૧૦

૩૧૧

૩૧૨

૩૧૩

૩૧૪

૩૧૫

૩૧૬

૩૧૭

૩૧૮

૩૧૯

૩૨૦

૩૨૧

૩૨૨

૩૨૩

૩૨૪

૩૨૫

૩૨૬

૩૨૭

૩૨૮

૩૨૯

૩૩૦

૩૩૧

૩૩૨

૩૩૩

૩૩૪

૩૩૫

૩૩૬

૩૩૭

૩૩૮

૩૩૯

૩૪૦

૩૪૧

૩૪૨

૩૪૩

૩૪૪

૩૪૫

૩૪૬

૩૪૭

૩૪૮

૩૪૯

૩૫૦

૩૫૧

૩૫૨

૩૫૩

૩૫૪

૩૫૫

૩૫૬

૩૫૭

૩૫૮

૩૫૯

૩૬૦

૩૬૧

૩૬૨

૩૬૩

૩૬૪

૩૬૫

૩૬૬

૩૬૭

૩૬૮

૩૬૯

૩૭૦

૩૭૧

૩૭૨

૩૭૩

૩૭૪

૩૭૫

૩૭૬

૩૭૭

૩૭૮

૩૭૯

૩૮૦

૩૮૧

૩૮૨

૩૮૩

૩૮૪

૩૮૫

૩૮૬

૩૮૭

૩૮૮

૩૮૯

૩૯૦

૩૯૧

૩૯૨

૩૯૩

૩૯૪

૩૯૫

૩૯૬

૩૯૭

૩૯૮

૩૯૯

૪૦૦

૪૦૧

૪૦૨

૪૦૩

૪૦૪

૪૦૫

૪૦૬

૪૦૭

૪૦૮

૪૦૯

૪૧૦

૪૧૧

૪૧૨

૪૧૩

૪૧૪

૪૧૫

૪૧૬

૪૧૭

૪૧૮

૪૧૯

૪૨૦

૪૨૧

૪૨૨

૪૨૩

૪૨૪

૪૨૫

૪૨૬

૪૨૭

૪૨૮

૪૨૯

૪૩૦

૪૩૧

૪૩૨

૪૩૩

૪૩૪

૪૩૫

૪૩૬

૪૩૭

૪૩૮

૪૩૯

૪૪૦

૪૪૧

૪૪૨

૪૪૩

૪૪૪

૪૪૫

૪૪૬

૪૪૭

૪૪૮

૪૪૯

૪૫૦

૪૫૧

૪૫૨

૪૫૩

૪૫૪

૪૫૫

૪૫૬

૪૫૭

૪૫૮

૪૫૯

૪૬૦

૪૬૧

૪૬૨

૪૬૩

૪૬૪

૪૬૫

૪૬૬

૪૬૭

૪૬૮

૪૬૯

૪૭૦

૪૭૧

૪૭૨

૪૭૩

૪૭૪

૪૭૫

૪૭૬

૪૭૭

૪૭૮

૪૭૯

૪૮૦

૪૮૧

૪૮૨

૪૮૩

૪૮૪

૪૮૫

૪૮૬

૪૮૭

૪૮૮

૪૮૯

૪૯૦

૪૯૧

૪૯૨

૪૯૩

૪૯૪</

[illegible]

હાજો છે, પ્રાચીન તરફ માનની કાનિ ન થાય તેવી તરમ ભાગમાં નવયુગ એ આખી પદ્ધતિ સામે સુખ્ત બળવો કરશે અને નવ-વિચારકને ફાંસીની મજા થાય તેમાં જીનદર્શનના મૂળ મુદ્દાને ક્ષતિ અને પ્રગતિનો પ્રત્યક્ષ વિરોધ જોશે. આખા જીનશામનનું જંધારણ તપાસી તેની સમાચારી અને તત્ત્વના મુદ્દા જોનાં નવયુગ કોઈ પણ પ્રાણીનો તરવાનો માર્ગ છીનવી લેવાનું ધર્મસિદ્ધાન્તના મૂળ મુદ્દાને અને તેના અંતર આલયને પ્રતિરૂઢ માનશે. ટુંકામાં મંધબદારની સજા કોઈને યર્ષ થઈ નહિ એવો નિર્જીવ બદુ સમાને પરિણામે નવયુગ કમશે અને તે નિર્જીવ મહાત્મ છે એમ બતાવવા માટે આધારો રજૂ કરશે.

સંગઠનને પરિણામે માત્ર મંદિરો સ્વેતાંબર દિગંબરનાં અસત્ત રહેશે, પણ તેમાં ધુગધુગડી જેવું કોઈ નહિ થાય. પરસ્પર પ્રેમ જળાધાર્ષ મ્હે તે રીતે અરરપગમ એકબીજાના મંદિરમાં મહાપૂજનદિ પ્રસંગે પ્રેમપૂર્વક જળાભાવવાનું થશે અને બંધુભાવે મંદિરો પાદોપદમ્બ રહેશે. એકબીજાના મંદિરોને ઠસીદ અને મંદિર જેવા માનવામાં નહિ આવે અને ધર્મના નામે આખો વડતી આગરણી જશે.

આ મિત્રાચ (મંદિર મિત્રાચ) સર્વ જીન સંમંદ્યો સર્વ જીનને માટે ખુલ્લી રહે. નવયુગની કોઈ પણ સંમંદ્ય સ્વેતાંબર કે દિગંબર નામ નીચે સજાવામાં નહિ આવે. જીન એટલે જીન—એક જ અર્થ રહે અને સર્વ બેદજાવ વન વિષયે પડી જશે.

નિર્વેદિ આદિત્યની રચના

આદિત્ય જગત્પત્ત સિદ્ધાન્ત હશે તે ખુટીથી વાંચવામાં આવે. નવીન આદિત્ય તત્ત્વજ્ઞ અને નીતિ વિપ્લવ ખૂબ નીતિજ્ઞ. અને તે સર્વ સંમંદ્ય કોઈ પાસે સર્વ જગત્પત્તી

બાબત આવશે તો નીચે નોટમાં તક્ષત ગૃહસ્થને યોગ્ય ભાષામાં બતાવવામાં આવશે. દાખલા તરીકે દેવલોકની વાત ચાલતી હશે, લેખક શ્વેતાંબર હશે તો ઉપર બાર લોકનું વર્ણન કરશે ત્યારે નીચે નોટમાં લખશે કે દિગંબર બંધુઓ સોળ દેવલોક માને છે. ગુણુવ્રત શિક્ષાવ્રતની વાત લખશે તો કહેશે કે શ્વેતાંબર જેને ગુણુવ્રત કહે છે તેને દિગંબર વિદ્વાને શિક્ષાવ્રત કહે છે અને શ્વેતાંબરો જેને શિક્ષાવ્રત કહે છે તેને દિગંબર બંધુઓ ગુણુવ્રત કહે છે. વ્રતો એકનાં એક જ છે, માત્ર ૭ સાત આઠના સમુચ્ચયને એક અમુક અપેક્ષાએ ગુણુવ્રત કહે છે, બીજા તે જ વ્રતોને શિક્ષાવ્રતો કહે છે. એ જ પ્રમાણે નવ દશ અગિયાર અને બારમા વ્રત માટે સમગ્રનું આ પદ્ધતિએ કામ લેવામાં આવશે. પૂર્વકાળનું સર્વ સાહિત્ય જળવાશે અને પરસ્પરનો પ્રેમ વધતો જશે.

કેટલાક નિદાગ્રંથો પરસ્પર દીરકાને અંગે લખાયલા છે અને ગચ્છોને અંગે તથા નાની મોટી માન્યતાને અંગે લખાયા છે તેમાં શિષ્ટ શૈલી પણ જળવાણી નથી. એવા ગ્રંથો કોઈ છપાવશે કે પ્રસારશે નહિ એટલે સ્વયં તેનો નાશ થઈ જશે.

પ્રકરણ ૧૪ મું

જૈન સંખ્યાબળ

સંજ્ઞાન સખની સાથે શુદ્ધિ સખ મૂંઝાઈ મરે છે, નવકુમ
'શુદ્ધિ' સખ નહિ વાપરે. એ સખ વાપરે કષ્ટ જવાને કારણે
અને બીજાં અનેક કારણોને લઈને એ સખનો ઉપયોગ નહિ
થાય. એ વટલાવવાનો સખ પણ વાપર્યો નહિ. એ કદાચ
'ધર્માન્તર' સખ વાપર્યો, પણ આપણે તે સંજ્ઞાનના પરિણામ
તરીકે જૈન સંખ્યાબળનો જ વિચાર કર્યું.

સંજ્ઞાનના વિચાર દ્વારા નવકુમ પ્રથમ જોતોતો અંતર અંતર
મંડપ કંપાની વાગ કર્યો. એ મંચના બેઠેને બંગી નાંખ્યો,
સંધાગાના બેઠે તેડીને ફેંકા દેશે અને ઉપર વનુવેનો રીતે
સાન નન વૈનવનો પ્રસાર કર્યો. દિવસ ખાતર આંધ્રક ધુળા
મેલ. કે વર્ગ પડ્યો પણ અંતર અંતર મદમર, મેળ અને પ્રિય
અસપ્તપણ વધારે એટલે આંતરો નડી જશે. ત્યાર બાદ ઊંઘા
ઊંઘા વચ્ચેની એકલા સાંધરો. અહીં દિવસરો કે મરેનાંમરો
રેતાની માન્યતા પ્રમાણે કિલા-અન્વન કરે એવી છૂટ કર્યો, પણ
આપણે સર્વ મદમરો પિગલ. પુરો દીગે અને કરમન

સમવસરણમાં વૈર વિરોધ ન હોય તે ન્યાયે સર્વ વિરોધ ટળી જશે અને કોઈ કચવાટનું કારણ રહેશે તો તેનો અંદર અંદર પ્રેમભરી ચર્ચાથી નિકાલ લાવશે અને ખાસ જરૂર જણાશે ત્યાં છેવે લવાદીથી નિકાલ લાવશે. કોર્ટ દરબાર સર્વ બંધ થઈ જશે.

સ્થાનકવાસી લાઈઓમાં જોને ફાવે તે મંદિરે જાય, ન મઠમાં આવે તે આત્મસાધન કરે. એમાં પરસ્પર પ્રેમ ઓછો ન થાય એવી તત્ત્વ ચિંતવના કરવામાં આવશે.

આ અંદર અંદરની એકતા થતા એક વ્યાસપીઠ પર સર્વ જોતો આવશે. ત્યાં સર્વથી પહેલું ધ્યાન મંપ્યાબળ ઉપર જશે. તેઓને એમ લાગશે કે છેલ્લાં મંકડો વર્ષથી આપણે અંદર અંદર લડી પરપત્નો હાસ કર્યો છે. રત્નપ્રભસરિએ લાખો ક્ષત્રિયોને જૈન બનાવ્યા અને હેમચંદ્રાચાર્યે અનેક બ્રાહ્મણોને મોજક-પૂજક બનાવ્યા. ત્યાર પછી મોટા પાયા ઉપર જૈન ધર્મનો પ્રેમથી સ્વીકાર કરાવવાનાં પગલાં પદ્ધતિસર લેવાયાં નથી એમ તેમ લાગશે. ઇતિહાસની આગસીમાં તેમને દેખાશે કે કુમારપાળ એ હિંદુવિજયસૂરિ મુઘી જે જૈન કોમની ગણના ઓઠામાં એ એ કરોડની હતી તેની મંપ્યા બાર લાખ આસપાસ આવી પણ અને પ્રત્યેક ગણુનરીમાં હિંદની વસ્તી વધતી જાય છે ત્યારે આપણે વીસ લાખથી ઘટીને ૪૦ વર્ષમાં બાર લાખે આવી પહોંચ્યા તે કારણ શું?

આ લોકકામના આંકડા જ સંગટન કરવામાં મદદાયક નથી પણ પછી જે વિચારણા થશે તે ખાસ અગત્યની છે. જૈન મઠે એ મંજુહવત્તે પ્રશ્ન છે અને એના વ્યવસ્થિત નિકાલ એના દાર્શનિકશાસ્ત્ર મુલ્ય છે.

સંખ્યા ઘટવાનાં કારણો

પ્રથમ સંખ્યા ઘટવાનાં કારણો તપાસશે. ત્યાં ત્રીયેનાં કારણો નવયુગની નજરમાં મુખ્ય સામગ્રી.

સંગઠનનો અભાવ.

સમ સંસ્થાના પ્રભનો નિકાલ કરવાની મિનિઆવડત.

એકતા ખીસવવાને બદલે પ્રતિસ્પર્ધાત્વનો ખ્યાલ.

વર્તુળના કેન્દ્ર થવાની પ્રત્યેકની ભાવના.

વિશાળ પ્રભ વિચારવાને, ઇસ્તવાને, હોંસવાને જોઈએ તેટલી વિચારશક્તિ, હનાવટ અને દીર્ઘદર્શિતાનો અભાવ.

આ પ્રભની વિચારણામાં પ્રાચીનો તરફ મૌરવ નહિ જળવાય, અને તેઓ (નવયુગ) ખુબી રીતે કહેશે કે જે પ્રાચીનોએ વારસો શુભાખ્યો છે અથવા સદૈતર શુભાવવાની અણી પર મૂકી દીધો છે તેને જે પ્રકારનું ઘટે તેટલું જ અને તે પ્રકારનું જ સન્માન અપાય. અંદર અંદરની લગનમાં પચી રહેલા પૂર્વજોને કેમ કે ધર્મનું નિર્ધારિત ધર્મ જન્ય તેની કેદી પરવા હતી! આવા આવા વિચારો તે બતાવશે.

દાખલાદલીલ

તેઓ દાખલાદલીલથી બતાવશે કે અમલવાદ અને આશુ'દ વચ્ચે ૨૫૦૦૦થી વધારે પાટીદારો જૈન હતા. ૪૦ વર્ષમાં હવે તે ઘટીને હજાર બે હજાર આસપાસ આવી ગયા છે, તેનું કારણ સમાજે કોઈ દિવસ વિચાર્યું હતું? તપાસ કરશે તો જણાશે કે દીકરાદીકરીના વેવિશાળ સમ ક્યાં કરવા તેની અમલડે ધણાં ધરો જૈન મટી ગયાં. આવી વાત કરશે ત્યારે પ્રાચીનો કહેશે કે તો તેઓની આસ્થા-પ્રજ્ઞ પાકી નહિ. જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાન સમાવવાનું હોય ત્યાં ન લગાડે, પણ બ્યવહારનાં ફૂટ પ્રશ્નોમાં તેનો દુરપયોગ

થાય તે પ્રકારનું કુ-યુક્તિશાસ્ત્ર જૈનોમાં એટલું ચાલે છે કે તમે પદ્ધતિસર દલીલ કરી શકો જ નહિ. એક વર્ગ તો લાકડી લઈને બેઠો જ છે કે નવયુગ જે બોલે તે સર્વ ખરાબ, માટે વર્ણ્ય, માટે અકર્તવ્ય. એ દલીલની કિંમત નહિ કરે, પણ બોલનાર કાણ છે તે ઉપર જ ફેંસલો કરશે. નવયુગ આ વર્ગને બેસાડી દેશે. એ કહેશે કે મંસારમાં રહેનારને તો ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે સાધવાનાં છે તેથી તમારે લક્ષ અને ભોજનના પ્રશ્નો નિગ્રહ કરવો જ પડશે.

શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્યની જન્મભૂમિ ધંધુકામાં સેંકડો મોઢ જૈન હતા. એમણે અનેક પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના શિક્ષાલેખો મોજુદ છે. આખી કામ જૈન મટી ગઈ તેનો યશ (?) મંધવ્યવસ્થા કરનારને ધરે.

આખી કપોળ કામ જૈન હતી એમ આજે કાઈને કહેવામાં આવે તો માનશે પણ નહિ. છતાં તે ઐતિહાસિક સત્ય છે. એ કેમ થયું?

પોરવાડ દશા અને વીસા કુલ જૈન હતા, આજે તેનો ખાર આની લાગ જૈન મટી ગયો. કારણો વિચારવાની, તપાસવાની કે તે પર કમિશન બેસાડવાની કુરસદ મળી છે?

અને વ્યવસ્થા (?) તો એટલી હદ સુધી કરી છે કે લાગ જૈનોમાં જૈનધર્મ પાળતાં સેંકડો વર્ષ થયાં, છતાં એક કશ્વિત કિવદન્તીને આધારે તેમની સાથે ભોજન વ્યવહાર નહિ, તેમને નવકારણમાં નોતરું નહિ, તેમની વ્યવસ્થિત દલીલનો મન્યતા સ્વરૂપ જવાબ પણ નહિ. તેમણે ગમે તેટલાં મંદિરો સ્થાપી કર્મ દેવ, પ્રતિષ્ઠાઓ કરી દેવ, પણ પ્રાચીનોની મજબૂરીમાં તે જૈન નહિ.

કચ્છી દસા ઝોશવાળ સાથેનું વર્તન તો નવયુગને ભારે અમુલ્ય લાગશે. તેઓ અનેક મંદિરો બાંધે, સેંકડો વર્ષથી જૈન ધર્મ પાળે અને અનેક ક્રિયા અનુષ્ઠાન કરે. છતાં તેમને નવકારશીર્ષા મોતરું તો નહિ, પણ તેઓ જન્મજી આપે તેનો સ્વીકાર કરવાની પણ ના!

પ્રાચીનોએ સેંકડો ભાવસાર કુટુંબોને દીન માની અત્યંત જમાણા, તેમણે પાંચા અને નીમા વાણિયા પૂરા જૈન હોવા છતાં તેમની દરકાર કરી નહિ, લુદાણા પાંચા સાથા જૈન હોવા છતાં તેમને પંક્તિમાં જમાણા નહિ.

આવી તો અનેક કર્મકથાઓ છે. આવી વ્યવસ્થા ધર્મ હોય ત્યાં મોટા ભાગ જૈન મઠી અર્જન ધર્મ જાય, આખી કોમોની કોમોને ગુમાવી બેસાય તેમાં જરા પણ નવાઈ જેતું નથી. જાણે જૈનને પરજવ સાથે જ મુંબંધ હોય અને આ લવમાં તો તેણે જૈન થવું હોય કે રહેવું હોય તો હમની કે ભોજનવ્યવહારની વાત પણ વિચારવી ન થતે એવી નિર્વેદ દષ્ટિની વાત કરતાં વ્યવહારુ જૈનો તદ્દન અવ્યવહારુ બની ગયા, અને બાપની પૂંછ જાગરનાં ન આવડી એટલે વરમો ઉત્તરોત્તર ગુમાવના ગયા; એવો ફેંસમો તેમને મારે નવયુગ આપશે. નવયુગને લાગમે કે આચ વિચિત્ર સંધોગોમાં મોટી મંજ્યા જૈન મઠી જાય તેમાં નવાઈ જેતું કંઈ નથી. નવાઈ તો આવા વિપરીત મુંબેગા અને અંદર અંદરની કાપાકાપી હોવા છતાં બાગ લાખ જૈનો છટાછવાયા પણ રહી ગયા છે એ જ છે! કામજો જે રીતે યામન ચામું છે તે રીતે તો એટલા મંજ્યા પણ રહેવી ન થતે એવી નિર્ધનક રીતે આખી દુર્લ્લભતા કરવામાં આવી છે. એના અંદર અંદરના અર્થ વચરના ગપગ વેતવા દેખ કે એના મુંબંધા મેગાવડા જોવા દેખ તો એ કેમ કેટલી નીચી હો દિગરી ધર્મ છે એનો જગ્ન ખ્યાલ આવે.

આ સર્વ આગતનો ઉપાય નવયુગ પૂર્ણ મજબૂતીથી કરશે, પ્રાચીનોને ખગલદાવી નાંખે તેવા પાકા પાયા ઉપર કામ લેશે અને તેને અંગે કેવા ધોરણે કામ લેશે તે આ ઉલ્લેખમાં સ્પષ્ટ કરવાનું અહીં સપ્રયોજન પ્રાપ્ત થાય છે.

નવયુગ પ્રાચીનોને શું કહેશે?

નવયુગ પ્રાચીનોને ખુલા શબ્દોમાં કહેશે કે વ્યવહાર ચક્રાવવા માટે તમારે સમસ્ત જૈન શ્રાદ્ધ વર્ગ માટે જરૂરી નિયમો કરી આપવાની આવશ્યકતા હતી. તમે માત્ર એમ જ સમજ્યા લાગે છો કે જૈન થયો એટલે એણે લગ્નાદિ વ્યવહારની દરકાર જ કરવી ન જોઈએ. એ ઊંચી કક્ષાની વાતને તમે સામાન્ય ચાલુ વ્યવહાર સાથે જોડી નાંખી. તમે આ નિયમ ન ધડવામાં મનુષ્ય-સ્વભાવનો અભ્યાસ ન કરવાનું પરિણામ બતાવ્યું.

ખીજું તમે એક મુદ્દાની વાત વીસરી ગયા. જૈન એ અંધુ-સમાજ છે. જે કોઈ સમ્યક્ત્વને સ્વીકારે તે તે સ્વધર્મી અંધુ. તેનું વ્યાવહારિક વાત્સલ્ય કરવું ઘટે. આ પરમાત્માના ઉપદેશને તમે તદ્દન ભૂલી ગયા. તમે સ્વામીવાત્સલ્ય એટલે લાડવા કે જમણુવાર જ સમજ્યા. આ સંબંધમાં શાસ્ત્ર શું કહે છે તે બતાવવા કદી તરફી લીધી છે? તમારો વ્યવહાર, તમારું વર્તન શાસ્ત્રના ઉપદેશથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતું. તમે ચાલુ વ્યવહારમાં સ્વામીવાત્સલ્યનો અર્થ સમજ્યા નથી અને એનો ઉપયોગ તમારા કોઈ પણ વ્યવહારમાં તમે કેવાં ગોથાં ખાધાં છે તે બતાવે છે.

ત્રીજું—નવયુગ કહેશે કે વર્ણાશ્રમની વિરુદ્ધ સખત વાંધો જૈન ધર્મનો છે. એનો આખો ઇતિહાસ વર્ણને તોડનાર છે. એમાં મહાવીર પરમાત્માના ગંભીર સંક્રમણમાં મહાન રહસ્ય છે એ પ્રાચીનો સમજ્યા નહિ. જે જૈનો એક અંધુભાવે રહેવા જોઈએ

તે દિદુઓથી પણ વધારે વણુનો સ્વીકાર કરી રહ્યા, પાર વગરના પેટાબેદો ઉપબેદોમાં વહેંચાઈ ગયા અને આજો જૈન શાસનનો ત્રિકલાખાધિત મુદ્દો સમજ્યા નહિ, પરિણામે જૈનોમાં બંધુભાવ જામ્યો નહિ. શ્રીમાળી, ઓશવાળ, પોરવાડમાં વળી અર્થ વચરના દશાવીશના બેદ, પ્રાંતના બેદ અને વાણિયા સિવાય અન્યનો સ્વીકાર કરતાં આંચકો. ભોજનવ્યવહારમાં પંક્તિબેદ. આ સુર જૈન ધર્મનો અસહ્ય પાપના મુદ્દાને હાનિ કરનાર અને ૨૫૯ રીતે કહેતાં, જે અધાર્મિક રીતિ જૈનને આંગણે દાખલ કરવામાં આવી તેને પરિણામે જૈન સંપ્રભાવનાનાં મૂળ સડી ગયાં. માત્ર દેવદર્શન-પૂજા માટે સંધ અને બાકી સુરવ અસાજકતા, એટલું જ નહિ પણ અન્યત્ર જૈનેશ્વરના વટહુકમનો આશ્રય કરવો પડે એવી તદ્દન અકુદરની સ્થિતિનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો.

આને પરિણામે બંધુભાવ ન જામ્યો એટલું જ નહિ, પણ કેટલેક પ્રસંગે તો જૈનોને અજૈનના મોટા સમૂહ સાથે કન્યા-વ્યવહાર કરવાનો હાર્ષ તેમની સ્થિતિ ત્રિષંકુ જેવી ધર્ષ પડી. દીકરીને અભ્યાસ જરા જરા કરાવ્યો હોય ત્યાં તો તેને અજૈનને આપવી પડે. ત્યાં તેનો તિરસ્કાર થતો તોઈ અંતે માઆપ થાક્યા અને આ મુદ્દામ કારણે જૈનનો હાંધડો ધીમે ધીમે ખૂટી બે તણ પેદીએ અજૈન બની ગયા. ઉપદેશકો સર્વત્ર પહોંચી શક્યા નહિ એ પણ સંખ્યાહાનિનું એક મુદ્દામ કારણ છે, પણ પ્રબળ કારણ સમસંસ્થાની ઉપેક્ષા કરવાનું અને બંધુભાવનો અમલ ન કરવાનું જ છે એનો આજો ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે.

આ ઉપરાંત યાત્રિમંડળોની અવ્યવસ્થિત હાલત, યાત્રિના આજેવાનોનો પક્ષપાત, તેઓની કેંદ્રસ્થ થવાની વૃત્તિ અને વિચારગતનો ખ્યાલ કરવા કરતાં પોતાનાં ઘર કે કુટુંબીઓમાં જ

નજર કરવાની સાંકડી વૃત્તિને પરિણામે જે કામ ધર્મબળે એક થવી જોઈએ તે ઊત્તલિત્ત થઈ ગઈ અને શેઠિયાઓના ત્રાસથી, દીકરીઓના કલ્પાંતથી અને ઉપદેશકના અભાવથી આખી કોમો અથવા તેનો મોટો ભાગ જૈનેતર થઈ ગયો. આ સર્વ ઇતિહાસની બાબત છે, તેના દાખલા મોજુદ છે અને તેની વિગતો ત્રાસ ઉપજાવે તેવી ભયંકર છે. નવયુગ બતાવશે કે તમે કોઈ જ્ઞાતિના સાજનામાં ગયા હો, ત્યાં જે પદ્ધતિએ કામ લેવાય છે તે નિહાળ્યું હોય તો કોઈ સ્વમાની માણસ એમાં ચાલુ રહેવા ઇચ્છે નહિ. એટલા બધા ત્યાં ગડબડગોટા છે.

આ સર્વ અજૈન દશા ફેલાવાને પરિણામે બંધુભાવ ખીલી શક્યો નહિ અને માત્ર દેવદર્શન કે પૂજનો સંબંધ કેટલો વખત ચાલે? એ ઉપરાંત એવા ત્રાસનો ભોગ થઈ પડેલા જૈનોની ચાલુ ચરણોએ ઉપર ધ્યાન અપાયું નહિ અને તમે ઇરાદાપૂર્વક જૈનોને અજૈન થવા દીધા છે અને કપાળે હાથ મૂકી અજૈન થનારનાં કર્મોનો દોષ કાઢ્યો છે. વ્યક્તિગત ધર્મ ઉપરાંત સમાજનાં બંધનો, જરૂરિયાતો અને નિયમનનો તમને અભ્યાસ નથી, તમને એ વિષય પર રૂચિ પણ નથી થઈ અને આખી પ્રણાલિકાને તમે તોડી ફોડી મચાડી નાખી છે.

થોડા મુદ્દાના સવાલ

તમે એક વાતનો ખુલાસો આપી શકશો? થોડા મુદ્દાના સવાલ નવયુગ કરશે :

દશાવીશાનો બેદ ક્યાંથી ઉદ્ભવ્યો? એનો કોઈ અર્થ છે? એની જરૂરિયાત છે? એનો ઉપયોગ છે? એ કોઈ શેઠિયાના મગજના ફાંટામાંથી ઉઠ્યો હશે અને પછી તો આગ્રુ સેં ચલી આતી હૈ. તમે કોઈ ખુલાસો આપી શકો તેમ છો ?

પ્રાંત પ્રાંતના તથાવતનો આ રેલવે, તાર, ટેલીફોન, મોટરના યુગમાં કાંઈ અર્થ છે? જનાં એ કાળના જરીપુરાણ તથાવતો તમે કો માટે ચલાવી રાખ્યા છે?

જો જોતો એક પંડિતએ જમી શકે તે કન્યાવ્યવહાર શા માટે ન કરી શકે એનું સાસ્ત્રમંત કાંઈ કારણ બનાવશે?

જૈનમાં શાંતિબેદ દોષ શકે? જૈન યાવ તે સર્વને પ્રશુભંદિર ખુશ્લાં હોય તો મંદજનમણ કેમ ખુશ્લાં ન હોય?

અન્ય કોમનું એક સૂત્ર છે ‘ધર્મથી શદિ બજવાન છે.’ ધર્મદેહી શદિયલી આ સૂત્ર તમારે માન્ય છે? તમે અધાર્મિક શદિ અને ધર્મ સિદ્ધાંત વચ્ચે વિરોધ હોય તો કોને માન આપો? ખૂબ વિચારીને જવાબ આપશો. ગૂંચરણમાં પાડી નાંખે એવો આ સવાલ છે. ખાસ વિચાર કરજો, બન્ને જવાબમાં તમે જોખમમાં છો તે ખૂબ વિચારજો અને જવાબ આપતી વખતે તમે જૈન છો એ વાત જરા પણ વીસરના નહિ.

આ આખા ઇતિહાસને ખૂબ લંબાવી શકાય તેમ છે, નવયુગ પાસે પુરાણપ્રિય મિત્રોને અનેક રીતે શરમમાં નાખે તેવા પાર વગરના પ્રશ્નો છે. આપણે અહીં અટકી જઈએ. નાની નાની કોમોએ ધર્મને નામે વેપાર કર્યો છે, પ્રતિસ્પર્ધાપણના તત્વને ખૂબ અવકાશ આપ્યો છે અને જૈનસમૃદ્ધિ શરીરને પ્રત્યેક યુગે આધાત પહોંચ્યો છે. એ કરજુકયા બંધ કરીએ.

નવયુગ એક સપાટે આ સર્વ પ્રત્યચ્છે તોડી નાખશે.

કોઈ પણ જૈન તે પોતાનો બંધુ અને વ્યવહાર કરવા યોગ્ય, એ વીરા હયાના બેદો, નાની નાની ન્યાતોના બેદો તો પ્રથમ અપાટે કાપી નાખશે અને પ્રાંત પ્રાંતના બેદોને પી જશે. એના વિરૂદ્ધ ઉઠવાટ તો ક્યારનો શરૂ થઈ ગયો છે.

પ્રથમ વાણિયા-વણિક સર્વ કન્યાવ્યવહાર કરી શકે તે દેરદાર નવયુગ તરત કરશે. એક બે વર્ષમાં ત્યાર પછી કાર્ધ પણ જૈન સાથે કન્યાવ્યવહાર કરશે. એ સાતિમાં માનશે જ નહિ. આવો નવો યુગ સાતિસંસ્થાને ફેંકી દેશે. એ વર્તમાન યુગમાં બિલકુલ અર્થ વગરની, પ્રગતિને અડચણ કરનારી અને સમાજશરીરને વલોવનારી માલૂમ પડશે. અવ્યવસ્થાના-ભયત્રાસના સમયમાં એ સંસ્થાનો કદાચ સહજ પણ ઉપયોગ હશે એમ સ્વીકાર્યા વગર દલીલ ખાતર કદાચ માનશે, પણ અત્યારના યુગમાં તો એ નિર્ચયક નુકસાનકારક છે એમ સમજી એને એક સપાટે રદ કરશે.

આ રીતે પ્રાંત પ્રાંતના, સાતિ સાતિના, દશા વીશાના—એ સર્વ તદાવતો ઊડી જશે અને જૈન સંઘભાવના—બંધુત્વ ખીલશે. તે બંધુત્વ પણ જો સમાજવાદને અનુરૂપ થઈ શકશે અને રાષ્ટ્રીય ભાવનાની વિરૂદ્ધ નહિ જાય તો જ એ બંધુભાવ પણ ટકશે. આ પ્રશ્ન જીદો છે તે આગળ ચર્ચવામાં આવશે. મુદ્દાની વાત એ છે કે સાતિભેદો ટકી શકશે નહિ, સાતિના શેઠિયાઓની પટેલાઈ જીડી જશે અને જરા કુંદાડા મારશે, પણ એમનું કાર્ધ વળશે નહિ. આ રીતે જૈનોની સંખ્યા ટૂંકી થવામાં જે મૂળ મુદ્દામસરનો વાધો હતો તે દૂર થઈ જશે. કન્યાવ્યવહારનું ક્ષેત્ર ધણું વધી જશે. આ મુદ્દા પર વ્યાવહારિક સ્થિતિની વિચારણા નવયુગ કેવી રીતે કરશે તે સંબંધી આગળ વિગતવાર વિચારણા કરવાની છે.

સંખ્યા વધારવા વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન

આ ઉપરાંત જૈન સંખ્યાબળ વધારવા માટે વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન થશે. નવયુગ તે કાર્ય કેવી રીતે કરશે તેની આ રૂપરેખા :

સર્વથી પ્રથમ આગમ ગ્રંથોના સ્પષ્ટ, સીધાં અને સરળ ભાષાંતર હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી અને અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં

કરી. એમાં પણ તત્વના અંધો ઉપર ખાસ જાર 'મૂઢી તેને અમર્યાદા આપવામાં આવશે.

એ દરેક આગમ અંથના સાચા ચૂર્ણ નિર્ણયિતને પ્રગટ કરવામાં આવશે અને દીકાઓ ઉપર દેશકાગની કેટલી અમર યર્ષ છે તે નોંધ દારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે. પ્રત્યેક આગમ અંથ કાણે અને ક્યારે બનાવ્યો તેનો ઇતિહાસ રોધવામાં આવશે અને પ્રચલિત માન્યતા કે સંપ્રદાય પર આધાર ન રાખતાં અભ્યંતર પુરાવા ઉપર ખાસ લક્ષ્ય રાખવામાં આવશે અને જે પરિણામો સ્પષ્ટ જણાશે તે સ્વયંશાધનની નજરે નિર્ભયપણે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ન્યાયના અંધો ઉપર વિસ્તારપૂર્વક જાણાંતરો અને ચર્ચાઓ પ્રકટ કરવામાં આવશે. મૂળ અંધો અને તે પર સંસ્કારી નેત્રી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

કોઈ અંથ વાંચવાનો અમુક વર્તનો ઈર્ષા દોષ થકે એ મળતે દૂર કરવામાં આવશે. એ વિચારણા બતાવવાનું મૂળ રોધવામાં આવશે અને તેમાં રાગ અને ચારિત્રની કેવી મૂંઝવણ કરી નાંખવામાં આવી છે તે બતાવવામાં આવશે. જમરાનની વાળી કે ગળુધની મૂંઝવણ જે સાંભળી થકે તે વાંચી પણ થકે એવી માન્યતા થશે અને મૂળ અંધો—આમનો તરફ પ્રીતિ વધે તે માટે ખાસ યત્ન થશે.

એ ઉપરાંત કર્મ, નિમેષ, નવનિષેષ, પ્રમાણ આદિ જુદા જુદા મુદ્દા પર, નવ તત્ત્વ પર, મમજંગી પર ખૂબ વિસ્તારથી તેમજ પ્રાથમિક લેખો, પુસ્તકો, પુસ્તિકાઓ અને ચર્ચાઓ અનેક જાણમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. એકાંત મળતે અનેક દષ્ટિએ બહાર આવવામાં આવશે. એની સુચિબદ્ધતા, એનું દેશકાગને અનુરૂપ

સ્વરૂપ, એની ન્યાય-તર્ક પર આખી રૂઝના, ભાંગણ, લેખ અને અન્ય પ્રસંગો સાધી જનના પાસે રજૂ કરવામાં આવશે.

છેલ્લે જોવા મળેલા ચર્ચાપૂર્વકની નેધિ સાથે જાહેર પા વિસ્તાર રૂપમાં અને સંક્ષેપ રૂપમાં રજૂ કરવામાં આવશે. જે શાસ્ત્ર એ ઉધાડું શાસ્ત્ર છે, સર્વ જનમાદી વિશ્વતોમુખ શાસ્ત્ર અને એનો જે ઉપયોગ કરે તેને અદ્વી અને આગળ લાલ કરતું છે એ વાત સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે.

ખાસ કરીને આખા જૈન શાસનમાં પરસ્પર વિરોધ થાય તે એક સૂત્ર નથી, એમાંથી દ્વિત પણ નીકળે અને અદ્વિત પણ નીકળે એવી એક પણ અચોક્કસ વાત જૈનના મૂળ ગ્રંથોમાં નીકળે તેમ નથી, એ બતાવવામાં આવશે અને પછી જે મતો થયા છે તે ક્રિયાવાદને અંગે કે સાધનધર્મોને અંગે જ થયા છે પણ આત્મા, તેનું અનાદિત્વ, સૃષ્ટિકર્તૃત્વ, ચેતનતા મોક્ષ—મોક્ષ સ્થિતિ આદિ અંતિમ મહા પ્રશ્નોને અંગે જરા પણ મતભેદ થયે નથી કે આખા શાસનમાં એને અંગે અરાજકતા થઈ નથી બતાવશે.

જૈન ધર્મ સંબંધી થયેલી ગેરસમજૂતીઓ અનેક પ્રમાણો દ્વારા કરવામાં આવશે. એનું મૂળ સ્વરૂપ કેવું છે, એનો ઇતિહાસ કેટલો પુરાણ છે અને એનો વેદ સાથે સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે બૌદ્ધને અને એને ક્યાં સામ્ય અને પરસ્પરનો સંબંધ છે સંબંધી અનેક પુરાવા સિદ્ધ હસ્તે રજૂ કરવામાં આવશે.

આક્રમણની ભાષા, ભાંગતોડ કરવાની વિવાદ વૃત્તિ અને તુચ્છગાળીપ્રદાન જેવો અથવા અર્ધદગ્ધ શબ્દપ્રયોગ રદ કરવા આવશે અને રચનાત્મક પદ્ધતિઓ, પ્રતિપાદક શૈલીઓ, સમજાવટરીતે સત્યશોધનને માર્ગે અને હોય તેટલું જ બતાવવાની રીતે લેખન અને ભાષણ દ્વારા ધર્મપ્રસાર કરવામાં આવશે.

ન્યાયનીતિના સિદ્ધિ, ગૃહસ્થ ધર્મો, સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપ, વન નિયમની આવરવકતા, શિસ્તની જરૂરિયાત, ગુણસ્થાન કમારોદ, દષ્ટિ અને યોગનાં અંગો ને વિસ્તારથી લેખન-લાખણ દ્વારા લોકો સમજી શકે તેવી રીતે લખવા દલીલો સાથે રજૂ કરવામાં આવશે.

ધર્મ પરિવ્રજો, કેન્દ્રસ્થો આદિ અનેક જાહેર પ્રસંગોમાં જન દર્શનનું આંતરિક સ્વરૂપ રજૂ કરી એ દર્શન ન્યાય (સોશલ) ની કોસોદિમાંથી પસાર થઈ શકે તેવું અને વર્તમાન જરૂરિયાતને મર્વ પ્રકારે પડોચી વળે તેવું અને છતાં વ્યવહાર અને ત્યાગી એકી સાથે રહી શકે તેવું છે—તે ખૂબ સુંદર રીતે રજૂ કરવામાં આવશે.

એ ઉપરાંત રાસાદિના વાચનથી, રચનાત્મક ચર્ચાઓથી, જનજનનાં દૃષ્ટિઓથી અને આદર્શ સાધુજીવનના મહાત્માઓથી એ દર્શન મર્વ રચિકર થાય તેવા અનેક માર્ગો લેવામાં આવશે અને ક્રિયામાર્ગને બદલે તત્ત્વરચિને મુખ્યતા આપીને, ધામધુમ અને ધમાધમને બદલે શાંત આદર્શત્યાગના લાખલાઓથી અને વીતરાજનો આદર્શ સર્વસંમત જ હોઈ શકે એના નિષ્પત્તિપાત આલેખનથી સંખ્યાબળ અનેક દિશાએ વધારી મૂકવામાં આવશે.

આ કાર્ય કરવામાં મધ્યમ કક્ષાના સેવાલાવીઓ સારું કામ કરશે, સાધુવર્ગ દુનિયાદારીમાં નહિ પડતાં આદર્શત્યાગ રજૂ કરશે અને આદર્શધર્મમાર્ગ એવી અનેક દિશાએ રજૂ કરશે.

આવા અનેક દિશાના પ્રયોગોથી સંખ્યાબળ વધશે. ખાસ પ્રયોગ તો સમાજવાદ, વિશ્વવાદ અને મેત્રીને જનતા મુદાને અનુકૂળ બતાવવાનો કરવામાં આવશે. રચિયા જેવી ધર્મપરાક્રમ્ય રચિતિ આપણે ત્યાં ચક્ર જ નથી અને આપણે એ દુનિયાને કોઈ મોટો ખરો અને સ્થાયી લાભ કરી આપી શકીએ તેમ હોય તો તે

ધર્મ જ છે એમ બતાવી મનુષ્યની સર્વ ભાવના ધર્મમય થઈ જાય એ બતાવવામાં આવશે. દુનિયાની અત્યારે જે ગૂંચવણભરી હાલત થઈ પડી છે તેનો નિકાલ જૈનના આદર્શો કરી આપશે. એના અહિંસાના સૂત્રથી જગતની લડાઈઓ જશે, એના બ્રહ્મચર્યના આદર્શથી સંતતિનિયમન થશે, એના સાદાર્ષના આદર્શથી અર્થ-શાસ્ત્રની મૂંઝવણ દૂર થશે, એના કર્મના આદર્શ સિદ્ધાન્તથી આપઘાતના પ્રસંગો દૂર થશે, એનાં પાંચ અણુત્રતોથી ચોરી, લૂંટ, ખૂન, છેતરપીંડી, વિશ્વાસઘાત, બળાત્કાર આદિ મહાન ગુનાઓ દૂર થશે અને સમાજને સુવ્યવસ્થિત, સુઘટ્ટ અને પરસ્પર પ્રેમમય કરવાનું માન જૈનદર્શન ખાટી જશે. આ પ્રત્યેક મુદ્દાથી જગત પર શી અસર થશે તે પર અત્ર વિવેચન સ્થળસંકેતથી થઈ શકે તેમ નથી પણ ટૂંકામાં એક મહાન વ્યક્તિ નીકળશે અને તે દુનિયાને એ આદર્શો બતાવી શાંતિ, પ્રેમ અને ઉચ્ચ જીવનની આવીઓ બતાવશે. કંટાળેલી, ત્રાસ પામેલી, મુંઝાઈ ગયેલી દુનિયા એ આદર્શો ઝીલશે. આનું કાર્ય અત્યારે એક વ્યક્તિ કરી રહી છે તેના કાર્યને નવયુગ વધારશે, વિસ્તારશે અને એને ઉચ્ચતર કક્ષા પર મૂકશે.

પરિણામે નામધારી જૈન સંખ્યા વધે કે ન વધે તે વાત બાલુ ઉપર રાખતાં જૈન વાતાવરણ વિશ્વમાં પ્રસરશે અને એ જીવન જીવવાની ભાવના સર્વને નહિ તો દુનિયાના મોટા ભાગને થશે. છેલ્લા દશ વર્ષમાં જૈન ભાવના કેટલી વધી છે તેથી અહિંસા, ત્યાગ, સાદાર્ષ અને સેવાભાવ કેટલા વધ્યા છે તે બતાવી નવયુગ એ અધૂરા રહેલા કાર્યને અનેક દિશાઓથી બદલાવશે અને ક્ષી વીર પરમાત્માનો ઝુંડો જગતભરમાં ફરકશે.

પ્રકરણ ૧૫ મું

નવયુગમાં સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા

નવયુગમાં ધર્મક્ષેત્રને અંગે સાધુસાધ્વી અને આવકઆવિકાની શી રીતિ રહેશે તેનું સંક્ષિપ્ત નિવેદન નવયુગ નીચે પ્રમાણે રજૂ કરે છે :

સાધુ : બે પ્રકાર

નવયુગનો સાધુ : એના બે પ્રકાર રહેશે : એક આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરવા પાછળ લાગેલા યોગી જેવા. તેનું નામ આત્મ-પરિણતિમત્ અને તેનો પરિચય જંગમ સાથે વિશેષ. તે આહાર માટે વસ્તીમાં આવશે, પણ જનતા સાથે તે બહુ અસ્પર્શ સંબંધ રાખશે. એની આસપાસ શાંતિનું વાતાવરણ જામશે અને તે બહુધા મૌન રહેશે. પ્રસંગે ઉપદેશ આપશે તો આત્મજ્ઞાન મેળવી. એને અંતરાત્મા સાથે વધારે સંબંધ રહેશે. એ યોગનો પુનરુદ્ધાર કરશે, પોતાના તપ અને ત્યાગના દર્શાવથી જગતને પવિત્ર કરશે અને આશ્ચર્યચકિત કરશે. એને ધૂન ખાતની, જપની. અંતર-લયની લાગશે અને દુનિયાની નજરે તે અવધૂત જણાશે. આવા પ્રકારના સાધુ વિરલ થશે, પણ થશે ખરા. થશે લારે જનતાને

છાપ પાડી જશે. એ જગતની પરવા ન કરનારા, આત્મારામમાં રમનારા અને સાધ્યને અનુલક્ષીને પોતાને કાવે તેવો કાર્યક્રમ કરનારા થશે. એ ક્રિયાઅનુષ્ઠાન પણ અમુક વખતે મનમાં આવે તેમ કરશે. એનું ચારિત્ર-વર્તન અતિ વિશિષ્ટ અને એને જોતાં નવી પરિસ્થિતિના ઉમળકા આવે એવી એની નિઃસ્પૃહતા થશે. આ વર્ગ આનંદધન જેવા યોગીને મળતો આવશે.

સાધુઓનો બીજો વર્ગ તત્ત્વજ્ઞાની થશે. એ પરિપૂર્ણ વૈરાગ્યવાન, જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય ખતાવનાર, સંસારથી પરાક્રમુખ, તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસી, વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાતા અને જનતા પર છાપ પાડનાર થશે. એનો અભ્યાસ શાસ્ત્રના ગ્રંથો ઉપરાંત વિજ્ઞાન ઇતિહાસ અને બીજા અનેક વિષયોમાં હશે. તે બહુશ્રુત થશે, ગીતાચં હોઈ ધુરા વહન કરવા સમર્થ થશે. એને રચનાત્મક રીતે સમાજને ચલાવતાં આવડશે. એ સામાજિક કાર્યમાં સજાહ આપવાનું કામ કરશે, શાસનને અંગે સાધુને અધ્યયન કરાવશે અને અનેક શોધખોળ પ્રેરશે, કરશે અને ઉપદેશ રૂપે વ્યાખ્યાનો લાપણો બહારમાં આપશે. એનો આદર્શ અતિ વિશાળ રહેશે. એ જૈન દર્શનનું વિશાળ સ્વરૂપ સમજશે, અને સમજશે તેનું જનતાને ખતાવશે. એ તદ્દન નિરીહ નિરાલિભાની અને મનોવિકાર પર વિજ્ય કરવા નત્પર, ગિતોંદ્રિય અને તપ ત્યાગના આદર્શ થશે. શ્રી વીરપરમાત્માના મંદેશા જગતભરમાં પહોંચાડવાનું પોતાનું કર્તવ્ય તે સમજશે અને સનાતન શુદ્ધ જૈનત્વના આશયો શોધી કાઢી અધિકાર પ્રમાણે સર્વને યોજશે. એ સેવાભાવી થશે અને સેવાભાવ અનેક પ્રકારે આચરવાનો જૈન આદર્શ તે વ્યક્ત કરી ખતાવશે. એ કંચનકામિનીના સર્વથા બરાબર ત્યાગી બનશે. એ ગૃહસ્થને આધીન કદી નહિ થાય. એને પોતાનું વર્તુળ જમાવવાની ભાવના નહિ થાય. એનામાં ખટપટ દંભ કે વિજ્ઞાસનું

૧૫ નહિ હોય. કિયાજાનનો સહયોગ કરશે અને માત્ર કિયાશય
 ૧૬ નહિ જાય. અદિમાનો આદર્શ જન્મતને સમગ્રવી વૈરવિરોધ
 ૧૭ અને તેમ અહીં કરાવશે અને સાસનના કંકા કિમંતમાં
 ૧૮ મણવશે. એનામાં સદિબ્ધિભાવ ખૂબ થશે. એ પ્રત્યેક દર્શનના
 ૧૯ દિગ્દિગ્ધિ સમજશે સમજાવશે અને અંત સત્યને તેટલા પૂરતું માન
 ૨૦ માપશે. એની ભાષામાં કસીદતા નહિ આવે, એ અન્ય દર્શન
 ૨૧ પર આક્રમણ નહિ કરે, પણ વસ્તુસ્થિતિનું 'યથાર્થ' જ્ઞાન આપશે.
 ૨૨ એ જ્ઞાન મેળવવા માટે હમેશાં જિજ્ઞાસુ રહેશે અને મત્ત જ્યાં હશે
 ૨૩ યાંથી શોધી તેનો સ્વીકાર કરશે. સમાજને સાચે રસ્તે મૂકવાની
 ૨૪ મેતાની ફરજ સમજશે અને તે માટે અનેક પ્રકારનાં સુપ્રયોગો
 ૨૫ કરશે, પણ તેમ કરવામાં તે જરા પણ અસભ્ય નહિ થાય. જેનના
 ૨૬ આદર્શત્વામતો દાખરો એ રજૂ કરશે અને આત્મસાધન કરતાં
 ૨૭ તેના એક વિભાગ તરીકે પરને તારવાનો રસ્તો પાડવાનો અને
 ૨૮ સંસારથી હોવા આવવાનો માર્ગ બતાવશે.

સાધવી

સાધવીનું સ્વરૂપ નવયુગમાં તદ્દન અભિનવ ધર્મ જશે. એ
 ૧ નવો સંસાર નહિ મારે. એ આરિકાઓની 'ખટપટનું' કેન્દ્ર નહિ
 ૨ બને. એ આરિકાવર્જને સેવાકાર્યમાં, અભ્યાસકાર્યમાં અને ઉદ્યોગ-
 ૩ કાર્યમાં જોડવા ખાસ પ્રયાસ કરશે. એનો આદર્શ આદર્શ અને
 ૪ મુદરીનો રહેશે. અભ્યાસ વગરનું જીવન સાધવીનું શોભે જ નહિ
 ૫ નેમ તે માનશે. માયાજાતા નમ્રતા આદિ હૃદયના ગુણો તેનામાં
 ૬ ખૂબ ખીસશે અને તે જન્મતમાં ખીસાવશે, પ્રમરાવશે અને જન્મતની
 ૭ ક્ષતિનીનું સ્થાન લેશે. એ પોતે નિરર્થક વાનો કરશે નહિ અને
 ૮ ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગ કુચલી થા માટે કરે છે તેનું કારણ શોધી
 ૯ કાઢી તેનો ઉપચાર કરશે. નવયુગની સ્ત્રીઓને કુરસદ વધારે રહે

છે, તેમને સમય વધારે મળે છે, પણ શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનું કાર્ધ સાધન નથી—એ સર્વ સમજી એ સ્ત્રીવર્ગને સુધારવા ભારે મજબૂત પ્રયોગો કરશે. આદર્શ માતા ગૃહિણી કેમ થવાય, ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે કેમ સાધી શકાય એની નવી ચાવીઓ તે શોધી કાઢશે અને સમાજને શીખવશે. ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગમાં તેમનું કામ વધારે રહેશે. જ્ઞાનનું સરસ્વતી સમ વર્ચસ્વ ધારણ કરતી એ સુશીલ આર્યા સતીજી સંસારને ધર્મસન્મુખ બનાવતી નવપદ્ધવિત કરશે. એ પોતે જાહેરમાં ભાષણો આપશે, લેખો લખશે અને એનાં વ્યાખ્યાન પુરુષો પણ વગર વિકારે સાંભળી હૃદયવાન બનશે. સ્ત્રીઓ સંસ્કૃત ન બોલી શકે એ વાત તે સમજી નહિ શકે અને મોક્ષનો પોતાનો હક્ક બરાબર સ્થાપન કરશે. ગમે તે સાધ્વી નહિ થઈ શકે. જેને સાચો વૈરાગ્ય થયો હોય, જરૂરી જ્ઞાન હોય અને નિર્ણિત કસોટિમાં ઉમેદવારી કરી પસાર થયેલ હશે તે જ આ ગૌરવવાળું જવાબદારીથી ભરપૂર પદ પ્રાપ્ત કરી શકશે અને જે તેને પ્રાપ્ત કરશે તે પોતાના ત્યાગ ચારિત્ર અને તપથી દીપાવશે. એ પોતાના અસ્ખલિત પ્રયાસ આવડત અને ઉદ્યોગથી સાધ્વીપદ સાધુ જેટલું જ માન્ય અને પૂજ્ય છે એવું બતાવી આપશે અને એની નિઃસ્પૃહ સેવાથી જનતા એને વગર માગ્યે સમાજનું ઉચ્ચ સ્થાન આપશે. એ કાર્ધ પણ પ્રકારે સમાજ પર બેજાન રૂપ છે એવી સ્થિતિ પોતાના કાર્ય અને ત્યાગ દ્વારા રહેવા દેશે નહિ.

સાધુસાધ્વીમાં આવનાર ગમે તે જ્ઞાતિમાં જન્મેલ હોય તેની સાથે આહાર થઈ શકે એ તો સાદી વાત છે. એ બાબતમાં નવયુગમાં તકાવત કરવાનો કે આંતરો રાખવાનો કાર્ધને ખ્યાલ પણ નહિ આવે.

આવક

ભગવાનનું સમ્યક્દર્શન જે સ્વીકારે તે જૈન. એમાં કોઈ પ્રકારનો બેદ નહિ રહે. દેવ ગુરુ ધર્મ-જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને જે માને, વીતગત બાવનો આદર્શ રાખે અને ગુણપ્રાપ્તિની રિયતિમાં જે પોતાને મૂકે તે સર્વ શ્રાદ્ધ-તે સર્વ જૈન-તે સર્વ સ્વપર્મો બંધુ અને એક જાગતમાં બંધુ તે સર્વ જાગતમાં બંધુ. બ્યવહારમાં મદદ, પંક્તિભોજન, દીકરીદીકરાનાં લગ્ન અને આપત્તિ વખતે બાલુમાં અવરિયતિ એ સર્વ બંધુભાવને અંગે ઉત્તરોત્તર આશુ બાવશે. ત્યાં પ્રાંતના કે વીશાદ્યાના બેદનો સચલ જ નહિ રહે, પણ ગમે તે જાતિમાં જન્મ્યા હોય પણ જૈન સાચા થયા એટલે એ બંધુભાવે વળશે. એ ઉપરાંત જૈનનો આદર્શ સંપત્તિગતે મજબૂત કરવા તરફ જશે. એ જમ્મના ને હીરકાના બેદોને ભાંગી નાખશે. કિયાને અંગે ચોખ્ખ લાગે તેમ કરવાની સર્વને છૂટ આપવામાં આવશે. મેધબળમાં સમભ જૈનો એક સાથે થઈ જશે અને પોતાના બ્યવહારિક અને ધાર્મિક પ્રયત્નો બંધુભાવે એક બ્યામુખીક પરથી ચર્ચશે અને તેનો અમલ એક સમાજ તરીકે અન્ય સમાજ સાથે વિરોધ ન આવે અને રાષ્ટ્રહિનનો બચાક ન થાય તે રીતે સાધશે.

બાળી વિકાસક્રમમાં તે બાલવર્ષમાં તરતમત થણી રહેશે. કેટલક મંસાર તરફ રાજરાજા વિવશમાં મોજ માણનારા અને કમ્પ્રોમીમાં મ્મ સેનારા પણ નીકળશે અને કેટલક મંસારમાં રહી નીતિને માર્ગે જન એકતું કરી 'મુદ્ધમ' દબ્બની બ્યાખ્યામાં આવના સર્વ ગુણેનુ આંકવષતે અંશે પાલન કરનારા નીકળશે. અનેક બંદો દેવમાધર્મને એકાગ્રી દાન દારા બદાવના થશે. મ.મં.નુ.મ.ગિના ગુણે જનવના અમતે તેમનાં દષ્ટિબિંદુએ જનનાં ઉંચે તે બંદો સમજ દેવા તે ઉપરાંત દેવતાગી પણ અનેક

નીકળશે. એ ક્રિયા અનુષ્ઠાનમાં પરિપૂર્ણતા માનશે નહિ, પણ જ્ઞાનમાર્ગે મુક્તિ સાધવા સપ્રયત્નશાળી થશે અને તેને અંગે જરૂરી અનુષ્ઠાનો જરૂર કરશે. એ ક્રિયા કરતાં જ્ઞાનનો અને સમજનો ક્રિયા કરવાનો આગ્રહ રાખશે અને વીર પરમાત્માના આદર્શ શ્રાવક થવાના અભિલાષો કરશે.

એ ધર્મપ્રભાવક થશે. જૈનધર્મનો વિશ્વધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરાવવા માટે તે યોગ્ય પગલાં ભરશે, સાહિત્યરસ તેના જીવનનો ભાગ બનશે અને શોધખોળના કાર્યને અને અસલ શુદ્ધ જૈનત્વનો ફરી ઉદ્ધાર કરવા તે ખૂબ યત્નો કરશે. એની ભાવના વિશેષ ઉન્નત, જગતમાં શાંતિ પ્રસરાવનારી અને સાપેક્ષ થશે. એનો આદર્શ જગતમાં મૈત્રી, પ્રમોદ, કૃષ્ણા અને માધ્યસ્થના વિચારો ફેલાવવાનો અને તે પોતાના દર્ષાતથી સફળ કરવાનો રહેશે અને એનામાં ક્રોધીવાદ નામ પણ નહિ રહે, સહિષ્ણુતા અસાધારણ આવશે અને સત્યની શોધ ચારે બાજુથી કરશે. એમાંના કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ ગૃહસ્થજીવન જીવનારા અને ત્યાગીની કોટી સુધી આદર્શ રાખનારા પણ થશે.

એ નવીન રૂપમાં અત્યંત વિશાળતા સાથે અનેક ધર્મસ્થા નવયુગને અનુરૂપ સ્થાપશે અને ભાંડ કેળવણી, તત્ત્વજ્ઞાન, નીતિ, યોગ આદિ અનેક બાબતોને આકર્ષક આકારમાં વિજ્ઞાનને અનુરૂપ બનાવશે. એનો એક મુદ્દો કેળવણી માટે આગ્રહપૂર્વકનો રહેશે. સર્વત્ર કેળવણી વધે, ભવિષ્યનો જૈન અતિ વિશાળ કક્ષાનો થાય અને ધર્મને આભૂષણ રૂપ બને, વ્યવહારમાં જૈન નામને દીપાવે, ગૃહસ્થ તરીકે આદર્શમય થાય અને ગૂંચવણવાળા પરસ્પર વિઘાતક પ્રસંગો વખતે બરાબર આરપાર નીકળી જાય તેવાને ઉત્પન્ન કરવાના કાર્ય પાછળ તે પોતાનાં ધન, આવડત અને શક્તિનો વ્યય કરશે.

એ જોનારજાણતને જોઈ દુઝાડે. એને કારણે કે પ્રાપ્તિનોએ એ મંજૂરમાં બારે અવધાઈ કરી છે. પદને નામે દુકાનદારી થઈ છે અથવા બચાવ થયા છે, અદિત્યમાં જમો પદમાં નાખેના ગધારો થયો છે અને આવશે પોતાની જાણને અંગે નિરપેક્ષ બન્યા છે અને સાધુવત્ સંજ્ઞા જિનજ્ઞાનદાર મતી મયો છે. એ સર્વે બાબતને વ્યવસ્થિત આકારમાં મૂકતાં એ યુગધર્મને ખામ દશમાં લેશે. કેઈ જ્ઞાતના આક્રમણ રમર એ જોન મર્મનો વિચાર એવી રીતેનથી વધારી મૂકશે કે મંજૂરમાં થદામાં, વર્તનમાં, વિગારમાં જોનમય જમન થઈ જાય અને છતાં આખી પદતિ જગ પળ આસેપક ન થાય. એ સર્વને પ્રારે એ પૂર્વના આવડતથી ચાલકીથી અને રીધે દંદિથી રામ લેશે એકંદરે જોન એટલે ખરો છતનાર છે એમ તે બનાવશે. એ જ્ઞાનમિત્ર બેઠાજના સર્વ ક્ષેત્રમાં આનંદથી ધૂમશે અને એવી પામે પૂર્વ-પુરુષોનો અમલ વાગેના હશે તેનો પૂરો ભાવ હૃદય, તેને બરોબર અનુરૂપ નહીં અને તેને સર્વ બાબતમાં નવયુગનો આકાર આપી એ મર્વ ક્ષેત્રમાં ધૂમતો જશે અને જય પ્રાપ્ત કરતો જશે.

એને જુગાગ આદિ કેાષ કેાઈ વપ્તમાં રમાયજુશાસ્ત્રમાં પ્રાર્થાશાસ્ત્રમાં વર્તમાન જ્ઞાન સાથે મંધદનના પ્રસંગે પણ આવશે. તે વખતે એ જ્યાં પોતાની નજર નહિ પડેએ ત્યાં બળે સ્વરૂપે રજૂ કરશે, પણ પોતાની અમુક બાબતમાં અસકિત સ્વીકારતાં એને જરા પણ સંકેત નહિ લાગે. એ કદી વિચારને તુચ્છકારશે નહિ અને જ્યાં વિરોધ પ્રાપ્ત થશે ત્યાં બળે પદને સરખો ન્યાય આપશે. એતુ ખડુ સામ્રાજ્ય તો તત્ત્વમાર્ગમાં આવશે ત્યાં આત્મા અને અશ્વના અંતિમ પ્રશ્નો, પરમાત્માના મિદ્ધાતિ, પરિણામીપણાનો અર્થ, આકાશપ્રદેશનો ભાવ, લેસ્યા અને અધ્યવસાય, મનોવર્ગણાનું સક્ષમ સ્વરૂપ, આત્મા અને મનનો

સંબંધ, કર્મના અનેક પ્રકારો આદિ એ એવા સુંદર આકારમાં રજૂ કરશે અને નયનિહોય સમમંગીને એ એની સુંદર રીતે નૂતન યુગને ખતાવશે કે ધડીબદ્ધ દુનિયા ચક્રિય ધર્મ જશે અને ત્યાં એની ઉચ્ચ કેળવણીનો ખરો ઉપયોગ કરી ખતાવી નવયુગની પદ્ધતિના આવકાર-દાયક માર્ગોનો એ સાદાત્મક કરાવશે.

જૈન ધર્મના સર્વ પ્રદેશો અનેક રીતે ખેડાશે, ખેડવામાં શ્રાદ્ધો મદદ કરશે અને જનન કરશે, અન્ય પાસે કરાવશે અને જનતાને અનેક નવાં લક્ષ્યાંગેદુઓ વિચાર માટે આપશે.

એનો આદર્શ ધનપ્રાપ્તિને બદલે સેવાનો રહેશે. એ જનતાને પોતાની શક્તિનો લાભ આપવામાં જીવનસાક્ષ્ય માનશે અને એનો જીવનક્રમ સાદો, સરળ નિર્દોષ અને જનાં નવયુગને અનુકૂળ બનશે.

એ રાજદ્વારી, નૈતિક, વ્યાપારી આદિ અનેક જામતોમાં કેવી રીતે કામ લેશે તે આ પુસ્તકમાં અન્યત્ર આવ્યું છે અથવા આવવાનું છે. દૂકામાં જૈનતા ડંકા વાગશે અને તે નવયુગ વગાડશે અને જતાં તે એકદેશીય નહિ થાય, દીકાપાત્ર નહિ થાય, અવ્યવસ્થિત નહિ થાય, કંટાળો આપનાર નહિ થાય.

શ્રાવિકા

અને શ્રાવિકાઓ નવયુગમાં ભારે પ્રગતિ ખતાવશે. એ ધરમાં જ નહિ રહે. એ જાહેરમાં લાગ લેશે, સેવાક્ષેત્રને પોતાનું બનાવશે અને ખાસ કરીને નત્રતાના સદ્ગુણોનું કેંદ્ર બનશે. અનેક ધરગથ્યુ દવાઓને અંગે, અકસ્માત વખતે, સેવાને અંગે, માંદાની માવજતને અંગે, પ્રસુતિ કર્મની અધિષ્ટાત્રી તરીકે અને એવા એવા સેવાના અનેક માર્ગોમાં એ અનુકૂળતા પ્રમાણે લાગ લેશે. એક ટકો સ્ત્રીઓ પણ લણ્યા વગરની નહિ રહે અને કેળવણીના પ્રસાર સાથે

જવાબદારીનો ખ્યાલ અનિવાર્ય હોઈ એ પોતાનું સ્થાન બરાબર ઈર્ષ્ય સેશે.

નવયુગની સ્ત્રીઓ મોટી સંસ્થાઓ પોતે ચલાવશે. પુરુષની સાથે છૂટથી બળવા છતાં વર્તનની બાબતમાં શિથિલતા એકંદરે નહિ બતાવે અને જાહેર સેવા કરવા છતાં હિતમ ગૃહિણી વત્સલતાભરેલી માતા અને પ્રેમી પત્ની બની શકશે.

વિધવાઓનો પ્રશ્ન નવયુગ કેવી રીતે પતવશે એ બાબત એના સ્થાને આવશે. પણ અત્ર જે વિધવાવસ્થા હોંશથી સ્વીકારશે તે સેવાકાર્ય વિશેષ કરશે એ બતાવવું પ્રાસંગિક છે. વિધવા એટલે જેમ ધરને ખોળ રૂપ ન લાગે તેવી આદર્શ બ્રહ્મચારી સ્ત્રીરૂપ બનશે, તેમ તે વિધવાનું સ્થાન એટલું જોડું કરશે કે જે વિધવા આજે અપશુકનભરેલી મનાવે છે અને જેનો આજે સાસરામાં કે પિયરમાં આસરો નથી તે દયાની દેવી, શુભ શુકનવાળી અને સર્વજ્ઞ માન પામનાર આદર્શ સ્ત્રી થશે. વિધવાઓ તરફનો આજો ભાવ જ ફરી જશે, જ્ઞાતાની તેમના પ્રત્યેની આખી વસબમાં ભારે દેરફાર થઈ જશે અને વિધવાના ત્યાગની કિમત થશે. એની બ્યવહાર આવડનથી, કુલીન લગ્નન મર્યાદાથી અને અપરિમિત સેવાભાવથી એ દિલની આર્થમૈયાઓ જનકુલમાં દેવીસ્થાન સેશે અને એના તરફ જમત અનન્ય પૂજ્યશુદ્ધિ થશે.

સંસ્થાઓ ચલાવવામાં હલ્લના ગુણો જે લેઈએ તે આ સ્ત્રીવર્ગ પૂરા પાડશે અને સંસ્થાઓ સ્ત્રી અને પુરુષના સહયોગ અને સહકારથી ચાલશે જ્યારે કેટલીક આદર્શ સંસ્થાઓ માત્ર સ્ત્રીઓ જ ચલાવશે.

નકામી ખટપટ, કળિયા, કંકામ, કપડાંની સ્પર્શ, કુચલી અને કંગેસ રહેશે નહિ. સ્ત્રીઓની શક્તિને માર્ગ મગતાં અત્યારે

જે વખતનો દુરભાગ કાર્ગને અગામે શાગ છે તે બંધ થઈ જશે અને સેવાનો આદર્શ જનમતાં અનેક નવીન કાર્યદિશાઓ સ્ત્રીઓ માટે ખુલ્લી થઈ જશે. ધરત્રંસાર બગતા અંગારા અને ક્લેશનાં ધામેને બદલે યાકેલના આશ્રયો અને ગૃહસ્થજીવનનાં કેંદ્રો બનશે અને એકંદરે સંસારવ્યવહાર ઉચ્ચ કક્ષા પર જતો જશે.

સ્ત્રીઓ વ્રત પચ્ચખ્યાણ અધિક કરશે અને તે સમજીને કરશે. બાણ દેખાવ તરફ એને મન ઓછું જતું જશે. ખાસ કરીને જીવનની સાદાર્થ, ગૃહવ્યવસ્થા, સુધડતા, સ્વચ્છતા આદિ ખૂબ વધશે. એનામાં રાષ્ટ્રીય ભાવના ખૂબ પોષાશે. એ રાષ્ટ્રીય સેવાસત્રોમાં વગર ભયે કામ કરશે, એ જેલ જવામાં પણ ડરશે નહિ અને પોતાના નૈતિક બળથી સંસારને ઉચ્ચ, ધર્મસન્મુખ અને સાપેક્ષ સાધ્યગામી બનાવશે. કપડાં એ દેશી જ વાપરશે અને તેમાં પણ સાદાર્થ ધણી દાખવશે.

નવયુગની જૈન સ્ત્રીઓનો વર્ગ ચૈતન્યવાન, કર્મશીલ અને આદર્શવાહી નીકળશે. એ ગમે તેમ જીવન વહન કરનાર, મરવાને વાંકે જીવનાર નહિ થાય. એનામાં વિચારસ્વાતંત્ર્ય ખૂબ આવશે. એ નકામાં મેંભૂટાણાં ખમશે નહિ અને નકામાં ઝંઘડા વઢવાડ કરશે નહિ. આ આદર્શવાહી સ્ત્રીઓની છાયા ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર ભારે સુંદર પડશે. કેળવાયલી આદર્શવાન માતાના બાળામાં સેવા અને રાષ્ટ્ર, ધર્મ અને આદર્શનાં દૂધ પીનાર નવયુગનાં બાળકો કેવા થાય તે ચીતરવા કરતાં કલ્પવું વધારે સહેલું છે.

હવે કેટલાક મુખ્ય પ્રશ્નો સંબંધી નવયુગની વિચારધારા કેવા પ્રકારની રહેશે તે જોઈ લઈએ.

પ્રકરણ ૧૬ મું

દેવદ્રવ્ય, સાધારણદ્રવ્ય અને સાતે ક્ષેત્રો

દેવદ્રવ્યના પ્રખે વીરુમી સદીના છેલ્લાં વર્ષોમાં એક વખત ભારે ખગબગાટ મચાવ્યો હતો. એ પ્રખના મૂળમાં નવયુગ ઉતરશે. એ દેવદ્રવ્યના મેંઝમાં શોધખોળ કરશે ત્યારે એને નવો જ ઇતિહાસ માલૂમ પડશે. એને મૂળ ઇંચોમાં પ્રાચીન પ્રાસાદિક વાણીમાં કેઈ જગ્યાએ દેવદ્રવ્ય માલૂમ જ નહિ પડે. એ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં ક્યારથી વાપરવો શરૂ થયો એના ઊંડાણમાં ઉતરનાં તે બારમો વર્ષો સુધીનો ઇતિહાસ જોઈ જશે. બી વીર-નિર્ણયાત્ બાર સૈકા સુધી એ શબ્દ પણ એના કોવામાં આવશે નહિ ત્યારે એની પ્રાથમિક સંજ્ઞા મગજૂન બનશે. એને દેવ શબ્દ સાથે દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષ વિરોધી જણાશે. દેવનું દ્રવ્ય તો હોઈ શકે નહિ, કારણ કે ભગવાન પોતે નિષ્પરિમદી અને વીતરાગ હોઈ એની સાથે દ્રવ્ય જોડતું એ તો સંકર દોષ જેવું એ માનવો થતો જશે. સ્વત્વચક્ષુના સમય નજીક એ આવશે ત્યારે એ દેવદ્રવ્ય શબ્દની ઉત્પત્તિ જોશે અને પછી તો એ મેંઝથી અનેક ઉદ્દેશ્ય એને માલૂમ પડશે છતાં સમાજમાં ખગબગાટ ન થાય તે દરિ નગરમાં રાખી તે નીચેનો નસ્ટો શાલી.

પ્રત્યેક મંદિરે પોતાના ખર્ચનો અડગદો કરી તેટલી રકમની વ્યાજની આવક થાય તેવી વિશેષ દેવદ્રવ્ય હોય તેનો ઉપયોગ નિર્ણય મંદિરોદ્ધારમાં એ કરી નાંખશે.

નવીન દ્રવ્યસંગ્રહ દેરાસરની મરામત પૂરતો કરશે અને બાકીની આવક વ્યાજની કે બીજી રીતે થશે તે બીજા વર્ષમાં જરૂરી નિર્ણયોદ્ધારમાં વાપરી નાંખશે.

પ્રત્યેક પ્રાણીને જેમ પરિગ્રહની મર્યાદા હોય છે તેમ મંદિરે પણ મર્યાદા હોવી જોઈએ એમ તે માનનારો થશે.

દેરાસરમાં બાહ્ય લપકા કરતાં સાદાર્થ કેમ પોષાય તે માટે તે વધારે ધ્યાન આપશે. મંદિરો કોડારથાનો, કેલીસ્થાનો કે રતિગૃહો નથી, પણ આત્મધ્યાનના એકતાનના હૃદયગુહાના આશ્વાસનો-આવાસો છે એ લાવનાને એ પ્રત્યક્ષ કરશે એટલે અર્થ વગરની ચિત્રામણ, ત્રિહામણ રંગો અને કળા વગરનાં સ્થાપત્યોને દૂર કરશે અથવા તન્નિમિત્તે દેવદ્રવ્ય વ્યય કરવાનું બંધ કરશે.

જે મંદિરને ખર્ચજોગી વ્યવસ્થા થઈ હોય તેમાં વધારે દ્રવ્ય-સંગ્રહ થાય એના સર્વ માર્ગો એ બંધ કરી દેશે. છતાં સામાન્ય આવક થશે તેનો ઉપર પ્રમાણે વ્યય કરી નાંખશે.

મંદિર પાસે આરખોની ચોકી રાખવી પડે એવી મંદિરની પરિસ્થિતિ નહિ રહેવા દે. પૂર્વકાળમાં દેવમંદિરે અભંગદ્વાર હતો એ કેમ રહી શક્યા હશે એની ગોઠવણ વિચારી તે આદર્શ પહોંચવા વ્યવસ્થા કરશે. જૈન મંદિરો કળા અને સ્થાપત્યના નમૂના થાય અને છતાં સાદાં રહી શકે, અંતરનાદનાં પ્રેરક બની શકે અને ધ્યાન, જ્ઞાન અને એકતાનના પ્રેરક ઉત્તેજક અને ઉદ્ધલવ-સ્થાન થઈ રહે એવી રીતનું વાતાવરણ એની આસપાસ ગોઠવવામાં

આવશે અને મંદિરના મળાગાર અને રંગમંડપ વીતરંગ દયાના પોષક બનાવવા નવયુગ પ્રાપ્તિઃ સુધારા અને ફેરફાર મક્કમપણે કરશે. આ સર્વ યોજના એ પૂર્વકાળના વર્ણનો અને વિચારોને વાંચી તે તદ્દનુસાર ગોઠવશે અને પ્રભુમંદિરને દીવ્ય મુગ્ધ અને શાંત વાતાવરણમય કરવા ઉદ્દેશ કરશે.

તે દેવદ્રવ્યની મીમાંસામાં ઉતરશે ત્યારે એને જણાશે કે દેવમેવામાં આખો વખત રહેનાર પૂજારી સેવકને ધરેલ યોજાનેવેદ્ય વૃત્તિના બદલામાં લેવાનો રિવાજ હતો. જે વગર બદલે સેવા કરે તેની ક્ષમા ઉચ્ચ મણી પશુ જે તેમ ન કરી શકે તે પોતાની સાપકાત પ્રમાણે બદલો લે તે દેવદ્રવ્ય ખાનાર મણાય એ વાત તે નહિ સ્વીકારે. મતલબ સેવાનો બદલો લેવામાં તેને વાધો નહિ લાગે. એ એમ માનશે કે જે દેવસેવાના બદલામાં એ ચડાવે લેવાનો ન હોય તો ચડાવાનો કોઈ અર્થ જ નથી. નિરર્થક મૂડી એકઠી કરવી અને કોઈ જાતની જાવક ન રાખવી એ આર્થિક બાબત જ ન બજાવ, એ યોજના સુરીહિત હોઈ શકે નહિ અને એ ધારણે સમાજબંધારણ થઈ શકે નહિ. વચ્ચેના વખતમાં દેવદ્રવ્યની બ્યાખ્યા મુદ્દો સમજના વગર થઈ છે તેમ તે માનશે અને તેને મૂળ આશય પર લઈ આવવામાં તે જૈન તરીકેની પોતાની ફરજ માનશે. આ પગલું લેવા પહેલાં એ સત્યશોધક દૃષ્ટિએ શોધન કરશે અને અસલ સ્થિતિ તે લઈ આવશે. મંદિરનો આશય અને ચડાવાનો ઉદ્દેશ વિચારતાં તેને નિર્ધાર્ય ઉપર આવવા મોઝ પૂગતું સાહિત્ય મૂળ મધોમાં મળી આવશે અને કોઈ પ્રકારના પૂર્વબદ્ધ વિચાર વગર આદર્શ જૈન મંદિર કેવાં હોય તેનો નિર્ધાર્ય કરતાં એ દેવદ્રવ્યના પ્રશ્ને ભારે મંતોવકારક રીતે છણી નાખશે. એમ કરવામાં અત્યાર સુધી જેને દેવદ્રવ્ય માનવામાં આવ્યું છે તેને એ અડશે નહિ, તેને ઉપયોગ એ મારવાડ, મેવાડ આદિ અનેક સ્થળોમાં આવેલા અલ્પ

વારસાને જળવવામાં કરશે અને નૂતન પ્રણાલિકા તદ્દન નવીન ધોરણસર પ્રાચીન પદ્ધતિ અનુસાર કરશે. એનો મુદ્દો મંદિરની મંદિરતા જળવવામાં, એને અલંગદ્વાર કરવામાં અને એને તમ થયેલ દુનિયાનાં આશ્રયસ્થાન કરવાનો રહેશે. આ સર્વ બાબતમાં મૂળ સાહિત્ય એને ખૂબ મદદ કરશે.

જિનપ્રતિમા

આ બીજું અગત્યનું ક્ષેત્ર છે. એનું સાત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ સ્થાન છે અને હોતું જ જોઈએ. મંદિર માટે મૂર્તિ નથી, પણ મૂર્તિ માટે મંદિર છે એમ તો ન કહી શકાય, પણ હોતું જોઈએ એમ સામાન્ય બુદ્ધિથી લાગે છે. એમ નથી રહી શક્યું એ વચ્ચેના કાળની દુર્દશા, સંપ્રદાય જ્ઞાનનો નાશ, બાહ્ય આદર્શોમાં તક્ષીનતા અને અસલ ઉદ્દેશ સમજવાની અશક્તિને લઈને બન્યું છે એમ નવો યુગ માનશે.

નવયુગને એમ થશે કે પ્રશમરસનિમગ્ન દશા, પ્રસન્ન દષ્ટિ-યુગમનો આદર્શ, કામિનીમંગલશૂન્ય જાળો — આવી વીતરાગ ભાવનાને પાપવાને બદલે એના ઉપર વાધા, એને જાકીટ, એને ધડિયાળ, એને માથે હીરાજ્વલિત મુગટ, એની ઉપર સોનાચાંદીનાં જોખાં (આંગી) થવા લાગ્યાં એ તે જૈનનો પાત ફટલો ચર્મ ગયો? વીતરાગ દશર્થી માંડીને આત્મા તે સરાગી પણ લાગ્યે જ વાપરે એવાં વસ્ત્રો, એવાં આભૂષણો! આ તે કઈ વાત? અને પદ વિવેક ન રહેતાં પગ ચૂક્યા એટલે ઉતરતા જ ગયા. ઉપાઃ એક દીવો ન કરનાર આવક મંદિરમાં લગ્નરો દીવા કરે વીતરાગદશાની ભાવના રહી કેમ શકે? પુષ્પના થર કરતાં, વીંધતાં, એને ધુંદતાં મૂળ મુદ્દા જ હારી જાય છે એવો

પણ ન દેખો! અને શરૂની વખતે નવ દસ વાગ્યા સુધી ધમાધ
 વનરેમાં એકંદરે પેપ્પણના બોગી દેવોનું અથવા તેમની કહેવાની
 પૂજનનું જેન દ્રવ્યભાવપૂજનો આરણ્ય કે આદર્શ સમજ્યા વગર અંન
 અનુકરણ થયું છે અને એક બે પેઢી મયા પછી એ અસત્ય ધર્મ
 હતા એવી અંપરંપરા ચાલી છે એવો નવધુમનો સ્પષ્ટ મત ધરા.
 એ આ સર્વ ધામધુમોને અજ્ઞાન મધુરી, એ રાજવહીવટને
 શહેનશાહી ગજુરો, એ મહામૂલ્યવાન મોતી હીરાની માળાઓને કાઈ
 ચાર કે નિત્રામને સાવકની ગણ્યો. એને તો સંસારતાપથી બળેલા
 મળેલાના આશ્રય સુરીખડા વાતરાગ પાસે જવું છે અને ત્યાં
 પોતાના નાનામોટા વેશવને ત્યાગ કરવાના મનોરથ કરવા છે. ત્યાં
 તો એ મામે મિત્ર જ જુદું જુએ. આખો જૈન મૂર્તિપૂજનો
 આદર્શ તદ્દન ઉઘલાઈ ગયો એને લાગે અને એ પંડિત ધનપાળે
 કહ્યું હતું તેને મગદુ કરે તો ના નાંદ. ધનપાળ પંડિત ગમે તે
 દેવની પૂજા કરવા જાય છે. એક દેવને સ્ત્રી સાથે જોઈ તેની
 આમગ પડેલા બાધી ચાલી નીકળે છે. એક દેવના હાથમાં ગદાયકાદિ
 આધુષો જોઈ ત્યાંથી ભય પામ્યો હોય તેમ ગજરાટ બનાવી નાસી
 છૂટે છે. એ ધનપાળ જે અત્યારના વેશવ વિશ્વાસવાળાં જૈનમંદિરો
 જુએ તો એના મુખ્ય દરવાજા ઉપર ઉપાડ કે ચાપ તેવા દરવાજા
 (કેમેપીબલ ડોર્) અને ચારે તરફ લોહનો ગદ બંધાવવાનો
 હુકમ આપે. આ રા દાંપ્તાનુરૂપી નવધુમ પુરાણી કયાઓ વાંચશે
 અને એને ઉપર ઉપરની ધમાધમ જૈન મૂર્તિપૂજના આદર્શ વિરુદ્ધ
 પગલાંથી દાખલ થઈ ગયેલ અને ભક્તિમાં અછલ ન હોય તે
 ન્યાયે ચાલવા દીધેલી અને પચીસ પચાસ વર્ષો તે જાણે અનાદિ
 કાળથી ચાલી આવેલી હોય તેવું રૂપ લઈ લીધેલી માલુમ પડશે.
 એ મંદિરની અને મૂર્તિની આખી વ્યવસ્થામાં અન્ય દર્શનોનું વગર
 વિચારનું અનુકરણ દેખશે.

એનો ઉપાય તદ્દન સાદાર્થ, વીતરાગભાવનો સાગો આપે તેવી શાંત મૂર્તિ અને એ મૂર્તિ પાસે જતાં આપણા આદર્શ વીતરાગદયા મનુષ્ય થાય એ પ્રકારનું આખું વિશુદ્ધ વાતાવરણ મૂર્તિ અને મંદિરને અંગે કરશે અને એને વિરોધ કરનારી જે કંઈ પરિસ્થિતિ એ જોશે તેને એ વગરવામે મક્કમપણે અને બરાબર સમજીને તોડી ફેંકીને ફેંકી દેશે. નવયુગ આ પગલું ભરવા પહેલાં શાસ્ત્રનું સારી રીતે અવગાહન કરશે. એને એમ જણાશે કે દેવો કે ઇંદ્રો પ્રભુના શરીર ઉપર ધરણી પહેરાવતા નહોતા, ગળામાં હીરામાણેકની માળા નાખતા નહોતા અને મૂર્તિપૂજનમાં પણ અનેક વનવિહારોમાં જઈ બહાર આડંબરથી પૂજન કરતા હતા — એ સર્વ અસહ વાત શોધી તેનું પૃથક્કરણ કરી આગમાનુસાર દેવસેવા ગોઠવશે અને જૈન માર્ગનો વીસરાઈ ગયેલો આદર્શ પુનર્જીવન કરશે અને એમ કરવામાં એ પૂર્વબદ્ધ વિચારથી ન દોરવાતાં સાચો આદર્શ શોધશે, સંમહશે અને અમલમાં મૂકશે.

તીર્થો

તીર્થોને એ વારસો મળશે. ત્યાં સેવાપૂજન કરવાની સર્વત્ર છૂટ રહેશે. તેની વ્યવસ્થા જે સેવાભાવી કામદારોના હાથમાં હશે તે તેની મરામત અને જાળોજલાલી રાખશે. એમાં દિગંબર શ્રવેતાંબરના ઝઘડાને સ્થાન જ ન રહે એવી સુંદર વ્યવસ્થા ગોઠવશે અને અરસપરસ એકબીજાનાં તીર્થોમાં જવામાં આનંદ માનશે. એ વીતરાગભાવનો આદર્શ ન્યાં જળવાય ત્યાં ખૂબ પ્રેમથી જશે આવંશે અને દષ્ટિની વિશાળતા ચતાં ફીરકાના તક્ષતો નામમાત્ર પણ નહિ રહે. નવયુગ આ સંબંધી જે વ્યવસ્થા કરશે તેમાં તેની દીર્ઘદષ્ટિ અને વ્યવહાર નિકાલ લાવવાની દક્ષતાનું બરાબર પ્રદર્શન કરશે અને એ નિકાલને સર્વ માન આપશે.

જેનના મંદિરમાં કોઈ આવી શકે નહિ, પૂજન કરી શકે નહિ—એ વિચાર પણ નવયુગને હાસ્વારપદ લાગશે, એવો ખ્યાલ પણ એને અજેન લાગશે અને એ વિચારનો અમલ તે પૂરતી વ્યવહાર રીતે કરશે. એ પ્રત્યેક આત્માનો મોક્ષને રસ્તે પ્રગતિ સાધવાનો અધિકાર જૈન આદર્શને અનુરૂપ માનશે અને એ વિચારણા દાખલ પાછી આવા પ્રશ્નમાં જૈન શું કરે તેનો નિર્ણય કરવામાં તેને બહુ સમય પણ નહિ લાગે અને તેવી ચર્ચાનો નિકાલ તે સત્વર લાવી શકશે. આમ કરવામાં એ સનાતન મૂળ આશયનો ઉપયોગ કરશે અને કોઈ જિજ્ઞાસાભાવે મંદિર જોવા કે મૂર્તિનો અભ્યાસ કરવા આવવા માગે તો તેને પણ અમુક શરતે પ્રણી પુરીથી દાખલ કરશે. એનો મંદિરના અભંગ દારનો આશય એ આ રીતે વ્યવહારમાં મૂકશે અને તેનાથી બીજી અન્ય રીતે તેનો નિર્ણય થઈ શકે એમ તેની વિવેકદષ્ટિમાં નહિ આવે.

આ રીતે દેવદબ્બનો પ્રશ્ન હલવામાં અનેક પ્રશ્નોનો નિકાલ નવયુગ સનાતન જૈનત્વને લક્ષ્યમાં રાખી કરશે અને તેમાં કોઈ જગાએ ચર્ચા કરવી પડશે તો યાંત્રિકી જૈનને શોભે તેવી ભાષામાં અને સત્યશોધકની દષ્ટિએ સર્વ એ કરશે. વિચારનું નજરે સત્ય શોધવું હોય, અસલ પૂર્વ સ્વરૂપ ખડું કરવું હોય અને આદર્શને અનુરૂપ પરિસ્થિતિનો ઝળકાટ કરવો હોય ત્યાં કોઈ વાતની મુશ્કેલી નથી, કોઈ આશય પાર પાડવાનો મુદ્દો નથી અને કોઈ ધટના દુઃશક્તિ કે અશક્તિ નથી એમ એનું જ્ઞાન કેળવણી એને શીખવશે.

સાત ક્ષેત્ર માટે પ્રકીર્ણ

સાત ક્ષેત્રો પૈકી હવે ચાનક્ષેત્રની ચર્ચા બાકીમાં રહે છે. સામ્રાજ્યોત એનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે :

જિનગિય, જિનમંદિર, જાન, સાધ, સાધી, શાવક અને શ્રાવિકા

આ સાત દોષનું પોષણ જૈનોએ કર્યું એનું કસ્માન છે. એમાં કમ એમ બનાવ્યો છે કે એ અનુક્રમમાં આવેલ દોષ પણ નીચેના ખાતાનું દ્રવ્ય ઉપરના ખાતા માટે વાપરી શકાય, પણ ઉપરના ખાતાનું દ્રવ્ય નીચેના ઉપયોગમાં ન આવે. આ તકાવત ન્યાયદોષ્ટ રચીકારે તેમ નથી. તેના નિયમ પ્રમાણે તો જે ખાતાનું દ્રવ્ય હોય તેમાં જ તે ખરચી શકાય. અને એ જો સીધેતો નિયમ લાગુ પડે તો જિનજરૂરી મંદિર દ્રવ્યનો ઉપયોગ શાવક-શ્રાવિકા માટે કરવાની પરવાનગી આપે.

આ ગૂંચવણમાં નવયુગ નહિ પડે. એ પ્રાચીન દેવદ્રવ્ય જિજ્ઞાસારમાં જ વાપરી નાંખશે. અને ત્યાં ખર્ચ માટે જરૂર નહિ હોય ત્યાં એ નવીન ઉત્પત્તિ તદ્દન બંધ કરી દેશે અથવા નહિવત્ કરી દેશે. એ શોધ કરશે ત્યારે એને શાસ્ત્રનો આદેશ એવો પણ મળી આવશે કે પ્રથમથી જાહેર કરેલા સંકેત પ્રમાણે એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. એ નિયમનો ઉપયોગ કરી એ નવીન ઉત્પત્તિ માટે નિયમો અને ખર્ચવાના ઉપયોગ જાહેર પણ કરી દેશે. મતલબ શાસ્ત્રમર્યાદામાં રહી એ આખો દેવદ્રવ્યનો પ્રશ્ન ઘણી સીધતથી પતાવી આપશે. એક વાત અહીં કરવાની છે. નવયુગના વિચાર પ્રમાણે જ્યાં જરૂર નહિ હોય ત્યાં નવીન દેરાસર બાંધવાનું નવયુગ પસંદ નહિ કરે. ખાનગી ખર્ચથી દેરાસર બંધાય તો પણ તેની જવાબદારી જૈન કોમ ઉપર જ છેવટે પડે છે તે વાતનો ખ્યાલ કરી તે જરૂર વગર દેરાસર વધારવાનો રિવાજ પસંદ નહિ કરે. અત્યાર સુધી જે જવાબદારી એને અંગે જૈન કોમને માથે છે તે પૂરતી ગણવામાં આવશે.

નાના ગામડાંઓમાં ટૂંકી વસ્તી હોય ત્યાં નીચે ઉપાશ્રય, ઉપર ગૃહ કૌત્ય અને માથે છાપડું. ખર્ચ બંનેનો યર્ષને જે હળવર રૂપિયાથી વધારે ન થાય એ શરતે નવીન દેરાસર મોર્ષ ગામમાં ન હોય તો કરવાનો પ્રચાર થશે. એમાં પણ સાદાર્થ અને ઉપયોગિતા ઉપર વધારે ધ્યાન આપવામાં આવશે.

જ્ઞાનક્ષેત્ર

એ સાત ક્ષેત્રો પૈકી જ્ઞાનક્ષેત્રનો વિચાર નવમુખ કરશે ત્યારે તેને પૂર્વકાળના વિચારોના માટે માન થશે અને છેલ્લાં વર્ષોમાં આલેલી અંધાધૂંધી માટે ખેદ થશે. જ્ઞાનદ્રવ્ય તે અદ્યય રાખશે. એના ઉપયોગ પ્રાચીન પ્રચીના શુદ્ધ મુદ્રણમાં કરશે. એક અંધ છપાવેલો હોય તો તેની અનેક પ્રતો એકઠી કરી સર્વ પાઠાતરો નોંધી તે ઉપર જરૂરી નોટ કરી અને વિદ્વાપૂર્ણ ઉપોદ્ધાત સાથે તે બહાર પાડશે. તેમાં સત્ત્વ માટે અનુક્રમશ્ચિત્તા, વિદ્યાનુક્રમ, ઐતિહાસિક બાબતોનાં તારણો વગેરે આપી એ અંધને અભ્યાસ યોગ્ય તૈયાર કરશે. કોઈ પાઠ પોતાને ન બેસે અથવા ન મમે તો તેથી તેની સાથે છૂટ લેવાની જે રીતિ મધ્યકાળમાં અંધક્ષેત્ર અને અંધમુદ્રણમાં સ્વીકારાઈ ■ તે તે રહ કરશે. એ સર્વ અંધોની અનેક પ્રતો એકઠી કરી પ્રકટ કરશે અને તેની ઉપયોગિતા વધારવા માટે અનેક પ્રયત્નો કરશે. એને અંગે સેવાભાવે કામ આપનારનો તે સ્વીકાર કરશે, માનવેતન (ઓનોરેરિયમ) જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આપશે અને શોધનકાર્ય, મુદ્રણ અને અંધના ફેલાવા માટે નોંધરવર્ગને રોકશે તેને પગાર જ્ઞાનખાતામાંથી આપશે અને તે સ્વીકારવામાં સમાજ પણ વધી નહિ જીએ. પ્રત્યેક અંધને અનેક રીતે ઉપયોગી બનાવવાનું કરવામાં આવશે અને ઉપયોગી પ્રચો પ્રાકૃતમાં હશે તેની સામે તેનું સંસ્કૃત કરી બતાવવામાં આવશે અને અતિ ઉપયોગીનું અગ્રેજી

અને દેશી ભાષામાં રચેલ સારું અને સમગ્રતા તેનું ભાષાંતર કરશે. આ સર્વ કાર્ય જ્ઞાનખાતામાંથી ચલાવવામાં આવશે.

રાસો પ્રકટ કરવામાં આવશે, પ્રાચીન અપભ્રંશ આદિ ભાષાના ગ્રંથો તેનાં વ્યાકરણો અને તેનાં સાધનો મુદ્રાસરની નોંધ સાથે પ્રકટ કરવામાં આવશે. એ ઉપરાંત સાહિત્ય, ઇંદ, વૃત્ત કાવ્ય, કાશ, વ્યાકરણ આદિ સર્વ ક્ષેત્રોને ખેડવા માટે પ્રયત્ન થશે ન્યાયના ગ્રંથોને સહેલા કરવામાં આવશે પણ મૂળ ગ્રંથને ક્ષતિ લગાડવામાં નહિ આવે. એ ઉપરાંત પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યગ્રંથોને પણ પૂરતો ન્યાય આપવામાં આવશે. ગુજરાતી ભાષાનો સાચો ઇતિહાસ નિષ્પક્ષ રીતે પ્રકટ કરવામાં આવશે અને તેમાં જૈન જૈનેતર સાહિત્યનો પૂરતો ઉપયોગ કરી જૈન સાહિત્યને થયેલે અન્યાય દૂર કરવામાં આવશે.

આમાં ભૂગોળના ગ્રંથોને ખાતલ રાખવામાં નહિ આવે. ગણિતાનુયોગનો અભ્યાસ કરી તેનાં પરિણામો પણ જાહેર કરવામાં આવશે. જૈન કાયદો હતો કે નહિ, હતો તો તેનો અમલ થયો હતો કે નહિ એ સર્વ બાબતમાં જાડી શોધખોળ કરી તેનું ઉપલબ્ધ સાહિત્ય ઐતિહાસિક અને ચર્યાત્મક આકારમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

પ્રચલિત ભંડારોની નોંધ (કેટલગો) તૈયાર કરવામાં આવશે અને જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં પ્રતો પુસ્તકો ધીરવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક ગ્રંથો બાળ, મધ્યમાધિકારી અને વિક્ષાનને ઉપયોગ થાય તેવા તૈયાર કરવામાં આવશે. એક એક વિષય પર ભાષામાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. પુદ્ગલપરમાણુ, આકાશ, શબ્દ, વનસ્પતિ, સપ્તભંગી, નય, નિક્ષેપ, કર્મ, મોક્ષ આદિ અનેક વિષયો પર સમજી શકાય તેવી રીતે ચર્ચા કરવામાં

આવશે. જીવિચાર, નવનત્વ, મત્યાગતિ, દેવસોકનો ખ્યાલ, કાગની ગણના, જુદા જુદા પ્રકારના ભાવો, મતિશુદ્ધિ જ્ઞાનનો તરોવત, વ્યંજનાવમદાદિની વર્તમાન તર્ક (લોજીક) સાથે સરખામણી એવા અનેક ઉદ્દેશો તત્ત્વમાર્ગમાં થશે. નીતિ-વિકાસમાં તો પાર વચરના વિષયો પર જુદા જુદા ઉદ્દેશો ધરો. ભાવનાનાં સ્વરૂપ, અદ્યપ્રવચનમાતા, અદાર દૂષણ સ્ફુટિતતા, ગુણ-સ્થાનકમ, કથાવતું સ્વરૂપ, દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય, મોહનીય કર્મની વિષમતા, જીનત્વને દરવાજો પાંચીસ માર્ગાનુસારીના ગુણો, વ્રતનિયમનો મદિમા, મંથાભેદ, ખાર વ્રતો, પાંચ મહાવ્રતો, સામાયકનો મદિમા, અતિયિસંવિકાસનો આશય, સમ્યક્ત્વના લક્ષણો, પ્રભાવકના ચિક્ષો, અદાર પાપરથાનક પેકી પ્રત્યેક પર વિવેચન, આશાતના આદિ અનેક અનેક વિષયો પર પ્રોહ બાપમાં ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવશે અને તે પેકી જે લેખો મંમાનનીય થશે તે જાગવી રાખવામાં આવશે.

કથામાહિત્યને મૂળ આકારમાં તેમજ સાદાં બાળાંતરોમાં પ્રકટ કરવા ઉપરાંત તેના ઉપર નવયુગની સંસ્કારી માહિત્ય બાપમાં સાદી રીતે સમજાય તેમ પણ આકર્ષક રીતે તથા કાવ્યકવિનામાં અનેક બાપમાં સંસ્કાર થશે. અને લોકરુચિ જાગે તેવી રીતે કથામાં તત્ત્વની વાતને તથા નીતિ નિયમાદિને મૂંઝી નાખવામાં આવશે.

કિંપના મૂળ આશય હેતુ જાણવાનાર મર્યાદા ખૂબ પ્રકટ થશે. મર્યાદા વિસ્તાર અપેક્ષી વાત પગલે સોપાનજી કરવામાં આવશે. અમુક સ્ત્ર સ્ત્રીનાં લેખો કેમ જોઈશું, સરખાતમાં અમુક રીતે રચાયા કેમ કરવી. તથા મુગલોનાં કારણો સોપી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

અને દેશી ભાષામાં રૂપદ્ર સાચું અને સમજાવ તેનું ભાષાંતર કરશે. આ સર્વ કાર્ય જ્ઞાનજ્ઞાતામાંથી ચલાવવામાં આવશે.

રાસો પ્રકટ કરવામાં આવશે, પ્રાચીન અપભ્રંશ આદિ ભાષાના ગ્રંથો તેનાં વ્યાકરણો અને તેનાં સાધનો મુદ્રાસરની નોંધ સાથે પ્રકટ કરવામાં આવશે. એ ઉપરાંત સાહિત્ય, ઇંદ, વૃત્ત, કાવ્ય, કેશ, વ્યાકરણ આદિ સર્વ ક્ષેત્રોને ખેડવા માટે પ્રયત્ન થશે, ન્યાયના ગ્રંથોને સહેલા કરવામાં આવશે પણ મૂળ ગ્રંથને ક્ષતિ લગાડવામાં નહિ આવે. એ ઉપરાંત પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યગ્રંથોને પણ પૂરતો ન્યાય આપવામાં આવશે. ગુજરાતી ભાષાનો સાચો ઇતિહાસ નિષ્પક્ષ રીતે પ્રકટ કરવામાં આવશે અને તેમાં જૈન-જૈનેતર સાહિત્યનો પૂરતો ઉપયોગ કરી જૈન સાહિત્યને થયેલો અન્યાય દૂર કરવામાં આવશે.

આમાં ભૂગોળના ગ્રંથોને બાતલ રાખવામાં નહિ આવે. ગણિતાનુયોગનો અભ્યાસ કરી તેનાં પરિણામો પણ જાહેર કરવામાં આવશે. જૈન કાયદો હતો કે નહિ, હતો તો તેનો અમલ થયો હતો કે નહિ એ સર્વ બાબતમાં જાડી શોધખોળ કરી તેનું ઉપલબ્ધ સાહિત્ય ઐતિહાસિક અને ચર્યાત્મક આકારમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

પ્રચલિત ભંડારોની નોંધ (કેટલગો) તૈયાર કરવામાં આવશે અને જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં પ્રતો પુસ્તકો ધીરવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક ગ્રંથો બાળ, મધ્યમાધિકારી અને વિદ્વાનને ઉપયોગ થાય તેવા તૈયાર કરવામાં આવશે. એક એક વિષય પર ભાષામાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. પુદ્ગલપરમાણુ, આકાશ, શબ્દ, વનસ્પતિ, સમ્મલંગી, નય, નિક્ષેપ, કર્મ, મોક્ષ આદિ અનેક વિષયો પર સમજી શકાય તેવી રીતે ચર્ચા કરવામાં

આવશે. છત્રવિચાર, નવનરૂપ, ગત્યાગતિ, દેવસોકનો ખ્યાલ, કાળની ગણના, જુદા જુદા પ્રકારના ભાવો, મતિશ્રુત જ્ઞાનનો તકાવત, બેજાનાવમદાદિની વર્તમાન તકે (લોક) સાથે સરખામણી એવા અનેક ઉદ્દેશો તત્ત્વમાર્ગમાં થશે. નીતિ-વિજ્ઞાનમાં તો પાર વગરના વિષયો પર જુદા જુદા ઉદ્દેશો રહેશે. ભાવનાનાં સ્વરૂપ, અદ્યત્તવચનમાતા, અદાર દૂષણ સદ્વિતતા, મુખ્ય-સ્થાનકેમ, કથાયર્થ સ્વરૂપ, દર્શનમોહનીય અને આરિત્યમોહનીય, મોહનીય કર્મની વિષમતા, જૈનત્વને દરવાજે પાંચીસ માર્ગાનુસારીના શ્રેણી, વ્રતનિયમનો મદિમા, મંથાબેદ, બાર વ્રતો, પાંચ મદાવતો, સામાયકનો મદિમા, અતિથિમંત્રવિજ્ઞાનનો આશય, સમ્યક્ત્વના લક્ષણો, પ્રભાવકનાં ચિહ્નો, અદાર પાપરથાનક પૈકી પ્રત્યેક પર વિવેચન, આચારના આદિ અનેક અનેક વિષયો પર પ્રૌઢ બાપામાં ઉદ્દેશ કરવામાં આવશે અને તે પૈકી જે ભેજો સંમાનનીય થશે તે જાળવી રાખવામાં આવશે.

કથાસાહિત્યને મૂળ આકારમાં તેમજ સાર્થ બાપાંતરોમાં પ્રકટ કરવા ઉપરાંત તેના ઉપર નવમુગની મંદકારી માહિત્ય બાપામાં સાદી રીતે સમજાય તેમ પણ આકર્ષક રીતે તથા હાસ્યકવિતામાં અનેક બાપામાં સંસ્કાર થશે. અને લોકરુચિ જાગે તેવી રીતે કથામાં તત્ત્વની વાતને તથા નીતિ નિયમાદિને ગૂંથી નાખવામાં આવશે.

કિંથાના મૂળ આશય હેતુ બતાવનાર મંથો ખૂબ પ્રકટ થશે. બધી વિસર્ગ મેલી વાત પરત્વે શોધજોગ કરવામાં આવશે. અમુક યજ્ઞ ઊર્ભા ઊર્ભા કેમ બોલવું, ચર્યાતમાં અમુક રીતે સ્થાપના કેમ કરવી, તથા મુદ્દાઓનાં કારણો શોધી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

જૈન સાહિત્ય એના વિસ્તૃત આકારમાં જરા પણ અતિ-શયોક્તિ વગર એનું સાચું સાહિત્યસ્થાન હો અને તે વિશ્વને ગળે બંધાય એવી યોજનાથી એનો વિસ્તાર કરવામાં આવશે અને તે સર્વ કાર્ય જ્ઞાનખાતામાંથી થશે. જ્ઞાનખાતામાંથી સાહિત્ય અભિવૃદ્ધિ માટે ભાષણો ગોઠવાશે, નિબંધો મંગાવાશે અને હરિકાર્ષ્ણ એ કરાવવામાં આવશે. જ્ઞાનખાતાના દ્રવ્યનો મૂળ આશય શો હોવો જોઈએ તે શોધી તેને અનુરૂપ આખી યોજના કરવામાં આવશે.

સાત ક્ષેત્ર-સામાન્ય

આ રીતે સાત ક્ષેત્રની યોજના નવયુગ કરશે. તેમાં તે સર્વથી વધારે ધ્યાન શ્રાવકશ્રાવિકા ક્ષેત્રને અંગે આપશે. સર્વ ક્ષેત્રને પોપક હોય તેની પોપણા કરવામાં બાકીના સર્વતું પોપણ થાય છે એમ તે માનશે. જે કાળે જે ક્ષેત્ર પાછું પડતું હોય, પરિભાષામાં કહીએ તો સીધાતું હોય, તેને પ્રથમ પોપતું જોઈએ એવા શાસ્ત્રાદેશને પ્રાચીનોએ અવગણ્યો છે તે અવગણના નવયુગ સુધારી લેશે. એમ કરવું તે તેને સ્વાભાવિક જ લાગશે. આથી જૈનો માટે અભ્યાસગૃહાદિ અનેક યોજના કરશે અને તેની રાજદારી, વ્યાવહારિક, નૈતિક, ધાર્મિક પ્રગતિ થાય તેના અનેક માર્ગો લેશે, અનેક મંસ્થાઓ સ્થાપશે અને અનેક કેળવણીપોષક સત્રો સ્થાપશે.

સાધુસાધ્વીને તે વર્ગમાં દાખલ કરવા પહેલાં પ્રાથમિક તૈયારી કરવા માટે મંસ્થાઓ શહેરના સંબંધમાં, પણ તેનાથી દૂર બાંધવામાં આવશે. ત્યાં યોગ્ય શિક્ષણ આપી સાધુસાધ્વી તરીકે રહી શકે તેવા ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ જે બતાવશે તેને પ્રમાણપત્ર તે મંસ્થાઓ આપશે અને એવાં પ્રમાણપત્ર ધરાવનારને જ સાધુસાધ્વી બનાવવાનો હવાવ કરવામાં આવશે. સોળ વર્ષની અંદરના બાળકને

દીક્ષા આપવાનો પ્રથમ નવયુગમાં રહેશે જ નહિ. એવા બાળક અથવા બાળાઓને આવી સંસ્થાના વ્યવસ્થિત વાતાવરણમાં તેમની કારના પોષાય અને તેમને કેળવણી મળે એવી સર્વ ગોઠવણો નવયુગ કરી આપશે.

સાત ક્ષેત્રની વ્યવસ્થા જૈનોની પ્રગતિમાં અસાધારણ ઝડપે વધારો કરનારી અને જૈન સંખ્યાઘટના પ્રચારકાર્મમાં અને નવીન વાતાવરણ તૈયાર કરવામાં આગેવાન સામ ક્ષેત્રારી કરવામાં નવયુગ પોતાના સાધનો—ધન, આવકન, શક્તિ આદિ સર્વ—નો તેમની નજરે ઉત્તમ ઉપયોગ કરશે.

સાધારણ દ્રવ્ય

ઉપરની વિચારણામાં સાધારણ દ્રવ્યને સ્થાન મળ્યું નથી. એ જૈનોનો કલ્પ વિચાર છે, ખૂબ વિચાર કરીને ગોઠવેલ વ્યવસ્થા છે અને નવયુગને તે ખૂબ આકર્ષક લાગશે અને તેને તે સારી રીતે વિકસાવશે. એને અંગેના નવયુગના ખ્યાલો મેંમેપમાં જોઈ જઈએ.

સાધારણદ્રવ્ય એટલે સર્વ ખાતાનાં—મત્રે તે બાબતમાં—ખચીં શકાય તેવું દ્રવ્ય. પારસીઓમાં જેવો પંચામની દ્રવ્યનો ખ્યાલ છે તેવું એ દ્રવ્ય છે. ગિલગિમથી મારીને આવેલા ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા ધનને સાધારણ દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે. કેઈ પણ ખાતાને પોષણની જરૂર હોય અને તેની પાસે દ્રવ્ય ન હોય તો તેને અર્થ આ સાધારણદ્રવ્ય ખરેખરી શકાય છે. એ ઉપરાંત ઉપના ખાતા (ગિલગિમ અને ગિલગિમિર તથા રાન) કે નુ દ્રવ્ય કારના ઉપયોગમાં ન લેવાનો અમુક કારણો જણાય છે એટલે કે એનાથી કારકના દિનના ખર્ચા ન અસરાય. પણ સર્વથી વધારે જરૂર કારકમપિકાએને અને દ્રવ્યની લાગી.

એમને જીવનક્રમમાં સ્થિર કરવા માટે એમના શિક્ષણાદિની વ્યવસ્થા કરવા માટે, એમનામાં વ્યવહારકુશળતાનાં, શરીરમરદાનગીનાં, જાહેર મિલનસ્થાનો કરવાનાં આદિ અનેક પ્રસંગોનો ખ્યાલ કરી સામાજિક અને વૈયક્તિક આવશ્યકતાને અંગે જે ધનનો ઉપયોગ કરવાનું થોડું ધારવામાં આવ્યું તે સાધારણદ્રવ્ય.

એને સર્વસામાન્ય ગણ્યો પણ કહી શકાય. આપત્તિ, દુકાળ, નિરાધારતા, નિરાશ્રિતદશા આદિ પ્રસંગે શ્રાવકો આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરી શકે, એમાંથી અલણને લણાવી શકાય, નિરૂઘ્મીને ઉઘ્મ લગાડી શકાય અને એ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરવો હોય તો એમાંથી જમણું ઉગ્મણી ઊડાવી પણ શકાય. વચગાળાના વખતમાં દેવસેવા કરવા બદલ નોકરી કરનાર જૈનને દેવદ્રવ્યમાંથી જરૂરી પગાર લેતાં સંકેત ધયેલો ત્યારે તેમને પગાર પણ આ સાધારણદ્રવ્યમાંથી આપવાની રીતિ દાખલ થઈ હોય એમ જણાય છે. જે દ્રવ્યને જમણું માટે નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હોય તેને તો તેમાં જ વાપરવું ઘટે, પણ એવું દ્રવ્ય નિર્માણ કરી ગયેલાના દ્રવ્યનો ઉપયોગ અન્ય સાધારણ કાર્યોમાં કરી નાખેલો અનેક સ્થળે અનુભવાય છે.

આવી પરિસ્થિતિને કારણે સાધારણદ્રવ્ય ઉપર માગણીઓ ધણી રહેતી આવી છે. નવયુગને એમ લાગશે કે સાધારણદ્રવ્ય ઉપર કેટલાક અણુઘટતા બોજ પડ્યા છે અને કેટલીક વખત જે હેતુથી એ દ્રવ્ય નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું તેને બદલે ખોટા પુરવામાં એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ દ્રુષ્ટની શરતોનો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે. આ વિચિત્ર લાગતી બાબત એમ જણાય છે કે સાધારણદ્રવ્ય ઉપર ઘણું દબાણ થવાને કારણે, જે રકમો દેવદ્રવ્ય માંથી વપરાવી રહીએ તે રકમો સાધારણ ખાતે ઉપયોગને કારણે અને બની શકતી સર્વ આવકનાં સાધનો દેવદ્રવ્યમાં જા

કરવાની પદ્ધતિએ સાધારણખાતાં લગભગ દરેક સ્થળે ફૂગતાં રહ્યાં અને એ ખાડાઓ પૂરવામાં બીનવારસ દાન આપનારાની રકમ સાધારણ ખાતાના ખાડા પૂરવામાં વપરાઈ ગઈ. આ તો ભૂતકાળની દુર્ભવસ્થા નવયુગની નજરે ઘઈ. નવયુગ સાધારણ ખાતાને મજબૂત કરવા ખૂબ પ્રયત્ન કરશે. એ કાર્મિક પણ દ્રષ્ટને ફૂલાડશે નહિ, સાધારણ ખાતાની આવક વધારવા યોજનાઓ કરશે અને તે પંચાયતી દ્રવ્યને વધારવા ખૂબ રસ્તાઓ કાઢશે.

સાધારણખાતાનો ઉપયોગ જૈનેને વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવામાં, તેમને ચેતન (સ્વેચ્છાશીલો) આપવામાં, તેમની પાસે વ્યવહાર ઉચ્ચ પ્રકારનો થાય તેવા નિર્બંધો લખાવવામાં, કેળવણી-ગૃહો સ્થાપવામાં અને એકંદરે જૈનસમાજનો ઉત્કર્ષ થાય તેવા બાળાશ્રમો, વિમલાશ્રમો, વિદ્યામંદિરો, યુનિવર્સિટી (વિશ્વવિદ્યાલયો) સ્થાપવામાં-વ્યાપવામાં કરશે. જૈનોનો વ્યવહાર અતિ ઉચ્ચ કક્ષાએ મૂકાય તેવી રીતે તેને સમઘન્ય કરવામાં અને તેનું આપું ધોરણ પાયામાંથી મજબૂત કરવામાં તે દ્રવ્યનો વ્યય કરશે. નવયુગ એમ માનશે કે જૈનો હશે તો મંદિરો જળવાશે, યાન વંચાશે, વીરના સંદેશ જન્મતને પહોંચાડી શકાશે, અદિમા, સંયમ અને તપને ભદ્રાવી શકાશે અને સર્વ ખાતાઓને પહોંચી શકાશે. તેઓના મતે અમુક અપેક્ષાએ પૂર્ણ કરનારની આવશ્યકતા મોટા વારસો જળાવવાને અંગે વિશેષ જણાશે અને તેથી સંખ્યાબળ વધારવામાં અને દોષ તેને મજબૂત કરવામાં એ સાધારણ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવાની જરૂરિયાત વધારે માનશે. શ્રાવ્યોનો એમ માનતા હતા કે મંદિરો હશે તો પૂર્ણ કરનારા આવી પડશે, નવો યુગ માનશે કે મંદિરોની રક્ષા કરવા માટે જૈનોની આવશ્યકતા ખાસ છે. પૂર્ણ કરનાર નહિ દોષ અથવા ખોતાના ઉદ્ધરનિર્વાહના કામમાંથી જ્યાં આવી શકે તેમ નહિ દોષ તો મંદિરોનો ઉપયોગ શો છે ?

મંદિરની જળવણી, વૃદ્ધિ અને વિસ્તાર માટે શ્રાવકશ્રાવિકા ક્ષેત્રને ઉત્તર કરવાની, સ્થિત કરવાની, મજબૂત કરવાની જરૂર તેમના ધ્યાનમાં વધારે આવશે.

આવા અનેક વિચારો અને ચર્ચાને પરિણામે સાધારણ દ્રવ્યની વધારે ઉત્પત્તિ થાય અને તેને મજબૂત કરવાની આવશ્યકતા ખાસ જણાય તે નવયુગની નજરે તદ્દન સામાન્ય અથવા સ્વાભાવિક હકીકત ગણાશે. એ સાધારણ દ્રવ્યમાંથી અનેક શ્રાવકશ્રાવિકાના વ્યવહારને મજબૂત કરનારાં ખાતાંઓ જન્મશે, એમાંથી શ્રાવિકાઓને માંદાંની માવજત, પ્રસૂતિ સમયનું દાર્ધકર્મ, ઉદ્યોગથી ધન કમાવાની માનસહ યોજનાઓ થશે. સુંદર આરોગ્યમંદિરો, દવાખાનાં આદિ અનેક સગવડ થશે અને તેમાંથી ઉદ્યમગૃહો, કળાશાળાઓ, કૌશલ્યમંદિરો આદિ અનેક રચનાઓ થશે. દૂકામાં કહીએ તો નવયુગ આ પંચાયતી દ્રવ્યમાંથી શ્રાવકસંસાર ઉચ્ચ બનાવવા પૂરતો પ્રયાસ કરશે. એની આખી યોજના એવા પ્રકારની કરશે કે ઠામ ઠામ હજારો લાખો રૂપિયાની સંખ્યામાં સાધારણ દ્રવ્ય ઠામ ઠામ વધે અને તેની વૃદ્ધિને માટે નવીન નવીન યોજનાઓ થયા કરે.

ન્યાં ટ્રસ્ટથી ખાસ રકમ નિર્માણ કરવામાં આવી હશે તે સિવાયના સાધારણદ્રવ્યનો ઉપયોગ લાડવા જમવામાં કે સાકરનાં પાણી પાવામાં નવયુગ નહિ કરે. ન્યારે આખો સમાજ સડી જતો હોય, તેને ક્ષય રોગ લાગ્યો હોય અને તેની સંખ્યા અને તેનાં સમાજનાં સ્થાનો ભૂંસાતાં જતાં હોય તે વખતે મીઠાઈ ઉડાવવી એ અંતઃકરણના અટહાસજેવું લાગશે. આથી આગળ વિષય જાય. ત્યારે તે વ્યાવહારિક સ્થિતિમાં લઈ જાય છે ન્યાં તે પર વિચાર થવાનો છે. ધાર્મિક નજરે તો ધર્મમાર્ગમાં સ્થિત કરવા માટે

વ્યવહારિક તૈયારીઓને ધર્મનો ભાગ ગણવામાં આવશે અને તે પૂરતું એ વિષયને અંત સ્થાન છે.

નવયુગ ઉચ્ચ વ્યવહારને ધર્મનું અંત ગણશે એટલે ઉપરનો દેખાતો વિરોધ તેમની નજરમાં મદત્તનો નહિ લાગે.

સાધારણ ખાતાખોટી બાજબીગરો, પુસ્તકાલયો અને સમાચારોનો પણ ખનશે. નવયુગ આવા પ્રકારના શિક્ષણને ધર્મનું અંત માનશે. એ સાધારણ દ્રવ્યથી વ્યાયામશાળાઓ સ્થાપશે, શરીરની મજબૂતીને હૃદયમજબૂતીની માથે મેળવે કેટલો છે તેનો અભ્યાસ કરી તે આ ખાતતો નિર્ણય કરશે. જૈન સમાજની સમુચ્ચયે અને વ્યક્તિગત પ્રત્યેક જૈન પુરુષોની ઉન્નતિના રસ્તા કરવાના કાર્યમાં આ સાધારણદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

સાધારણદ્રવ્યનો વ્યય કરવા માટે એકાદ ધનપતિના હાથમાં સત્તા નહિ રહે, પણ મતાધિકાર પ્રમાણે હામ હામ એની વ્યવસ્થા કરનાર વિચારમંડળ અથવા વ્યવસ્થાપક મંડળ નિર્માશે. એ મંડળ પોતાનાં ગામ કે શહેર પૂરતી વિચારણા કરી દ્રવ્ય ઉત્પત્તિના અને ખર્ચનાં માગોં નિર્માણ કરશે. નવયુગ એકદમ સત્તાની વિરુદ્ધ રહેશે. પ્રત્યેક સભ્યને જુદા જુદા વિકાસીય ક્ષેત્રો સોંપવામાં આવશે અને તેના નિવેદન ઉપર વ્યવસ્થાપક મંડળ ઉવડનો નિર્ણય કરશે.

આ ઉપરાંત એક કેંદ્રસ્થ સાધારણ—પંચાયત ખાતું સ્થાપવામાં આવશે. તે સમસ્ત જૈન કોમના સામાન્ય હિતના પ્રયત્નોનો નિકાલ કરશે. વિશ્વવિદ્યાલય, કેંદ્રસ્થ કેળવણીમંદિર જેવાં ખાતાઓની વ્યવસ્થા આ કેંદ્રસ્થમંડળ કરશે. આવા ખાતાનું જાડોળ લાખો અને કરોડો સુધી વધારવામાં આવશે અને તે દેખાવ કરતાં ઉપયોગિતા અને ઉપર ઉપરની ટાપટીપ કરતાં જૈન સમર્થિતા

હૃદય મુઘી પહોંચવા પ્રયત્ન કરશે. આ બ્યવસ્થિત કેંદ્રસ્થ મંડળ સ્થાનિક સાધારણ ખાતાઓને સલાહ અને મહાય આપનાર તરીકે કાર્ય કરશે. એને સત્તાનો કે અધિકારનો લોભ નહિ રહે, પણ એની નજર વિશાળ જૈન કામ તરફ અને તેના અન્ય સાથે તેમજ રાષ્ટ્ર સાથે સંબંધના ગૂંચવણવાળા પ્રશ્નો તરફ મુદ્દામ રીતે રહે અને જનતાને આશ્ચર્ય થાય તેવી સીકતથી એ આખી બ્યવસ્થા સમાજહિતને માટે ધર્મને અવિરોધપણે અને રાષ્ટ્રહિત જાળવી અપનાવવા શક્તિમાન થશે.

પ્રકરણ ૧૭ મું

સામાજિક

ધર્મને અંગે કેટલાક અમલના મુદ્દાનો નવમ સ્થાને સાથે મંતવ્ય જોઈ શકે. ધર્મના વિષયને અંગે ઘણું વક્તવ્ય છે, કારણકે સર્વ મુદ્દાઓની વિચારણામાં ધર્મને સીધા કે આડકતરા સંબંધ તો રહેવાનો જ છે. પણ વિષય એકદેશીય ન થઈ જાય તે ખાતર આપણે સામાજિક જાળમાં પર જરા વિચારધારા ફેરવીએ. દરેક વિચારમાં ધાર્મિક પરિસ્થિતિને કેન્દ્ર સ્થાને રાખીને જ વિચારણા કરવામાં આવશે.

પ્રાસ્તાવિક

સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય તેવો છે કે ધર્મને આટલું મહત્વ નવમ આપશે ખરો? એને કેન્દ્રસ્થાને રાખશે? કે એને ગૌણ કરી દેશે? આ બાબે આવીતો પ્રશ્ન છે અને પહેલી યોગે તેટલી કમળના કરતાં નવમ ધર્મને ઘણું વધારે મહત્વ આપશે એમ યોગ્ય દેખાય છે. અત્યારે જેમાં ધર્મ માનવામાં આવે છે તેનો ધણો ભાગ છૂટી જશે અથવા પરિવર્તન પામી જશે અને આ મુગના ત્રાજવાથી તોળવામાં આવશે તો નવમમાં ધર્મ જેવું હાઈ

રહેશે નહિ અથવા અતિ અલ્પ રહેશે. અત્યારે ધર્મ શેમાં મનાયો છે તે પર ઉલ્લેખ કરવાની જાગ્યે જ જરૂર હોય. માન બાહ્ય ક્રિયા થોડી જતાંઆવતાં કરવી, વ્યવસ્થા કે ધોરણ વગર અમુક ક્રિયાની અંબીરતા કે તેનું હાર્દ સમન્વિત વગર તેમાં પસાર થઈ જવાનો દેખાવ કરવો, અમુક પ્રકારનો હોલમાર્ક (ધણા માટે- સર્વ માટે નહિ) કપાળે કરવો અને થોડા નિયમ રાખવા - અમુક તિથિએ લીલોતરી ન ખાવી, રાત્રિભોજન ન કરવું - આ ધર્મ મનાયો છે. વિશેષ ચુસ્ત હોય તે બાહ્ય ક્રિયા સહજ વધારે કરે, થોડા ઉપવાસ એકાસણાં કરે — અહીં આખું લીસ્ટ પૂરું ચાલ્યું છે. ક્રિયાનો ઉદ્દેશ શો, આત્મવિકાસનાં પગથિયાં કેવાં બંધાયાં છે, ક્રિયાનો વિકાસ સાથે સંબંધ શો, આત્મા કાણ છે, છે કે નહિ, હોય તો તેનું સ્વરૂપ શું છે, પ્રત્યગાત્માને જગત સાથે સંબંધ શો છે, કર્મથી મુક્તિ થયા પછી એની શી સ્થિતિ રહે છે એવા એવા અંતિમ પ્રશ્નો કે ચેતન અચેતનના સંબંધ, કારણો, નિમિત્તો આદિ મહાપ્રશ્નો સાથે જૈન કોમના ૯૯ ટકાને કાંઈ લાગતું વળગતું નથી. એ મહા તત્ત્વજ્ઞાન છે અને દુનિયાને એમ કરી નાંખે એનું એનું તર્કજ્ઞાન છે, એવો એનો નયવાદ છે, એવો એનો કર્મનો મિથ્યાત્વ છે, અનેક બાબતોથી ભરપૂર એ સત્ત્વગુણ પરિપૂર્ણ દર્શન છે એનો વિચાર જૈનના ધણા મોટા ભાગને નથી અને અત્યારે જે બાહ્ય દશાએ ચાલતી ચલાવવામાં આવે છે તેમાં એને સ્થાન નથી. હેતુ એ ત્રણ સૈકાથી તો ગાન ઉપર જૈન કોમને વેરાન- વિચાર ધર્મ મળ્યો છે અને જતાં એનું ગાડું ચાલ્યું જાય છે. એ જ્ઞાનમાં જે પ્રકારનો ધર્મ ચાલ્યો છે અને જોના સંબંધમાં પ્રત્યેક વિચારોએ સ્પષ્ટ દર્શાવ કરી છે તેવા પ્રકારનો ધર્મ નવયુગનાં ટકરોને જાન પાડી સંભવ નથી. એ ધર્મ કેવા પ્રકારનો જાન્યો અને કેવો આકાર લેશે તે આ આખા પુનઃકળી પંક્તિએ પંક્તિએ

તારવવાનું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એના વ્યવહારની વિચારણામાં પણ મધ્ય સ્થાને તો ધર્મ જ રહેશે.

વ્યવહારનો સામાજિક બાળતોનો વિચાર કરતાં અનેક પ્રશ્નો એક સાથે ખડા થઈ જાય છે. એનો એક સાથે વિચાર ન થઈ શકે. પ્રથમ આખા સમાજને સબલબલ રાખવા માટે કયા ધોરણે કામ હોવામાં આવશે તે પર વિચાર કરીએ.

સંઘર્ષધારણ

સમાજને સુનિર્ધારિત રાખવા માટે વ્યવસ્થિત મંડળ કેવી રીતે કરવું તેનો વિચાર કરતાં નવયુગ ચાલતા 'સંઘર્ષ' તરફ જોશે. ત્યાં તેને નીચેના વાંધાઓ માલુમ પડશે.

સંઘર્ષવસ્થામાં ધનવાનોને જ સક્રિય કાર્ય કરવાનો અધિકાર રહે છે. સંઘર્ષવસ્થામાં ધનવાનો પૈકી પણ જેઓ ચોવટિયા, ખટપટી અને અંતરડેસ વગરના હોય છે તેમને જ સ્થાન મળે છે અથવા તેઓ તે સ્થાન પોતાને માથે આરોપ કરી લે છે.

સંઘર્ષવસ્થામાં ગરીબ વર્ગનો કોઈ પ્રતિનિધિ પણ હોતો નથી અને તેમના મતની કદિ મણના પણ થતી નથી અને તેમને પૂજવાની જગર હોય એમ પણ ધારણામાં આવતું નથી.

સંઘર્ષવસ્થામાં જ્યાંયો અથવા બહુ બોલ બોલ કરનારો માણસ હોય છે ત્યારે શુદ્ધ પ્રમાણિક પણ એાધું બોલનારને સ્થાન નથી.

સંઘર્ષવસ્થામાં પ્રતિનિધિ તત્ત્વ નામનું મળુ નથી.

સંઘ કેટલીક વાર સ્વર્ણિમ કહેવાય છે. જ્યાં ઝીઝોની હથળી પણ સંધે રવીકારી હોય એમ કોઈ સ્થાને જોવામાં આવ્યું નથી. સર્વ સામાન્ય પ્રશ્નોમાં તો નહિ જ. પણ ખાસ ઝીઝોને લગતા પ્રશ્નો પરત્વે પણ તેને સંઘમાં બોલાવી દોય એમ જણાતું

નથી. સ્ત્રી સંબંધી સર્વ પ્રશ્નોનો નિકાલ એકતરફી જ થાય છે અને છતાં ગણ્યાગાંઠ્યા વગરનિમાયેલા આગેવાનો જે દગાવ કરે તે સ્ત્રીઓ ઉપર, મતાધિકાર વગરના ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગ ઉપર બંધનકર્તા ગણવામાં આવે છે. સમગ્ર સંઘના પ્રશ્નોને અંગે સાધુ-સાધ્વીને કદી પૂછવામાં આવ્યું હોય કે તેમને સંઘના મેળાવડામાં હાજર રહેવા આમંત્રણ થયું હોય તેવું જાણવામાં નથી. માત્ર કોઈ વાર તેમને આગેવાનો શેત્રંજની રમતના પ્યાદા કરી શસ્ત્રા છે, પણ તે અમુક મુદ્દાઓ સાધવા પૂરતા જ. સાધુસાધ્વીને સામાજિક વિધાનમાં કશું સ્પષ્ટ સ્થાન મળ્યું નથી.

સંઘના આગેવાનોના ફેંસલાએ દીર્ઘદષ્ટિત્વ બહુધા બતાવ્યું નથી. સદર ફેંસલાઓ તદ્દન નિષ્પક્ષપાતપણે અપાયા હોય એવું ઘણી વાર બન્યું નથી. એક સરખા પ્રસંગોમાં અરસપરસ વિરુદ્ધ ફેંસલાઓ વ્યક્તિને લઇને અપાયા છે.

મંદે એકઠા મળીને કદી પણ સામાજિક સ્થિતિનો વિચાર કર્યો નથી, સમાજની પ્રગતિના સંબંધમાં પોતાની કાંઈ ફરજ છે એવો ખ્યાલ પણ કર્યો નથી અને જૈન દર્શનની પ્રગતિ પ્રસાર કે વિસ્તાર માટે એમનું કાંઈ પણ કર્તવ્ય હતું એવો ખ્યાલ પણ કર્યો નથી.

એણે અવ્યવસ્થા એટલી હદ સુધી કરી છે કે કોઈ પણ સંઘની પાસે એના હાથ નીચે પુરુષસ્ત્રી, બાળકબાળિકાની સંખ્યા કેટલી છે તેના આંદડા કોઈ વખતે મેળવ્યા નથી. એના દર વર્ષે કે અમુક વર્ષને અંતરે આંદડા મેળવવા જોઈએ અને વ્યવસ્થિત રાખવા જોઈએ એ જરૂરી બાબત તરીકે પણ કોઈ મંદે સ્વીકારેલ નથી. પરિણામે કોઈ પણ સંઘને પૂછવામાં આવે કે તેના અધિકાર કેટલા પર ચાલે તો તેના આંદડામાં પચીસથી પચાસ ટકાને

ફેર આવરી અને તે સર્વ અધરિયા જ વાત હશે. ૩૫૦૦ની સંખ્યાવાળા સંધના આંકડા ૬૦૦૦ સુધી ગમે તે બોલાયો.

આંકડાની ગેરફાળરીમાં દર વર્ષે ફેટલા વખ્ખા તેની સાથે સંધને કોઈ સેરાદેવા નથી બેવી સ્થિતિ થઈ ગઈ અને તેથી સંખ્યા ઘટતી ગઈ તે વાતે સંધના વિચારમાં કદી ચિંતા જામી કરી નથી. આર્થિક પરિસ્થિતિમાં વ્યાપારસંધામાં સંધે સમુચ્ચયે પ્રગતિ કરી કે પમાદગતિ કરી તે વિચારવાનું સંધને હોય જ નહિ બેવી નિવેદ્યત્તિ સંધે ધારણ કરી બેની આયમિક ફરજમાંથી મુક્તિ મેળવી છે.

સંધ મળવાના બે જ પ્રસંગો બહુધા રવા છે : કોઈ સંધ જમણનું આમંત્રણ આપે તેનો સ્વીકાર કરવા અને અમુક ગુના બદલ અથવા અંગત દ્વેષથી કોઈને સંધ બહારની સગ કરવા.

સંધના ફેંસલાઓએ જાનતામાં વિશ્વાસ ફેલાવ્યો નથી અને હાલ ફેલાવ્યો છે તે માત્ર અંગત અગ્રવડને અંગે, પણ વરણપરીક્ષણ તેના સાબ્યત્વ કે સ્વીકારના ધોરણે બહુધા ફેંસલા અપાયા નથી.

સંધ પાંખમાં લેનાર વડીલ-પિતાના સ્થાનને બદલે વહીવટ કરનાર પેઢીનું રૂપક બની ગયો છે.

આ તો ધણાં ઉપર ઉપરનાં કારણો અત્ર નોંધ્યાં છે. તે અને બીજાં અનેક કારણોને લઈને પ્રચલિત બંધારણ નવચુગળે આકર્ષક લાગશે નહિ.

સંધની નવીન રચના

ઉપરનાં કારણોને લઈને સંધબંધારણની રચના હાલ ધરવામાં આવશે.

અહીં એક વાત રજૂ કરવાની જરૂર છે. અત્યાર સુધી 'સંધ' સબ્દ એક ગામ અથવા સહેરના જોનો અથવા વધારે

ચોખવટથી બોલીએ તો શ્વેતાંબર સંઘ, સ્થાનકવાસી સંઘ, એટલે એક ગામમાં એકથી વધારે સંઘ હોઈ શકે. મુંબઈ જેવામાં તો ઝોજામાં ઝોજા દશ બાર સંઘો મોજુદ છે, કદાચ તેથી વધુ વધારે હશે. આથી વધારે વિશાળ સંઘ હોઈ શકે એવો ખ્યાલ પ્રાચીન જૈનોને આવ્યો નથી. આપણે હાલ એ જ અર્થમાં સંઘ શબ્દ વાપરશું.

ત્યાં નવયુગ એક શહેરના જૈનોનો એક જ સંઘ કરી શકશે. મંદિર કે સ્થાનકની વહીવટી બાબતો એ પેટાકમિટીને સોંપી એ અભંગ અખંડ એક સંઘની ભાવના પ્રથમ ગામ કે શહેર પ્રત્યે દાખલ કરશે અને પછી તેમાં વધારો કરશે.

સંઘનું બંધારણ વ્યવસ્થિત અને લેખિત કરવામાં આવશે.

મુદ્દાનો નિર્ણય એક ગામનો સમસ્ત સંઘ કરશે. યોજના પ્રમાણે અમલ કમિટી કરશે.

કમિટીની નિમણૂક સંઘ ચુંટણીના ધોરણ પર કરશે. તેમાં સ્થાન કામ કરનાર સેવાભાવીને મળશે. ધનવાનનો અગ્ર હક રહે થશે. તે સેવાભાવી હશે તો સમિતિમાં આવી શકશે, પણ તેની સેવાને કારણે અને નહિ કે ધનને કારણે.

સંઘમાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાનનો મત આપવાનો અને હાજર રહેવાનો તથા સમિતિમાં બેસવાનો સમાન હક રહેશે.

સાધુસાધ્વીને સંઘબંધારણમાં બિલકુલ સ્થાન નહિ રહે. ચતુર્વિધ સંઘ એ સમૂહ બતાવનાર જૈન વર્ગનું સમુચ્ચય નામ છે. સાધુસાધ્વીને વહીવટી બાબતમાં ઉતારવા એ એમના ગૌરવને હાનિ કરનાર છે એમ ધારવામાં આવશે અને નવયુગના ઉપર વર્ણુઆ છે તેવા પ્રકારના સાધુ સંઘકાર્યમાં સક્રિય ભાગ લેશે પણ નહિ, તેમનું કાર્ય ઉપદેશ અને પ્રેરણા આપવાનું રહેશે અને તેમનું નિયત

રથાન ન હોવાથી તેમનો સંધમાં સમાવેશ વસ્તુસ્થિતિ આગળ જણવામાં હશે.

જો સંધિમાં અત્યાર સુધી સંધમાં જોવાની નથી, જોવાની દીધી નથી, સાંભળી નથી, તે નવમુકામમાં ખૂબ રસ લઈ સંધમાં જોવા લેશે અને સમસ્ત સંધનો મેળાવડો થશે ત્યારે પ્રમુખની આખી જમણી બાજુ સંધ લેશે અને તે બાજુ બરચક રહેશે, ડાબી બાજુ પુરુષોને આપવામાં આવશે.

સંધ અને તેની સમિતિનું કામ બહુ મતના ધારણે થશે.

સંધ પોતાના યદેરના જોડાનું વસ્તીપત્રક વગેરે જારી કરી સર્વ આકાશ વખતોવખત જોડા કરશે. સંધ સાધારણ ખાતાને વિશેષ પુષ્ટ કરશે. સર્વ ખાતાઓ સંધની ફેરવેશ નીચે આવશે. નાની નાની ઉપસમિતિઓ પોતા પોતાના કાર્ય મેળાવાને ઉપાડી લઈ તેનો ફાવે પ્રમાણે અમલ કરશે.

સંધના ફેરવેશમાં વિચારના દીર્ઘદષ્ટિના અને માર્ગદર્શિના આવશે અને મહત્વના ફેરવેશોનો સંગ્રહ કરવામાં આવશે.

સમુદાયના એ શી સીમા છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિને સમુદાયમાંથી જેટલી ફાવે છે, સલાહ, સહાય અને ઓદાર્દનો શી મદદમા છે, સ્વામીરાસમને જમવાને શા માટે સલાહમાં સામું સુખપણું હવું છે એના સર્વંત દાખલા સંધ આપશે. એ પ્રત્યેક વ્યક્તિને જોગબજો, એને જણાવશે, રસ્તે ચલાવશે, એની આપણિ વખતે પોતા સહાય કરશે અને પ્રત્યેક અંગના ઉદ્દેશમાં મુખ્યજોડા-મુખ્યજોડા ફેરવે માનશે. સંધ એ સલાહકારી મંડળને બહાર પડે પડે સહાય કરનાર મંડળ બની જશે અને એના કાર્યવાહકો પોતાને શી નિર્દેશ પણ મેળવે માનશે.

સત્તાન સર્વ જૈનને મતાધિકાર મળશે. સંઘના ફેંગા એક નાની સમિતિ આપશે. તે નિષ્પક્ષ અને સાપેક્ષ રહેશે. સંઘના ફેંગલા તરફ જનતાની રૂચિ ઉત્પન્ન થશે અને લોકો તેને વધાવી લેશે.

સંઘ સ્થાનિક સર્વ પ્રશ્નો વિચારશે. સામાજિક પ્રશ્નો તે શહેરને લાગેવળગે તેટલા જ વિચારશે અને વિશેષ વિશાળ-મોટા પ્રશ્નો ઉપર પ્રાંતિક સંગઠનને લખી મોકલશે. પ્રત્યેક જૈન વ્યક્તિને કેવી રીતે અગવડમાંથી દૂર કરાય તે સંબંધી તે બનતી યોજના કરશે. તે માત્ર નોતરાં માનવાં કે સંઘબહાર કરવા જ નહિ મળે અને એ બન્ને બાબતો તો નવયુગમાં તદ્દન નહિવત્ થશે, પણ ખરું કાર્ય તો તે સહકારનું કરશે. આર્થિક પ્રશ્નો વિચારવા વ્યાપારધંધો, ખેતીઉત્પત્તિ, સ્વદેશી, ઔદ્યોગિક એ સર્વ પ્રશ્નો સ્થાનિક દષ્ટિએ વિચારશે અને સહકારી મંડળ (કો-ઓપરેટીવ)ના ધોરણ ઉપર જેની પાસે વધારે ધન હશે તેનું જમ્મે કરી જેને જરૂર હશે તેને યોગ્ય સલામતી સાથે ધીરશે. એકંદરે સંઘના સભ્યની સર્વ પ્રકારની અડચણો-અગવડો દૂર કરવા સ્થાનિક સંઘ મજબૂત પ્રયત્ન કરશે.

સંઘબંધારણના ઘણાખરા નિયમો સર્વ સ્થાને સામાન્ય રીતે એક સરખા રહેશે, પણ સ્થાનિક પરિસ્થિતિ પર લક્ષ્ય રાખી જરૂરી વધારાસુધારા કરવામાં આવશે. પ્રત્યેક સત્તાન સ્ત્રીપુરુષ જૈનન મતાધિકાર સંબંધમાં કોઈ પ્રકારનો અપવાદ કરવામાં આવશે નહિ.

એ ઉપરાંત ઉપયોગી પ્રશ્નો વિચારવા અને પરસ્પર સહાય કરવા પ્રાંતિક સંઘ સંગઠનનો પણ આવિર્ભાવ થશે. તેમાં સ્થાનિક સંઘો પ્રતિનિધિ મોકલશે અને આખા પ્રાંતને લાગુ પડે તેવા પ્રશ્નો આ પ્રાંતિક સંગઠનો વિચારશે, નિર્ધારશે અને તેની અને સ્થાનિક સંઘોની વચ્ચે ખૂબ સહકાર અને આદર રહેશે.

પરિપદ

સમસ્ત સંધ—આખા દિવસ સંધે ઉપર એક પરિપદીય બંધારણ થશે, જેના હાથ નીચે પ્રતિક સંમતો કાર્ય કરશે. આ પરિપદ તે અત્યારની કોનફરન્સોનું રૂપક લેશે અને સમસ્ત જૈન કોમનું પ્રતિનિધિ જનશે. દિગંજર, સ્થાનકવાસી, શ્વેતાંજર કોનફરન્સોની આવશ્યકતા નહિ રહેવાથી તે સર્વ બંધારણોનું એકતાના રૂપમાં પરિવર્તન થઈ જશે.

આ પરિપદ તે વર્ષમાં ત્રણ ચાર દિવસ મળનાર મેળાવડો જ માત્ર નહિ રહે, પણ તે આખા વર્ષમાં કામ કરનાર જીવનું સક્રિય રૂપ લેનાર મંડળ થશે. એના અધિવેશન વખતે સ્થાનિક સંધે જૈન વસ્તીના પ્રમાણમાં દર્શાવવામાં આવશે તે સંખ્યામાં પ્રતિનિધિ મોકલશે. એ અધિવેશન વખતે અતિ અલ્પ સંખ્યાવાળું એક કાર્યવાહક મંડળ નીમવામાં આવશે જે વર્ષ દરમિયાન વ્યવહારુ અમલી કાર્ય કરશે અને અધિવેશનના દર્શાવેલા અમલ કરાવશે. એને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મદાસલા—પરિપદના મૂળ સ્વરૂપને અનુરૂપ દર્શાવે કરવાની સત્તા રહેશે. તાત્કાલિક સલાહ લેવા માટે સમસ્ત ભારતીય પરિપદ સમિતિ પણ નીમવામાં આવશે (અધિવેશન વખતે) અને તે ખાસ આવશ્યક પ્રસંગોમાં કાર્યવાહક સમિતિને સલાહ આપશે. કાર્યવાહક સમિતિ તથા અખિલ ભારતીય સમિતિના સભ્યોની સંખ્યા અધિવેશન મુકરર કરશે.

સમસ્ત ભારતસંધ અથવા પરિપદમાં સર્વ ફીરકા, ગમ્મો કે યાતિના બેદ સિવાય વીતરાગનો ધર્મ સ્વીકારનાર સર્વને પ્રતિનિધિ મોકલવાનો અધિકાર રહેશે. એ પ્રતિનિધિની પસંદગીમાં વિદ્યા અભ્યાસ અનુભવને ખામ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવશે. ઓ અને યુવ જાને પ્રતિનિધિ થઈ શકશે અને ચૂંટાશે તે સમિતિ પર

કામ કરી શકશે. સ્ત્રીઓ ખાસ પ્રતિનિધિત્વ માગશે નહિ. તેનો વિકાસ એટલો થઈ ગયો હશે કે પુરુષો તરફની કૃપાની તેમને જરૂર રહેશે નહિ, તેઓ પોતાના બળથી જ અધિવેશનમાં યોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લેશે.

અધિવેશનમાં સમસ્ત જૈન કોમને લગતા પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા અને ઠરાવો થશે. જૈનધર્મને વિશ્વધર્મ કરવાની અનેક નવી નવી યોજનાઓ વિચારી તે પૈકી જેનો વ્યવહાર શક્ય હોય તેનો અમલ કરવાનો નિર્ધાર કરવામાં આવશે અને ઠરાવ કરીને અટકી ન જતાં તેનો અમલ કરવામાં આવશે.

સાહિત્યનો પ્રસાર, જનોપયોગી સાહિત્યની રચના, પૂર્વદાળના સાહિત્યનો ઉદ્ધાર, ઔદ્યોગિક આર્થિક પ્રશ્નોની વિચારણા, જનતામાં જૈનોનું સ્થાન, દુનિયામાં ઉક્તા રાષ્ટ્ર તથા આંતરરાષ્ટ્રના પ્રશ્નો પર વિચારણા, વ્યાપાર-મજૂરીનો અરસ્પરમ્ સંબંધ એવા સર્વ પ્રશ્નોનો નિઠાલ કરવામાં આવશે. જૈનોના હાથમાંથી ઠાઈ વ્યાપાર ચાલ્યા જતા કે મંદ થતા જણાશે તો તેની તપાસ, જરૂરી બાબતો પર કમિશન આદિ અને વ્યાવહારિક પ્રશ્નો પર વિચારણા અને અમલ કરવામાં આવશે.

જૈનોનો સાંસારિક વ્યવહાર મુધરે, ઉચ્ચ કક્ષા પર જાય તેવા લક્ષ્મી તથા રીતરિવાજના પ્રશ્નો પર નિર્ણય કરવામાં આવશે અને કેટલાક સલાહ આપનારા ઠરાવો પણ કરવામાં આવશે.

જૈન વસ્તીના આંકડા સ્થાનિક અને પ્રાંતિક સંઘો અને સંગઠનો તરફથી મળેલ હશે તેનો સમુચ્ચય કરી તેના ઉપર અનેક જાનના ઠરાવો કરવામાં આવશે. અને આગામી પ્રગતિના સારાં વિચારવામાં આવશે. સમસ્ત જૈન કોમમાં ઠાઈ અબજ ન રહે તેની પ્રથમ વેગળા કરવામાં આવશે. ત્યાર પછી માધ્યમિક

અભ્યાસ, ઉચ્ચ અભ્યાસ, વ્યાપારી અભ્યાસ, વિદ્યાનનો અભ્યાસ—
જેઠવણીની અનેક દિશાઓ ખોલવા માટે સક્રિય કરાવે કરવામાં
આવશે. જેઠવણીગૃહો, બોર્ડિંગો અભ્યાસગૃહોને એવી રીતે
યોજનામાં આવશે કે વ્યાવહારિક શિક્ષણ સાથે ધાર્મિક શિક્ષણ
ગૂંથાર્થ જાય અને પરિણામે સેનાબાવી સાદા જીવનને વલન કરવા-
વાળા ત્યાગસન્નિપ્રજા માણસો ઉત્પન્ન કરવા પણ તે નજર રાખશે.

જેઠવણીની ઓરંથાઓ કરવામાં જેન કોમની જરૂરિયાત અને
આજીવણીનું વાતાવરણ એ સર્વની સાથે ચાલવા પૂરતી ચિવટ
રહેશે અને તે સર્વમાં જેનની મૂળ ભાવના ઉપરથી લક્ષ્ય કદિ
ખેંચી લેવામાં નહિ આવે. આખી યોજનાનો આશય એવો રહેશે
કે જેનમાં નિરાશ્રિત શબ્દ ન રહે અને સખત હરીશર્ષના
જમાનામાં જેનો પોતાનું સ્થાન જાળવી રાખે અને આગળ ધપાવી
શે, આ દેખીતી મુશ્કેલ બાબત સર્વના સહકારથી સ્થાપવા જેનો
દાવો કરશે અને એક પિતાના પુત્રની માફક પરસ્પર પ્રેમથી તેને
પ્રાપ્ત કરશે.

પરિવહમાં સમસ્ત જેન કોમને લાગેવળગે તેવા સામાન્ય
પ્રશ્નો જ વિચારવામાં આવશે. મંદિર અને તીર્થના પ્રશ્નો
શ્વેતાંબરી પોતાની વિભાગી પેટા પરિવહમાં વિચારશે અને દિગંબરી
પોતાની પેટા પરિવહમાં વિચારશે, પણ તીર્થ કે મંદિર અન્યને
બાધા પીડા કરનાર ન થાય અને વીતરાજના શાસનમાં વૈરવિરોધ
વધારવાનું નિમિત્ત સીધી કે આડકતરી રીતે બની ન આવે તેની
ચીવટ રાખવામાં આવશે.

પરિવહ રાષ્ટ્રધર્મ ઉપર ખૂબ ખ્યાન આપશે. ધર્મ પરિવહ
એકદેશીય કે કોમી ન થઈ જાય તે મુદ્દા પર ચીવટ રાખી અમલ
કરશે. જેન તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચારથી જન્મતાને ખાસ લાભ હોય અને

એના લડાઈ દાડગોળાના પ્રશ્નના નિકાલ ત્યાં જ પ્રાપ્તવ્ય છે એ દૃષ્ટિએ અને જનતામાં મૈત્રીભાવ તથા અહિંસા ફેલાવવામાં જ તે પોતાનું અસ્તિત્વ સકારણુ અને સફળ થયેલું માનશે. આ મુદ્દા પર ચીવટ રાખી ધ્યાન આપવામાં આવશે.

આવા અધિવેશનનું પ્રમુખસ્થાન અનુભવી વિદ્વાન અને સિદ્ધ દીર્ઘદૃષ્ટા જૈનને આપવામાં આવશે. એ યોગ્ય સન્નારી કે સમજાવ હોઈ શકે. ધનવાનને એ સ્થાન પર હક્ક નહિ રહે, છતાં ધનવાન પણ અનુભવીની કક્ષામાં આવી શકે તેવા હોય અને તે સ્થાનને આધિપત્ય કે શેઠાઈના સ્થાન તરીકે નહિ પણ સેવાનો ઉભયગામી પંથ ઉઘાડનાર તરીકે સમજનાર હશે તો ધનવાન હોવા ખાતર તેનો નિષેધ કરવામાં નહિ આવે.

સ્થાનિક મંદોના તકાવતનો નિર્ણય પ્રાંતિક સંગઠન કરશે, પણ અતિ ગૂંચવણવાળી કે મુદ્દાની બાબત હશે તો તેનો નિકાલ કાર્યવાહક મંડળ કરશે.

આ પરિષદ મંડળનાં સ્થાનો જરૂરિયાત પ્રમાણે પ્રતિપ્રાંતમાં ગોઠવવામાં આવશે. એની મુખ્ય જગા એક વર્ષ માટે કાર્ક મધ્યસ્થ સ્થળે અથવા કાર્યવાહક મંડળ ઠરાવે ત્યાં રાખવામાં આવશે.

કાર્યવાહક મંડળ લગલગ ૧૫ સભ્યોનું બનશે, ભારતીય સમિતિ લગલગ ૩૦૦ સભ્યોની બનશે. આ સંખ્યામાં ફેરફાર જરૂરિયાત પ્રમાણે વખતોવખત થયા કરશે. આખી યોજના યંત્રવત કાર્ય કરશે અને આખું મંડળ અને એનું પ્રત્યેક અંગ પોતાનું કાર્ય બરાબર બનાવી શકશે. સમસ્ત હિંદની, પ્રાંતની અને સ્થાનિક કાર્યોની, કાર્ય કરનારાઓની અને અમલ કરવાની પદ્ધતિની એવી મુદ્દર યોજનાપૂર્વકની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે કે આખી

યોગના કાર્ધ ઠેકાણે સંપદન નહિ કરે કે પરસ્પર ગૂંચવાઈ નહિ જાય અને ક્ષેત્રમર્માદાની કાર્ધ ગૂંચવણ થશે તો કાર્યવાહક મંડળના દેસદાને જનતા સિરસાર્થ ગણશે. આપું સંઘ સંગઠન અને અને પરિપદનું આપું બંધારણ લેખીત કરવામાં આવશે અને તેમાં શંકા કે ગૂંચવણને સ્થાન ન રહે તેટલું તે સાદું, સ્પષ્ટ અને વ્યવહાર કરવામાં આવશે. આ પરિપદ આદિમાં વિચારવાના અનેક પ્રશ્નો અહીં નથી સ્પષ્ટ પણ લેખમાં તે તેના સ્થાન પર આવી ગયા છે અને હવે પછી આવશે. દરેક વિચારણા અને નિર્ણયમાં સાપેક્ષરૂપિ રાખવામાં આવશે અને ભગવાનનો માત્ર જનનના દિનને માટે ખતાવવા-વિસ્તારવા યોગ્ય છે એ નજરે અને નહિ કે મારો ધર્મ છે કે મારા ગાપદાદાનો ધર્મ છે એ નજરે એના પર જોવામાં આવશે. હાલની નિર્મળતા, સાધ્યની સાપેક્ષતા અને પુણ્યધર્મની પ્રત્યુત્તા આગળ પર્વત જેવી મુશ્કેલીઓ પર દૂર ધર્મ યોગ છે અને સેવાભાવે અપાયણ ભોમો કે દરેકા દરેકો કદિ નકામો જનાં નથી એ નિશ્ચયના જગ પર નવયુગ ઝંખૂમરી.

સામાજિક સ્થિતિને અંગે આપણે સિખર પર એકદમ ચઢ્યાનથી જ ગયા. આ પરિપદ આદિ બંધારણો પર અચરનવાર વિચાર કરવાનો રહેશે તે આગળ આવશે. આપણે હવે સામાજિક પ્રશ્નો પર અને ખસ કરીને વ્યવહારના પ્રશ્નો પર નવયુગનો આ નિર્ણય રહેશે તે સંપ્રેષ્ઠા જેઈ જઈએ. નવયુગની વિચારધારણા મુદાઓ આપણે આપેલવે અંદે સમજી ગયા છીએ તેથી હવે થોડો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નહિ રહે. નવયુગનું વિરણ અનેક પ્રશ્નો અંગે તરન તરન ચલનું છે એટલી પ્રત્યાવના સાથે આપણે વ્યવહારના કેટલા પ્રશ્નો વિચારી જઈએ.

જ્ઞાતિ

સામાજિક પ્રશ્નો વિચારતાં સૌથી મહત્વના જે પ્રશ્નો તરી આવે છે. તેમાં પહેલો પ્રશ્ન જ્ઞાતિનો છે. જૈનદર્શનનો આખો પ્રશ્ન જોતાં અત્યારે જે ઉપલબ્ધ સાહિત્ય છે તેમાંથી ટાઈ ગ્રંથમાં અમુક માતૃપિતાને ત્યાં જન્મ થવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિપ્રયાસ માટે બીનલાયકાત થતી હોય એવું નવયુગના જોવામાં આવશે નહિ. એ કર્મનો આખો સિદ્ધાન્ત તપાસી જશે તો તેને ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર નામક એક કર્મ મળશે, પણ તેના હાર્દમાં તે ઉત્તરશે ત્યારે અમુક વિભાગમાં ઉચ્ચનીચતા એટલે સરખામણીમાં વ્યવહાર-નજરે એ વિભાગ જણાશે પણ એનો આખો આશય તદ્દન ભુલો જ છે એમ એ જોશે. એ તત્ત્વજ્ઞાનનો વિભાગ અત્ર ચર્ચવા નહિ શકાઈએ. પણ એક વાત તેને સ્પષ્ટ મળી આવશે તે એ છે કે જન્મથી ઉચ્ચ કે નીચ ગોત્ર તેને સાંપડ્યું હોય તેથી તે ભવમાં મોક્ષ જવાની તેની યોગ્યતા ઉપયુક્ત સાધનો દ્વારા પુરુષાર્થસાધ્ય હોવામાં તેને વાંધો જોવામાં આવશે નહિ.

તેને મહાયોરી કરનાર મોક્ષે ગયેલા દેખાશે, તેને દરરોજ પાંચસે પાડાનો વધ કરનાર તદ્દભવ મોક્ષ સાધતા દેખાશે, મનુષ્યના મારેલા શરીરથી વિખૂટી પાડેલી ખોપરી હાથમાં રાખનાર 'ઉપશમ વિવેક સંવર' એટલા શબ્દો સાંભળી મોક્ષમાર્ગે ચઢી જતાં એ જોશે. ચંડાળ કુળમાં ઉપજેલ હરિકેશિ, તુચ્છ દેડ જેવા હલકા મેતાર્ય મુનિ, નાટક કરતા એલાયચી કુમારને વરનારી કુંબકન્યા તદ્દભવ મોક્ષગામી દેખાશે અને અઠંગચોર રોહીણેય જોવાને રસ્તો સાંપડતો એને જણાશે. ખુદ મહાવીર પરમાત્માને એ ભવમાં નીચગોત્ર કર્મના ઉદય ૮૨ રાત્રિ સુધી રહ્યો હતો, છતાં તેમને મોક્ષ જવામાં વાંધો આવ્યો નથી. આવા અનેક દાખલાઓ

નવયુગને શિક્ષણીય ચર્ધ પડશે અને તેમાંથી એ જે પરિણામ તારવશે તે વર્તમાન યુગને અતિ હાથકર લાગે તેવું છે.

શ્રી વીરપરમાત્માને અંજે કદપસૂત્રમાં જે પાઠો આપવામાં આવ્યા છે તે એને શું બતાવશે? “અરિહંત, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બળદેવ વગેરે અંતકુળ, પુચ્છકુળ, દારિદ્રકુળ, બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મે નહિ. અરિહંત ચક્રી બળદેવ વાસુદેવ ઈશ્વારકુળમાં, રાજકુળમાં, ભોગકુળમાં, હરિવંશકુળમાં જન્મે.” આ આખા પાઠનો આશય સમજવા યોગ્ય છે. બ્રાહ્મણકુળને પુચ્છ શા માટે કહ્યું? દરિદ્રી શા માટે કહ્યું? એની પછવાડે મોટો ઇતિહાસ છે. બ્રાહ્મણોએ મળેલ અથવા ઝોઢી લીધેલ મતાનો ખૂબ દુરુપયોગ કર્યો હતો, તેઓએ યજ્ઞોને દિમાનાં મોટાં સત્રો બનાવી દીધાં હતાં, સોમરસને નામે દારૂને પીવામાં મરુતી બતાવી હતી અને નિયોગને ધમ્મ બતાવી તે હાથ વિદ્યાર્મપત્ર બ્રાહ્મણને સોંપી તે દ્વારા વિષયસાલસા વૃક્ષ કરવાના ઇતિહાસ જોવા કર્યાં હતાં. આ સર્વ ઇતિહાસથી સિદ્ધ થયેલી બાબતો છે. એની સામે જનદર્શનનો મોટામાં મોટો વિરોધ હતો. બ્રાહ્મણોએ વેદાધ્યયન માટે એકદમ્યુ અધિકાર કરી તેનો દુરુપયોગ કર્યો હતો અને ઉચ્ચ લોક અને યજ્ઞમાન વચ્ચે ‘એજન્ટ’નું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું હતું તે એટલે સુધી કે જરૂરી મંત્રો યજ્ઞમાનને બોલાવતા હોય તે પણ બ્રાહ્મણો જ બોલે.

આ એજન્ટની પદ્ધતિ, દિસા અને દારૂનો પ્રચાર અને ઇન્દ્રિયનૃપ્તિ માટે બ્રાહ્મણોજન નિયોગ આદિ સર્વ વાત સામાન્ય સુદિને પણ વિરૂપ લાગી. જનદર્શનને એ સામે ઉઘાડો આક્ષેપ કર્યો. દિદમાં પ્રાચીન ધર્મ જન હતો, બ્રાહ્મણો મધ્ય એશિયા-માંથી ચોડાં કુદરતી સત્તાઓની પ્રસંસા કરનારા મૂકનો લર્ધ આવ્યા હતા. જનોના સંબંધમાં આવ્યા પછી તેમણે જીવ, જનન અને ઈશ્વરનું તત્ત્વજ્ઞાન ઉપનિષદો દ્વારા વીકસાવ્યું—એ સર્વ પણ ઇતિ-

હાસની બાબત છે. અત્ર પ્રસ્તુત વાત એ છે કે બ્રાહ્મણી એકહથ્થુ સત્તા સામે અને વર્ણાશ્રમના ભેદ સામે જૈનોએ પ્રથમ ઝુંડો ઉપાડ્યો. જૈનદર્શનનો આખો મોક્ષવાદ કે ગુણકમારોહ એવો સ્પષ્ટ છે કે એમાં વર્ણ કે આશ્રમને સ્થાન હોઈ શકે નહિ. વર્ણ અને આશ્રમ તોડી સર્વ પ્રાણીઓને સમાન કક્ષા પર મૂકવા અને જેઓને પ્રયત્ન કરી પ્રગતિ કરવી હોય તે વય કે જન્મના વાંધા સિવાય કરી શકે એ મૂળ સિદ્ધાંત જૈનનો અને બૌદ્ધોએ પણ તુરત જ ત્યાર પછી તેને સ્વીકારેલો. એ ઐતિહાસિક સત્યનું રહસ્ય વિચારતાં તેઓને યાતિઓ જૈનદર્શનના મૂળ ઉદ્દેશ અને પાયાની તદ્દન વિરુદ્ધ લાગશે.

પણ તેમને સવાલ કરવામાં આવશે કે જૈન ધર્મ માનનાર તો અનેક જાતિઓ છે. ઓશવાળ, શ્રીમાળ, પોરવાડ—તેમાં વળી વીશા અને દશા અને કાંઈ નાની નાતોનો પાર નથી. એનો એ તપાસ કરી જવાબ આપશે કે હિંદુ સાથેના ગાદ સહવાસનું એ પરિણામ છે. ધીમે ધીમે હિંદુ સાથે ભાઈચારો વધતાં તેમના તતો-પર્વો કરવા માંડ્યા અને યાતિઓ જૈનમાં પણ દાખલ થઈ ગઈ અને કાળક્રમે એણે એવું રૂપ લઈ લીધું કે હિંદુઓ કરતાં પણ જૈનો યાતિના ચક્કરમાં વધારે સપડાઈ ગયા. પણ મૂળ મુદ્દો અને આખા દર્શનના વિકાસનું રહસ્ય અને તેનો ઇતિહાસ વિચારતાં કોઈ પણ રીતે યાતિભેદ જૈનદર્શનને પાસવે નહિ, પોષાય નહિ, એના મુરુપષ્ટ સિદ્ધાંતોની સાથે કોઈ પણ રીતે મેલ ખાય નહિ. આ નિર્ણય એ ખૂબ ચર્ચા કરી શાસ્ત્રગ્રંથો જેઈ અનેક ઐતિહાસિક પ્રસંગો અવલોકી જૂની ગ્રાંથખોળ કરી જાણે.

અને તેમાં હાલમાં જે રીતે યાતિઓ જાંગીનડી રીતે જોડે છે તે બાબત એના નિબંધને પુષ્ટિ આપશે. યાતિ અસ્તિ

વિદ્યાસની જાહેર આપનાર થાય છે, એ કાનિષ્ઠતા વિરુદ્ધ મારે
 રહી વિદ્યાર કમ્તી નથી, એની કર્તવ્યતા જન્મજી અને જગતી
 પચાનગીમાં અને નિર્ગર્ભ પરિણામશૂન્ય ત્રયમાં કરવામાં મર્યાદા
 જાય છે અને પૂર્વકાગમાં તેણે કદાચ ચંદ્રાર્પણ મેળા જળવડી દોષ
 કે મરે તેમ દોષ, પણ આ નવયુગમાં તેને માત્ર રાખવી એ
 પાપ છે, દોષ છે, પ્રતિ વિરોધક છે અને વગર અર્થનો મરે
 અર્થિસે પધાર છે. નવયુગની માણસ પ્રાચીન કાળના નાતોના
 મેળાવડાઓ, તેમાં થતા ન્યાયો, વિદ્યાઓની દાસાદીઓ અને
 મરીએને થતા માસોના નાટકો કરશે. ન્યાય, વાત્સલ્ય, પ્રેમ,
 સામ્યતા કે આનુભાવ જેવું એ નાત—ગાતિમાં એક તત્ત્વ પણ
 જોશે નહિ. એના મેળાવડાની અનિયમિતતા, એમાં ભાગ લેનાર
 પોતાને માનતા વડીલવર્ગ અને એની આખી મંદસલા અર્થશૂન્ય,
 વિચારશૂન્ય, વિવેકશૂન્ય થઈ મરેલી નવયુગને સામ્યતા, છેલ્લાં કેટલાંક
 વર્ગોથી વડું વડું થઈ રહેલા આ ગાતિ સામ્યતાએને નવયુગ
 એક ધડાકે મેસાડી દેશે. એની સામે સખત વાંધાઓ તો સેરાયા
 છે અને સેવારી, પણ એની રહીસદી સત્તા નવયુગમાં ચગદાર્ધ
 જશે. ખાસ કારણ કે પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર નવયુગ કોઈ
 યા કે મંધારણ માત્ર પ્રાચીન હોવાને કારણે લાંગી નાખવાની
 દતા કે મૂર્ખતા નહિ કરે, પણ ગાતિને અત્યારના આકારમાં
 ૧૭ રાખવાનું તેને એક પણ કારણ જણાશે નહિ. સમષ્ટિ કે
 ક્રિતિને એનાથી લાભ થવાનો સંભવ પણ એ જોશે નહિ અને
 નો છેલ્લા કાળનો સાએક વર્ષનો છતિદાસ એના જીવનને વધારે
 ખાવવામાં સદાયજૂત થવાને જાહેર એને જોમ અને તેમ જલદી
 ભીનદોસ્ત કરવા જ પ્રેરશે. આ ગાતિની વૃદ્ધી સ્થિતિ એકલી
 નેન મરને જ લાગુ પડે છે એમ સમજવાનું નથી; એનો એ
 ૮ અપવા એવો જ છતિદાસ અન્યત્ર પણ છે અને ત્યાં એની

પડતી દશા શરૂ થઈ ગઈ છે અને તે વર્તમાન દરિદ્રતાથી અજાણ્યું રહ્યું નથી. સાતિઓને સ્વીકારવામાં જૈનોએ હિંદુઓનું અનુકરણ કર્યું છે તો તેને ઓળવાણે ચડાવવામાં તેને પગથે ચાલે તો તેમાં નવાઈ જોવું નથી એમ નવયુગને લાગશે.

સાતિની બાબત ચાલે છે ત્યારે એક વાત વિચારવા જેવી છે. જેવી નાની નાની નાતો, પ્રાંતિક ભેદો ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં છે તેવાં અન્યત્ર હિંદમાં કોઈ સ્થાને નથી. ગુજરાતમાં કેટલી આખી નાતની પુરુષ, સ્ત્રી અને બાળકોની સંખ્યા ૨૩૦ની છે આ સાતિમાં પરણવા યોગ્ય કન્યાને લાયક પતિ મળતો નથી અને રમતા ખપતા લાયક યુવક ટ્રેન્યુએટને કન્યા મળતી નથી સાતિના પ્રશ્નને લગ્નના પ્રશ્ન સાથે અતલગનો સંબંધ છે તે આગળ જોઈશું.

દીર્ઘદષ્ટિ વગરના, અજ્ઞાનતાને કારણે પોતાની અતિ નાનકડીને દુનિયાની અછલ્લને ઈજરો માનનારા સાતિના આગેવાનોએ નાતનો વહીવટ એટલો ખરાબ કરી નાંખ્યો છે કે એ શબ્દ ધૂણાસ્પદ થઈ ગયો છે. સંઘર્ષધારણનો ઉદ્ધાર સુધારો આ પ્રગતિ નવયુગમાં થશે ત્યારે તેના પોતાના જ ભારથી સાતિને દટાઈ કુટાઈ ખલાસ થઈ જશે.

અને તેમ થાય તેમાં જૈનદર્શનની નજરે જરા પણ શો કરવા યોગ્ય નથી એમ નવયુગને લાગશે. નાતો બ્રાતૃભાવ અંદર પોષી શકતી નથી અને બહારના બ્રાતૃભાવની આડે આવે તે સંસ્કારી જૈન પોતે દશાશ્રીમાળી હોવાથી પોરવાડની કન્યા લે શકે નહિ કે આખી શકે નહિ એ આખી વાત એવી વિચિત્ર કે નવયુગને એ આખી વ્યવસ્થામાં કાંઈ પણ પસંદ કરવા યોગ્ય કે ચર્ચા કરીને રસ્તો કાઢવા યોગ્ય પણ પ્રસંગ લાગશે નહિ.

શ્રીમાળીની શાંતિમાં અત્યારે માત્ર ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ચોદ અલગ વિભાગો છે તે પ્રથમ જોડાશે. ત્યાર પછી દશાવીશનો બેઠ ટળશે. પછી ઐસવાળ, શ્રીમાળી, પોરવાડ સર્વનો બેઠ જઈ વણિક જૈન કન્યા આપતા લેતા થશે. ધીમે ધીમે સુધારા કરનારાઓનો આ મત છે. આ દિસાએ કન્યાના છટ્ટી લગ્ન થવામાં ઝાઝામાં ઝાઝા સો વર્ષ લાગે, અને સો વર્ષની આખરે વાણિયાઓમાં પરસ્પર લગ્ન વ્યવહાર થઈ શકે એવી સ્થિતિ કંઈપી સકાય.

વધારે માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસી અને પશ્ચિમના સંસ્કારને સુમજનાર અને પચાવનાર વિચારકોનો મત એવો છે કે નવયુગમાં એક સુધારે હાલો થશે. સુધારાઓ ભાઈ બાપુ કરીને થતા નથી. એમ કરતાં તો જમાનાઓ પચાર થઈ જાય અને હરમ્યાન અનેક નિર્દોશિતા બોમ્બ અપાર્થ જાય. સુધારા બગવાથી જ થાય છે. અને જ્યારે વાત મૂળથી ખોટી લાગે છે અને દીકરીનો જન્મ જ સુધારવો છે તો પછી અર્થ વગરની મર્યાદા શા માટે ધડીતર પશુ ચલાવવી જોઈએ? એક વસ્તુને ત્યાજ્ય જાણ્યા પછી તો તે ખાતર સદન કરવું પડે તો થોડી અગવડ વેડીને પણ વાતને ફેરવી નાખવી ધટે અને નવયુગમાં જ્યારે જવાબાવવાનાં સાધનો માત્ર રંગરેખાં શાડાં નહિ પણ રેલવે મોટર અને વાયુયાન થયાં છે તેવા વખતમાં ઝાળમી સદીના સૂત્રો—મુસલમાન સુન્ના શિવાગે કેમ ચલાવી લેવાય? અને કેમ ચલાવવા દેવાય?

દૃઢતામાં આ વર્ગનો નિર્ણય કન્યાને ગમે તે જૈન ધર્મ માનનારને આપી સકાય તેવો રહેશે. અને ધર્મ માટે વસ્ત્ર મોરવ રહેશે, એ પોતાની કન્યાને અન્ય ધર્મી સાથે લગ્ન કરાવી છાંયડી નાંદ, પણ મોંઘારી સમાજવ્યવસ્થાને આ જાગતમાં પૂરતી છટ

મળવામાં કાઠ પણ પ્રકારનો દોષ થતો તેની નજરમાં નહિ આવે. આવા પ્રચંડ ફેરફાર—સુધારા સામે સાતિઓ ઉગ્ર રૂપ બતાવશે, પણ તે માત્ર નામનું જ રહેશે. સાતિઓ ભાંગવાની અણી ઉપર જ છે, એનો બારીક અભ્યાસ કરવામાં આવે તો એને ભાંગી ગયેલી જોઈ પણ શકાય છે, પરંતુ લગ્નના પ્રશ્નથી એના ઉપર છેલ્લો કડાકો પડશે એવો આ વર્ગનો મત છે.

લગ્નના પ્રશ્નને અને સાતિના અસ્તિત્વના પ્રશ્નને ગૂંચવી નાખવા જેવો નથી. સાતિ તો લગ્નના પ્રશ્ન વગર પણ મરણ-પથારીએ પડેલી છે. એને સાતિજનોના હિત સાથે બહુધા સંબંધ જ નથી. એણે સાતિના પુત્રપુત્રીઓને લાણાવવા વિચાર કર્યો નથી અને લગ્નનો પ્રશ્ન એ મગજને ઠેકાણે રાખી ગોઠવી શકે એવી એની સ્થિતિ નથી. સાતિસમૂહમાં એવું એક પણ તત્ત્વ નવયુગના દષ્ટિબિંદુથી શોધ્યું જડી શકે તેમ પણ નથી કે જેની ખાતર સાતિના જીવનને લંબાવવા પ્રયત્ન કરવાની પણ જરૂર રહી શકે. એ જીવનકાળ એ ઉલ્લંઘી ગઈ છે, નવયુગમાં એ ઇતિહાસ વૈપરિત્ય જ ગણાશે અને લગ્નનો પ્રશ્ન એનો મૃત્યુધંટ બનશે.

દીકરાના જેવું શિક્ષણ આપી નવયુગના સંસ્કારથી વાહિત કરેલી સુઘડતા, સ્વચ્છતા સેવાભાવનાના વાતાવરણમાં ઉછરેલી કન્યાને ગમે તેવા મૂર્ખને આપવી અને તે જ વખતે યોગ્ય પતિ એને સહધર્મી સમાનવયસ્ક સંસ્કારી મળતો હોય તેને ન આપવી એ કયા નિયમથી નવયુગ માન્ય રાખે તેની કલ્પના પણ બેસતી નથી અને આ દષ્ટિ હજી સુધી પ્રાચીનો જોઈ શક્યા નથી. એ તેમની લાંબી નજર પહોંચાડવાની શક્તિ અશક્તિનો જ નિર્દેશ કરે છે એવો મત નવયુગનો થશે.

પુત્રીનાં લાભને અંગે ત્રણ પ્રશ્નો

પણ લગ્નના પ્રકરણમાં ચાલિને મુંઝવણનાગ બીજા માર પ્રસંગે બનશે તે પૈકી ત્રણને વિચારણું અત્ર સ્થાન છે. પ્રથમ પ્રશ્ન : અત્યાર સુધીની માન્યતા એવી છે કે કન્યાનું લગ્ન માત્રપિતા કરે અને તે કન્યાએ માન્ય ગણવું પડે. 'દીકરી ને માય-અર્થાં દેરે ત્યાં જાય.' આ મત પ્રચલિત હતો. નવયુગની દીકરીઓ માય જેટલું જતાવર પ્રાણી નહિ રહે અને તે દોરવણી સ્વીકારશે નહિ અને તેને દોરવી શકાશે નહિ. આ જાહેર મુંઝવણનો સવાલ છે.

દીકરી સંસ્કારી યશી એટલે કેને પરણવું. ક્યારે પરણવું તે નક્કી કરવાનો માખાપનો દક્ષ લર્ષ લેશે. દીકરીને માય કારવામાં આવતી હતી તે વિચારમાં પણ તેને અપમાન લાગશે અને તે પોતાનો પતિ સંપાદનના અને નિર્ભય કરવાનો દક્ષ કામમ કરશે. અને માત્રપિતા તો વધારેમાં વધારે તેને સસાદ આપી શકે તેટલું જ કરી શકશે. માખાપ લગ્નની બાજતમાં વધારે માયું મારી શકે એવી રિયલિ જ નહિ રહે. ચાલિજનોની આ પહેલી મુંઝવણ યશે. સંસ્કારી છતાં નાતજાતના મંસ્કારમાં ઉછરેલા માખાપો નાતને જવાબ આપશે કે દીકરી એવી ધરજ પ્રમાણે કરે અને છતાં પૂછવું દોષ તો તેને પૂછે. અત્યાર સુધીના ચાલિ વદીવટમાં દીકરીને પૂછવું નથી, હવે ન પૂછે તો ચાલે તેવું નથી અને દીકરીને પૂછતાં નાતનો વટ જાય—આ પ્રથમ મુંઝવણ.

બીજી મુંઝવણ ચાલિને એ યશે કે અનેક કન્યાઓ બાણીગણી પત્ની તરીકેની જવાબદારી લેવા જ ના પાડશે. સંમાર માંડવો કે નહિ તે તેના કમજની—મરજની વાત છે. 'ડોસો કુંવારો સાંભળ્યો છે, ડોશી કુંવારી સાંભળી નથી.' આ આખું સત્ર

નાતના આગેવાનોને દીવા જેવું લાગશે અને છતાં ઇચ્છાવિરુદ્ધ સંસાર માંડવાની સજ્જાન છોકરીને ફરજ પાડી શકશે નહિ એ જ્ઞાતિજનોની ખીજ મુંઝવણ.

અને ત્રીજી મુંઝવણ નવયુગની છોકરીઓ જ્ઞાતિમાં આવીને ફરેશે કે 'અમારા પ્રશ્નો નિકાલ કરનારા તમે કોણ? તમે વહીવટ કરવામાં બરાબર અર્ધા સંખ્યામાં સ્ત્રીઓને સ્થાન આપો, ચૂંટણીના ધોરણ પર જ્ઞાતિનો વહીવટ કરો અને બહુમતને ધોરણે પ્રજાસત્તાક રાજ્યપદ્ધતિ સ્વીકારો. સત્તામદમાં અંધ થયેલા પ્રાચીનોને આ ભારે આઘાતક દલીલ લાગશે, પણ એનો કશો જવાબ આપી શકશે નહિ. જ્ઞાતિના પ્રશ્નોનો નિકાલ અમુક પટેલિયા અને તે પણ પુરુષો જ કરે એવો તાંબાને પતરે કરી આપેલો કાંઈ લેખ નીકળશે નહિ અને આવી મૂળ બાબતમાં ચાલી આવતી 'રૂઢિ'ને દલીલને સ્થાનક મૂકી શકશે નહિ. આ ત્રીજા પ્રશ્નથી ભારે ગૂંચવણ થશે. એ દેખીતો અશક્ય લાગતો પ્રસંગ નવયુગ જેણે તે પહેલાં પણ આવી જશે. ચારે તરફ એની ઝણઝણાટી થઈ રહી છે, દિગંતમાં એનું વાતાવરણ ગમવા માંડ્યું છે અને સંકેતો વર્ધ્યા સ્ત્રીજ્ઞાતિને ધ્યેયના અન્યાયોની નોંધ તૈયાર થવા માંડી છે. આ ગૂંચવણમાંથી પ્રાચીનો કેવા રીતે પાર પડશે તે જોવા જેવું થશે. નવયુગ નો આ પ્રત્યેક પગલાં, એ દરેકની કિંમત અને અંત પરિણામ બરાબર જોઈ રહ્યો છે અને એને પરિણામ માટે સંકેતો નથી.

આ સર્વ કારણો આગળ રાખી નવયુગ દરાર કરશે કે માનવિતારના સંસ્કૃતિથી અથવા પોતાની ઇચ્છાથી કન્યા કોઈ પણ જોનને પસંદ લેવા લેણું સ્વતંત્ર તરીકે નીચેના નિયમો હિપર હરવ રાખવું. એણે પતિની પસંદગીના ધર્મને અપ્રસ્થાન આપવું. પોતાને જવાબદાર બગડી ન જાય અને બાળકોની કેળવણીને

જન ન લાગે એટલું જરૂર લક્ષ્યમાં સર્જાઈ, અર્થ અને કામ
રૂપર અવિરોધીપણે સ્થાપ્ય એ માપેતર દરિએ પમંડાઈ ગયી.

ખાત્રી વચ, રાજાવ, ગુણ, યીવ, મનીસ, કેળવણી, સંસ્કાર,
શાસ્ત્ર આદિ બાજતો જાણીની દોષ એ જાણમણેનું જાણી
નગરનું કરવની બાજે જ જરૂર હોય. મુદાની વાત એ છે કે
અની મંરથા નવયુગમાં તદન નવીન આકાર ધારણ કરશે.
માખપની કમળ માત્ર સસાહ અથવા તો વિદેહસરની પરચાનમી
પાપચ પૂરતી જ રહેશે અને સજ એટલે જેને નજરે જોયેમ પળ
હોય તેની સાથે સાકેટમાંકદું વગગાડી દેવાના ઉન્માદને જાણે
ગુણ સ્વભાવ અભ્યાસના સદ્વચસને પરિણામે યમેષ સદચાર ધરી.
પ્રાચીનેત્રને એમાં ઉન્માદ સાગશે. નવયુગને પ્રાચીન પદ્ધતિમાં
અનેક વાધા જાણીશે આ સંબંધમાં પ્રાચીનેત્રની મમકી કે
સમજાવટ કોઈ રીતે નવયુગને કારગત ચર્ચા નહિ પડે. નવયુગ
સમને પ્રથમ ધર્મો સ્વનંત્ર રીતે વર્તમાન કાળને અનુસરી તદન
જુદા જ સૂત્રો પર નિર્ભર કરશે અને તે નિર્ણય પણ વખત
જતાં દેશકારને આધીન રહેશે. સમને પ્રથમ નવયુગમાં અતિ
મહત્વનો ગણાશે અને એની વેદી ઉપર જ શાંતિઓ બાંધીને
શુદ્ધા ધર્મ જશે નવયુગના સમપ્રસંગને પ્રાચીનેત્રને વધારે
મંત્રવળ કરાવે તેવો એક મુદ્દો આશય આવશે તે તેના શોધ
માને વિચારવાનો રહે છે.

મહાસત્તા જૈન ધર્મમાં સમને પ્રથમ વિચારશે. તેની વિચારણા
મા શાંતિ અને ધર્મ વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટ રહેશે. જૈનને કેટલાક
ધર્મ (કારટ) ધારે છે તે ગેરસમજાણી તે દૂર કરશે. જૈન ધર્મ છે અને
જૈનો વચ્ચે ધર્મ તત્ત્વ જ સામાન્ય છે એ વાત જનતા જાણશે
સારે એને નવાઈ લાગશે. મહાસત્તા અથવા પરિષદ સાંસારિક
સંબંધ માટે દિશાલક્ષ્ય જરૂર કરશે. એની નજર ધણી વિશાળ

રહેશે. એ જૈન જૈન વચ્ચે લગ્ન કરવાની વાતને ખૂબ ઉત્તેજન અને પ્રેરણા આપશે. એનો મુદ્દો પણ એક શાસન નીચે રહેનાર પર બંધુલાવના વધારવાનો જ રહેશે. એ ગૃહસ્થ ધર્મને અંગે લગ્નની સંસ્થાને ગૃહસ્થના આદર્શમય બનાવવાની, એને વિશાળ પાયા પર રચવાની અને એના અમલ દ્વારા એકતા સાધવાની તક બરાબર સાધશે.

સમાન ધર્મીઓમાં લગ્ન સંસ્થા દ્વારા એકતા લાવવાનો સંપ અને સહકાર વધારવાનો અને તેમ છતાં રાષ્ટ્ર ધર્મ અને વિશ્વ-બંધુત્વને વિરોધ ન આવે તેના એ ભીષ્મપ્રયોગ કરશે અને તેમાં તે જેટલે અંશે ક્ષતેહ મેળવશે તેના પ્રમાણમાં જૈનત્વની પ્રગતિ થતી જશે અને બહુ થોડાં વર્ષમાં એ એવા પ્રકારની એકતા સ્થાપી સમસ્ત જૈનોમાં લગ્નવ્યવહાર ખુલ્લો કરાવી શકશે. આ વિચારણા અને અમલથી થનારા લાભ અને તેની જુદી જુદી પાયરીઓનો અત્ર વિચાર કરવાનું સ્થળ નથી, પણ એને પરિણામે સત્ત્વરજ્વલ જૈન આદર્શ એની ઘણી મોટી સંખ્યામાં પ્રગતિના દ્વાર ખોલે થઈ જશે.

પ્રકરણ ૧૮ મું સામાજિક (ચાલુ)

વિધવાનો પ્રશ્ન

હાલના વિધવાની સાથે સંબંધ ધરાવનાર વિધવાનો પ્રશ્ન છે. અત્યારે તો એ પ્રશ્નને શાંતિએ સાથે મંજૂર છે, પણ નવયુગમાં શાંતિને સ્થાન નહિ રહે એ ધોરણે જોઈ જાતની નજરે એ સવાલ વિચારવાનું અત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. આ વિધવાના આખા પ્રશ્નને નવયુગ તદ્દન છુટી જ રીતે ચર્ચાશે તે આપણે જોઈએ.

અત્યારની વિધવા

વિધવા એટલે અપશુકન કરનાર તત્ત્વવર્તી હીણામણી સ્ત્રી. જેની સર્વ આસા હરખા અને સ્વપ્નો મરી ગયાં હોય, જેને આ જીવનમાં કોઈ જાતનો રમ ન રહ્યો હોય, જે સાસરીઆમાં હઠધૂત થતી હોય અને પિયરમાં પોષાતી ન હોય, જેને બેથી પાંચ રૂપિયાનો મહિનો કરી આપવામાં આવા આર્થિક ગૂંચવણવાળા સમયમાં શાંતિના નેતાએ મોટે ઉપકાર સમજતા હોય—એનું નામ અત્યારે વિધવા છે. એને હૃદયની ગૂંચવણ દાઢવવાનું સ્થાન નથી, એને ઉપર આકાશ અને નીચે ધરતી છે, એના વેશ અને

વિચારમાં ખિન્નતા છે, એના શરીરની કાંઈને દરકાર નથી, એનાં આકંઠ કાંઈને સાંભળવાં નથી, એને આશ્વાસન કાંઈએ આપવાનાં નથી, એને કાંઈ મહોત્સવમાં જોડાવાનું નથી અને હેતુ ઉદ્દેશ અને સાધ્ય વગરનું જીવન પૂરું કરી મોત આવે ત્યારે ચાલ્યા જવા સિવાય આ જીવનમાં એને કાંઈ રસ નથી. અસાધારણ અપરાધ જે બહુ થોડા છે તે બાદ કરતાં આ વિધવાઓની વર્તમાન સ્થિતિ છે. એને માટે કાંઈ માર્ગ નથી. માત્ર પતિ સાથે વિશ્વાસ કરતી કાંઈ રમણી પતિ સાથે નવા નવા આનંદ કરતી હોય તેમાં અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ અથવા મરડી ન્યૂમોનિયા ક્ષય આદિ કાંઈ પણ રોગ થતાં અથવા અકસ્માત આવતી કાલે પતિ મરણ પામે તો ખીજા દિવસથી એ સર્વત્યાગી બની જાય છે અને ધર્મની વિમળજ્યોતિ બને એમ લોકો તેને માટે ધારે છે. એક આનંદ કરતી ખીલતી કુમળી કળીને આ પરિવર્તન કેવું આઘાતક થતું હશે તે તો તેની સ્થિતિમાં મૂકાવા જેટલી વિશાળ કલ્પના હોય તે વિચારી શકે.

સ્ત્રીજાતિનો સેવાભાવ

એ ધર્મમાં રસ લેતી થાય અને ત્યાગવૃત્તિ કેળવે એ જૈન ધર્મની નજરે મૂલ્યવાળી સ્ત્રી છે. જૈન ધર્મનું આખું અંધારણ ત્યાગધર્મ ઉપર રચાયેલું છે, આ જીવનમાં પરભાવનો જેટલો ત્યાગ થાય તેટલા પૂરતી તેની ક્ષતેહ છે અને વિકાસક્રમમાં તેને અચૂક સ્થાન છે એ દૃષ્ટિ પ્રથમ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. આ દૃષ્ટિએ જે વિધવાઓ ત્યાગનો માર્ગ સ્વીકારી શકે એને નવયુગ ઘણી સગવડો કરી આપશે. અત્યારે મોટી અગવડ શક્તિને માર્ગ આપવાના રસ્તાઓ નથી નેને પરિણામે થયેલ છે તે નવયુગ જોઈ લેશે. સ્ત્રીઓમાં વાત્સલ્ય, પ્રેમ, નમ્રતા આદિ નૈસર્ગિક ગુણો

છે અને ખાસ કરીને 'સેવા'નું તેનામાં કુદરતી તત્ત્વ એના બંધા-
રણમાં ભરેલું હોય છે એ નવયુગ અભ્યાસ કરીને જોઈ લેશે.
વિપક્ષક્રિયા નજરે ગૃહવ્યવસ્થાનો બારીક અભ્યાસ કરવામાં આવશે
તો જોઈ શકાશે કે સ્વેચ્છાને પોતાની જાન ઉપર ધણો વધારે
અંકુશ હોય છે. એ પોતાની સગવડ બાંધે જ જોશે. એ પતિ
પુત્ર કે સસરાની શદ્દ જોવામાં અનેક પ્રકારની સગવડોનો ત્યાગ
કરશે. આ તો સામાન્ય વાત છે, પણ સૌમાનસના અભ્યાસ
પછી ધણું જાણવા જેવું મળે તેવું ત્યાં ભરેલું છે.

કોઈ તક આપતું નથી

દુઃખની વાત એ બની છે કે એને તક મળી નથી. એ
હજારો વર્ષથી છૂંદાઈ ગયેલી છે, એનું વ્યક્તિત્વ કચરાઈ ગયું છે,
એની શક્તિને અવકાશ મળ્યો નથી, એની સેવાભાવનાને યોગ્ય
પરિસ્થિતિ પુરુષોએ નીપજાવી નથી, નીપજવા દીધી નથી; સ્ત્રી-
વર્ગના દર્શિબિંદુથી કોઈ પ્રશ્ન હજી મુખી વિચારણો નથી. આથી
વિષયને બારે વિષય ધર્ષ છે. એને પતિ સાથેના પ્રમંગો દૂર
થવા તેને બદલે તેનું માનસ શેકે એવો અવકાશ કે પ્રયોગ તેને
માટે તૈયાર નથી અને પરિણામે નવરા માણસ અનેક પ્રકારે
શક્તિનો દુર્વ્યય કરે છે તેમ સામાન્ય રીતે આખો સ્ત્રીવર્ગ અને
વિષયવસ્તુ ખાસ કરીને પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ નિહાકુપત્રી,
ગૃહકામ વગેરે બાજતોમાં સામાન્ય રીતે કરે છે.

વૈધવ્યનાં કારણો

નવયુગ વિચારના પ્રશ્ને હાથ ધરના પ્રથમ તો વૈધવ્યના
પ્રશ્નેનાં સાં કારણોથી આવે છે તેની તપાસ કરશે. ત્યારે તેને
માણસ પડ્યું કે તેનો મોટો બાળ બાળકમ કે જરૂરિયાતને કારણે
જને છે. બાળકમ એ તો હવરા જેવી વાત હામશે. હમ

એટલે શું રમવાનાં રમકડાં છે? કે એ તે કાંઈ અચ્ચાના ખેત્ર છે? અને વૃદ્ધો તે કેટલી વાર પરણે? અને છાં મુઠ્ઠી પરણ્યા જ કરે? આ બન્ને બાબતનો એકદમ છેડો આવી જશે. ચાળીશ વર્ષની વય પછી કોઈ કુમારી કન્યાને પરણી શકે નહિ અને પુરુષના લગ્ન પહેલાં ઓછામાં ઓછી તેની વય વીસ વર્ષની તો હોવી જ જોઈએ એ અત્યારના શરીરબંધારણ અને કેળવણી અનુરૂપ બાબત ઠરાવવામાં આવશે.

વિધવાશ્રમો

ઉક્ત ઠરાવથી વિધવાઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી થઈ જશે. છતાં વિધવા ન થાય એમ તો ન જ કહેવાય. યુવાન માણસો પણ અનેક મરે છે અને વિધવા પૈકી જે ભરજીવાનીમાં હોય તેનો જ પ્રશ્ન આગળ આવે છે. તેમની શક્તિને રોકવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા વિધવાશ્રમો ઠામઠામ સ્થાપવામાં આવશે. એ આશ્રમોમાં વિધવાને અપૂર્ણ કે અધૂરી રહેલી કેળવણી પૂરી કરાવવામાં આવશે. ત્યાં એને જનસેવાના અનેક કાર્યો શીખવવામાં આવશે: બાળઉછેર, માંદાની માવજત, સ્ત્રીઓની કેળવણી, પ્રસૂતિકાર્ય, અકસ્માત સમયે તાત્કાલિક મદદ, આરોગ્ય (સેનિટેશન) આદિ અનેક ઉપયોગી સેવાશ્રયી કાર્યનું તેને શિક્ષણ આપવામાં આવશે. આને લઈને જે વિધવા બહેનોને શક્તિ હોવા છતાં સેવાનો અવકાશ ન મળતો હોય તેને અનેક દિશાઓ ખુલી કરવામાં આવશે. આ તો સાધનસંપન્ન વિધવાઓને પાલવે. સાધન વગરની વિધવાઓને શીવણ, ભરત, ગૂંથણકામ, સાંચાકામ, વાંસ-કામ, વણાટકામ આદિ અનેક ઉદ્યોગો શીખવવામાં આવશે. દરેક ઉદ્યોગમાં એક બાબતનું ખાસ લક્ષ્ય રાખવામાં આવશે અને તે એ કે તેમાં નિષ્ણાત થયેલ વિધવા સાધનહીન હોય તો તે ઓછામાં ઓછું ધરમાં રહીને ઉદ્ધરનિર્વાહ જોટલું રળી શકે. ગૃહ ઉદ્યોગની

આખો પાર વગતી છે. મોલ્ડ તૈયાર કરે કે પેનસમ ઉપર
જનકામ કરે, ચારી કાર જનકામમાં કરે તો ઠાઠ પબ્બ વિષય
ચોનાનો નિર્વાદ જાર કરી શકે. એ મુદકોચોનું સિંગ
આપવાની વાત નથી. જનપાનમાં પ્રત્યેક ઓ મેર રહીને મોટી
રકમ પેસા કરે છે. આ ઉલોચકાઈમાં બીજી કરમત એ છે કે
શક્તિને અવકાશ મળતાં નવરાજ મહેરા નહિ એટલે કંકાસકુળસીનો
નાશ થઈ જશે અને 'આર મેં મોટલા ત્યાં લાગે એક બે મોટલા'
એ આખી હદેરત અસત્ય થઈ જશે.

અવિધ્યનું કાર્યક્ષેત્ર

આવી રીતે મંગાના અને ઉલોચના હોંઝા ખુલાં કરવાને પરિ-
બ્રામે વિધવાનો આખો પ્રમ સહેલો કરી નાખવામાં આવશે.
અત્યારે અવકાશને માર્ગ આપવાના વાંધાને કારણે સ્ત્રીજાતિ અધમ
દશામાં મરી પડી છે. તેને માટે મેવામાર્ગ બણે વિરાજ છે.
પરિવર્તન કાળમાં સ્ત્રીઓએ જે અજબ ધૈર્ય મેવાલાય અને ત્યાગ-
ભાવ બતાવ્યો છે તેથી તેમનું અવિધ્યનું ક્ષેત્ર નિર્મોલ્ય થઈ ચૂક્યું
છે અને ત્યાં માનજરેલી રીતે તેઓ જીવન સફળ કરી શકે અથવા
નિગદ્યાર સ્થિતિમાં તેના ઉપર આધાર રાખી શકે એવી સ્થિતિ
નવમુગની સ્ત્રીઓ જ લાભી કરશે અને તે માગશે તેવા ગમેગોમાં
પુરુષવર્ગ તેમને સલાહ સલામ અને મદકાર આપશે.

આશમે એવી વ્યવસ્થા કરશે કે સ્ત્રીઓએ તૈયાર કરેલ
વસ્તુઓ તે મેરયા જ વેચાતી હાઈ લે. વળી મોટા મોટા દાથ-
ઉલોચના રોટરો સ્ત્રીઓ જ કાઢશે અને ચલાવશે. રાકડ નાણે
વ્યાપાર ચલાવશે અને વેચવાનું કાર્ય સ્ત્રીઓ વધારે અસરકારક
રીતે કરી શકશે તે તો તેણે પશ્ચિમની દુનિયામાં સામાન્ય રીતે
અને દિલમાં અત્યંત સારી રીતે બતાવી આપ્યું છે.

એ સિવાય સેવાભાવી વિધવાઓ પૈકી અનેક કેળવણીનું કાર્ય કરશે. એમની શિક્ષણપદ્ધતિ હૃદયને અસર કરનારી જ નીવડે છે. પ્રાથમિક વર્ગોમાં તો સ્ત્રીશિક્ષકો વધારે સુંદર પરિણામ બતાવી રહી છે. એ ઉપરાંત ભાષણો, ગૃહવર્ગો, આરોગ્યવિચારનો પ્રચાર આદિ અનેક નાનાં મોટાં ક્ષેત્રો સ્ત્રીઓ માટે ખૂલશે અને તેમાં તેની બચતશક્તિનો ઉપયોગ થશે. વિધવાઓને સેવામાર્ગમાં જોડવાથી તેઓને ઉઘમે ચક્રવચાથી અને તેમને સર્વ સગવડ મળવાથી વિધવાનો પ્રશ્ન અચારે જે ગંભીર બની ગયો છે તેવો નવયુગને નહિ લાગે. વિધવાના પ્રશ્નનો નિકાલ સ્ત્રીઓ જ કરી લેશે. નવયુગમાં સ્ત્રીઓ પોતાનું સ્થાન શોધી લેશે, તેમની આવડત અને હૃદયશક્તિનો ઉપયોગ કરી એ :પુરુષોની પડખે ઘેસશે અને વિધવાની શક્તિનો ઉપયોગ થવાનો રસ્તો તેમને સાંપડશે એટલે વિધવાનો પ્રશ્ન સ્વતઃ નીકળી જશે અથવા તેના મૂળપ્રશ્નમાં ઘણો અંશ નિકાલ થઈ જશે.

વિધવા પૈકી જે તપ ત્યાગ કરી શકે તેમ હોય, તેનું જર્મ નરકે વહન હોય તેને તે માટે સર્વ સગવડ નવયુગ આપશે. એ ધર્મની વ્યવસ્થા બને અને આત્મશુદ્ધિને પ્રગતિમાન બતાવી વિધવા વિશ્વકર્મા પોતાના વિશ્વસ્ય સાથે લાલ આગે તે માટે અનેક સગવડો નવયુગ યોગ્યશે. ધર્મ માર્ગમાં વ્યવસ્થા થઈ ઉપદેશની કામ કરી બતાવશે અને જળતાના દર્શક મુઠો પાંચમી વાર્ષિક સ્નાનના દિવસે લેશે.

મહાન પરિવર્તનની આશા

જનતાને વ્યવસ્થિત તરિક્કા વચ્ચેના માર્ગે ફેરવવા હવે જાણે. સ્ત્રીઓ પાસે પોતાના કાલવચલી રહે, પોતાની જવાબદારી સ્વચ્છતા ની રહે એટલે સમાજનું પોતાનું સ્થાન જાણી જ રહે.

પુરુષાર્થનું વત્સલ આથી મોટું પરિવર્તન પામશે. સ્ત્રીમંબધી પ્રશ્નમાં એ બન્નેના હક્કો અને જવાબદારીઓ વિચારતો થઈ જશે. વિધવાઓને અપશુકન કરનાર કે ભારજૂત માનવાને બદલે એને એ સ્ત્રીત્વનું આદર્શ, આર્થભાવનાનું શુરંત સ્વરૂપ, મદાકસ્યાણી, મદાત્યાગી અને વંદન કરવા યોગ્ય માનશે. આર્થ ભાવનાના એ ઉચ્ચ આદર્શને જેન જાનતા કદી નિર્ભક્ષ્યસે નહિ, ઉપેક્ષ્ય નહિ, વિમારી મૂકશે નહિ. દાંપત્ય ભાવનાનું જે વિશાળ સ્વરૂપ આર્થ દેશમાં ચીતરાયું છે તે અન્યથ અપ્રાપ્ય છે. એ આદર્શનું પર્યાવસાન વિધવાજીવન છે. એનો પોતાક સાદો રહેશે પણ એની સેવા-ભાવના એને વિશાળ આકાશમાં ઉડવન કરાવશે.

નવયુગ મંદાજી થઈ ગયેલા વિધવાના પ્રશ્નને ઘણી સુકરતાથી ઉકેલશે. સ્ત્રીમત્સીતિને યોગ્ય ક્ષેત્રો તૈયાર થયા પછી વિધવાનો પ્રશ્ન આકરો રહેશે નહિ. આર્થ સોદીમાં જે તપ અને ત્યાગ ઉતર્ણ છે, જેન હૃદયમાં જે અદ્વિતિ અને મંયમ ઉતર્ણ છે તે વિધવાને સ્થિર રાખશે. જતાં કેઈ બાળવિધવા હશે અથવા કેઈ પોતાની જાત ઉપર ઈર્ષ્યા રાખવા જેટલું સૌહાર્દ બતાવી શકે તેવી નહિ હોય તો તેને કુકર્મ કરી મર્જાપાત કરાવવાને બદલે એને પંડુગી જતી અટકાવવામાં આવશે નહિ. આવા કેસો બહુ ઓછા બનશે. સમાજ દરજિયાન વૈધવ્યની વાત ચાલુ રાખવી નહિ. એ આર્થ ઉચ્ચ રાખશે, પણ છટાબવાયા કેમમાં કેઈ પંડુગા માગશે તો તેને અપરિહાર્ય આપણિ મંડુગી તેના તરફ પંડુમુખ રહેશે. આવી રીતે દરજિયાત વૈધવ્યનો સિદ્ધાંત ટાળી દેવા જતાં આર્થ અદર્શને નજરે ન પડવા ર્કર્મ અને જેન ત્યાગનાં હાર પ્રકાં કરી તદ્દન અરુપ્ય મહેલાઈથી વિધવાનો પ્રશ્ન સમાજને જરા પણ નીચે ઉતાર્યો વગર નવયુગ ઉકેલશે. એની નજરમાં અણદયા મર્જાપાત અને એકાંતમાં અનિદ કુકર્મ વધારે મહત્વનાં

લાગશે અને એને બદલે ઢોંગ કરીને દેખાવ જાળવવામાં એ આખા સમાજને નુકસાન માનશે. આવા કેસો એટલા ઓછા બનશે કે એનું પ્રમાણ નહિવત્ આવશે. વિધવાવિવાહનો પ્રતિબંધ કર્યા વગર લગલગ ઈષ્ટ પરિણામ નવયુગ લાવી શકશે અને તેની સાથે પંચેન્દ્રિય જીવદાત અને એકાંતમાં ગુપ્ત વિષયસેવનથી થતાં નિકાચિત કર્મબંધનના પ્રસંગોને પણ એ દૂર કરી શકશે.

આ વિધવાવિવાહના પ્રશ્ને વર્તમાન યુગમાં ભારે ચર્ચા ઉત્પન્ન કરી છે તેથી નવયુગ એ સંબંધમાં સ્પષ્ટ મત ઉચ્ચારશે. એ આદર્શ આર્ય લાવનાનો જ રાખશે, છતાં એ દલીલ કરશે કે જેમ મૂતી થવાની રીતિ બંધ કરવાથી આર્ય લાવનાનો લોપ થયો નથી, તેમજ અતિ નાની વયવાળી અક્ષતયોની લગલગ સ્થિતિની બાળા અથવા ગૃહ માંડવા પહેલાં ગૃહ જોપાડી મૂકેલ અપૂર્ણ-મનોરથા જેનું વલણ ત્યાગ કે સેવામાર્ગે ન જઈ શકે તેવું હોય તે એકાંતમાં કુકર્મ કરી મહા તીવ્ર કર્મબંધ કરે તેને બદલે લમ-ગ્રંથીથી એક પતિ સાથે જોડાય તેમાં તેના પૂરતો લાવનાનો આદર્શ જરા નરમ પડે છે ખરો, પણ એ આપત્તિમાંથી ઓછી આપત્તિ વહોરવાનો એ એક જ માર્ગ છે. આ નિર્ણયમાં નવયુગ એક મત જ રહેશે, પણ તે અપવાદનો સ્વીકાર આપત્તિધર્મ તરફ જ કરશે.

વિધવાવિવાહના પ્રસંગો અટકાવવા માટે બાળલમ્બ અને વૃદ્ધ-લમ્બ અટકાવવામાં આવશે એ વાત ઉપર ચર્ચ ગઈ છે. એવા જ કેટલા દિવાળે આ સામાજિક પ્રશ્ન સાથે સંકળાયેલા છે તેના નિર્ણયને અંગે વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન મોટા પાયા ઉપર ઉપસ્થિત તો નહિ જ થાય. એ પ્રશ્નો પણ આ ચર્ચામાં ધણાખરા છટા-જવાયા ચર્ચાર્થ જશે.

કન્યાવિકૃત્ય

હેતુમાં મો ખમો વર્ણથી આ બધેકર રિવાજ દેલમાં પેળી મથો છે. પ્રથમ ખાગલમ કેટલાંક ઐતિહાસિક કારણે કાખવ થયા, પછી મરડાંએને પણ પરણના ઇચ્છા થઈ. ત્યાં દીકરીને માથે માથે સરખાવવાની પ્રથા વધતી ગઈ. પછી એને મનુષ્ય ન મળતાં એક વસ્તુ તરીકે ગણવાની રીતિ કાખવ થઈ. પછી એ વેચવાની વસ્તુ મળાણી. પછી લીલામમાં એને મારે ને વધારે રકમ આપે તેને આપવાની—વેચવાની રીતિ કાખવ થઈ. સમાજનો ધાત ધાથ છે ત્યારે કાંઈ દિસાખ રહેનો નથી. ને માખાપો કદ વેડીને દીકરીને ઉછેરે તેને એક વેચવાની ચીજ ગણે, વધ આવડન કે શક્તિનો ખ્યાલ ન કરતાં મડાં સાથે પણ માંડે બાંધતો લગ્નવાય નહિ અને દીકરીને આપવાના બલમાં સેંકડો હજારો રૂપિયા લે અને તેના દ્વારા પોતાનો વસીતો વધારવા માટે એ તો નૈસર્ગિક પાતની પરાકાષ્ટા કહેવાય.

આ રિવાજ પ્રથમ વિવાહબર્ચને અંગે શરૂ થયો. અસલ ઠીક ઠીક કે કહેવાતા ખાનદાનને અમુક વરા જમણુવાર તો કરવા જ પડે, એ બર્ચને પહોંચી વળવા સાધારણ રકમ લેવાથી વાત શરૂ થઈ. પછી વિવેકનો સર્વથા નાશ થયો. તેર વર્ષની કુમળી બાળાને પાંસઠ વર્ષના મરણુને કાંઈ બેટા પાંચમી વાર પરણનારને આપવાના સેંકડો કાખજા બન્યા. આ સર્વમાં માખાપની અને ખાસ કરીને ખાપની સ્વાર્થવૃત્તિ અને સમાજના આગેવાન પટેલિયાઓની બધમ નીતિ જ કારણગૂત છે. માખાપ મારા મૂલ્ય સાથે સમપણ થતાં પોતાના અનેક સ્વાર્થ સાધવા લગ્નવાય અને આ રીતે દીકરીની દોરવણી થવા માંડી.

કન્યાની દૃષ્ટિથી કદિ સલાહ વિચારવા નથી. મૂર્ખ, અમુલ્ય, પોતાનો નિર્લોક પણ ન કરી શકનાર, કદરૂપા, નિસ્તેજ માણસો

કોઈ પાસેથી પૈસા મેળવી દેવું કરી દીકરીના બાપને રકમ આપી દીકરીને લઈ આવવા લાગ્યા અને આવાં અધમ કળેડાંને પરિણામે વિધવાવિવાહના પ્રસંગો વધી પડ્યા. અસમાન પતિ પત્નીથી મંસાર ખારો ધુધવા બન્યો. વૃદ્ધવસ્ત્રને પરિણામે ઉગતી યુવતીની મનકામના પૂર્ણ ન થઈ અને સમાજના સીતમનો મોગ ધઈ પડેલી એ અબળાને કોઈ આશરો ન રહ્યો.

આ કન્યાવિક્રયના અનેક ભયંકર પરિણામ આવ્યાં છે. એથી સમાજમાં ગૃહજીવન, દાંપત્ય, આદર્શ પ્રેમ—એનું નામ ઊડી જવા લાગ્યું છે અને તે ઉપરાંત વિચારધારામાં વિવેક સભ્યતા કે વાત્સલ્યનાં ઝરણાં સુકાઈ જવા માંડ્યાં. કલ્પના કરતાં ન ખેસે તેવી વાત છે, પણ સત્ય વાત છે કે વર્ષો સુધી દીકરીને એક ક્યવિક્રયની ચીજ ગણવામાં આવી છે.

નવયુગ એક સપાટે કન્યાવિક્રયને અટકાવી દેશે. અને એ ફાજદારી ગુનો ગણાવવા માટે પણ પ્રયત્ન કરશે. અને નવયુગમાં કન્યા એટલી આગળ વધેલી મુશિક્ષિત અને પોતાનું સ્થાન સમજનારી થશે કે એ પિતા સામે ઊભી રહી પોતાના લક્ષ્મી વાતો કરશે. આવા સંયોગોમાં કન્યાવિક્રયને સ્થાન રહેવાનું નથી એ કહેવાની લાગ્યે જ જરૂર હોય. સાતિ નહિવત્ ધર્મ જતાં મોટી ઉમરે લગ્ન કરવાનો રિવાજ દાખલ થતાં અને કન્યાની મંમતિ વગર લગ્ન મંબંધ કરી શકાય નહિ એ નિયમનો સ્વીકાર થતાં કન્યાવિક્રય તો જશે, પણ તેના આડકતરા પરિણામ તરીકે વિધવાવિવાહના પ્રસંગો પણ ઉત્તરોત્તર ઓછા જ ધર્મ જશે, નવયુગ સ્ત્રીવર્ગમાંની કોઈને ‘વસ્તુ’—વેચવાની ચીજ તરીકે ગણવાનું પાપ કે ગણવાની ધૂષ્ટતા દર્શાવે નહિ, કરી શકશે નહિ અને કરવાનો પ્રસંગ માનવુગને પ્રતાપે અને સ્ત્રીસમાજની ચાળવણીને પરિણામે અને લોકસમાજના અભિપ્રાયને પરિણામે મેળવી પણ શકશે નહિ.

વરવિક્રય

કન્યાવિક્રયના જેવો જ એક વિચિત્ર રિવાજ વરવિક્રયનો છે. આ શબ્દ અપરિચિત જણાશે. મોટા શહેરના ધનવાનો પોતાને કુળવાન માની કન્યા લેવાના સ્વીકારવાના બદલામાં 'પૂરત'ની મોટી રકમ લેતા આવ્યા છે. આ પણ એક જાતનું સારું છે. એમાં પણ દુર્ભાગ્યે વરનું સારું નહિ, પણ કન્યાનું જ મારું છે. મોટા દેશિયાનો છોકરો હોય તો તેને ત્યાં અનેક કન્યાનાં માખાપો સગપણ કરવાની દરખાસ્ત મોકલે. આમાં પૂરતની રકમ અગત્યની ગણાય. જે વધારે રકમ આપે તેને ત્યાં સોદા પતે. કન્યા કરતાં જવિધનો પતિ જે તણ વરસ નાનો હોય તો પણ ચાલે. અને એ સોદામાં જે કન્યાને લવ દાવાનો છે તેનો અવાજ સરખો પણ નહિ. આ વરવિક્રય શબ્દ એક રીતે તદ્દન ખોટો છે. એમાં પણ કન્યાનો જ વિક્રય થાય છે, માત્ર એમાં રકમ લેવાને બદલે દેવાની હોય છે, પણ એના બીજા સર્વ પરિણામો તો એક સરખા જ હોય છે. કન્યા વેચવાની વસ્તુ ન હોઈ નવલુગમાં આ રીતે કન્યા લેવા માટે રકમ સ્વીકારવાની આખી પ્રથાનો પણ ઉપરને કારણે નાશ થઈ.

વરકન્યા પસંદગી

અમુક કન્યાનાં લગ્ન કેની સાથે કરવા તેનો નિર્ણય મુસલમાની સમય પછી માખાપો કરવા લાગ્યા. કન્યાને અમુક પરિસ્થિતિને અંગે નાનપણમાં પરજાતી દેવાનું મેઝા ધારવામાં આવ્યું અને જે તણ મુત્ર જતાં એ એનિલ્લાસિક દાંણે ચમેલો રિવાજ વળંગેલ થઈ ગયો.

અ: દાર્પમાં માતાને તો નાનનું જ પૂજાનું. પિતા એ દાર્પ દરે નેમાં દરવિવ લાજ પણ થતો. પિતાના નિર્ણયમાં જે મોઈ

જાતનો ધન, લાગવગ કે બીજો કોઈ સ્વાર્થ ન હોય તો કોઈ કોઈ લક્ષ્ય સુખકર પણ થઈ જતું. પણ પરણનાર સ્ત્રીપુરુષને પૂછવું એ તો ધીમે ધીમે તદ્દન ઉડી ગયું. પ્રાચીનકાળના સ્વયંવરો ઉડી ગયા, પ્રાચીનકાળની કોઈ કોઈ કથામાં આવતી દીકરીની ધમ્મજાળણવાની વાત ચાલી ગઈ અને પછી તો ઘોડિયામાં વેવીશાળ સંબંધ થવા માંડ્યા, અને કોઈ કોઈ સ્થાને તો પેટમાં છોકરાછોકરી હોય ત્યાં સંબંધો થવા માંડ્યા. દાંપત્યને સ્થાને લક્ષ્ય એ એક જાતનો વ્યવહાર થઈ પડ્યો અને માથાપને લઢાવો લેવાનું, પોતાની સમૃદ્ધિ બતાવવાનું અને વ્યવહાર વધારવાનું સાધન થઈ પડ્યું. જે પ્રજામાં લક્ષ્યને સંસ્કાર ગણવામાં આવે, જ્યાં દાંપત્યના ઉચ્ચ ખ્યાલ હોય, જ્યાં એકપત્નીત્વ અને સતીત્વના આદર્શ હોય ત્યાં લક્ષ્યની આખી સંસ્થા આટલી હદ સુધી કેમ ઉતરી ગઈ હશે તે કદપતું નવયુગને ભારે પડશે. થોડાં ઇતિહાસનાં કારણો, બાકી અવ્યવસ્થિત માનસિક દશા, અગ્રેસરોની શેઠાઈ કરવાની લોહુપતા અને કોઈ પણ પ્રશ્ન ઉપર સંગઠિત ત્રિચાર કરવાની અશક્તિ, બિનઆવડત અને ચાલી આવતી પ્રથાને હેતુને અભાવે પણ વળગી રહેવાની ચીવટને કારણે કે ગમે તે કારણે આખી લક્ષ્યની સંસ્થામાં ભારે અવ્યવસ્થા ચાલી.

નવયુગ આ સર્વ ઘડલાંજમાં ઉતરવાનું માંડી વાળશે. તે નીચેની રીતે કામ લેશે.

લક્ષ્યની હકીકત મનુષ્યના આખા જીવનનો પ્રશ્ન છે. એમાં પરણનાર પતિપત્નીને જ લાગેવળગે છે. એમને સલાહ ગમે તે આપી શકે, પણ એનો નિર્ણય સ્ત્રીપુરુષ જ કરી શકે. વય, અભ્યાસ, યોગ્યતા, સ્વભાવ, રસ, વજણ અને બીજા માનસિક અને હાર્દિક અનેક મુદ્દાઓ એમાં એવી રીતે ગૂંચવાઈ જાય છે કે એકને મારે બીજો નિર્ણય કરનાર પાલવે નહિ. એના મિત્રો, માથાપ કે

બીજા અન્ય વહિસો મુજબ આપી શકે, પણ હેરાતો નિર્ણય તો પરસ્પર-છવનમારને માટે જોડનાર જ કરે.

નવપુત્રના આ નિર્ણયથી ધણા મુશ્કારા રાતઃ જ થઈ જશે. પછી દીકરીને માવની ઉપમા આપવાનું નહિ રહે. એને ત્યાં દોરે ત્યાં તે જાપ એ આખો સિદ્ધાંત ઉડી જશે, બાળકમનો તો પ્રશ્ન જ નહિ રહે. નિર્ણય કરવા યોગ્ય વય, અનુભવ, અભ્યાસ અને આવડત વિના હાથ ધર્ષ શકે જ નહિ. જુદા વિવાહનો પ્રશ્ન પણ નહિ રહે. કન્યાવિકલ્પ કે વરવિકલ્પનો સવાલ નહિ રહે. પછી તો પ્રેમધર્મ ચર્તા પતિપત્ની વચ્ચે ગાંઠ એવી મળજીત થશે કે વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન પણ લગભગ નાશ પામી જશે, કોઈ અસાધારણ સંયોગોમાં તાજી ખરણેલ મુત્તીને એવો પ્રયત્ન કદાચ આવશે તો સમાજ એના તરફ દગાની નજરે જોશે. બાકી સાચું શીપત્વ જામશે, કલેક્ટા દૂર ધર્ષ જશે. ગુણ, અભ્યાસ અને વયની મૂંઝવણ નીકળી જશે. દીકરી જન્મે ત્યારથી માળાપને એક જાનની મિત્રા રહ્યા કરે છે તે વાત દૂર ધર્ષ જશે અને જે મૃદરથછવન અત્યારે કંઠાસ, ક્લેશ અને ઉઠળાટ કરનાર ધર્ષ પડેલ છે તેને બદલે ધણા મોટા ટકામોના પ્રમાણમાં સાચું આદર્શ મૃદરથછવન હાથ હાથ મળી આવશે. હાલના પ્રશ્ન ઉપર શાંતિઓગ્ય ગ્રંથક થાય છે તે વાત પૂર્વના ઇતિહાસની જ ધર્ષ જશે. સંવેદીનો પ્રશ્ન આખો ખતારા ધર્ષ જશે અને સમાજ શાન્તિના આસ લે તેવા સારા દિવસો માંપડશે.

વેવિશાળ

હાલનો પ્રશ્ન સામાજિક પ્રમંજીમાં હાથ ધર્યાં તો તેને લગના એક બે નાના પ્રશ્નોનો નવપુત્ર કેવો નિર્ણય કરશે તે પણ અંગે જ વિચારી લઈએ. વેવિશાળને કેટલીક જગ્યાએ "વિવાહ" કહેવામાં

આવે છે. કેટલીક જગ્યાએ લગ્નને વિવાહ કહેવામાં આવે છે. સ્પષ્ટતા ખાતર આ ઉદ્દેશમાં લગ્ન અને વેવિશાળ શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે. વેવિશાળ એટલે પિતા નિર્ણય કરે તેની સાથે લગ્નસંબંધ કરવાનો જાહેર નિર્ણય. એમાં ગાતિનો સંબંધ નોંધ કરવા પૂરતો આવે છે. એ વાગ્દાન છે, ભવિષ્યમાં લગ્ન કરવાનો નિર્ણય છે. પ્રચલિત રીતિ પ્રમાણે એમાં વરકન્યાને પૂછવામાં આવતું નથી. એ ઉપરાંત અસલ તો ઘણી નાની વયે ઘોડિયામાં બાળકો પોટેલાં હોય ત્યારે આ સંબંધનો નિર્ણય કરી નાંખવામાં આવતો હતો.

આ વેવિશાળની પ્રથાથી ઘણું નુકસાન થતું હતું. બાળવયથી લગ્ન થતાં સુધીમાં શરીરસ્થિતિ કેવી રહેશે તેનું અચોક્કસપણું, શીળા, ઝોરી આદિથી થતી ઘાતક શારીરિક વિડંબનાઓ, અભ્યાસ અને આવડત વરકન્યાના કેવાં થશે તેનો વિકલ્પ અને વિકાસની તરતમતાને કારણે અનેક જાતની ગૂંચવણ થતી હતી; છતાં ઉધતા વરને ચોંટિયાભરી માંચરામાં બેસાડી તેના ગળામાં ધુંસરી નાંખવામાં આવતી હતી. લગ્ન ધુંસરી તુલ્ય જ થઈ ગયાં હતાં. એમાં વરકન્યાના હૃદયમિલન કરતાં માખાપની કહેવાતો લ્હાવો લેવાની વૃત્તિ, પોતાનું ગૌરવ બતાવવાને પ્રસંગ અને અવ્યવસ્થિત વિચારણાને સ્થાન મળતાં હતાં.

બાળપણના વેવિશાળથી થયેલ અનિષ્ટ સંબંધોના પાર વગરના દાખલા નોંધાયેલા છે. વેવિશાળથી એક પણ પ્રદારનો લાભ જણાતો નથી. અલણ અથવા અક્ષરજ્ઞાનવાળા યુગમાં તે નબી ગયાં હોય, પણ પસંદગી લગ્ન, પ્રેમલગ્ન અને દાંપત્ય યોગ સમજનાર જ્ઞાનયુગમાં વેવિશાળને સ્થાન જ નથી. જ્યાં માખાપના હાથમાંથી લગ્ન સંબંધ કરવાની આખી વાત જ ઉડી જતી હોય ત્યાં વેવિશાળનો સવાલ જ અશક્ય છે.

વેવિચારણને કારણે કન્યાવિક્રમે મોટો અવકાશ મળતો હતો. એમાં પાછા મોટા પછુ વળતા હતા. એનાથી સુવેલીનો પ્રશ્ન પણ ધણીવાર ઊભો થતો હતો. સુવેલીનો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે :—

એક કન્યાનું વેવિચારણ અમુકની સાથે થયું હોય, પછી તેનો નાનને સાં મોંધ થયો હોય, આમજા જતાં વરને દાવ જેવો વ્યાપ્તિ થતાં, અસાધ્ય રાજ થતાં એ કન્યા પતિના પિતાની પરવાનગી વગર અન્યને આપવાના કાર્યને ‘સુવેલી અર્થ’ એમ કહેવામાં આવતું હતું. આ સુવેલી આપનાર પિતા કે વડિલોને શાંતિ નાતમદાર મૂકે, ન્યાતમાં પાર વગરના જપ્ત થાય અને પાર વગરની ગૂંચરણ થાય.

આ ઉપરાંત કન્યાવિક્રમ કરવાવાળા પિતા કે વડિલો વધારે લાલચ મળનાં દીકરીને દૂર દેશ કે જુદી સાથે પરભાણી રસાય આંતર મહાને મોંઘણ બંધાવે. આ સુવેલી અનેક તકમરો, ગૂંચ-વણો, કતોર, અર્થ અને બખેડાને જન્મ મળતો હતો.

અને વેવિચારણથી કેર્મ પ્રકારનો લાભ છે નહિ. આખી ધોરણ મિનજરી છે. એનાથી કેર્મ પણ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, એનાથી કેર્મ જનનો લાભ થતો નથી. પૂર્વકાર્યનો એક જૂનો વિદ્વાંન સાચો આવે છે કે “વગી મૂછી કન્યા જલપ, પછુ કન્યાનો મૂઠ્યો વગ ન જલ.” આ નિર્ણય સુવાસની પુરુષોએ જ કર્યો હતો. જે સમયમાં કન્યાને વેચવાની ચીજ મનુષ્યમાં આવતી અને કન્યાને તેને માવતી ઉપમા અપાતી ત્યારે કન્યા દણ ચારે ચિન્તા કરનાર કેમકે એઓ નાનજાનના મેળાવામાં આવતી નહોતી, એના પુરુષ જોડલા જ દણ છે, દોચા જોડાએ—એની કપના પણ નહોતી ત્યારે આજ જ મુલ્ય આપી મલ્લ મિલ્કન વગી જન્મે પ્રસરી અને મળ થાલે એમાં નરક જેવું નથી.

આ રીતે વેવિશાળની સંસ્થાથી કાર્મ જાતનો લાભ ન હોવાને કારણે, એમાં સ્ત્રીસન્માનને મહા હાનિ થતી હોવાને કારણે અને એવો વીમો કરવાનું કાર્મ કારણ ન હોવાથી નવયુગ એક સપાટે આખી વેવિશાળની સંસ્થાને રદ કરી નાખશે. યોગ્ય ઉંમરના યુવાન સ્ત્રીપુરુષ પરસ્પરના સ્વભાવ ગુણ આવડતનો અભ્યાસ કરી જે નિર્ણય કરે તેના પછી થોડા વખતમાં લગ્ન થશે, પણ ન્યાતોમાં કલહ કરાવનાર કન્યાના હક્કને વીસારનાર વેવિશાળ જેવી સંસ્થાને નવયુગમાં સ્થાન નહિ રહે.

આ સ્થળે જ્ઞાતિનું અસ્તિત્વ અને તેની સત્તાનું નાસ્તિત્વ આદિ અનેક સવાલો અગાઉ નવયુગની નજરે ચર્ચાઈ ગયા છે તેનો અત્ર ગોટાળો ન કરવો. જ્ઞાતિ ઉડી જ જશે. અહીં જે વિચારણા કરી છે તે વર્તમાન યુગની નજરે છે એ ધ્યાનમાં રાખવું. એની સાથે એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે અત્યારે પરિવર્તન યુગ ચાલે છે, પ્રાચીન યુગ પૂરો થઈ ગયો છે અને નવયુગ ક્યારે ખેસશે તે આ ઉલ્લેખના પૃષ્ઠોમાંથી શોધી કાઢવાનું છે.

જે સ્ત્રી

સ્ત્રી-કન્યાની પરવશતાની પરાકાષ્ઠા એ પ્રસંગે દેખાઈ આવે છે. એક એના વૈધવ્યમાં અને બીજી એના ઉપર શોક્ય ટોકી ખેસાડીને એને જીવતાં મરેલી પ્રાયઃ કરવામાં. વૈધવ્યમાં તો પ્રાચીન યુગ કર્મવિધિનો દોષ કાઢતો, પણ એક સ્ત્રીની હયાતીમાં બીજી સ્ત્રીને કરવી એનો બચાવ કેવી રીતે કરી શકે તે નવયુગને ગળે કાર્મ રીતે ઉતરે તેવી ખિના નથી. એને સ્ત્રીઓની અજ્ઞાન દશાનો પૂરતો લાભ તેમાં લેવાયેલો લાગશે. મંત્રતિ ન થાય તે માટે બીજી સ્ત્રી કરવી એ તો તદ્દન વાહિયાત વાત લાગશે. દીકરાઓ સ્વર્ગે પહોંચ્યાં એ સિદ્ધાંત જૈન ધર્મને માન્ય નથી. એ

શાદ પિતૃતર્પણમાં માને નહિ, એ પોતાનાં કર્મનો મારો કે જરાય વિપાક ભોગવે. પડે એવો સિદ્ધાંત માન્ય કરનાર દર્શન દોષને કેષની દરમ્યાનગીરી (એન્ટની) કે પદ્મચંદ્રી મોકમાયતી તર્પણમાં માનના નથી. હાકરાઓ હાકરાનાં કર્મ ભોગવે છે, પિતૃઓ પોતાનાં કર્મ ભોગવી રહ્યા છે તેમાં સંતતિ દોષ કે ન દોષ એ પ્રશ્નને અવકાશ જ નથી.

નવયુગ તો એક બાલુ વિધવાની પરાધીન દયા, દુઃખ, દરદ, અમરવડો અને માનસિક વ્યાધિઓ, વેદનાઓ, હીન્દીરીઆ અને ખાવા જેટલી રકમ આપવા-અપાવવાના અખાડા જોશે અને બીજી બાલુ ન્યાય કદવા બેઠેલાનો કાવો કરનારા એક વાર પરજો, બે વાર પરજો, ત્રણ વાર, ચાર વાર, પાંચ વાર અને છ વાર પરજો, યુવાન પંખ પરજો અને જુદા ડોસા ખડખડ બોરડી મરચુને કઠિ બેઠેલા ઉપરસ ખાતાં ખાતાં પંખ પરજો એ બે કેસોને સામમામા રજુ કરશે, પુરુષ ન્યાયાસનના માલેકો-શાંતિના પરેસો, મોટી પાધડી-વાળા શેડીઆઓ અનેક વાર પરજો અને જીને ફરજિઆત વૈધવ્ય અને છતાં તેને નાતરીતના કાગીના પંખ ન મળે, તેને રહેવા ધર નહિ, ખાવા સમરક નહિ અને તેનાં પગલાં અનિષ્ટ મનાય — આ અન્યાય ધરતી ક્યાં સુધી સહન કરશે? એજો કેમ મદન કર્યો? — આવા સવાલ પૂછશે.

તેઓ વૈધવ્યમાં ઉચ્ચ આર્થ આદર્શ જોશે, પણ તે સાથે એમ માગશે કે સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન છે. પુરુષ અને સ્ત્રીના દહો સરખા છે. માત્ર જીવનવ્યવહારમાં જન્મેનાં કાર્યક્ષેત્રો જુદાં છે, પણ જન્મે મળીને એક આખું ઈર્ષ્ય પરિવર્ણુ થાય છે. અર્ધાંગના રાજદનો એજ લાય અસલ હતો. સ્ત્રી એ અર્ધું ઈર્ષ્ય છે. જન્મે પચાસ પચાસ દોકડાના માલીક છે. એકની મજાના

એકથી શરૂ કરી પચાસ સુધી કરવાની છે તો બીજાની એકાવતથી શરૂ કરી સો સુધી પહોંચવાનું છે. બન્ને મળીને એક-અષ્ટાંક-સંપૂર્ણ થાય છે. તંબર એકથી પચાસ સુધીના દોકડાનાં કાપો લસે જૂદાં હોય, પણ એ પચાસ ન હોય તો એકાવતથી શરૂ કરવાની નથી.

તો સામાન્ય શુદ્ધિથી અર્ધો અંગને એક પતિવ્રત રાખવાનું દુરસ્ત ધાર્યું તે ઘણું યોગ્ય છે, આદર્શમય છે, વંદ્ય છે, ત્યાગ કરવાને પુષ્ટ કરનાર છે, મંસાર ધુસરીના વહન કરનારને બરાબર ભાગ પાડી આપનાર છે તો જેમ સંસારનો ભાર ઉપાડનાર એક બળદ આખી છાંદગી સુધી એ ધુસરે છોડે નહિ અને કદાચ બાળુનો બળદ ન હોય થઈ જાય તો તેની ખાતર સુરી તેવું રમવાનું કરે, તેમ બીજા બળદને માથે પણ તેવી જ કરજ દોવી ધરે. એક પતિવ્રત સામે એક પત્નીવ્રત એ તો સદગ્ર પ્રાપ્ય નિવસ છે. આ દલીલનો જગત પ્રાચીન યુગ શો આપશે તે નવયુગ દલીલ શકે તેવું નથી. તે સાધ્ય આદર્શ આર્પણ વગરે હિમ્મત લાવે અને લાગતા હોય તો તે જ દલીલો પુરુષને કેમ ન લાગે અને તેમ પ્રત્ય પુરુષની બાળુએથી ચર્ચાતાં આદર્શ ઉપર પાણી કેમ ફેંચવામાં આવે છે તે નવયુગની સમજમાં ઉતરશે નહિ. વિધવાને કર્મભરે જીવનમાં કરજીઆત તો જ હોઈ શકે કે તે હેતુ એકપતિવ્રત કરવાને પાગલા અને સ્ત્રીને અમાલે જીવનની મોટા કચ્છલ થતા હોય તો. એ જિવાય દરેક એક-તરફ નિર્વચન નવયુગ અન્યાય અને સ્ત્રીઓની પરવશ કરતો એકાંક કેવલજો જ રહેશે. આર્થ આદર્શ રાખવો હોય તો નવયુગને જા નથી, એના અંતરે નગરો છે, પણ રામ ગીતાને વગરના મોટા પછી જીવન પદ્ધતિ તરીકે જીવે આર્થ એક છે.

પણ એ સર્વ બાબત ઉપરાંત એક સીની હયાતીમાં બીજી સીને પરણવાની બાબતનો તો કોઈ પણ રીતે બચાવ થઈ શકે તેમ નથી. એમાં મદારીઓએ સીઓને રમકડાં જ ગણેલ છે. એમાં ન્યાયામુનતા સ્થાપનો દુરપયોગ કરીને ન્યાયાધીય તરીકે ચાલુ રહેવાને માટે પુરુષોએ પોતાને સ્વયઃ અયોગ્ય જાહેર કરેલ છે અને એનો કોઈ પણ રીતે બચાવ ન થઈ શકે એવું ગંભીર પાતક બાજ સુધી ચાલવા દીધું છે.

સીને છોકરાં નથી થતાં એ તો દલીલનું હાસ્ય જ છે. એક ખેતરમાં પાક ન થાય તેમાં જમીનનો જ દોષ દોષ એમ સમજવાનું કારણ નથી. આ સંબંધમાં વધારે દલીલ કરવા જેવી નથી. એ અર્થ વચગી દલીલ છે. એની સાથે જે ખેડૂનને ખેતરનો પાક કરતા આવડતો ન હોય તેની જમીન ખુંચરી લઈ બીજા સાચક ખેડૂનને આપવાનો ફતવ આમેલ હોત તો એ દલીલનું સાધાર્ણ નરપુત્રને જરા પણ સામન, પણ માત્ર ભૂમિ જ ઉપર છે એમ ધારી લેવામાં માત્ર ગેઝ્યાજબી જૂઝમનું જ તરફ દેખાઈ આવે છે.

પુરુષને અસાધ્ય રોગ હોય, પરબ, તાબ દિવસથી એ વિરામ જ્વરમાં મુગડતો હોય, એને સારાં પુસ્તકમાં જેના નામ લખવાં પણ અનુચિત મળાય એવા રોગ હોય, બીજા તેનું સોમાગ્ય અર્પક અને તે મને તેટલી વાર પહેલું અને સીને કેઈ પ્રકારની છૂટ નહિ, વિચારવાનું સ્થાન નહિ, દિલ્લમની ધરી નહિ અને બોમપોને સામાની અદ્યક્ષ કે ગુમ રોગેથી મંત્રિ ન થાય તો તેના ઉપર રોગનું માલ જારી પડવાની અગત્ય વિનામાં ગ્દેનું પડે, એ સિધ્ધિ જ્યંઠર, એકનદી અને અન્યાય છે એમ નરપુત્રની નજરમાં લાગશે. અને નરપુત્રનાં તો સીઓ જદાર જારી પડવાના સ્થાનનો નિર્જય

કરાવશે તે વખતે એના ઉપર સદીઓથી વીતેલાં વીતકેના જવાબ આપવા પડશે. એ જવાબ નવયુગ લેશે. આર્યત્વનો કાંકો રાખનાર અને સ્ત્રી પાસે આર્ય આદર્શ બરાબર પળાવવામાં પ્રવીણ પુરુષો ત્રણ અને ચાર ચાર સ્ત્રીઓ સુધી એકીસાથે કરવાની હદે પણ પહોંચી ગયા છે. તેઓને મનુષ્યરવભાવ શું છે તેનો ખ્યાલ નહિ, તેઓને કુમળા બાળાના દિલમાં શી શી ઘટનાઓ થતી હશે તેને માટે એક નાનકડો ખૂણો પણ નહિ — નહિ તો આ વાત આર્ય આદર્શમાં સંભવી શકે? અને જૂની કથાઓ વાંચો તો તેમાં ક્ષત્રિયો તો સ્ત્રીઓ પરણવાનો ધંધો જ લઈ ખેડેલા જણાશે. એમાં આર્ય-આદર્શને સ્થાન ક્યાં રહ્યું? સાઠ હજાર ને બેતેર હજાર સ્ત્રીઓ એક પુરુષ પરણી શકે એના જીવનનું—સ્ત્રીની મનોવેદનાનું શું થવું હશે તેનો કદિ પુરુષે ખ્યાલ કર્યો નથી.

આ ભયંકર અન્યાય સામે ઘણું લખી શકાય તેવું છે. મયણાસુંદરી જેવી સાધ્વી સ્ત્રી શ્રીપાળને વિદાય આપતાં શાં વચનો કહે છે તે વિચારો: ‘પ્રાણનાથ! પરદેશમાં આપને અનેક સ્ત્રીઓ સાંપડશે, પણ રખે ને મને વીસરી જતા.’ આદર્શ સતીને આવું બોલવું પડે એ ઓછી દિલગીરીની વાત છે? નવયુગની છોકરીઓ ખૂણે બેસી રડવાની વાત નહિ સ્વીકારે. એ આર્ય આદર્શને પુરુષ પાસે પળાવવાનો આગ્રહ કરશે. તમે એકપત્નીવ્રત કબૂલ રાખો તો અમારે એકપતિવ્રત કબૂલ છે, નહિ તો પ્રેમ, સંયમ અને ધર્યા પર બંનેને છોડી દો. ઘણી હકીકત લખતાં લેખ લાંબો થઈ જાય. નવયુગ કોઈ પણ જાતના અપવાદનો સ્વીકાર કર્યા વગર એક સ્ત્રીની હયાતીમાં બીજી સ્ત્રીને ન પરણવાનો પાકો નિશ્ચય કરશે અને તે નિયમનો ભંગ કરનારને ફાંદીની કોર્ટમાં ધસડાવું પડે એવો પાશ્વર્ય દેશ જેવો અહીં પણ કાયદો કરાવશે.

લખના ઉપરના સર્વ પેટા વિષયો સંબંધમાં મહાસભા-
પરિષદ વિચારણા કરી માર્ગદર્શન કરાવશે અને મહાસભાના નિર્ણયો
નવયુગને—સમસ્ત જૈન સમાજને માન્ય થશે.

જમણવાર

લખના પ્રશ્નની સાથે જમણવારનો સવાલ ગાઢ સંબંધ ધરાવે
છે. સામાજિક પ્રશ્નોનો વિચાર ચાલે છે ત્યારે જમણવારની વાત
કરી નાખીએ. પ્રથમ લખને અંગે વિવેક વગરનો વધારો પડતો
ખર્ચ થાય છે અને લખની ગંભીરતામાં વધારો કરવાને બદલે
નાટક દારૂનું ડપ લે છે તે નવયુગ ચર્ચા દ્વારા અટકાવી દેશે.
જમણવારને અંગે તેને બહુ વિચારો થશે. તમે કેઈ જમણ-
વારમાં ગયા છો? અંતરંગને પૂછજો. ત્યાં આપણે માણસની
જેમ જમીએ છીએ? ત્યાં જે રીતનું વર્તન થાય છે તે જૈનને
ચોખ્ખું થાય છે?

ખાનાર માને છે કે લૂંટાઈ જરી મારે ખર્ચ નાખે. ખવરાવ-
નાર પોતાની કલ્પનામાં માનેલી આખરના વિચારમાં રહે છે. એને
થાય છે કે આ લૂંટનારા મારી રીકા કર્યા વગર ઘેર જાય તો
સાથે.

ખાનારને ખાતાં આવડતું નથી, પંચતે બેસતાં આવડતું નથી,
છીને દોડદોડ કરવામાં સમ્મતા રહેતી નથી, ઉમિદ (એડુ))
મનમાં ધમ્મનો લોપ દેખાતો નથી, બેસવાની જગ્યા ફેટલી મલીચ
છે તેનો ખ્યાલ નથી, આશિષનો એક નિયમ જગવાનો નથી;
વસ્ત્રાદિ દોષ તો ઉભડક બેસવામાં વાધો નથી, એક યાજ્ઞીમાં ચાર
પંચ સાથે જમે એની અડચણ નથી, વાતાવરણમાં શાંતિ નથી,
અત્યવશિષ્ટ દોકાન, ખાનારની લપાલપ, પીંડનારાના પોટા અને
પોંગેલાને નોંધ્યા દોષ ત્યાં એક દગ્ગર આવી સહે એવી સમાજની

વ્યવસ્થા અને ગૃહસ્થાઈ! અને જૈનના તો અલંગ દ્વાર હોય એવો પડારો।

આ સર્વને પરિણામે જૈનો માથે કેટલાયે તો બોજનવ્યવહાર બંધ કર્યો છે. એ સવાલ અપ્રસ્તુત છે. એના ગર્ભમાં તો ખીજાં કારણો છે અને ટીકા કરનારનાં જમણો પણ બહુ મારાં કે આદર્શમય તો નથી જ. નવયુગ તો વસ્તુસ્થિતિ જોશે અને તેમાં અજૈન તત્ત્વ દેખાશે તેને દૂર કરશે.

પ્રથમ તો નિર્ઘર્ષ જમણો ઓછાં કરશે. લગ્ન પ્રસંગે સ્થિતિ અનુરૂપ જમણુ કરશે. જેટલાંને નોતરવા હશે તેટલા જ આવશે. તેમને આમંત્રણપત્રિકા મોકલાશે. તેમને માટે પૂરતી રસોઈ, થાળો અને પીરસવાનાં શુદ્ધ પાત્રો તૈયાર રાખશે. જમનાર નિરાંતે આનંદથી જમશે. યોગ્ય સુગંધી વાતાવરણ બનાવશે. જમાડનાર જમાડીને રાજી થશે. જમનાર વિવેકપૂર્વક જમશે. એકાંના ઢગલા નહિ થશે. ખાવાનું ઉચ્ચ પ્રતિનું થશે. અનિમંત્રિત સજનનો અંદર આવી શકશે નહિ. જમી ઉઠ્યા પછી એકાંના ઠામો કે પાણીના રેલા ચાલશે નહિ. ટૂંકામાં આરોગ્ય-તંદુરસ્તી જળવાય, વાતાવરણ શુદ્ધ થાય અને પરસ્પર ધર્મસ્નેહ, બંધુભાવ પ્રીતિ વધે તેવાં જરૂરી પણ મુંદર જમણો થશે. રાષ્ટ્રની સ્થિતિ પોતાની આર્થિક પરિસ્થિતિ અને વસ્તુનું ઔચિત્ય વિચારી વિવેક-પૂર્વક જમણુવાર થશે અને ખાસ કરીને અસારે જંગલીપણું જે પ્રકારનાં જમણુવારમાં જોવામાં આવે છે તેવાં જમણોનો તિરસ્કાર કરવામાં આવશે અને તેને એકદમ બંધ કરવામાં આવશે.

મોટા શહેરોમાં નવકારશી અથવા સંઘજમણુ કોઈએ જોયા હોય તો સ્વમાન સમજનાર ત્યાં લાગ લેવા ઇચ્છા કરે નહિ એવું નવયુગને લાગશે. આઠસો માણસ જોડી શકે તેવા સ્થાનમાં ત્રણ

હજારને બેસવનું દોષ છે. બેમનની જગ્યા કમરાખુંબથી બરીલી દોષ છે. અવ્યવસ્થાનો, અચાજનો, બગાડનો દિમાગ નથી. એ જમણવારથી ઈર્ષ્યાવાન પોપાય છે તે સમજતું નવયુગને મુશ્કેલ પડશે. આવા જમણ નવયુગ બંધ કરશે. એ જમણવાર કરશે તે આદર્શ યુગ જ કરશે.

સ્વામીવાત્સલ્ય જેને કહેવામાં આવે છે તેમાં જમનાર ૧ જમાડનારને ધર્મબંધુભાવ જાગી શકે એવી પરિસ્થિતિ જ રહી શકે તેમ નથી. જમણવારને બદલે જમણધાર ધર્મ પડી છે અને વિવેકને બદલે ગાંડપણ દેખાય છે. આવો અભિપ્રાય નવયુગ અત્યારનાં કહેવાતા સ્વામીવચ્છેદ માટે આપશે.

એ સર્વને એ ઉઘટેદી નહિ નાખે, પણ સુધારશે. તદ્દન જુદાજ પાયા ઉપર મૂકી દેશે અને ધર્મવાત્સલ્ય વધે તેવા પ્રેરક પોપાય અને આનંદપ્રદ જમણવારને બનાવી દેશે. આ સર્વમાં અર્થ કરતાં વિવેકની જરૂર છે, જોડા દેખાવ કરતાં આવડતની જરૂર છે, અને ખામ સંખ્યા કરતાં વાતાવરણની વિશુદ્ધતાની જરૂર છે. એ સર્વ વ્યવસ્થાને પરિણામે લભ્ય ધર્મ શકે છે અને તે નવયુગ કરી બતાવશે. એ સંબંધમાં ઐતરૂતિવાળી પ્રત્યક્ષા અને કોમો જેવી સમગ્રથી જમણ કરે છે તેનો અભ્યાસ કરી તે જોડી સંખ્યાને પણ પૂર્ણ આદરથી પ્રેમથી વ્યવસ્થાથી જમણની જરૂર દેખાશે ત્યારે આપશે.

આ જમણવારનો આજો સચાલ ધાર્મિક પરિસ્થિતિમાં પણ જાળવે અને વ્યાવહારિક પરિસ્થિતિમાં પણ આવે છે. વર્તમાન પરિસ્થિતિ એક દિવસ પણ ચલાવી લેવા યોગ્ય નથી. જે ધર્મ પંચેદિય અસંતોષી જીવની ઉત્પત્તિ બતાવે, જે અસંખ્ય લાળીઆ જીવ ઉપજતા બતાવે, જે સૌચ ધર્મને અમપદ આપે, જે

પ્રત્યેક કાર્યમાં વિવેકને અગ્રપદ આપે તેના અનુયાયીઓ બાર આતી જમણુનો ભાગ ગટરમાં નાખે અને ટોપલે ટોપલા ભરી એકલુનો વિચાર પણ ન કરે એ સ્થિતિ કેમ થઈ હશે અને કેમ ચલાવી લેવામાં આવી હશે તેનો ખ્યાલ કરીને નવયુગ વગર ગભરાટે મહાન ફેરફાર કરી નાખશે. આ સમસ્ત કાર્ય સમાજને અંગે કરવાનું દોષ સાંસાગિક અથવા વ્યાવહારિક રીતરિવાજની સુધારણાના વિષયને અંગે મહાસભાનું સારુ ધ્યાન ખેંચશે. આ બાબતમાં ફેરફાર અને જરૂરી સુધારા કરાવવામાં નવયુગને બહુ પરિશ્રમ પાડુ કરવો નહિ પડે. એને માટે આરિય સુધડતા સ્વચ્છતા સમજનાર નવયુગ આખા સમાજને તુરત વિચારવંત અને અમલ કરનાર કરી શકશે.

સમય

નવયુગમાં આ બાબત અનેક આકાર લેશે. બાળલગ્ન સંકેતર બંધ કરો. દંપ્તિના સમયની વય શરૂઆતમાં પંદર વર્ષની કરાવવામાં આવશે, પણ નવયુગના મંડીયુ જીવનમાં તે વય વધારીને અઠારથી વીસ સુધી લઈ જવામાં આવશે. પુરુષની વય શરૂઆતમાં અઠારની કરી વીસ વર્ષ મુકગ કરી તરતમાં બાવીસ સુધી લઈ જવામાં આવશે. આ તે આઠમાં ઓછી વયની વાત થઈ.

વૃદ્ધસમ તદ્દન બંધ કરવામાં આવશે. આઠીસ વર્ષ પછી કોઈ સમય ન કરી શકે એવો નિયમ કરવામાં આવશે.

વિધવાવિવાહનો પ્રયોગ મોટે ભાગે નહિ જ આવે. કારણકે દિવસ જાણ્યા છે. કોઈ નાની વયની પરણ્યા છતાં ન પડેલા બેદ, અંત, મંત્રવમાં એવી આશ્ચર્ય કામી થશે તે કિપત્તી વધુ જાણના રાખીને જ સમય કરવાની બાબત સમાજ અંતે આજ કાળ કરશે.

ત્રીસ વર્ષથી વધારે વયની કોઈ પણ વિધવા પરણી નહિ.

આખી જિંદગી સેવા કરનાર સ્ત્રીઓ કુમારી રહી શકશે.

કન્યાવિક્રમ કોઈ પણ આકારમાં થઈ શકશે નહિ. લગ્નખર્ચ ઘટાડવામાં આવશે. આપણાં સેવાની રીતભાતમાં યોગ્ય સુધારા કરવામાં આવશે.

વિધવા માટે સગવડો

લગ્નનું પ્રકરણ પૂરું કરતાં વિધવાઓને માટે નવયુગ કેવી સગવડો કરશે તેનો ખાતી નામનિર્દેશ કરીએ. વિમતો વિચાર કરતાં પ્રાપ્ત થઈ જશે.

લગ્ન કરતી વખતે પતિનો પૂઠી રક્મનો વીએ ઉતરાવવામાં આવશે. એને માટે ભરવી પડતી રક્મ માટે વ્યવસ્થા પ્રથમથી કરવામાં આવશે. એ જિંદગીના વીમાની પોલિસિ સ્ત્રીના નામ પર લગ્ન પહેલાં દેહી આપવામાં આવશે. ન્યાત રીતે ધરતું અથવા વરાળું અમુક કરતુ જ પડે તે દિવાળને બદલે જિંદગીનો વીએ વિધવાનું ભરણપોષણ ચાલે તેટલું વ્યાજ આવે તેટલી રક્મનો ઉતરાવલો જ પડે એમ ઠગવવામાં આવશે.

વિધવા માટે અગ્નિ ઉઘાડવામાં આવશે. ત્યાં તેમને સેવાના અનેક માર્ગો ઉપાદી આપવામાં આવશે. તેનું તેઓને ખાસ શિક્ષણ યોગ્ય સિદ્ધિકાઓ દ્વારા આપવામાં આવશે.

સોએનું સારુ ઉદ્યોગમંદિરો ખુલ્લાં કરી તેમાં દરેક સ્ત્રી સેવાનો મુખરો કરી શકે તેટલો ઉદ્યોગ ધેરબેઠાં કરી શકે એનું સર્વ ઉદ્યોગનું યત્ન આપવામાં આવશે.

ત્યાજનો મદિમા સાખીઓ તેને માર્ગ બતાવશે. અદલ્ત-જન વિવશધાવની મંદિરામાં છે તે તેમને સમજાવવામાં આવશે.

વિષયો જોવાવાળી નહિ રાની નથી પણ ગંધમામાં લુપ્તિ છે એ વાત જલ્દી ધર્મજેઠક રીતે જાણીશી. સમજાવવાથી જાને ઉતારવામાં આવશે. મનુષ્યજાતની દુર્લભતા, સેવાની વિશિષ્ટતા, પરોપકારની આદેશતા અને પસારમાં સમજાવવાનું વાસ્તવિક મિત્ર એવી સહાઈથી રજૂ કરવાના આવશે કે સ્ત્રીઓ સ્વયંથી-પ્રેમથી આદર્શને વળગી રહી છતાં સફળ કરશે.

મોટા ફેરફાર વિષય તરફ સમાજની લાગણના ફેરફારનો યશો અસારે એને નિરૂદ્ધતા, નિષ્ઠા અને સામગ્રીપિયરમાંથી ધરખાર વગરની અપશુકનિયાગ માનવામાં આવે છે તેને બદલે એને મેલિકા, બ્રહ્મચારી, ધર્મની વિમળાન્યાતિ, આર્ય-આદર્શની ઉચ્ચ ભૂમિકા માનવામાં આવશે. એની પાસે તિલક કરાવવામાં અહોભાઅ માનવામાં આવશે, એને હાથે અપાયલી વિજયમાળા ખરેખરી વિજયવાદિની ગણાશે. શુભ પ્રસંગે એને અત્યારે દૂર રાખવામાં આવે છે તેને બદલે તેને હાજર રહેવા આગ્રહપૂર્વક વિરમિતિ અને આમંત્રણ થશે. એનાં સાદાઈ, સેવાભાવના, બ્રહ્મચર્ય, વર્તન એને સ્ત્રીવર્ગના મોખરા ઉપર મૂકશે અને એ સાંસારિક, રાજકીય અને નૈતિક તેમજ ધાર્મિક બાબતમાં ખૂબ પ્રગતિ કરશે.

જૈન વિધિ પ્રમાણે લગ્ન

અત્ર લગ્નનો વિષય પૂરો થાય છે. પ્રસંગોપાત એક બાબત અહીં લગ્નને અંગે કહી નાંખવા જેવી છે. જૈન વિધિ પ્રમાણે લગ્ન થશે. એનો હેતુ મુખ્ય એક છે. પરણનાર દંપતીને ધર્મ-ભાવના બરાબર રહેવા માટે એક લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર સ્વીકારવામાં આવશે. જૈન આગમોમાં માત્ર સંન્યાસ જ યોગ્ય છે અને ગૃહસ્થધર્મની વાત જ નથી એ ભ્રમણા દૂર કરવાની જરૂર માનવામાં આવશે. યતિધર્મ જેટલું મહત્ત્વ ખીજે નંબરે ગૃહસ્થ-

ધર્મને છે અને એ સર્વ ઉપયોગી ક્ષેત્રને યોગ્ય દોષો ઝેનું યોગ્ય સ્થાન ગૃહસ્થપણના ઉમરા પર આવતાં પડેલે પગથિયે ખાસ સાક્ષાત્ક રીતે મન પર લાવતું ઘટે એ વાત ધ્યાનમાં રાખી જેન વિધિ અનુસાર સમસંસ્કાર કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવશે.

આમાં એક કૌમિક યવાની ભાવના નહિ રહે, અને આદર્શ જરાજર ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરને અંગે બેદ વધે તે પ્રકારે નહિ, પણ સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ એ નિર્ણય કરવામાં આવશે. વિધિનું જરાજર શોધન કરવામાં આવશે અને તે કરાવનાર ખાસ તૈયાર કરવામાં આવશે. 'ભવતુ'નું ભવતુ કરી દે તેવા કે અર્થ સમજવા જેટલી શક્તિ વગરના અભણના હાથમાં એ વાત રાખવામાં નહિ આવે. ધર્મભાવના વધે અને ગૃહસ્થાધમના દારના પ્રવેશ વખતે નિર્મળ સાધ્યનું વિરમરણ ન થાય એવી રચનાત્મક રીતે એ નિર્ણયનો અમલ કરવામાં આવશે અને તેની અસર ધણી સુંદર થશે. એ વિધિની મંજૂરતા એને લોકપ્રિય બનાવશે અને બહુ જાણ વખતમાં એ વિધિ માર્ગિક થઈ જશે.

છૂટાછેડા

સમનો પ્રથમ આટોપતાં છૂટાછેડાનો પ્રથમ વિચારવાનો છેવટે રહે છે. સમ મંબંધ નવમુગમાં જે આકાર લેશે તેમાં છૂટાછેડાને સ્થાન નહિ રહે. પરંતુગીથી સમ થાય, યોગ્ય વયે સમ થાય, પરબ્યાની મંમતિપૂર્વક સમ થાય એટલે છૂટાછેડાને એમાં અવકાશ રહેતો નથી. છૂટાછેડાનો પ્રથમ પતિની હયાતીમાં તેને છોડી દેવા અને અન્યથ પરણવાને અંગે કોનો થાય છે.

અન્ય કોમમાં એ પ્રશ્ન છે ■ ત્યાં માતકી વતંણુક, જનાકારી (પરબીસમ) અથવા સીત્યામને કારણે છે છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું

સામાજિક (ચાલુ)

રડવાકૂટવાનો રિવાજ

સામાજિક પ્રશ્નો વિચારતાં રડવાકૂટવાનો પ્રશ્ન બહુ મુંઝવણ કરાવનારો નહિ થાય. પ્રાચીનોને ન ગમે તેવા ફેરફાર કેળવણી કરી રહી છે. સ્ત્રીઓને અમર્યાદ રીતે કૂટવું, મ્હોં વાળવાં, પછાડી ખાવી, ન રડતાં આવડતું હોય તો ગમે તેમ કરી રડવાનો દેખાવ કરવો—આવો રિવાજ તો માત્ર ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં જ છે. એ કેમ દાખલ થઈ ગયો હશે તે કલ્પવું મુશ્કેલ છે, પણ એમાં સ્ત્રીઓને માથે જે સંસ્કાર થાય છે તે તો હદ બહારના છે. એણે તો જાણે રડવાનો ધંધો જ લીધો હોય એમ ઝોળખાણવાળી સ્ત્રીઓ આવે એટલે એને રડવું જ પડે. “પણ નારીને રાવા વિના નથી લાગ્યમાં બીજું કંઈ.” એક માસ સુધી રાતદિવસ રાગડા તાણવા અને ત્યાર પછી પણ ફૂલ્યા કરવું, મનમાં ઉકરાટો હોય કે ન હોય પણ ફૂંદવો વાળવો અને સમ્યતા—મર્યાદા મૂકી જાહેર રસ્તા પર જાતી ખુદી મૂકી કૂટવું—આ સર્વ પ્રેમ સ્તેષ કે અંદરનો વગ નથી બતાવતું, પણ માત્ર એક જાતનો વહેવાર થઈ પડ્યો છે.

જે પ્રત્ન રડતા રડતા આવનાર કાણુભંચુઓને કહી શકે કે રોકા! ઉઠો, જન્મચાનો વચ્ચત ધર્મ ત્રયો છે અને પાંચ મિનિટમાં મિથાજ આરોગી રોકે તે વિધવાઓ પાસે રહેવે જ, સ્ત્રીઓને તો ફોદો ફટરા જર્જરે એની તાલીમ લેવી પડે અને બરાબર ન રહે તો વૃદ્ધાઓ કહે કે 'માણસ મૂઠું છે કે સાકડું' ભાંગ્યું છે. જરા દાધ પાલો,' આ વિચિત્રતા તો અભ્યાસ કરવા જેવી છે. રડવાની દયાકતને સિદ્ધાન્ત રૂપ અપાવ, બપોરે ઘેડાં વાળવા જતું એ એક દામ ગણાય અને સામાને મને કમને રડાવવા એ બ્યવહાર ગણાય એ તો સ્ત્રીમતિની સ્ત્રીમતિની ઉપર પડેલા નાખવા જેવું છે. માત્ર એના 'શનિયા'માં કવિત્વ ત્રણે છે એટલે સાહિત્યનો ભાગ બાદ કરીએ તો આખી પ્રથા સ્ત્રીઓની કમતાકાત પરાધીનતા અને અજાણપણાનું પ્રદર્શન જ છે.

નવધુમ આ આખી પ્રથા ઉપર છાળી મૂકી દેશે. મરજીને એ પૂરું મંબીર બનાવશે. એમાં દંભ અને હરિનિષાતપણાને સ્થાન ન દોય. માંમાદિક છવ રાત્રે વસ ધાવ તે સુમછ યજ્ઞ તરીકે જાન્ય છે, પણ એમાં પદ્ધતિસર બેસી, માત્રે ત્યારે રડતું આવે-એ તો બારે વિચિત્ર વાત છે. એમાં મરજીની મંબીરત્વ જળવાતી નથી, એમાં પણ બન્ને બ્યવહાર જ આવે છે. એ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીને એ કેટલી દાનિ કરે છે એ તો વજી બુદ્ધે જ અપાવ છે. આ મરં રીતમર રડાવતું, ફટકાવતું, ઘેડાં પાગલાનું એકદમ બંધ થઈ જશે.

પુરુષેના રડવામાં—પોક મૂકવામાં જરા પણ મંબીરત્વ નથી. એ પણ એક જાનનો બ્યવહાર ધર્મ ત્રણે છે. એ મરં બંધી જશે. મરજી વચ્ચે મરજીએ મંબીરતા જળવાય, વૈગુણ-નિર્વેના વિચારને ઉદ્ધાર મેલે એવું વાનાવરણ ઉપજાવવામાં

આવશે. શાંતિમાં કેટલું ગાંબીર છે તેનો સાક્ષાત્કાર થશે. પછી રમશાનમાં વિલાયત અમેરિકાની વાનો નહિ થાય. ત્યાં સંસારની અસ્થિરતા, રોહસંબંધની અમારતા વગેરે ગંભીર ભાષામાં રજૂ થશે અને મરણને યોગ્ય લાક્ષણિક નિરવ શાંતિ પ્રસરશે.

આ આખો ફેરફાર મહાસલા સામાજિક પ્રશ્નોની ચર્ચામાં કરશે અને એને યોગ્ય પ્રચારકાર્ય દ્વારા અલ્પ સમયમાં એનો અમલ કરી શકશે.

ઉત્તરકાર્ય

આ એક સામાજિક ખોટો રિવાજ છે. અસલમાં કોઈ વૃદ્ધ ગૃહસ્થના મરણ વખતે શરૂ થયેલ રિવાજ ધીમે ધીમે કાળક્રમે ફેરબિયાત થઈ ગયો છે. કોઈ મરણ પામે એની પછવાડે રહેનાર વારસોએ જમણું કરવું જોઈએ. જમણું એટલે મિથાન. એમાં વિવેક એટલો બધો ભૂલાર્થ ગયો કે ગરીબને માથે પણ એ રિવાજ ફેરજ રૂપ થઈ ગયો. લગ્નપ્રસંગ તો ધાર્યો આવે. દીકરાદીકરીના જન્મથી એ ખર્ચ કરવા પહેલાં માબાપને વર્ષો સુધી તૈયારી કરવાની રકમ બચાવવાની તક મળે, પણ મરણ તો અણધાર્યું આવે અને ‘મરણું માતપિતા તણું, એ વાતે દુઃખદાર્થ; શોક કરાવે સામટો, અને મરતું મારતું જાય’—આ સ્થિતિ થઈ પડી.

પછી તો જીવાનજોતના મરણ ઉપર પણ ઘી અને મીઠાઈ ઉડવા લાગી અને ઉત્તરકાર્ય કરવું એ આબરૂનો—નોકનો સવાલ થઈ પડ્યો. પછી ઘરઆર ઘરેણે મૂકીને પણ નાતને તો રાજ રાખવી પડે એવી પ્રથા ચાલી. પછી તો પંદર વીસ દિવસમાં નાતનું ‘ઋણ’ પતાવવું જોઈએ એમ વાત થઈ પડી અને અંતે એ રિવાજ કટકર માનભંગ કરનાર અને અત્યંત અમર્યાદિત થઈ ગયો. પછી તો ‘કાંધિયાની કાંધ ધોશો નહિ, તો તમારાં મડદ

રખાશે,' એટલી હદ સુધીની અધમ વૃત્તિ બોલવામાં પણ આવી ગઇ. અને વડીલો મોટેરાઓ અને પટેલિયાઓ પ્રત્યેકના મરણ વખતે અતિ મંબીર ચહેરે ગોળપાપડી હાથવાની અને યથાશક્તિ વરો કંવાની સજાદ આપવા સાખ્યા; સજાદમાંથી એ ફરજ યર્ષ અને વાત વધતાં કાંઈ મર્યાદા કે વિવેક ન રહ્યો.

નવયુગ આ આખી પ્રયાને મૂળમાંથી ઉચ્છેદી નાંખી કાઢી પણ આકારમાં કાંઈ પણ મરનાર માટે — પાણી તે જલ કે ધુવાન કે બાળક હોય કે તે સ્ત્રી કે પુરુષ હોય — સરને માટે જમણ બંધ કરી દેશે. મરણ વખતે કે મરણને ઉદ્દેશીને મીકાર્થ ઉડે એ વાતને તેમની નજરમાં વફો વ્યાપાત લાગશે. આ બાગતમાં કાંઈ પ્રકારનો અપવાદ કંવામાં આવશે નહિ અને કાંઈ એને મન મનાવવા ખાતર ધાર્મિક આકાર આપવા માગશે તે પછી એને એના સાચા આકારમાં એ આખી એમાં અછવમાં ઉતરે તેવો કાંઈ પણ જાનનો ઝરનો કંવામાં આવશે મન્દા નિમિત્તે કાંઈ પણ પ્રકારના જમણ નવયુગમાં ચર્મ સારી નહિ.

લાજ

રીતરિવાજના પ્રશ્નો પૈકી એક સવાલ એ એા ધુમટો નાણે છે એ બાબત છે. એ રિવાજનું મૂળ શું હશે તે મમજનું નથી. અસહના કાંઈ પણ મંથમાં આંખો લાગ કાઢે કે જુઝો એવો એવું જોવામાં આવતું નથી. મૂજગતી ગર્ભમાં કમિન એવો જાવ આવે છે તે રાસના કર્તાના સમયની જાણ છે. મજા મંરૂન પ્રાપ્ત સરિત્રોમાં ધુમટાની વાત આવતી આ સેખકના ધ્યાનમાં નથી. આંખોમાં જન્માગપણું હોય છે. પણ એ જન્મેમાં જાય ત્યારે ધુમટો કારે એવું પૂર્વપ્રચિમાં હોવાનું સ્મરણમાં નથી. જે પ્રજા ઓળખિની સ્તર્પિતમાં માને, જે એને અર્ધાંગના પદ આપે, જે

એને મંત્રા અને રંજાનાં પદ આપે ને એના મંદિર પર શુરબા નાખે કે એને જતેરમાં આવનાં સાજ કઢાવે તે વાત અશક્ય છે.

સક્ય વાત અનુમાનથી એ બેગે છે કે મુમુક્ષુમાની વખતમાં કાંઈક અંધ અનુકરણ અને કાર્મ અત્યાચરિત્ર પરિસ્થિતિને તાબે થવાની જરૂરિયાતમાં એનું મૂળ થયે. કાર્મ પાશુ રીતે ધ્રુમટો અને 'લાજ' એ બે શબ્દોને પર્વાય શબ્દો તરીકે વાપરવા થોડા નથી, ન હોવા જોઈએ. આંઆની તદ્દન પગાંધીન દશા બનાવનાર, એને રેલવે સ્ટેશને ઉતરના બોળ-મુદ્દાની કલામાં મૂકનાર અને એને અર્થ વગરની અગવડ કરનાર આ રિવાજ અજ્ઞાન દશામાં નબે ગયો, પણ આ જ્ઞાનયુગમાં એ નાશ પામતો જાય છે. સ્ત્રીઓ સમાજમાં જે કાર્ય કરવા લાગી છે અને તેની જે પ્રગતિ થઈ રહી છે, તેના હકોની જે સમાનતા નવશિક્ષણ તેને ખતાવતી રહી છે અને નવયુગે તેનાં આવાગમનનો જે સત્કાર કયો છે તે જોતા નવયુગમાં આ રિવાજ એક જંગલી સમયના અવશેષ તરીકે ગણાશે. એ ચાલુ રાખવાની પ્રાચીનોની ચીવટ તરફ નવયુગ જરા ગમ્મત પણ ઉડાવશે. આ રિવાજ તદ્દન દૂર થઈ જશે. એને માટે ફરવો કરવાની કે પ્રચારકાર્ય કરવાની જરૂર પણ નહિ રહે. આંઓ જ પોતાનું સામાજિક સ્થાન સમજી લઈ એ હસવા જેવા રિવાજ ઉપર આધાત કરશે અને અત્યારે ધરના માણસને અપરિચિત બનાવનાર, વૃદ્ધોનાં જ્ઞાન અને અનુભવના લાલની આડે આવનાર અને લાજને નામે અનેક અમર્યાદા અને અગવડોને વસાવનાર આ રિવાજ ખંધ કરશે.

ભોજન કન્યાવહેવાર

આ સંબંધી આડકતરી રીતે વિવેચન ઉપર થઈ ગયું છે. કોઈ પણ જૈન જૈન સાથે ભોજનવ્યવહાર કે કન્યાવ્યવહાર કરવામાં

કોઈ પણ પ્રકારનો ધાર્મિક કે વ્યવહારિક મીઠામ સ્વીકારી નહિ. એના સ્વીકારથી થયેલ અમરક કે કામનો એ હતિદામ રખૂ કરશે ત્યારે જૈન સમાજની આંખો ઉપડી જશે. આ સુર સમના પ્રકરણમાં બતાવ્યું ચલું છે.

જૈનો જૈનેતર સાથે કન્યા અને બોજનવ્યવહાર કરશે કે નહિ તે બાબત આ લેખના વિષયની મર્યાદા બહાર જાય છે. જૈનેતર સુશિક્ષિત કન્યાને જૈન પુરોધા પરીણશે અને તેને જૈન મંત્રકારથી વામ્નિન કરશે. જે જૈન માત્ર વગરના કેળવણી વગરના સ્વમાન વગરના આવડત વગરના દશના વગરના થશે તો જૈન કન્યા અન્ય ધર્મમાં સ્વતઃ જશે. એમાં માળાપની પરવાનગીનો પ્રશ્ન નહિ રહે. માળાપોનું એ મંબંધમાં બહુ ચાલશે પણ નહિ, અને માળાપો પોતાની ફરજ કેળવણી આપવા પૂરતી જ ચલશે. કેરા શિક્ષણથી જૈનકન્યાઓ અન્ય ધર્મમાં જતી બટકશે તેની ચર્ચાની ભાષ્યે જ જરૂર રહે છે, પણ છતાં તેનો ઉસ્તેખ કેળવણીના શિક્ષક નીચે આવશે. બોજનવ્યવહારની બાબતમાં તો અત્યારથી જ જે ચિદ્ધો જોવાય છે તે આંખ ઉપાડીને જોવામાં આવે તો ફરવાળ પુસ્તકા ઘટ જશે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે ફક્ત તદ્દાવન માંસ ખાનાર અને અજક્રિયાક ખાનાર વચ્ચે રહેશે. તેમાં પણ એક ટેબલ પર આ વગેરે લેવામાં કોઈ પણ જાતિના મનુષ્ય મંબંધી વાંધો નહિ રહે.

આ બોજન અને કન્યાવ્યવહારનું ક્ષેત્ર જેટલું દાખી રાખવામાં આવ્યું છે તેટલા જ જોરથી સામે ઉભાળા મારશે અને એનું પરિણામ મંખ્યાબળ ઉપર ન થવાનો એક જ ઉપાય કેળવણીના પ્રસારમાં રહેશે. નવયુગ આ મંબંધમાં ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે કામ લેશે અને તેની મતિ પણ એટલી ઉનાવણી રહેશે કે આજના પ્રાચીનોની

સમજણમાં ન ઉતરે તેવા બનાવો બનતા જશે અને ન ધારેલા દ્વંદ્વ સમયમાં પ્રાચીનોત્તરી નજરે કમાન જટકી જશે.

જૈન સંખ્યાબળ

સામાજિક વિચારણામાં જૈનધર્મના અનુયાયીની મંજ્યા વધારવાની બાબત ખાસ અગત્યનું સ્થાન લેશે. નવયુગ આ પ્રશ્નના સંબંધમાં કેવા વિચારો કરશે તે આગળ ચર્ચાઈ ગયું છે. સમુચ્ચયે સંખ્યાબળ વધારવા કેવાં પગલાં નવયુગ ભરશે તેનો નામનિર્દેશ માત્ર કરી આ બાબત પૂરી કરી નાખીએ.

જૈનધર્મ માનનારમાં કન્યાવ્યવહાર અને ભોજનવ્યવહારની છૂટ કરવામાં આવશે.

જે જ્ઞાતિઓ કન્યાવ્યવહારની અગવડે જૈન મટી ગઈ છે તેને તેના ઇતિહાસનું પૂર્વસ્મરણ કરાવવામાં આવશે.

જૈન કામ નથી, પણ ધર્મ છે એ વાત પાકી કરવામાં આવશે.

જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ન્યાયના પાયા પર રચાયેલું છે તે બતાવવામાં આવશે.

જૈનનો અનેકાનવાદ અદ્ભુત છે તે પર સુંદર રચના કરવામાં આવશે, જૈનનો ધર્મનો સિદ્ધાંત અત્યંત સૂક્ષ્મ અને અન્યથા અનવાધ્ય છે, એ બંને એની વિશિષ્ટતા સાથે રજૂ કરવામાં આવશે.

નયવાદ સમલંગી અને નવ તર પગ લારે અજબ રચના કરવામાં આવશે. પ્રત્યેક બાબતને લોકગ્રાહ્ય ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક અને તાર્કિક પદ્ધતિએ રજૂ કરવામાં આવશે.

વસ્તુસ્વરૂપ અકાલ્ય પદ્ધતિએ ચિત્તવર રજૂ કરી ગયા છે તે બતાવવામાં આવશે. તેને દુનિયાને બેબે બેસાડવામાં આવશે અને તેને પરીક્ષાની કમાનિએ ચલાવવામાં આવશે.

આખો નીતિવાદ-અધિક્ષ સુંદર રીતે રજૂ કરવામાં આવશે
વંદિતિનો આદર્શ કાયમ રાખી ગૃહમ્થ ધર્મને જાળાવવામાં
આવશે.

ગુણસ્થાનકમારોહ-પ્રગતિનાં પગથિયાં રજૂ કરવામાં આવશે.
આઠ દિવસો વિસ્તાર પ્રકટ કરવામાં આવશે.

જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સહચાર જતાવવામાં આવશે. જ્ઞાનની
પ્રખ્યાત કરવા માથે ક્રિયાનું આદેશપણું જતાવવામાં આવશે.

અદ્વિમાના આદર્શથી જગતના મદાન સંગાસોનો નિર્ણય
નો જતાવવામાં આવશે.

પરિમલપ્રમાણમાં મમાજવાદ સામ્યવાદ અને વર્તમાનકાળના
ધર્મ વાદોનો અંતિમ નિર્ણય રજૂ કરવામાં આવશે.

અભય, અદેશ અને અખેદની આઠ ભૂમિકામાં રહેલા
નિર્ભયતા મેત્રીભાવ અને સેવાભાવના રહસ્યો રજૂ કરવામાં આવશે.

વીતગમનાવ દેવનું આદર્શ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ છે એ અન્ય
કોઈને હિતારી પાશ્વ વચ્ચે પ્રખર રીતે રજૂ કરવામાં આવશે

આવા આવા અનેક પ્રયત્નો કરી જૈન ધર્મનો જગતની
મુશ્વજના નિકાલ માટે પ્રચાર કરવામાં આવશે. અનેક જગોને
મેઢી મેખ્યામાં જૈન જતાવવામાં આવશે. અસ્પૃશ્ય વગેરે મંદિરમાં
સ્થાન આપવામાં આવશે, તેને જૈન જતાવી પ્રજાપૂજનના માર્ગોએ
જેઢી જાળિના આદર્શથી વશ કરવામાં આવશે, વિદ્યોને જ્ઞાન-
માર્ગ જતાવવામાં આવશે, વૈદ્યવ્યાસિનને યોગ-ધ્યાનનો મદા-
માર્ગ જતાવવામાં આવશે અને એ રીતે હજાર મનુષ્યોને
અંતરગત દરાએ સર્વ આવી જૈન જતાવવામાં આવશે. મન્યજ
દર્શન-મમજીવની આવી હારા શુદ્ધિને માર્ગ અજવાજવામાં
આવશે અને આખું જાતાવરણ વીતગમના જયજયકારથી વ
કરવામાં આવશે.

આ સંબંધી નિયમસર પદ્ધતિસર પગલાં ભરવામાં આવશે અને રાષ્ટ્રભાવનાને પુષ્ટિ આપવા ઉપરાંત આખા વિશ્વની અને ગ્રંથવણોનો નિકાલ કરી, હિંસામય વાતાવરણ દૂર કરી, શસ્ત્ર અને વાયુયાનોની હરીફાઈ દૂર કરાવી, જગતને શાંતિના પાઠો પઢાવવામાં આવશે અને વિશ્વને વિચારવાતાવરણમાં જૈન બનાવવાના સૂક્ષ્મ પ્રયત્નો કરવામાં આવશે. જે વસ્તુ પ્રાચીનો અંદર અંદરના કક્ષામાં વિસરી ગયા હતા તેને અસલ સ્થાને લઈ આવવામાં આવશે અને રત્નચંદ્રમુરિ અને હેમાચાર્યના જીવનચરિત્રોને ફરી વાર જીવતા કરવામાં આવશે. પ્રત્યેક વસ્તીપત્રકમાં જૈન સંખ્યા ઘટતી જાય છે તેને બદલે ફૂટકે ને ભૂસકે વધતી જશે અને નામની સંખ્યા કરનાં પણ વિચારમાં અને અંતર્સ્પર્શપે (સ્પિરિટમાં) જૈનો મોટી સંખ્યામાં વધના જ જશે અને જૈન ધર્મના ઘંટા દિગંતમાં વાગતા જશે.

જૈનોના સંખ્યાબળનો પ્રશ્ન પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં આવશે. ધાર્મિકમાં એ પર જરા ચર્ચા કરી છે. આગળ પણ આ જુદા જુદા રૂપમાં આવશે. મહાસભા—પરિષદ આ પ્રશ્નને ઘણું મહત્વ સૂચાવેલું આવશે અને તેમ કરવામાં જનતાનાં ભવિષ્ય સુખ સુગમ શાંતિ ઉપર ખાસ નજર રાખશે. એ પ્રશ્નના નિકાલને અંગે જો જનતાનું હિત કે જનસરસતી કરવામાં નહિ આવે. શાંતિથી પણ મહત્ત્વપૂર્ણ સંખ્યાબળ વધારવાના મુદ્દામ પગલાં સમરપ જૈન સંગઠિત થઈને લેશે.

પંચાયત ફંડ—સાધારણ ભંડોળ

સામાજિક પરિસ્થિતિની વિચારણામાં પંચાયત કે રાજ્યનાં મુખ્ય ધ્યાન છે. ધર્મવિચારણામાં એ વિષય કે ૧૯ માં વિચારણા છે તેથી અત્યંત તેનું મહત્ત્વવર્ધન થઈ

આવરવાના નથી. આજ કાળના શ્યામનો નિર્દોષ કરી એ રિવાજ તરફ અથવા ખ્યાન એમાં વિરુદ્ધ. નવપુત્ર આ પંચાષ્ટક રીતે અને મદદરતુ કથાન આપી. અને એને વધારવા પુત્રો પ્રમાણ કરી.

આ રીતમાંથી સેવાભાવી કાર્યકર્તા પોષણ મળશે. આજીવન કામ કરનારા હવા ઉપર છતી યજ્ઞતા નથી એ નવા પુત્રના ખ્યાન પર આવશે. જે સમાજ મેં માટે તે મેં કરનારને આશીર્વાદ પળ ખાતું પીતું અને રહેતું તથા પહેરતું પડે છે અને અખંડ સેવા સાથે આગિવીકા માટે પર ઉપર આમાર રાખવો પડે એ પરસ્પર વિરોધી વાત છે. પ્રાર્થનામાં સેવાભાવી નીકળતા હતા, પણ ત્યાં આજીવન કામ કરનાર બહુ અદ્ય અને ધણે ભાગે જુદા માખમે મળી યજ્ઞતા. તેઓને આગિવીકાનો પ્રભ નહોતો. પોતાનું માધન તૈયાર કરી કામ કરતા. તે વખતે કામ કરવાનાં સેત્રો પણ ધણા જ થોડાં હતાં, નવપુત્રમાં તો પાર વચરનાં સેત્રો ઉપડતાં જશે, તેને પદોંથી વળવા સેવાભાવી પુત્રોની ખામ જરૂર પડવાની અને સમાજે તેમને નિમિત્ત કરવા જ પડે આ મંબંધી આખી વિચારણા જુદા જ પ્રકારની યર્થ જશે સેવાનો આધાર મેં કરનાર પર છે અને સેવા કરનારની એકલીનતા નિમિત્તતા પર નિર્ભર રહે છે. પાર વચરનાં પ્રચારકાર્ય અને જનસેવાના વિવિધ સેત્રોને અંગે આ આખી બાબત ખૂબ વિચારવા યોગ્ય રહેશે.

પ્રાર્થનાનો વિચાર આવી જાહેર સેવા કરવાનો બદલો લેનારને 'ધર્મોદા દ્રવ્ય ખાવાના દહાડા આવ્યા' ગણી તેની ટીકા કરવા તરફ હતો. આ વિચારધારા અને નિષ્કૃય ચાલુ રહે તો સમાજસેવક કદી પ્રાપ્ત થાય જ નહિ. વધારે પડતો બદલો ન લેવો એ સમજી ચકાવ તેવી બાબત છે, પણ જાહેર દ્રવ્ય અખંડ સેવા કરનાર

ન લેવું એ વ્યાખ્યા સેવાના પગ લાંગી નાખવા બરાબર હોઈ આખી વિચારણા તદ્દન ફેરવાઈ જશે. આવા સેવાના માર્ગો માટે પંચાયત દ્રવ્ય-સાધારણ લાંડોળ ધણું ઉપયોગી થશે. એનો ઉપયોગ નિર્મિત દ્રવ્ય અલગ કાઢેલ ન હોય ત્યાં થશે.

પંચાયત ફંડ ઠામ ઠામ કરવામાં આવશે અને તેનું કેંદ્ર પણ કરવામાં આવશે. એની યોજના કરવામાં અને અમલ કરવામાં સારામાં સારાં મગજો રોકાશે અને જૈન કોમનું મુખ્ય કેંદ્ર આ દ્રવ્યમંચય દ્વારા થશે. એ કુળવણીની પ્રગતિના સામાજિક અનેક ખાતાઓને ઉપયોગી તત્ત્વ પૂરું પાડશે અને એ દ્વારા અત્યારે જે ભારે ખોટ જણાય છે તે પૂરી પડશે. એ ઉપરાંત પ્રત્યેક કાર્ય માટે ફંડો તો થશે, પણ જ્યાં પુરવણીની જરૂર પડશે ત્યાં પંચાયત દ્રવ્યનો વિશાળ હાથ લાંબાવવામાં આવશે. હોરિપટલો, માવજત કરનાર મંડળ, સ્ત્રીઉદ્યોગખાતાં આદિ અનેકાનેક કાર્યો આ ફંડોના પુરવણી તરીકે ઉપયોગ કરશે અને એ રીતે એક સાથે ચારે તરફ જૈન ધર્મનો પ્રસાર સ્થીરીકરણ અને દઢીભાવન થતું જશે.

પરિષદ નાના મોટા સમસ્ત જૈન કોમને લગતા સામાજિક પ્રશ્નો હાથ પારશે. પરિષદમાં સર્વ ફીરકાઓ અને સર્વ ગચ્છો હશે. પરિષદનું સ્થાયીસમિતિમંડળ નિરંતર ધર્મોત્કર્ષનો સામાજિક દષ્ટિએ વિચાર કર્યા કરશે. પરિષદ ત્રણ દિવસ મળીને બેસી જાય એમ નહિ બને, એ આખું વર્ષ સ્થાયીસમિતિ દ્વારા કામ કરશે. એ પ્રચારકાર્ય માટે પ્રાંતિક અને સ્થાનિક મંડળો સ્થાપશે અને આખી યોજનાને વ્યવહાર બનાવશે. જરાપણ કચવાટ થાય એવો પ્રસંગ આવવા દેશે નહિ અને આવશે તો સમજાવટ અને ખુલાસાદ્વારા નિકાલ લાવવામાં આવશે. જ્યાં ધર્મ-દષ્ટિએ પ્રગતિ કરવાની હોય ત્યાં નવયુગ પોતાની જાતને સમસ્તમાં

અંતર્ધાન કરવાની કળા શીખી જશે. સમાજવાદના વાતાવરણમાંથી એ વ્યક્તિત્વને બાદ કરવાનું સિદ્ધાંત મેળવશે અને બહુમતને માન આપતાં શીખશે. આ રીતે આખો સમાજ આગળ ચાલશે અને પરિપક્વ નવા નવા પ્રશ્નો લઈ તે પર પૂરતો વિચાર કરી કામને નેનૂન આપશે. આ રીતે સામાજિક પ્રશ્નોની વિચારણા થશે અને વિચારવિનિમયને પરિણામે જરૂર હોય ત્યાં તપાસ નિવેદન કમીશન સમિતિ આદિ નવયુગનાં સાધનો દ્વારા પૂરતી માહિતી મેળવી સમાજપ્રગતિના પ્રશ્નો ઉભા કરશે અને તેનો લઘ્ય અમલ કરશે.

પરિપક્વ અને સમિતિમાં ધનવાન કર્તાં વિચાર કરનારને અમરચાન મળશે, બહુમતવાદનો માર્વાનિક સ્વીકાર થશે, પોતાના અભિપ્રાયને બહુમત આગળ ઊડી દેવાની સરજતા સમાજજીવનને અંગે લોકોને આવડી જશે અને કાર્યકર સમિતિઓમાં નામ ખાતર નામ લખાવવાને બદલે સાચી મેદા કરનાર અને નિરંતર દાખર રહેનારને સ્થાન મળશે. પ્રત્યેક અધિકારની જવાબદારી હોદ્દાદારો સમજતા થઈ જશે અને શીઘ્રતાથી ચપગતાથી કામ કરવાની આવડન કામની ધાટીમાં પડતાં સહેજે પ્રાપ્ત થઈ જશે.

મિલકત

નવયુગમાં મિલકત (પ્રોપર્ટી)નો પ્રશ્ન તદ્દન નવા આકારમાં સામાજિક દૃષ્ટિએ પ્રાપ્ત થશે. સમાજવાદ, સમૂહવાદ, વિશ્વમંદુત્તવવાદ આદિ જે નવયુગના સામાજિક વિચારો નવા જ ઉત્પન્ન થયા છે તેની અસર હોદ્દ ઉપર ઘૂરત આવી પહોંચશે. એનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે મિલકત-ધનની -ઉત્પત્તિ કરનાર મજૂરવર્ગ -શ્રમજીવીઓ છે, પણ ધનપતિઓએ પોતાના ધનના બજાથી સમાજની વ્યવસ્થા એવા પ્રકારની કરી છે કે એને લઈને ખરું

નવનીત ધનવાનોના હાથમાં જાય છે, જ્યારે તેને ઉત્પન્ન કરનાર મજૂરને વધારેમાં વધારે બહુ તો સાદું ખાવાનું મળે છે, પણ એ અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત રહે છે, એને રહેવાનાં સ્થાનો તદ્દન ખીસ્માર અને અનારોગ્ય હોય છે, એને ઘણા કલાક કામ કરવાનું હોઈ એશઆરામનું સ્વપ્નું પણ આવતું નથી, જ્યારે એની મહેનતને પરિણામે પૈસાવાળા ચમન કરે છે, આરામ કરે છે, મોટા મહેલોમાં વાસ કરે છે, લાત લાતનાં બોજન આરોગે છે અને એના કપડામાં હરવાફરવામાં અને જીવનના નાદોમાં અનેક સગવડો ભોગવે છે.

એક મીલમાં કામ કરનાર હજારો મજૂરોની દશા અતુલવી હોય તો એના પર પ્રકરણો લખાય. સ્ત્રીઓને પણ દેહનિર્વાહ માટે કામ કરવું પડે છે, એના બાળકોને ધવરાવવાનો સમય પણ મળતો નથી અને સૂર્યોદય થાય ત્યાં સુધીમાં તો રાંધી ખાઈને સીસોટી વાગે તે પહેલાં હાજર થવું પડે છે. વળી એ શ્રમજીવી માંદો પડે ત્યારે એની સંભાળ કરનાર કોઈ નથી, જીવતાં એને દિલાસો નથી, મરી જાય તો એની પાછળ એના ધરના માણસોમાંથી કોઈને આંસુ પાડવાનું નથી અને એને ઉંચે આલ અને નીચે ધરતી છે. એના પરસેવાથી મેળવેલ લક્ષ્મીમાં એનો ભાગ નથી, એની વહેંચણીમાં એનો અવાજ નથી, એના ઉપભોગમાં એને કાંઈ લેવાદેવા નથી.

આ વાત તો ઘણી લંખાવાય તેમ છે. મતલબ શ્રમજીવી અને ધનવાન વચ્ચેનો આ વિચાર માત્ર પુસ્તકમાં રહેનાર નથી, પણ નવયુગમાં તે સખ્ત આકાર ધારણ કરશે. ધનવાનોને મિલકત ધરાવવાનો ખીલકુલ હક્ક નથી એ રીતે ચર્ચા ચર્ચને ન અટકતાં આખા મિલકતના જીવ — મિલકતની સંસ્થા પર આક્રમણ થશે.

અમરવીઓ પોતાના કમથી દિવસ કરેમ મિશન પર પોતાનો દસ રક્ષાપત્ર કરે. મનવાનોનું સમાજમાં સ્થાન છે ત્યાંથી તેને તોટી નાખવા પ્રયત્ન થશે અને આત્માને અન્વરદાતુ અથવા વાદિપાત સામે તેમ વિચારો મન મિશન અને મીચમને અંગે થશે. એની વાતો તો મોંઘ વરંથી આતવા લાગી છે, પણ એનો થોડો પછો અમન યુરોપમાં થવા લાગ્યો છે અને રશિયામાં એ આખો પ્રથમ એટલી દર સુધી પડેલો છે કે ત્યાં મનસંચય કરવો એ મુશ્કેલ મણાય છે. મનવાન એ સમાજમાં સર્વથી અમન પંક્તિનો મણાય છે. આ સર્વ વિચારોનો અત્ર સંમલ કરવા જેટલું પણ સ્થળમંકેચથી બને તેમ નથી. આખા યુરોપમાં અને અમેરિકામાં જે ધમસાણ મચી રહ્યું છે તે અન્યત્ર ચીતરવા પોત્ત છે અને દીર્ઘ નજર કરનારે એનો અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. એ બાબતનું સાહિત્ય ખૂબ વિસ્તારથી અનેક આકારમાં અન્યત્ર પ્રકટ થતું જાય છે તે વાંચવાની લલામણ કરી આપણે નવયુગનો જેન એને અંગે શું વલણ લેશે તે પ્રસ્તુત બાબત પર આવી જઈએ.

નવયુગ એ સમાજવાદ આદિ નવા વિચારોથી દૂર હટકી રહે તેમ નથી. એ વિચારોનું પ્રાબલ્ય ધણું વધનાર છે. એ સચલનો નિર્ણય કરતાં નવયુગને નવનેજ પાણી હિતરનાર છે એટલી ઉપોદ્ધાપાત સાથે નવયુગનું વલણ એને અંગે વિચારી જઈએ. હકીકત એમ બનતી જાય છે કે એક બાજુએ ગરીબાઈ અનારોગ્ય અને જીવનસહ ખૂબ વધતા જાય અને બારે માસ પંજની મારક માણસને સખત મજૂરી પેટ ભરવા માટે કરવી પડે છે અને આરામ આરોગ્ય કે મોજને એના જીવનમાં સ્થાન રહેતું નથી, એનો રસ તદ્દન સમાઈ જાય છે, ત્યારે બીજી બાજુએ મોટી રકમ વધતી જાય છે. કોઈ મહેનત કરનાર પ્રવીણ પિતાના પુત્રો

અથવા સાધારણ સ્થિતિવાળા પણ સાહસિક નરો એ જ શ્રમ-
જીવીના ભોગે ખીજી ટોચ પર જતા જાય છે. બન્ને વચ્ચેના
આંતરો એટલો વધતો જાય છે કે ઘણા શેકો પોતાની ગીરણીમાં
કામ કરનાર મજૂરને જોતા નથી, ઓળખતા નથી, દિલાસો આપી
શકતા નથી અને એનામાં પ્રેરણા ઉત્પન્ન થાય તેવી પરિસ્થિતિ
નીપજાવી શકતા નથી.

આને પરિણામે અસાધારણ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થવાનો પૂરતો
મંભવ છે. નવયુગને આ પ્રશ્નો નિકાલ ખાસ કરવો પડશે.
જૈન કામ વ્યાપારી કામ હોવાથી, જૈનોના હાથમાં કેટલીક સત્તા
હોવાથી, આવડત હોવાથી અને ખીજા અનેક ઐતિહાસિક કારણો
જૈનોને આ 'મિલ્કત'નો પ્રશ્ન સર્વથી પહેલો અસર કરશે.
કમિશનને નામે લાખો રૂપિયા એજન્ટો લઈ જાય અથવા મોટી
યોજનાના ચાલકો અસાધારણ મોટા નફા કરે એ વાત નબી શકે
એમ નથી, આ વાત આપણી પસંદગીની નથી એ ખાસ ધ્યાનમાં
રાખવું. એની મામે કર્મ-પૂર્વ જન્મના શુભ કર્મ આદિની
દલીલો કરવી નકામી છે. એ પ્રશ્ન ઉઠવાનો જ છે અને આખા
દેશમાં ઉઠવાનો છે.

નવયુગ એનો મુખ્યત્વે આ રીતે નિકાલ કરશે. પરિપક્વ
પરિમાણ એ જૈનતા આદર્શ ગણે છે, પાંચ આશ્રમમાં પાંચમું
સત છે અને એના ધાર્મિક દષ્ટિએ ઇચ્છારોષ વગેરે લાભ ઉપરાંત
આ ભવમાં પણ ઘણા ફાયદા છે. નવયુગનો તરવગટ રે.કનાર
અને સક્રિય અર્થ અને હેતુ વગરના ઉપયોગને અંદાશના રાખનાર
એકિક નગરો આ નિયમન અતિ ઉપયોગી બાજુ ભજવશે. આ
નિયમનને પરિણામે શ્રમજીવી અને માણેકો વચ્ચે પ્રેમભાવ રચશે,
કેમજીવીઓનાં રહેણાં મનુષ્યને રહેવા લાયક થશે, એનાં

બાળકોને માટે ચોપકગ્રહો (નર્સરી) ગીરણીની સાથે તૈયાર થશે, ત્યાં શિક્ષણની રચના થશે, કામદારોમાં મનુષ્યત્વ પેાષે એવા રમણુક્રમ પ્રસંગો યોગ્યશે અને અનેક રીતે રોઠ અને કામ કરનાર વચ્ચે મોટો સંબંધ જગવાય એવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરવામાં આવશે.

આ તો ગીરણી કામદારોની વાત થઈ. એ જ મિસાલે ખેડૂત અને વ્યાપારી વચ્ચે સંબંધ વધારવા માટે 'સાકુકારીની આખી રીતભાતમાં મોટો ફેરફાર થશે અને સહકારી મંડળની યોજનાને અનુકૂળ વ્યવસ્થા થશે જે વ્યાપારના શિર્ષક નીચે આમળ વિચારવામાં આવશે.

નવયુગ આપું સમાજજનધારણ એવી રીતે ફેરવી નાખશે કે ધનવાન અને શ્રમજીવી વચ્ચે ધર્ષણના પ્રસંગો દૂર થઈ જશે. એમ કરવામાં પરિમલપરિમાણ નિયમન ખૂબ અમત્યનો ભાગ ભજવશે.

ઔદ્યોગિક મંસરણમાં આગળ વધેલા ફેરફાર અત્યારે જે ખરાબી થઈ રહી છે તેનો અનુભવ લઈ એ જ વાત હિંદમાં પણ થા થાય એ સ્થિતિ નવયુગ નહિ રહેવા દે. નવયુગની દીર્ઘદષ્ટિ આ વિષયમાં ખરાબર કામ કરશે. હિંદની સ્થિતિ એવી છે અને ખામ કરીને જૈનનો વ્યવસાય એના પ્રકારનો છે કે જે આ સંબંધમાં ખ્યાન ન આવે તો અનવસ્થા કે અવ્યવસ્થા થતાં ગામડાંઓમાં એ પહેલો ભાગ થઈ પડશે. પણ અગમ જુદિ વાપરી એ એવા પ્રકારની સ્થિતિ થઈ જાય તેટલી દહે વાતને જવા નહિ દે.

'મિલકત' ની જુદિમાં જે નિયમન મુદ્દામાં નહિ આવે તો ખુબ બંધકર પરિણામ આવશે. અત્યારે જે જાનના વિચારો ફેલાતા

જાય છે, જે જાતનું વાંચન વિશેષ રસથી વંચાય છે અને જીવન-કલહની જે કઠિણતા વધતી જાય છે, તેને અંગે ચેતવાનો રસ્તો પાંચમા પ્રતમાં જ છે. એ જાળતમાં જે રખડના કરશે તે નવયુગના સમાજમાં ખત્તા ખાશે, રચાન ખોઈ બેસશે અને હાથે કરીને આપત્તિ વહોરી લેશે.

ધનની વહેંચણીને અંગે ખીલ અનેક ઘટનાઓ થશે તે વ્યાપારના પ્રકરણમાં વિચારવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૨૦ મું સામાજિક સંસ્થાઓ

નવયુગ સામાજિક સંસ્થાઓ જુદા જુદા ઉદ્દેશથી અનેક સ્થાનકે અને અનેક વિવિધતા પૂર્વક સ્થાપરો. પૂર્વ કાળમાં પ્રાચીનોના સમયમાં મંદિર કે ઉપાશ્રય ઉપરાંત કોઈ સંસ્થા લગભગ નહોતી. રીતસરનું બંધારણ પ્રાચીનોની બુદ્ધિમાં નહોતું. આ સ્પષ્ટ ઉત્પત્તિ જરા ક્યારાટ કરે તેવો છે, પણ નવયુગ કહેશે—બાર મૂળને કહેશે કે તે સત્ય છે. છટીજવાઈ કોઈ સંસ્થા હશે તો પણ તેમાં બંધારણ જેવી વસ્તુ નહિ, મધ્યમ કે મરીમ વર્તનો અવાજ નહિ અને મારતે મીવાનો કારકો તેમાં આપનો. સામાજિક જીવન જેવું પૂર્વ કાળમાં કોઈ હતું જ નહિ. ત્યાં વધારેમાં વધારે મોટા સમાજ મળે તો એક સંઘ, પણ તેમાં પણ બંધારણ કે ધોરણ નહોતું. નવયુગની સંસ્થાઓનો પાર રહેશે નહિ. તેના ઉદ્દેશો સ્પષ્ટ રહેશે અને તેનું બંધારણ સરનથીર આવશે. નવયુગની યોદી સંસ્થાઓનો નિર્દેશ કરીએ.

નિધાર્ય(િ)હો

સદગ વિવેચન ઉપર ધર્મ મધું છે. એ માધ્યમિક કેગવણીને બંને રહેશે. ઉચ્ચ કેગવણીને અગ્રિ રહેશે.

એની સ્થાપના પ્રત્યેક મોટા શહેરમાં થશે. વગર તકાવતે સર્વ જૈનને ત્યાં સ્થાન આપવામાં આવશે. સર્વ વિદ્યાર્થી સહભોગન કરશે. ધાર્મિક અભ્યાસ એ સંસ્થાઓનો ખાસ વિષય થશે. શિસ્તને વિદ્યાર્થીઓ આનંદથી સ્વીકારશે.

આ વિદ્યાર્થીગૃહો સાથે 'અભ્યાસગૃહો' જોડાશે. ત્યાં ધાર્મિક અને હિચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવશે.

આ અભ્યાસગૃહો અને વિદ્યાર્થીગૃહો નવયુગનાં કેન્દ્રો થશે. ત્યાં હાઇસ્કુલ કોલેજની કેળવણીની સગવડ ઉપરાંત અનેક પ્રવૃત્તિઓ થશે. જૈન સંસ્કૃતિના એ માનિકાગૃહો થશે. ત્યાં જૂની શોધ-ખોજો થશે, મુંદર પુસ્તકાલયો થશે, પ્રાચીન ગ્રંથરત્નોનો સંગ્રહ થશે, પ્રાચીન સીક્રા, શિક્ષાલેખો અને સંસ્કૃતિના અવશેષોના સંગ્રહાલયો થશે. ત્યાંથી ચર્ચા દ્વારા અનેક નવા વિચારો, નિર્ણયો અને રહસ્યો બહાર પડશે.

પાઠશાળાઓ પણ અનેક નાનાં મોટાં સ્થળોએ થશે. ત્યાં તદ્દન નવીન પદ્ધતિએ ધાર્મિક શિક્ષણ, પ્રાકૃત-સંસ્કૃત-ભાષા શિક્ષણ, સાહિત્ય શિક્ષણ, ન્યાયનો અભ્યાસ અને નયનિક્ષેપનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવશે. ત્યાં સર્વ ભાષાનાં વ્યાકરણોને સ્થાન મળશે. ત્યાં કાવ્યો અમર થશે.

એ ઉપરાંત વિદ્યાલયો-કોલેજો થશે. જૈન કોમની એ ખાસ જરૂરીઆત પૂરી પાડશે. એમાં હિચ્ચ ભાષાઅભ્યાસ ઉપરાંત ગણિત, જ્યોત્ષ અને વિજ્ઞાનને ખાસ સ્થાન મળશે. જૈન તત્ત્વમાન અને નીતિ વિલાગને તદ્દન નૂતન સ્વરૂપ આ મંડ્યા આપશે. ત્યાં પૂર્વકાળનાં મહાન રહસ્યો તદ્દન નવા આકારમાં રજૂ કરવામાં આવશે. ત્યાં જૈન ધર્મની ત્રિચરનાના ખાયા રોપાશે.

જૈન વિશ્વવિદ્યાલય (યુનિવર્સિટી) પણ તરતમાં નવયુગ સ્થાપશે. જૈન મંત્રકૃતિને કેન્દ્રિત કરવા અને દુનિયાના મહાન ધારસોને જાગૃતી રાખવા વિશ્વવિદ્યાલયની જરૂરીયાત નવયુગ તરતમાં જશે. તેમાં આત્મત્યાગી, સેવાભાવી, મધ્યમશક્ષાના જૈન યુવકો-ગત્રી અનેકદેશીય કાર્ય કરી વિશ્વને ચમત્કાર ઉપજાવશે અને કેમીયકાવના ઉત્પત્તિ ન કરતાં વિશ્વખંધુત્વનો વિસ્તાર આફ્રીકા-રોને કરશે. શિક્ષણની અનેક શાખાઓનું ત્યાં મીઠન થશે. કલિદાસ બ્રૂગોળ અને ગણિત તથા જ્યોતિષ, નાટક અને છંદ, કાવ્ય અને ન્યાય આદિ અનેક વિષયોની ભારે પ્રગતિ કરવાની કેન્દ્ર-સંસ્થા આ વિશ્વવિદ્યાલય થશે અને તેમાં અનેક છાત્રવૃત્તિઓ, માન્યવેતનો અને ભાષણ-સાધનોના આદિની યોજના રશે એ સંસ્થા સર્વ ધર્મનો સમન્વય કરી બતાવશે અને મુંજાતી દુનિયાને અનેક રીતે માર્ગદર્શક થઈ શકે જાતુભાવ અને વ્યવહારતાને વિસ્તારશે. આ વિશ્વવિદ્યાલયને અંગે સ્થાનિક વિદ્યાલયો (કોલેજો) વિગેરે સર્વ યોગ્ય વ્યવસ્થા નવા નિધારણથી અને નૂતન પદ્ધતિએ નવયુગ કરશે. એના કાર્યમાં સેવાભાવી અનેક જૈનો ઉત્સાહથી ભાગ લેશે અને પરાપકારી સાધુઓ અને સેવાથી, ભાષણથી, ઉપદેશથી અને પ્રેરણાથી નવાજશે. આ વિશ્વવિદ્યાલયના કાર્યમાં ધનવાન વર્ગ બહુ રસ લેશે, પણ એની આંતરવ્યવસ્થા તેને યોગ્ય તંત્રોને (અંકસપરોને) સોંપી દેશે. નવયુગના બે વિશિષ્ટ યુગો વ્યવસ્થા અને સિસ્ટ થશે. તેનો ઉદ્ભવ આ વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી થશે, તેને પોષણ કોલેજો આપશે અને તેને નવયુગના યુવકો અને યુવતીઓ વહન કરશે.

કેળવણીમંડળ

સમસ્ત જૈન કોમની કેળવણી વિષયક નીતિ મુકરર કરવા અને તેને યોગ્ય વિચાર વાતાવરણ દેવાવવા 'કેળવણી મંડળ' થશે.

એને કોઈ એજ્યુકેશન બોર્ડ એવું પણ નામ આપશે. બહુધા પરરાજ્યની અથવા પરદેશી ભાષામાં કોઈ સંસ્થા ઓળખાશે નહિ. આ કેળવણીમંડળ ખૂબ વિચાર કરી સમસ્ત જૈન કામની કેળવણીવિષયક નીતિ મુકરર કરશે. એ બાળ ધોરણથી માંડીને વાચનમાળા જેવી નાની સાગતી બાળતોથી તે અનેક મહાપ્રશ્નો ચર્ચા તેને જાહેર કરશે અને તે રીતે જાહેર થયેલા વિચારો પણ સારી રીતે ચર્ચા કરવાની તક સર્વને આપી છેવટે નિર્ણયો જાહેર કરશે. આ કેળવણી મંડળનું કાર્ય માત્ર કેળવણીના જ હાથમાં ન સોંપતાં જે જૈન બંધુઓએ કેળવણીના શાસ્ત્રનો વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ અભ્યાસ કર્યો હશે તેને સોંપવામાં આવશે અને તેના કાર્યમાં ગમે તેવા માણસ હાથ ધાલશે નહિ. ચર્ચા કરવાને ઉપર જણાવ્યું તેમ છૂટ રહેશે, પણ નિર્ણય તો સેવાભાવી તંત્રોના હાથમાં જ રહેશે. આ મધ્યસ્થ મંડળ તો માત્ર નીતિ જ મુકરર કરશે, વિચાર દેશાવવાનું કાર્ય કરશે, બાકી તેનો અમલ તે તે સંસ્થાએ કરશે. આ મધ્યસ્થ કેળવણી મંડળ એક વાત મુકરર કરીને અનેક રીતે સમજાવશે કે જૈન કામનો નિસ્તાર એકસંપમાં, નાના તકાવતો ભૂલી જવામાં, પૂર્વ કાળના મહાન વારસાને કાયમ કરવામાં અને તે સર્વને ખાતર ‘કેળવણી’ના સ્વાલને ખાસ મહત્ત્વ આપવામાં છે. કેળવણીના નિકાલમાં સર્વ પ્રશ્નોનો નિકાલ છે એમ નવયુગ આ મધ્યસ્થ મંડળ દ્વારા જાણશે અને એ પ્રકારે એનો અમલ કરશે.

એ ઉપરાંત સાધન વગરના બાળકો અને બાળાઓ નાટે બાળાશ્રમો દેકાણે દેકાણે સ્થાપવામાં આવશે. એ બાળાશ્રમોમાં માત્ર સાધનહીન જૈનને જ સ્થાન મળશે. ધનવાન કે મધ્યમ વર્ગને માટે વિદ્યાર્થીગૃહોમાં યોજના થશે. ખાસ કેન્દ્રસ્થાને એ ગુરુદ્વારની યોજના કરવામાં આવશે. એને ઉદ્દેશ સેવાન તા

જૈનોને ઉત્પન્ન કરવાનો અને ખાસ મર્મસિદ્ધાંતમાં પારંગન થયેલ અભ્યાસી ઉત્પન્ન કરવાનો રહેશે.

સાધુને તૈયાર કરનાર સંસ્થા સ્થાપનામાં આવશે. ત્યાં ધાર્મિક યાત્રા તદ્દન જુદી જ પદ્ધતિએ આપવામાં આવશે. તેનું વાતાવરણ વૈરાગ્યમય બનાવવામાં આવશે. તેમાં જોડાનાર પર આકર્ષકની પણ ચોક્કસ નજર રાખવામાં આવશે. તેમાં પાંચ વર્ગોના અભ્યાસક્રમ યોજાશે. એ અભ્યાસ કરનાર અને દરમિયાન વૈરાગ્યનો દેખાવ નહિ પણ હૃદયમંત્ર ધરાવનારને દીક્ષા સેવાની યોગ્યતાનું પ્રમાણપત્ર આપવાની યોગ્યતા કરવામાં આવશે.

સહશિક્ષણ ક્યારે અને કેને આપવું અને ક્યારે બાળ અને બાળાને શિક્ષણ અક્ષમ આપવું તેની આખી નીતિ મધ્યસ્થ કેળવણીમંડળ મુકરર કરશે.

સ્થાને સ્થાને ઉપાશ્રયોને અંગે પુસ્તકાલય તે ગ્રામની સ્થિતિ અને વસ્તીને અનુરૂપ સ્થાપનામાં આવશે અને દરેક પુસ્તકાલય સાથે વાચનગૃહ જરૂર સ્થાપવામાં આવશે. અનેક જૈન સાપ્તાહિકો, માસિકો અને ત્રિમાસિકો નીકળશે તેમાં તત્ત્વજ્ઞાન કથા આદિ અનેક વિષયો આવશે. એ પ્રત્યેક વિષય પર પણ ખાસ માસિકો બહાર પડશે. તે પૈકી અમુક અમુક માસિકોને રસ અને સ્થિતિ પ્રમાણે આ વાચનગૃહોમાં સ્થાન મળશે. સામાન્ય જ્ઞાણ-ચાનની માહિતીને પણ એમાં સ્થાન રહેશે.

સેનાસંઘ

આ તો મુખ્ય મંરથાઓની વાત થઈ. એ ઉપરાંત નાની નાની તો અનેક સંસ્થાઓ બંધારણપૂર્વક નીકળશે. કેઈ પુસ્તક-પ્રચારનું કામ ઉપાડી લેશે, કેઈ મંથપ્રકાશનનું ઉપાડી લેશે, કેઈ મંથવિવેચનનું કાર્ય કરશે, કેઈ વિદ્યાર્થી-સહકારી મંડળ

થશે, કોઈ સાધુસહાયક મંડળ થશે, કોઈ વસ્તીપત્રક તૈયાર કરનાર મંડળ થશે, કોઈ જન ધર્મ પ્રચારક મંડળ થશે, કોઈ ભૂતદયા મંડળ થશે, કોઈ સ્વચ્છતા પ્રચારક મંડળ થશે—આદિ અનેક દિશાએ પ્રયત્નો ચાલશે અને આખો સમાજ વિવિધ ક્ષેત્રો દ્વારા કાર્ય કરશે અને પ્રગતિનો ઉદ્દેશ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખી ધર્મ-સ્થિરીકરણ અને ધર્મપ્રચાર કરી શ્રી વીર પરમાત્માના સંદેશ જગતભરને સંભળાવશે. વિશ્વબંધુત્વનો ખ્યાલ ન છોડતાં રાષ્ટ્ર-ભાવનાને પોષી સાપેક્ષ દષ્ટિએ દીર્ઘદષ્ટિપૂર્વક કામ લેશે અને તેમાં ભૂલ થશે તો જાહેર કબૂલાત કરવામાં કે ક્ષમા યાચવામાં જરા પણ સંકોચ ન રાખતાં આગળ ધપાવવા પોતાની આવડત, અનુ-કૂળતા અને પરિસ્થિતિ પ્રમાણે કામ લેશે. વાતો કરતાં અમલ તરફ, ટીકા કરતાં કાર્ય તરફ અને ઉપર ઉપરની તાળીઓ કરતાં પરિણામે ધારેલી અસર થાય તે પદ્ધતિએ કામ લેવા પ્રયત્ન કરશે.

જરા વિગતોમાં ઉતરીએ તો સેવાસંઘો અનેક પ્રકારના બંધારણપૂર્વકની સમિતિઓના નામથી નીકળશે અને તેની સભ્ય-સંખ્યા પ્રચંડ થતી જશે. નાનામાં નાની બાબતથી માંડીને અનેક પ્રકારના સેવાના પ્રબંધો થશે. મેળાવડામાં પાણી પાવા જેવી બાબતથી લઈને મોટા મેળા વખતે નિયમન રાખવું, અકસ્માત વખતે મદદ કરવી—આવી અનેક સેવાસમિતિઓ નીકળશે. એ સર્વ ધોરણસર અને ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખીને કામ લેશે અને સામા-જિક શિસ્તમાં સુંદર ફાળો આપી વ્યવસ્થા અને પ્રગતિમાં ખૂબ ફાળો આપશે. લોકોમાં અપૂર્વ સેવાભાવના ખીલશે. દરેકને પોતાના ઉદ્દરનિર્વાહ ઉપરાંત કાંઈક કરવાની વૃત્તિ રહેશે. કોઈ સંસ્થા બાળઉછેર તો કોઈ માંદાની માવજત, કોઈ સંસ્થા દારૂ-નિષેધ તો કોઈ સ્વદેશીપ્રચાર, કોઈ સંસ્થા ભાવણુએણીની વ્યવસ્થા

તો કોઈ શરોઆગા, કોઈ આંખજાની શાગા તો કોઈ મુંઝાનદેરાને સિસાણ, કોઈ ચૂંટણી કાર્યમાં સદાચ તો કોઈ પુસ્તકપ્રકાશનને ઉત્તેજન — બાવી મેંકડે સેવાભાવી મંરથાએ નીકળશે અને તેમાં અનેક યુવકો, બાળકો અને જુદો પોતાની આવડન, ઉત્સાહ અને શક્તિ પ્રમાણે ભાગ લેશે. આ પ્રમાણે નવયુગ મંરથાનો આખો નવો યુગ સ્થપાશે અને ગ્રામીણોમાં વ્યવસ્થા, ધોરણ, બંધારણ અને શિક્ષતની મોટી ખામી તેમની નગરમાં જડી આવશે તે દૂર કરશે અને તેની પાછળ વિચારશક્તિ અને ધનનો વ્યય કરવાની ખાસ જરૂરિયાત સ્વીકારશે અને તેને માટે જરૂરી પ્રચારકાર્ય પણ કરશે.

સામાજિક કાર્યક્ષેત્રોનો પાર નથી. સામાજિક શુદ્ધિધનોમાંથી આરયક હોય તેને સુધારવાના અને નિરર્થક હોય તેને ઉચ્છેદવાના પ્રયત્નોનો પાર નથી. નાની નાની બાબતો લઈને આ વિષયને હવે વધારે લંબાવવો જરૂરી નથી. નવયુગ અનેક સામાજિક બાબતો ઉપાડશે, સુધારશે અને ગિનજરૂરીને ફેંકી દેશે અને જરૂરીને કાયમ કરશે તો તેને નવયુગ આપ આપશે. તે પ્રત્યેકનું ધોરણ કેવું રહેશે તેના મુદ્દા અત્રે ચર્ચા છે. નવયુગ પાશ્ચાત્ય ધોરણોનો તથા તેની સમાજ પર થયેલી અસરનો અભ્યાસ કરી આખા સમાજજરૂરીને તદ્દન નવો ઝોક આપશે. મુખ્ય મુદ્દાઓ અત્ર ચર્ચાઈ મથા છે. બાકીના મુદ્દાઓ એ મિત્રાણે સમજી લેવા.

વિચારનિર્ણય કેમ થશે ?

ઉપરની સર્વ બાબતોનો વિચારનિર્ણય મહાપરિષદની સાખાઓમાં, પ્રાંતિક સમિતિઓમાં અને ગ્રામ્ય સમિતિઓમાં થશે. બહુમતિનું ધોરણ સ્વીકારવામાં આવશે. એ ધોરણથી સમાજ કેવો સુવ્યવસ્થિત થાય છે તે સમજી તેને માન આપવામાં આવશે. કોઈ બાબતમાં એ મત થાય તો પણ અતિ બહુમતીને માન આપતાં જનતા શીખી

જશે અને પરિણામે અરાજકતા નહિ રહે, તેમજ એકદ્યુ સત્તા કે સ્થાપિત હોવાને સ્થાન નહિ રહે. સમાજનું સુકાન ગણ્યાગાંડ્યા શેઠિયાઓની પાસેથી ચાલ્યું જશે અને વ્યવસ્થિત બંધારણવાળી સમિતિઓના હાથમાં આવશે. તેઓ ઘણી કુનેહથી કામ લેશે. તેની નિમણૂકમાં જ્ઞાનને સ્થાન મળશે અને ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગનો અવાજ પૂરતા જોશથી નીકળશે; તે વર્ગને પ્રાચીનકાળમાં દયાવી દેવામાં આવ્યો હતો તેને બદલે તે પ્રક્ટી નીકળશે અને તેને પૂરતો અવકાશ જાતે અથવા તેણે નીમેલા પ્રતિનિધિ દ્વારા મળી આવશે.

આ પ્રશ્નોમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

આ સર્વ પ્રશ્નની ચર્ચામાં સંસ્થાના સંચાલકોમાં, વિચારણામાં અને મંત્રણામાં સ્ત્રીઓને પૂરતું સ્થાન મળશે. તેઓના આદર્શ અને સેવાભાવ વગેરે અનેક બાબતો એમના પ્રકરણમાં આવશે અને અગાઉ કેટલીક બાબતો ચર્ચાઈ ગઈ છે. સ્ત્રીઓનો અવાજ નવયુગમાં કોઈ ગૂંચળાવી શકશે નહિ અને કોઈ તેવો પ્રયત્ન કરવા જશે તો તે નવયુગમાં ફાવશે નહિ. સ્ત્રીઓ સેવાભાવી અનેક નીકળશે, વિચારક પાર વગરની નીકળશે, વક્તાનો પાર નહિ રહે અને તે પોતાનું સ્થાન પુરુષોએ આપેલું નહિ હોય, પણ તે સ્થાન જાતે જ પ્રાપ્ત કરશે. પુરાણત્રિયોને આ પલટાયેલો આખો રંગ તરંગ જેવો લાગશે, પણ નવયુગમાં તે તરતમાં સિદ્ધ થશે. સ્ત્રીઓમાં આખા આદર્શો જ બદલાઈ જશે અને તેને લઈને સામાજિક પરિવર્તન તદ્દન વિલક્ષણ પ્રકારનું થશે.

અને એ સર્વ વ્યવસ્થામાં ધર્મને સન્મુખ રાખવામાં આવશે. મૂળ મુદ્દાને જરા પણ વિરોધ ન આવે અને અત્યારની માંયકાંગલી નિર્માત્ર્ય પ્રજા લિપ્પારી કે ગુલામોની સંખ્યામાં વધારો ન કરે એ

મુદો ખાસ હક્કમાં રાખવામાં આવશે. સમાજમાં મગજના બળવાનને રથાન છે અને સમાજ હક્ક બળવાનના હિપર જ નહે છે એ વાત આગળ આવશે. અનેક કુમારિકાઓ આદર્શ સેવાભાવી થશે, અનેક યુવકો ધર્મ અને સમાજસેવામાં પોતાની બળને લગભગ વીસરી જશે અને લગભગ પચીસમે વર્ષથી બેઝેશો ભરમથક હિતારવાના મનોરથ નવયુગના વિચાર, વર્તન અને આચારમાં રહેશે.

સામાજિક બાબતો આગળ આવશે ત્યાં જરૂરી સૂચનાઓ થશે, પણ ધણાખરા મુદાઓ મુખ્યત્વે અજ્ઞાન થયા છે. આ વિષય બંધ કરતાં એક બાબત પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર જણાય છે.

ધનવ્યય

સામાજિક બાબતોને અંગે નવયુગ ક્યવ્યય ઠઈ રીતે કરશે, એ મુદો સામાજિક બાબતો સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે; તેથી નવયુગનું તેને અંગેનું વલણ સીધી રીતે ચર્ચવાનું આ રથાન છે. તમે સને ૧૯૦૦ ની સાલ પહેલાંનાં દાર્ષિકાટમાં રજીસ્ટર થયેલાં વીસો વચિા અને વીસમી સદીનાં વીસો (વસીયનનામા) વચિા તો કહેવાને મુદો બરાબર સમજાઈ જશે. એ બન્નેમાં ધણેા મોટા તફાવત છે અને તે જાનના પ્રકાર અને રીતિને અંગે છે.

૧. ભરમથકની વાત એવી છે કે શી વીર ભરવાનના નિર્વાણ વખતે તેમના માથા પરથી ભરમથક જતો દોવાનું બન્ની દરે ભરવાનને બે ધા આપુએ વધારવા કદુ. તે વાત કોઈથી બની શકતી નથી એવા ભરવાને હસ આપેલ. આ ભરમથકને કાલ ૨૦૦૦ વર્ષનો અને એવી જાણ પાંચમી વર્ષની એ સર્વ સંવત ૨૦૭૦માં જન્મી બધ છે. અત્યારે આપણે ભરમથક અને તેની અસર જન્મી જવાના કાલા પર ધ્યાન કરીએ. આ સંજોગે વધારે હાજરના જિજ્ઞાસુએ શી વિચારણાએ એવેલ.

માણુગ મર્યા પડે અગત્ય મરણનો વિચાર કરે એટલે જે ધન સાથે કાર્મ પણુ રીતે લઈ જઈ શકાય તેવું ન હોય તેની વ્યવસ્થા કરવી જ પડે છે. આમાં વિવેક કેવા પ્રકારનો થતો જાય છે અને નવયુગમાં કેવા પ્રકારનો થશે એ નવયુગ વિચારશે.

જે વખતે હિંદમાં મમૃદ્ધિને મર્યાદા નહોતી, ત્યારે દેશનું ધન દેશમાં જ રહેતું, ત્યારે આર્થિક પ્રશ્નો અને હરિકાર્મ પરસ્પર ગૂંચવાઈ ગયેલા નહોતા અને ત્યારે દેશમાં ધન ધાન્યની વિપુળતા હતી ત્યારે ગમે તે રીતે ધનવ્યય થઈ જાય તે કદાચ ચલાવી લેવા જેવું ગણાય, પણ અત્યારે તો મહત્વના પ્રશ્નો દેશ સામે ઉભા થયેલા છે, આખા વિશ્વ સાથે વ્યવહાર ચલાવવાનો છે, આપણા દેશના આર્થિક પ્રશ્નો પર આપણો હક્ક કે આપણી સ્વાધીનતા નથી, ત્યારે નિર્ર્થક ધનવ્યય પાલવે નહિ; અત્યારે તો એક વાવીએ ત્યાં સો ઉગે તેવો વિવેક દાનપદ્ધતિમાં રાખવો જ પડે.

નવયુગ તેથી દાનપ્રવાહને ઝોક આપશે. એ જરૂરીઆતવાળાં ક્ષેત્રોને શોધી કાઢશે. એ ભરતામાં ભરતી કરવામાં અવિવેક માનશે. એ ધરાયલાને ખવરાવવામાં પરિણામે થતું અજિર્ણ જોઈ શકશે. એ દેશ અને સમયને વિચારી ઉદારતાનો ઝંરો જ્યાં પાણીની જરૂર હોય તેવા પ્રદેશ તરફ ફેરવી નાખશે. એની નજરમાં પોષખાતા કરતાં પોષક વર્ગ વધારે ધ્યાન જોઈશે. નવયુગની દાનપ્રથામાં નાચેની બાબતો નવી પ્રણાલિકા દોરશે.

કેળવણી-જ્ઞાન-પ્રકાશ સર્વથી અગત્યનું સ્થાન લેશે.

કેળવણીનાં સાધનો, વિદ્યાર્થીગૃહો, વાચનમાળા, જરૂરી પુસ્તકો, ધર્મજ્ઞાનનો પ્રચાર, વિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ આદિ કેળવણીની બાબતો મુખ્ય સ્થાન લેશે.

શ્રાવક અને શ્રાવિકાક્ષેત્રને સમૃદ્ધ કરવાની બાબત વિશેષ અગત્ય ધરાવશે. શ્રાવકવર્ગની શારીરિક, માનસિક, વ્યાવહારિક

ઉત્તરિના કાર્યમાં નવયુગ ઔદાર્યનો ઝરો વહેવરાવવાની વધારે જરૂર માનશે.

જનસમાજનું સેવાનાં કાર્યો અનેક આકારમાં ખ્યાન જેવશે. રાષ્ટ્રદિન સમાજ ઉત્કર્ષ એની નજરમાં ખૂબ આકર્ષક લાગશે.

અલણુને લણાવવા અને નિરૂપીને ઉગ્રોએ ચઢાવવા એ પ્રાથમિક ફરજ માનવામાં આવશે.

શારીરિક પ્રગતિ માટે વ્યાયામમંદિરો કરાવવામાં નવયુગ ધનનો ઝરો ખાસ વહેવરાવશે.

માંદા માટે દોષપીડાસો, પ્રસુતિગૃહો, મારજતગૃહો, સેવાભાવી મારજત કરનારાને ઉત્પન્ન કરનારાં ગૃહો, આરોગ્યમંદિરો, મોટા શહેરમાં સરના ભાગની ચાલીઓ. આવાં આવાં ખાતાઓને ખાસ અગ્રસ્થાન આપવામાં આવશે.

ભાષણગૃહો, પુસ્તકાલયો, પ્રકાશનમંદિરો, સંમહરથાનો ઉપર વિચાર સારી રીતે જેવાશે.

અનેક ખાતાઓમાં નામો લખવાની જરૂર લાગ્યે જ હોય. દુકામા વર્તમાન યુગમાં જે ખાતાને પોષવાની જરૂર દીર્ઘ નજરે દેખાશે તેવા ખાતા તરફ-તેવી બાળનો તરફ નવયુગ વિવેક વાપરી ઔદાર્યને વાળશે. તેઓને પ્રાચીન કાળની કોઈ સંસ્થા તરફ દેખ નહિ થાય, પણ જરૂરિયાતનું મૂલ્ય તેઓ આંકશે. મંદિરમાં જરૂર હશે તો નહું મંદિર પણ બનાવશે, પણ જરૂર ન હોય, ખાતું સમૃદ્ધ હોય ત્યાં એ વિચાર કરી જશે. એને મજેલા યાત્રી એની સમજણ પ્રમાણે એ વિવેક વાપરવાનો વિચાર ધનવ્યયને અંગે ખાસ કરશે અને એને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે ખાવાપીવાની બાબતો કે જમણવારમાં પ્રચલિત યુગમાં ધનવ્યય એ જરૂરી નહિ માને.

અને ધનવ્યય કરવા સાથે એ અનેક નવાં ખાતાંઓ પણ ખોલશે. એ પ્રત્યેક શહેર કે ગામની જરૂરિયાત જોશે. એ પાંજરાપોળ કરશે તો તેને પણ આર્થિક દૃષ્ટિએ પોષક બનાવશે. એનો દયાનો પ્રવાહ એને વ્યાધિગ્રસ્ત જનાવરો માટે તેના નિપુણ ડાક્ટરો રાખવા પ્રેરશે. અને ખાસ કરીને ચાલુ કે નવા ખાતા બંધારણપૂર્વકના થાય, ધોરણસરના થાય, ઉપયોગી થાય, એમ કરવાની એને ચીવટ રહેશે. વ્યવસ્થા ધોરણ (સ્કીમ) કે ટ્રસ્ટ વગર એ એક પણ જૂના કે નવા ખાતાને ચલાવી નહિ લે અને ખાતાને ધોરણસર કરવા માટે થયેલ ખર્ચને એ જરૂરી ખર્ચમાં ગણશે.

દાન પ્રવૃત્તિમાં એ જૈન સમસ્તને ફીરકાના ભેદ સિવાય પ્રથમતઃ ધ્યાનમાં લેશે. વધારે વિશાળ પાયા પર હાથ લાંબાવી શકાશે ત્યાં એ જનતાને લાલ જરૂર આપશે. એના ઔદાર્યનો ઝરો સંકુચિત કે કોમીય નહિ થાય, પણ જૈન તરફ એની મીઠી દૃષ્ટિ પ્રથમ તો જરૂર પડશે.

દાખલા તરીકે એને સ્ત્રીકેળવણીની ખાસ જરૂર લાગશે તો તે સાર્વજનિક નજરે પ્રશ્નને ઉકેલશે, પણ જૈનને આકર્ષક થાય તેવું માન-વેતન આપવા લલચાઈ જશે. બંધારણ અને ધોરણસર કામ કરવાની અને લેવાની વૃત્તિ આ દાનપ્રવાહમાં ખાસ જણાઈ આવશે. તે ઉપરાંત વિશાળતા એનું ખાસ કેંદ્ર થશે. મનુષ્યજાતિ માટે એ જેટલું બને તેટલું કરવા લલચાશે અને જરૂરિયાતની વિચારણા, નિર્ણય અને અમલમાં ખૂબ લાંબી નજરે અને જનતાની વિશાળ દૃષ્ટિએ જોશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું

વ્યાપાર

સામાજિક જાળતોનો છેડો નથી. કોઈ જરૂરી જાળતો આગળપાછળ ચર્ચા પર રાખી વ્યાપારના ક્ષેત્રને અંગે નવયુગનું વલણ દેખામાં જોઈ લઈએ. એમ કરતાં થોડી પ્રસ્તાવનાની જરૂર પડશે. અત્યારે જે પ્રકારે જૈન કોમ રચાયેલી છે તે રીતે જૈન કોમનો મુખ્ય આધાર વ્યાપાર ઉપર છે. વસ્તુસ્થિતિ કેવી હોવી જોઈએ તેના વિચાર માથે વર્તમાન સ્થિતિને ગૂંચવી નાંખવી ન જોઈએ. સર્વ કંઈ ધણા જૈનો વ્યાપારી જ શા માટે હોવા જોઈએ એ અલગ પ્રશ્ન છે. એની ચર્ચા કરવાનો અત્રે પ્રસંગ નથી. વસ્તુસ્થિતિ છે તે જોતાં વ્યાપારનો પ્રશ્ન આ વિચારમાળામાં ખાસ અગત્ય ધરાવે છે,

જૈનોમાંથી કોઈ વકીલો, ડોક્ટરો કે વ્યાપાર સિવાયની મોડરીમાં હશે, પણ મોટા વિભાગનો અત્યારનો વ્યવસાય તે વ્યાપાર જ છે એ જાણતની ના પાડી શકાય તેમ નથી.

અને જૈનોનો વ્યાપાર એટલે માલની વહેંચણી. એક સ્થાનનો માલ બીજે મોકલવો, તે સ્થાનનો માલ અન્યત્ર મોકલવો અને માલ

વાપરનારને પૂરો પાડવો એ કાર્ય વ્યાપાર કરે છે. આ આખો પ્રશ્ન વહેંચણી (distribution) ની દ્રશ્યમાં આર્થિક નજરે આવે છે. આધંધાને કમિશન એજન્ટનું કાર્ય ગણવામાં આવે, કે કોડેરી એજન્ટનું કામ ગણવામાં આવે કે જથાળંધ ખરીદી પરચુરણ વેચવાનું કામ ગણવામાં આવે. પણ એ સર્વમાં માલની વહેંચણીને જ લાગેવળગે છે. આમાં ઉત્પત્તિનો પ્રશ્ન આવતો નથી. થોડોક મિલગ્યવસાય ઉત્પત્તિના વિભાગમાં આવે તે પ્રમાણમાં અદ્ય હોઈ તે પર આગળ વિચાર કરવામાં આવશે.

જૈનોનો મોટો ભાગ જથાળંધ માલ વેચનાર, પરચુરણ વેચનાર અને તેવાને ત્યાં નોકરી કરનાર એટલે કે મુનીમ, મહેતા કે નામું લખનાર-એટલામાં મોટે ભાગે રોકાયેલો હોય છે. આમાં ધ્યાન રાખવાની બાબત 'વહેંચણી' ની છે અને નફો માત્ર ધીરધાર કરવાની કુનેહ, ખરીદ કરવાની આવડત અને ધરાકને રીઝવવાની ચાલાકી ઉપર આધાર રાખે છે. આમાં મુદ્દાની વાત વહેંચણી શબ્દ પર છે તે લક્ષ્યમાં રાખવું. સટાને વ્યાપાર ગણવો એ ભૂલ-ભરેલું હોઈ તેનો અલગ વિચાર નવયુગની નજરે આ જ વિભાગ નીચે આગળ કરવામાં આવશે.

વહેંચણી સામેના બે પોકાર

અત્યારે આ વહેંચણીના વ્યાપારપ્રકાર તરફ બે મોટા પ્રશ્નો ઉઠ્યા છે તે પ્રત્યેક ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે.

૧. આર્થિક વિચારકો કહે છે કે માલ ઉત્પન્ન કરનાર અને વાપરનાર એ બે છેડાઓ છે તેની વચ્ચે રહેનારા વ્યાપારીઓનો નફો કાઢી નાખવો જોઈએ—નહિવત્ કરવો જોઈએ, માલ વેચનારાનો આખો વિભાગ વચ્ચેથી કાઢી નાખવો જોઈએ, કારણ કે તેઓનો ઉત્પત્તિમાં હાથ નથી, તેઓ માલનો વપરાશ કરતા નથી,

પ્રત આડતીયા તરીકે તેઓ એક ઢેકાણેથી બીજે માલ પહોંચાડે. અને ઉત્પન્ન થયેલો માલ વપરાશ કરનારના હાથમાં હોંઘે તે પહેલાં ચાર પાંચ જ અથવા તેથી વધારે બાપારીના હાથમાં પસાર થઈ પચાસ ટકા જોટલો નફો તે પર અનેક વખત પડી જાય છે. ચાર આને વાર કપડું વાપરનારને પહોંચવા પહેલાં એપીમુવાગાનો, મોટા શહેરના જથ્થાબંધ વેપારીઓનો, દેશના નાના વેપારીઓનો, ગામડાના વેપારીઓનો અને દલાલોનો તે પર નફો ચડે છે. આ સર્વ નફો જંધ થવો જોઈએ.

આ ઉદેશથી કામકામ સદ્કારી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવે છે, તેના ઉદ્દેશ મૂળ ઉત્પત્તિ સ્થાનેથી માલ મેળવી નામના નફાએ વાપરનારને પહોંચાડવાનો હોય છે.

૨. રશિયામાં આ વ્યગાળેના નફો, કાપી નાખવા માટે પદ્ધતિસર પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. ત્યાં માલને એક હથ્થુ કરી તે પર અમુક નફો સીધો વપરાશ કરનારને આપવામાં આવે છે.

પરિવર્તનની દિશા

આમાં એકલા કાપડની હકીકત નથી. દરરોજના ઉપયોગની નાની મોટી અનેક ચીજોમાં આ વ્યવેના બાપારીનો નફો રદ કરવાના પ્રયત્ન શરૂ થઈ ચૂક્યા છે અને તે આગળ વધે તેવા અનેક ચિહ્નો દેખાય છે. આ પ્રશ્ન નવયુગને મુજબનાર યર્ષ પડે તેવો છે. જેને ઉત્પત્તિના કામમાં બહુ ઓછો રસ લે છે. એતીવાડી કે મોટા કારખાનાંઓ જુજ અપવાદ બાદ કરતાં જોનોનાં વ્યવસાયક્ષેત્રો નથી. નવયુગને વ્યગાળેના માણસોના નફાની દલીલ અસરકારક લાગશે. માલની દેરવણી ફેરવણી કરવામાં અથવા તેને અંગે નાણાની ધીરધાર કરવાને અંગે માલ ઉપર પચાસ ટકા નફો જુડી જુડી વ્યક્તિઓ દ્વારા ચડી જાય અને તે સર્વનો અમુક ભાગ વાપરનારને માથે પડે એમાં ન્યાય નહિ લાગે.

આ વિચારને પરિણામે આખી વેપારની પદ્ધતિમાં મહાપરિવર્તન થઈ જશે. જૈનોએ માત્ર મહેતાગીરી કે મુતીમગીરી ન જ કરવી હોય તો ઉત્પત્તિનાં અનેક ક્ષેત્રો હાથ કરવા જ પડશે. એ સિવાય એમનો છૂટકો નથી. એ સંબંધમાં પસંદગીનો સવાલ પણ રહી શકે તેવું નથી. પસંદ હોય કે ન હોય, પણ આર્થિક પ્રશ્નો તો અન્ય સમાજો સાથે રહીને જ હોવા પડશે.

આ વિચારને પરિણામે વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ વધારી જરૂરિયાતની નાની મોટી ચીજો ઉત્પન્ન કરવામાં જૈનોએ લક્ષ્ય આપવું જ પડશે અને તે આપશે. તે માટે અભ્યાસ કરવા દૂર દેશમાં અનેક અભ્યાસીને મોકલશે અને પદાર્થવિજ્ઞાનમાં રસ લઈ અનેક ચીજો ઉત્પન્ન કરવાના કામમાં જૈનો પડશે. જૈન કોમને સમયને અનુકૂળ થતાં આવડે છે. એ મુસલમાની સમયમાં વાધા પહેરી શકતા અને કેડ ઉપર બેટ બાંધી શકતા, તે અંગ્રેજ યુગમાં કોટ પાટલુન પણ પહેરી શકે છે. સમયધર્મનો વિચાર તો દરેક યુગે વ્યવહાર જૈન કરતો જ આવ્યો છે. અને આર્થિક હરીશર્ષમાં આરપાર કેમ નીકળી જવું એ તો એનો પોતાનો અંગત વિષય છે.

બીજી વાત એ છે કે વહેંચણીનો ધંધો હાથમાંથી જતા વખત લાગતો નથી. એને માટે મુંઝવણ થોડા જાણીતા દાખલા આપવા પ્રાસંગિક છે. મુંબઈ શહેરમાં વીસ વર્ષ પહેલાં રનો વ્યાપાર ૮૦ ટકા જૈનોના હાથમાં હતો, અત્યારે પૂરા દશ ટકા રહ્યો નથી. આમાં માત્ર વહેંચણીનું કામ છે એટલે આડતિયા કરતાં વખત લાગતો નથી. (આમાં તૈયાર વેપારની જ વાત છે.)

જવેન્નાના વ્યાપારના એ મોટા વિભાગ : મોતી અને હીરા આદિ પરચુરણ જવેન્ના. મોતીનો વ્યાપાર મુલાંજ જૈનોનો હતો.

અત્યારે જાર આના વ્યાપાર તો અરમભાનથી સીધો પારિસ આસો મયો અને બાકીના ચાર આનામાંથી લગભગ અરધો જૈનોના હાથમાં રહ્યો છે, પણ સુમદ્રવ્યાપારની પદ્ધતિની આવડત ન હોવાથી થોડાં વર્ષમાં જૈનો માત્ર પરાણીગર કે મુરૈયા થઈ જાય તો ના નહિ એવી પડું પડું સ્થિતિ એ વ્યાપારની થઈ રહી છે.

હીરાનો વ્યાપાર કુલ જૈનોના હાથમાં હતો. અત્યારે ભાગ્યે જ પચાસ ટકા જૈનો પાસે રહ્યો છે. તે જ પ્રમાણે અન્ય મેલેસાતનું મમજનું.

કાપડ બજારમાં જે પેટીઓ વીથ વર્ષ પહેલાં જૈનોની હતી તેની અરધી પણ રહી નથી અને નવી થઈ નથી.

ખાંડ બજારનો ચૌદ આના વ્યાપાર જૈનોના હાથમાંથી પસાર થતો હતો ત્યાં અત્યારે નામ ગણાય તેટલી એક બે પેટીઓ માત્ર જૈનોની રહી છે. આ વાત કામીય ભારના વધારવા લખી નથી. મુદો એટલું જ બતાવવાનો છે કે વચમાળેનો વેપાર— આકળીયા જેવો કે કમીસન એજન્ટને મળતો વ્યાપાર ખસી જતાં વખત લાગતો નથી. બીજા એનેક વ્યાપારનું અને અનેક સ્થળોનું આ પ્રમાણે બતાવી સકાય તેમ છે, પણ તે તો વ્યાપારનો વિષય લઈને બેસીએ ત્યારે સકય છે. અત્યારે તો ઉત્પત્તિ વ્યાપારને અંગે ક્ષેત્રે પ્રથમથી હાથ કરવાની બાબત ઉપર લક્ષ્ય છે તે પૂરતું નવયુગની નજરે ખ્યાન જેવવામાં આવે છે. નવયુગમાં ખેતીવાડીને મોટા પાયા ઉપર જૈનો ઉપાડશે. મોટા ખેતરો, નવાં યંત્રો, પાણીની સમવડ, ખાતરની વિપુલતા અને ખેતીખાતાનો વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કરી અનેક જૈનો આ ખેતીપ્રધાન દેશનાં બાગમગીયા અને ખેતીનું કામ કરશે. તે ઉપરાંત મીંચોની વાત તો જાણીની જ

છે. રંગની ઉત્પત્તિ, રસાયણોની ઉત્પત્તિ, અને એથી અનેક મોટા પાયા ઉપરની ઉત્પત્તિથી સાણુ રમકડાં જેવી નાનીનાની ચીજો ઉપર પણ એ પહોંચી જશે.

આ સંબંધમાં આરંભ સમારંભના વિચારોમાં મોટા ફેરફાર થશે અને જૈનો મોટી જવાદારીઓને પહોંચી વળવા અને સમાજમાં સ્થાન જાળવી રાખવા અપવાદનો માર્ગ પણ સ્વીકારશે.

ઉત્પત્તિનાં ક્ષેત્રોની—વ્યાપારની કે તેની પદ્ધતિની વિગતો અત્ર સ્થળ સંકીર્ણથી આપી નથી. એ સર્વમાં જે મુદ્દો કામ કરશે તેની ચર્ચા નવયુગની નજરે થઈ છે.

વ્યાપારી કેળવણી

નવયુગ વ્યાપારી કેળવણી તરફ ખાસ ધ્યાન આપશે. એની નજરમાં વ્યાપારનાં ક્ષેત્રમાં ચાલતી સખત હરીફાઈને પહોંચવાના પ્રશ્નનો નિકાલ વ્યાપારી શિક્ષણમાં આવશે. એક મહાપ્રયાસે મીલનો ઉદ્યોગ જમાવનારનો છોકરો બાપની ગાદી પર બેસતાં પહેલાં નાના કારકુનની જગ્યાથી માંડી ખરીદી ખાતાં, વેચવાનાં ખાતાં, ચંત્રોનું જ્ઞાન આદિ અનેક અભ્યાસમાંથી પસાર થવો જોઈએ. આ અગત્યની બાબત વીસરી જવાથી અનેક ધંધાઓ ખોઈ બેઠા છીએ. ઉત્તરોત્તર ચાલ્યો આવતો ધંધો કરનારને તો બહુદેશીય શિક્ષણ જરૂર મળવું જોઈએ. એને કાગળની ટ્રેસકોપી સુધ્ધાં હાથે કાઢતાં આવડવી જોઈએ, નહિ તો કોઈ અટીકટીના પ્રસંગે સિપાઈ કે કારકુન હાજર ન હોય તો કામ અટકી પડે.

સર્વથી રાષ્ટ્રઆતમાં જરૂરી સામાન્ય જ્ઞાન તો માનસિક વિકાસ માટે જોઈએ. સ્વભાષા મારફત કે પરભાષા મારફત અત્યારે મેટ્રીક્યુલેશન સુધીનો અભ્યાસ ગણાય છે તેટલા પૂરતો

અભ્યાસ તો જરૂર હોવો જોઈએ, પણ ત્યાર પછી ખાસ યાન વ્યાપારી લાઈનનું આપવું જોઈએ. વ્યાપારી લાઈનમાં ફેટલાક સર્વ સામાન્ય પ્રશ્નો છે તેનું સામાન્ય જ્ઞાન પ્રથમ મળવું જોઈએ. શખલા તરીકે સોદા કેમ થાય, તેમાં માગણી અને સ્વીકાર, વેચાણના નિયમો, આડતના મવાસો, ભાગીદારીના પ્રશ્નો, ખાળા-ધરીના સવાસો, સોદા ક્યારે ગદ થાય, શામાટે રદ થાય, જાહેર-નીતિનો સોદાઓ સાથેનો સંબંધ, સદો અને જુગાર આદિ પ્રત્યેક વ્યાપારીએ જાણવું જ જોઈએ. વીમા પૈકી છંદગીનો, દરિયાના જોખમનો, આગપાણીના જોખમનો પ્રશ્ન મુદ્દામ વિગતવાર સમજવો જોઈએ.

એ ઉપરાંત અર્થશાસ્ત્ર રાજ્યદારી નગર અને આંતરરાષ્ટ્રીય નગર, સ્વરાજને અંગે અને પરરાજને અંગે, તેની ઉત્પત્તિ વર્તેલણી અને વપરાશના અનેક સવાલ, કાવ-મૂલ્યને અંગે જરૂરીજ્ઞાન અને પૂરણીના સવાસો, જમીન, મજૂરી અને નાણાનો પરસ્પર સંબંધ આદિ અનેક પ્રશ્નો વિગતવાર ખાસ જાણવું જોઈએ અને નાણાંની ભેવડેવડનો પ્રશ્ન જાડુ બારીકાઈથી રાફંચ અને આંતરરાષ્ટ્રીય દક્ષિ-નિદુઓથી સમજવો જોઈએ.

એ ઉપરાંત દિસાજ શખવાની પદ્ધતિ, બ્યાજ મજૂવાની રીતિ, દવાલાની રીતિ, સંવેધની પદ્ધતિ તેના મૂળ તત્ત્વો સાથે સમજવી ધરે અને તેમાં ફેરી નામની રીતિ અને પદ્ધતિના અભ્યાસ સાથે તે જાને વચ્ચેના તકાવન અને તેના કાંજો તથા પરિણામો આપવાં જોઈએ.

આટલી સામાન્ય વ્યાપારી કેગવણી મગ્યા પછી પેનાને જે લાઈન ભેવાની ધચ્છા હોય તેની વિગતમાં ઉતરી દેતો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને સાથે તે અભ્યાસમાં આવેલા મિલનનો ખવડાર ઉપરાંત કેમ અને કેવી રીતે થાય છે તે જાને જોવું જોઈએ.

દાખલા તરીકે રૂનો વ્યાપાર કરનારે એની ઉત્પત્તિનાં સ્થાનોની ભૂગોળ, એ પ્રત્યેકમાં થતા રૂના પ્રકાર, એ રૂની જાતોની વિવિધતા, એની હાથપરીક્ષા, વેચવાનાં ક્ષેત્રો, તેની ભૂગોળ, તેનો ખર્ચ અને આ સર્વ સંબંધી અનેક વર્ષોના આંકડાઓ, પાક પર હવાની અસર, પાકમાં થતી જીવાતો આદિ અનેકાનેક જાણતો ટૂંકામાં પણ મુદ્દામ રીતે જાણવી જોઈએ.

એ ઉપરાંત ધરાકને સમજાવવાની રીત, વ્યાપારની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ, નાણાંની જોગવાઈનો વ્યાપાર સાથે સંબંધ, આબરૂ (ક્રેડિટ) જાળવવાની-વધારવાની રીતિઓ, ગૂંચવણ વખતે રસ્તા કરવાની યાત્રીકીઓ અને મીઠાશથી મુદ્દાસર હસીને વાત કરવાની આવડત પર ખૂબ અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે એક વ્યાપારી થઈ શકે. વ્યાપારી થતું જોટલે કોઈ જાતની તૈયારી વગર ગાદી ઉપર બેસી જવાથી વ્યાપારી થવાતું નથી. આવડત અને અભ્યાસ વગર લાજોની પૂંજ થોડાં વર્ષમાં જોઈ બેસવાના અનેક દાખલાઓ બની ચૂકેલા છે અને હરિકાઈના આ યુગમાં કોઈ મહેરબાની કરીને ખટાવી જશે એ આશા રાખવી નિર્થક છે. અત્યારે તો લોકોને જોઈએ તે ચીજો પૂરી પાડવાની તાલીમ, જનસ્વભાવનો અભ્યાસ અને વિજ્ઞાનનું પોતાના ધંધા પૂરતું જ્ઞાન હોય તો જ નબી શકાય તેવું છે.

આ સર્વ વાત નવયુગ જોઈ જાણી વ્યાપારી કેજાવણી માટે અનેક દિશાએ યોજના અને અમલ કરશે, સારા વ્યાપારી પાસે ઉમેદવારોને અભ્યાસ કરવા મૂકશે, રાત્રિશાળાઓ કાઢી ત્યાં નાણા-વિષયક દક્ષો આર્થિક વિષયોમાં જાણણો અપાવશે, દિસાળી જ્ઞાન માટે રાત્રિશાળાની દેશી અને પાશ્ચાત્ય બન્ને રીતિને ઓંગે વ્યવસ્થા કરશે અને પારિભાષિક વિષયોને ઓંગે વ્યાપારી મદાવિદ્યાવતી,

પરદેશ મોકલી અભ્યાસ કરાવવાની અને દરેક વિષયમાં નિશિષ્ટ બચ્ચાર અભ્યાસીઓને બહાર પડવાની મોકલણ કરી આપશે.

વ્યાપારને અંગે કેળવણી આપવાનું ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ છે. એમાં સર્વ દક્ષ ન થઈ શકે એ વાત નવયુગના ધ્યાનમાં રહેશે. ઓછી વધતી આવડત અને શક્તિ પ્રમાણે વ્યાપારી વિષયોનું સામાન્ય જ્ઞાન તો વ્યાપારમાં પડનારે લેવું જ પડશે. હવે કાંઈ સોળ આંક, હજો, બારાસરી, નામાં ને હિસાબ આવજાં એટલે નથી જવાનો સમય રહી શકે તેમ નથી અને માત્ર સોંધે બાવે ખરીદવું અને મોંઘે બાવે વેચવું એટલું સાધારણ જ્ઞાનબંડાણે આત્મી જન્ય તેવો વખત નથી. વ્યાપારી કેળવણી અનિવાર્ય છે અને મોંઘે અથવા સમાજે વ્યાપાર ઉપરનો કાળૂ રાખવો અને વધારવો હોય તો કેળવણી લીધે જ છૂટકો છે.

વિશેષ મોટા વ્યાપારને અંગે પદાર્થવિજ્ઞાન અને ઇજનેરી જ્ઞાનની પણ જરૂરિયાત રહેવાની છે. અન્ય દેશોની વ્યાપારપદ્ધતિ ધણી સમજવા યોગ્ય છે. મોટા પાયા ઉપર વ્યવસ્થાસર વ્યાપારી બંધારણો કેવા થઈ શકે તેનો અભ્યાસ કરી આપણા દેશની જરૂરિયાત અને હવાપાણીને અંગે યોગ્ય ફેરફાર સાથે તેની મિશાવટ કરવાની જરૂર છે. સમૂહવ્યાપાર (સિન્ડીકેટ), નાણાંનું શેઠાણ સહકારી બંધારણ આદિ અનેક બાબતોનો અભ્યાસ કરવાની અને અભ્યાસનો અમલ કરવામાં વિશાળ અનુભવ અને બચ્ચારદક્ષતા જતાવવાની જરૂર છે. એ સર્વ નવયુગે કરવાનું છે, નજીક આજુબાજુ છે અને અમલમાં મૂકવાનું છે. આ કાર્ય નવયુગ બહુ પ્રાવધાનીથી, આસાનીથી અને કુશળતાથી બરાબર પાર પાડશે અને પ્રત્યેક જ્ઞાના, પ્રજાબા અને ઉપજાબા માટે સાધનો યોજશે અને એ બાજનમાં ખરી કુશળતા અને દીર્ઘદર્શિતા હાજરશે.

વ્યાપારનાં દોરો અને પદ્ધતિ

નવયુગ વ્યાપારનાં ક્યાં દોરો તિપર ખ્યાન નમારે આપશે તેનો નિર્ણય કરવાની જરૂર નથી. પણ એ જ્યાં લાભ દેખાશે ત્યાં માયું મારશે. વ્યાપારનાં દોરોને અંગે ક્યા ખોરણે કામ લેશે અને શું શું નહિ કરે તે જાગ્યન ખાસ ખ્યાન આપવા ચોખ હોઈ તેના થોડા મુદ્દા હકારાત્મક અને નકારાત્મક નવયુગની નજરે જોઈ જઈએ.

નવયુગ સાહસિક થશે, એને વ્યાપાર નિમિત્ત પરદેશ ખેડવામાં જરા પણ સંકેચ આડો નહિ આવે.

નવયુગ મોટા પાયા પર વ્યાપાર કરવા માટે સમૂહપદ્ધતિ અને સહકારપદ્ધતિનો સ્વીકાર કરશે.

નવયુગ પ્રમાણિકપણે વ્યાપાર કરવામાં ધરાકી જામે છે, વ્યાપાર વધે છે અને લાભે પાયે સ્થાયી લાભ થાય છે તે વાત સમજી તેનો ઇહલોક પરલોકની નજરે સ્વીકાર કરશે.

નવયુગ થોડો નફો કરવાથી વધારે ધરાકી જામે છે એ વાત સમજી થોડા નફાથી સંતોષ પામશે અને વ્યાપાર વધારી 'ખોરના બમણા'ની નીતિ ન રાખતાં પ્રાચીનકાળની 'લાખની પાણી'ની નીતિ સ્વીકારશે.

લાગીદારી, સમૂહવ્યાપાર અને અનેક સ્થાને વ્યાપાર કરવાની મોટી યોજનાઓ એ કરશે.

નવયુગ મોટા વ્યાજ ખાવાની 'સાવકારી' નહિ કરે. એ ધંધાને એ ચુસણી કરનાર અને અન્યનો તિરસ્કાર વહોરી લેનાર ગણશે. નવયુગના મહાઆરંભ અને કર્માદાનના વિચારો નરમ પડશે. એ બનતો ઉપયોગ રાખશે. જીવરક્ષા યથાવિત કરશે, પણ

ધંધાને અંગે મિલ કરતાં, રંગનું કારખાનું કરતાં એ મુંઝારો નહિ. એ કાર્ધ નવીન પ્રકારે પોતાની જાનને મમળવી લેશે.

નવયુગમાં કુટુંબભાવના મંદ પડશે, વ્યક્તિવાદ વધી પડશે અને તેથી તે ભાગીદારી કરશે, પણ કુટુંબના આગસુઓને પોતાના વ્યાપારની પદ્ધતિ નહિ સ્વીકારે.

જે વ્યાપાર કરશે તે પૂરતી હીકમતથી, બાવડતથી, જોમથી, બાંકડાઓના અભ્યારથી, મણનરીથી અને મન લમાડીને કરશે અને ગભરાઈ જશે નહિ, મુંઝારી જશે નહિ અથવા એકને એક આને પડી રહી રખા કરશે નહિ. 'હરે તે ચરે' એ ન્યાયે કામ લેશે.

ઉત્તરપોરી, દંજ કે જોટાં દિમાજ, ધગાકને જાણ્યું સમજવું, હરાદાપૂર્વક જોટા દસ્તાવેજ કરવા—આવી બાબતો નવયુગ નહિ હરે, પણ તેને બદલે કુસામજુદિથી ધરાકની જાણવાતો અભ્યાસ કરી માલ પૂરો પાડવા-બનાવવા તે જોડવજુ કરશે.

હિપરની સર્વ બાબતો એકંદરે સમજાવી. કાર્ધ કાગાં મેલો પણ નીકળશે, પણ તેના દક્ષ બદલ જુર રહેશે. દિરાજું કાઢવું અને મરવું બગાવર ગણવામાં આવશે અને નોક બગાવ મારે બસ મંવદ રાખવામાં આવશે.

ધનિકરમ અને મરીન વચ્ચે અંતર છે તેથી પણ વધારે જાણે, પણ ધનચાન ચલાવી તક સર્જને મગશે અને અવદાન જાળવવાથી અને વધારે હાવશે, અધારે બાપદાદાની પૂંછ કપર તામસિયા કાન્યાના બદલ થોડા વખતમાં પાકા પડી જશે.

નવજાગ રે કમને. સલાહ નવયુગમાં જૂન અગત્યો જાણે અને તેને અંગે અચાન વચનના ધનચાન નથી એને રતીન બદલ નવન સમજાવે કે અધિક રહ જતાં વખત નહિ હવે.

આપારની પદ્ધતિઓને અંગે ખાસ નવી બાબત એ થશે કે ધનવાનો તરફ શ્રમજીવીનો અણુરાગ વધારે મહત્ત્વ ધનતો જશે.

વિદ્યમાં રશિયા જેવી સ્થિતિ નહિ થાય, ધનવાનોનો દરજ્જો નહતો ઊંચી નહિ જાય, પણ અંતર તો અત્યારે છે તેથી સત્ત્વ વધશે. એમાં જરા આશ્વાસન લેવા લાયક હકીકત માત્ર એક જ રહેશે અને તે એ કે ધનવાનો પોતાના ધનનો એક ભાગ શ્રમજીવીની કેશવણી અને ઉત્પત્તિમાં વાપરવાની પોતાની ફરજ નહિ જાણે. અહીં સમાજવાદ તો આવી રહેલો જ છે, પણ તે વિદ્યમંત્રિને અનુકૂળ છે. તેની અને પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ વચ્ચે મુલાકાત નહિ થઈ શકે.

વિદ્યમાં ઈનિકવાદ (philosophical anarchism)ની પ્રવૃત્તિ જોવા મળે. ધનવાનો રહેશે તો ખરા, પણ સમાજમાં કમજોરોનું અસ્તવ્ય હિતન જાળવે. એનો મોટો આગંધો પરિવર્તન-કારક બનેલો થતો જાય. અત્યારે તેનાં વાર્તા વાગી રહ્યાં છે.

નવયુગના ઈનિકવાદના આ મર્મનો પ્રતિકાર કરશે, પણ ધનવાનોને એના કાળા કેન્દ્રોને કોલા અનુભવવા પડશે.

અહીં આપણે એકાદા આશ્વાસનો પ્રજા નવયુગની તરફ નહિ જાય.

સંદેહ

નવયુગના ઈનિકવાદને વિરુદ્ધ નહિ. એકાદા આશ્વાસનો લેવાનું કારણ નહિ. એના કાળા કેન્દ્રોને કોલા અનુભવવા પડશે.

નવયુગના ઈનિકવાદના આ મર્મનો પ્રતિકાર કરશે, પણ ધનવાનોને એના કાળા કેન્દ્રોને કોલા અનુભવવા પડશે.

વાયદા નીકળે છે. આવી યરતમાં વાયદાની ગિનિએ માલ લેવા દેવાની યરત હોય છે. વ્યાપાર કરનારા દળરો લાખો ગણિડી બચવા દનના વ્યાપાર કરે છે, પણ મિતિ આવવા પહેલાં મોઢા સરખા કરી નાખે છે. માલની ડીલીચરી આપવાની એને સગવડ પણ હોતી નથી, તેની પાસે તેટલું નાણું પણ હોતું નથી અને માલ ભરવાનાં ગ્રાહકો પણ હોતાં નથી. એમાં સોદા કરનાર કરાવનારનો ધરોદો ખજારની વધપટનો લાલ લઈ નફો તારવવાનો હોય છે, પણ કાયદાની યુગાધર્મથી બચવા માટે માલ લેવાદેવાની યરત લખલ કરેલી હોય છે. આને પ્રથમ પ્રકારનો સદો ગણવામાં આવે છે.

બીજા પ્રકારમાં ચોખ્ખો અને લિપાડો જુગાર હોય છે. દર આકવાડિયે કાચી ખાંડીનો પંધો થાય છે અથવા આંકકરકનો જુગાર રમાય છે તેમાં દરરોજ મુખર્ષ જેવા એક ચહેરમાં લાખો રૂપિયાની હેરહેર થાય છે. અમેરિકાના ન્યુયોર્કમાં વાયદાના સોદાના એક રતલ રૂના લાવની વધપટના દોકડાના આંકડા ઉપર હિંદુ-સ્તાનના લોકો દરરોજ લાખો રૂપિયાનો જુગાર રમે છે. આની આખી વિગત આપતાં તો પાના ભરાય તેમ છે, પણ તે ચોખ્ખો જુગાર જ છે.

એ ઉપરાંત ઘોડાની યરતોમાં અમુક ઘોડો પહેલો (વીન) આવશે કે બીજો ત્રીજો (પ્લેસ) આવશે તે પર ત્રણ મહિના સુધી દર યનિવારે અથવા રજના દિવસોએ લાખો રૂપિયાનો જુગાર રમાય છે.

આ ઉપરાંત પાનનો જુગાર, વરસાદનો જુગાર આદિ અનેક પ્રકારના જુગાર રમાય છે. વિષ્ટોરિયા ગાડીનો નંબર એકી આવશે કે બેકી તેના ઉપર યરતો બધાય છે. આ સર્વ જુગાર છે.

કમનસીબની વાત એવી બની કે અત્યારના જૈનોનો એક મોટો ભાગ આ બંને પ્રકારના સદાના માર્ગે ચલી ગયો છે.

મૂકશે. વ્યાપાર જ્યાં સુધી વેપારની મર્યાદામાં રહે છે ત્યાં સુધી તેમાંથી જરૂરી લાભો ગેરલાભો થાય છે, પણ જ્યાં તેમાં સદાનું તત્ત્વ દાખલ થાય છે ત્યાં એ વેપાર મટી જાય છે.

નવયુગનું ધ્યાન તો આર્થિક નજરે 'ઉત્પત્તિ' તરફ વધારે રહેશે. એ વ્યગાળેના નફા રદ કરવા પ્રયત્ન કરશે, ત્યાં બજારની વધઘટનો લાભ લેનારા સદો કરનારને કોઈપણ પ્રકારનો લાભ લેવા દે એ આર્થિક નજરે અસંભવિત વાત છે, શ્રમજીવીની નજરે ભયંકર વાત છે અને સમાજવ્યવસ્થાના ધોરણે એક પણ દિવસ ન ચલાવી લેવા યોગ્ય વાત છે. ખાસ જરૂરી પ્રસંગમાં તૈયાર માલ લેવાનો હોય તેવા પ્રમાણિક સોદાઓના સંબંધમાં પણ ઘટતો અંકુશ તો જરૂર મૂકવામાં આવશે, પણ તે ઉપરાંત સદો કે જુગાર કોઈ પણ આકારમાં હિંદમાં તો ન જ જોઈએ એમ નવયુગ દર્શાવશે અને તેની સામે સ્વાર્થને અંગે જુઓ પાડશે તે ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર સમાજ એ કામ આટોપી લેશે અને સદાને અને જુગારને મૂળથી હાંકી કાઢશે. તેવા ધંધો કરનારને કોઈ પ્રમાણિક ઉદ્ધરનિર્વાહનું સાધન શોધવું પડશે.

પ્રતીર્ષ

વ્યાપારના અનેક પ્રત્યેકને અંગે નવયુગને બહુ વિચાર કરવો પડશે. નવયુગનો વ્યાપાર એક પરગણા કે હિંદમાં મર્યાદિત થવાનો ન હોઈને અનેક આર્થિક પ્રત્યેક તેને ઉદ્ધરવા પડશે, આખી દુનિયાના આર્થિક પ્રત્યેકનો બારીક અભ્યાસ કરવો પડશે, નાણાપ્રકરણની સલાહો, નાણું મોકલવાનો દર (રેટ ઓફ એક્ચેન્જ), સેનનાનો નાણા સાથે સંબંધ વગેરે તથા ઉત્પત્તિ વસ્તુઓ અને વધારાના અનેક સલાહો આવી પડશે. એ સર્વનો નિશ્ચય તે પૂરા અભ્યાસથી કરવો અને હિંદ જ્યાં હજારોની દુખાવાળા દેશને

એ બારે આગ્રહ કરશે. એ પોતાના દેસના આર્થિક પ્રયત્નો પોતાના હાથમાં લેશે, એમાં પરરાજ્ય કે પરદેશીઓની દરમિયાનગીરીને એ દૂર કરશે અને ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિનાં દલકાં તત્ત્વે! દેશમાં દાખલ થવા ન દેતાં પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય સમાજવાદનું સંમિશ્રણ બનાવી એ દિંદ માટે બારે આશ્ચર્યકારક આર્થિક ધટના જીવી કરશે.

એ પ્રમાણે કરવા માટે એને રાજદારી બાબતમાં બામ હેલો પડશે. તેને અંગે આર્થિક સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું પડશે અને તેને માટે ભોગો પણ આપવા પડશે. એ સર્વ ધટના રાજ્યદારી સ્થિતિમાં વિચારણું. અહીં તો વ્યાપારી કામે વ્યાપારની સ્થિતિ ભગવાં રાખવા શુ શું કરવું પડશે તે વ્યાપારી નગરે જ નોંધ જઈએ છીએ તે સદ્યમાં રાખવું.

અત્યારે જૈન ઠામના હાથમાં જે ધંધા છે તે સર્વ લગભગ આપ્યા જશે, પણ એની વ્યાપારને અંગે નોંધતી હિસાબ ગણવાની આવડત સાદમ અને વ્યાપારની ધૂન તેનામાંથી જશે નહિ. નવા સંયોગોને તાબે ધર્ષ વ્યાપારનાં નવાં ફોત્રો અને નવી પદ્ધતિમાં એ સાદસથી અંખલાવશે.

અત્યારે જામડમાં શાકુકારી ધણે ભાગે જૈનોના હાથમાં છે તે સદકારી સમિતિઓને અંગે નાશ પામી જશે, પણ સરાસી વ્યાપાર જૈનો તરફ નવીન પદ્ધતિએ વધારે ખીલવી શકશે. વહેંચણીના ધંધા ઓછા ધર્ષ જશે અને તેમાં કસ પણ નામનો ધર્ષ જશે, પણ તે જ વખતે હિતપતિનાં ફોત્રો અનેક પ્રકારનાં ફેલાશે અને ત્યાં નવયુગ પ્રવેશ કરી દેશે. એને માટે શિક્ષણ નોંધવું ધન આદિ અનેક નાની મોટી વ્યવસ્થા નવયુગ આમળ પડીને કરશે અને તેમાં તે અગ્રભાગ લઈ જૈનનું વ્યાપારમાં અગ્ર-સ્થાન ભગવાં રાખશે.

સર્વ સાહસના પ્રકાર છે. પુરાણકાળથી જનવાસુમાત્રા જવાતા સાહસો વણિકપુત્રો કરતા હતા. નવયુગમાં તેના પ્રકારો કરશે પણ એને પ્રેરનાર સાહસવૃત્તિ દૂરદર્શિતા અને સફરનો મોહ એ સર્વ આગળ આવશે. હવે પછી જે વાત થવાની એમાં ગણતરી, અભ્યાસ અને દીર્ઘ નજરને ખાસ સ્થાન મળશે અને તેથી વ્યાપારના લાભ સાથે આનુષંગિક લાભો ધણા થશે. જગતભરમાં શાંતિ અને અહિંસાના સંદેશા આ વ્યાપારીઓ વહેવારુ રીતે પહોંચાડશે, સ્થાને સ્થાને શાંત ભાવનાના પ્રરૂપક પરમાત્માના સ્થાને ભિન્નજાતિના દરેક અને વિશ્વબંધુત્વ ખીલવવા દ્વારા પોતાનો વ્યાપાર પણ આગળ વધારશે, ધપાવશે અને આગળ આણશે.

વ્યાપારી જાગૃતના મુખ્ય મુદ્દા જ નવયુગની દૃષ્ટિએ અત્યંત અગત્ય છે. પ્રત્યેક ધંધાની વિગતમાં ઉતરવું અશક્ય છે. પણ ઉપરનું ધોરણ સ્પષ્ટમાં રાખી નવયુગનું નિશાન નિર્ધારણે એટલું કહેવું પ્રસ્તુત અને પૂરતું ગણવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું

કેળવણી

નવયુગની રચનાનો મુખ્ય પાથો કેળવણી ઉપર રચાયેલો. તે કેળવણીની બાબતોને સર્વાધી વધારે મહત્ત્વ આપેલો. કેળવણીના પ્રતાપે જ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે તેમ નવયુગ માનશે અને એની મર્મ કાર્યપદ્ધતિમાં કેળવણીને અગ્રસ્થાન મળશે.

કેળવણીનો વિષય આખી અર્થમાં ઓતપ્રોત થયેલો છે. હતાં તે વિષયની મહત્તાને લઈને એ વિષયને સીધો અર્થવાની જરૂર લાગી છે, બાકી તો નવયુગનો જૈન એટલે કેળવણીનો બાળ કેળવણીનું કાળ, કેળવણીનું પરિણામ અને કેળવણીનો ઉપાસક. નવયુગમાંથી કેળવણીનું તત્ત્વ બાદ કરી નાખવામાં આવે તો બાકી કંઈ રહે તેમ નથી. પ્રાચીનોમાંના ધણા કેળવણી સંબંધી કાડકે છે તેનું કારણ ઉઘાડું છે. જે નવીન બાવના, નવા આદર્શો અને દૃષ્ટિકોણો કેળવણીએ રજૂ કર્યા છે તે પ્રાચીનો જરૂરી શકે તેમ નથી, તેને પહેલ્લી શકે તેમ નથી અને તેની સામે ટકી શકે તેમ નથી. આવા આવા વિચારનિર્ણયો નવયુગ કરશે અને તેના ધામધામો માટે આ પરિવર્તન ઘણો વર્તમાન ઇતિહાસ રજૂ

કરશે ત્યારે આવતો યુગ વિચારી દરરો કે કેળવણી વિરુદ્ધ આવા મહાપુરુષો (I) પણ જૈન કોમમાં યર્ષ ગયા છે. આ દીકા બાળુ ઉપર રાણી નવયુગની નજરે કેળવણીના ક્ષેત્રને દૃઢતામાં અવલોકી જઈએ. આ સર્વથી મહત્ત્વનો વિષય આખા ઉલ્લેખને પાતે પાતે છે એમ સમજી લેવું.

પ્રાથમિક કેળવણી

પોતાની માતૃભાષાનું લખવાવાંચવાનું જ્ઞાન અને સામાન્ય હિસાબ ઉપરાંત દેશની ભૂગોળ, સામાન્ય ઇતિહાસનું જ્ઞાન અને વ્યવહાર પૂરતું નામાનું જ્ઞાન એટલાનો સમાવેશ પ્રાથમિક જ્ઞાનમાં થાય છે. પોતાની માતૃભાષા બરાબર સમજતાં વાંચતાં અને તે ભાષામાં સાંભળનાર સમજી શકે તેવા આકારમાં વિચાર બતાવતાં આવડે અને સામાન્ય વ્યવહાર સમજીને થાય એ આ પ્રાથમિક જ્ઞાનનો ઉદ્દેશ છે.

પ્રત્યેક જૈન બાળક તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય તેને લખતાં વાંચતાં તો ફરજિયાત આવડતું જ જોઈએ. સોએ સો ટકા ને એમાં અપવાદ વગર મનુષ્યત્વ પ્રાપ્તિના હક્ક સાથે મળેલો એ વારસો ગણાવો જોઈએ. આ દષ્ટિએ નવયુગ પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરશે. માત્ર જન્મથી ગાંડાનો જ આ બાબતમાં અપવાદ રહી શકશે. નાના ગામડામાં પણ કોઈ અભણ બાળક કે બાળિકા ન રહે એનો પ્રબંધ કરવાનું પ્રત્યેક ગામ શહેર કે નગરને માથે આવશ્યક રહેશે અને આ નિયમ સાર્વાત્રિક કરવામાં જરા પણ સમય ગુમાવવામાં આવશે નહિ.

અત્યારે મોટાં શહેરો અને ગામોમાં આ સ્થિતિ તરફ પ્રયાણ થઈ રહ્યું છે, પણ ગામડામાં અજ્ઞાન ઘણું છે અને છોકરીઓના જ્ઞાન માટે પૂરતો પ્રબંધ નથી એ સ્થિતિ વધારે વખત નભાવી

સેવામાં નહિ આવે. જેટલી જોરાકની આવશ્યકતા મનાય છે તેટલી જ પ્રાથમિક શિક્ષણની જરૂર ગણવામાં આવશે.

એની સાથે ગ્રંથપૂર્વક પ્રાથમિક ધાર્મિક જ્ઞાન આપવાની યોજના નવમુજ કરશે. ચોવીસ તીર્થંકરોનાં નામ, નવકાર, સામાયકનો મહિમા, જીવસ્વરૂપ, તત્ત્વ, કર્મ અને જીવનો સંબંધ—આ મુદ્દાઓનું તદ્દન પ્રાથમિક પંજુ જરૂરી જ્ઞાન સગળા રીતે સરસ ભાષામાં બાકર્ષક થાય તેમ આપવામાં આવશે અને તેને નાની પંજુ મુજબ કથાઓથી પ્રિય બનાવવામાં આવશે. આ માટે જરૂરી અભ્યાસનાં પુસ્તકો નવમુજ નેમાર કરશે. આવો પ્રવલ્ન મર્વ માનવ-ભાષામાં થશે.

પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ

પ્રાથમિક શિક્ષણ અને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં મોટા સંદેશ અને નજરોમાં પ્રબંધ કરવામાં આવશે. આ શિક્ષણની સરખામીમાં દિગ્દી ભાષાનો અભ્યાસ સર્વને ખાસ કમવશમાં આવશે. વિદ્યાર્થી ઉપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવશે અને માનસિક વિકાસ કમમુ કેમ થાય છે તેનો કેળવણીકારની દૃષ્ટિએ વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કરી આવશે. કાર્પકમ મોઢવવામાં આવશે. બાળકપદી એટલી થાય અને મમમનો વિકાસ સારી રીતે થાય તેના ઉપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવશે.

પ્રાથમિક અભ્યાસમાં હિન્દુન, જૂનોન, મહિન અને સોદિતને કુચ્ચ સ્થાન આપવામાં આવશે. વિદ્યાર્થીને ખાસ મહત્વનું સ્થાન આપવામાં આવશે અને એનું નવું જ્ઞાન આપવામાં અભ્યાસને ખાસ ઉમેરવા આપવામાં આવશે.

પ્રાથમિક અભ્યાસને અને જે કમરશે કમરમાં આવશે તેને જામ સોદેરને જરૂર આપવામાં આવશે. કોઈ હિન્દુ

અભ્યાસ તત્ત્વાર્થના મૂળ સૂત્ર અને અર્થની નજરે તથા ખાસ્સત, શ્રાદ્ધગુણ, કથાવિભાગ અને ભક્તભર કલ્યાણમંદિરનો ભાવ-સમજણ આ રીતે કરાવવામાં આવશે. માનસિક વિકાસ સાથે આંતરવિકાસ થાય તેની ગોઠવણ એવી રીતે કરવામાં આવશે કે ભણનાર કેમીય કે ઝનૂની ન થઈ જાય, પણ ધીમે ધીમે ધર્મમાં સ્થિતપ્રજ્ઞ થતાં જાય અને જૈનદર્શનમાં સર્વમતસંગ્રહની જે અસાધારણ વિભૂતિ છે તે સમજતા થઈ જાય અને ખાસ કરીને એનાં અહિંસા, સંયમ અને તપને ઓળખતાં અને વ્યવહાર કરતાં થઈ જાય. ક્ષેત્રમંદીરી કરાવેલો માધ્યામિક અભ્યાસ બહુ ફળગ્રાહી નીવડે છે એના સુંદર પ્રયોગો નવયુગ કરશે અને સખલતા દેખાશે તે સરળભાવે સુધારવાની નમ્રતા બતાવશે.

અને ઉચ્ચ અભ્યાસની સગવડ મોટા શહેરમાં વિશિષ્ટ અભ્યાસીના હાથ નીચે યોગ્ય વેતન આપી કરશે. એમાં વળી ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાન વધારે જિંડાણથી કરાવવાનો પ્રયત્ન થશે અને ખાસ કરીને નવયુગની મહત્તા એ થશે કે એ કોઈ પણ અભ્યાસમાં ધર્મજ્ઞાનને ફરજિયાત અરુચિકર કે અપ્રિય થાય તેવું નહિ કરે. મનુષ્ય સ્વભાવ ફરજિયાત બાબતથી દૂર નાસે છે અથવા ફરજ તરીકે કરીને ફેંકી દે છે — એ સ્થિતિ ન થાય તેની ચીવટ રાખશે.

પાઠશાળાનું કાર્ય

વ્યવહાર શિક્ષણની પૂરવણી કરનાર પાઠશાળાઓને તદ્દન નવીન ધોરણ પર રચવામાં આવશે. જ્યાં ક્રમિક શિક્ષણમાં ધાર્મિક જ્ઞાન આપવાની સગવડ પડશે ત્યાં એ કાર્ય પાઠશાળાઓ કરશે. પાઠશાળાઓના ક્રમમાં અત્યારે ગોખવાનું કામ જ થાય છે તેવું સ્થાન સમજણ લેશે, માત્ર ક્રિયાજ્ઞાનને બદલે તત્ત્વજ્ઞિ આદરપૂર્વક

ધાય તેવો પ્રત્યંધ થશે અને કયા, રાસો, ખદો, રતવનો, સજાયોથી એને વધારે રસપ્રદ કરવામાં આવશે.

એમાં અભ્યાસનો આખો ક્રમ ગોઠવાશે અને અભ્યાસ નિધાણ ન થતાં ઉપયોગી થશે, અશ્વિકર ન થતાં આકર્ષક થશે અને ભણતર અને જીવનને સંબંધ નથી રહી શકે તો તેને બદલે માત્ર જીવનને ઉપયોગી ધાય તેવું જ જ્ઞાન તદ્દન નવીન પદ્ધતિએ આપવામાં આવશે.

પાઠશાળા એ આગમુનો આશ્રમ કે નવરાનો વિનોદ નહિ રહી શકે. એ જીવની સંસ્થાઓ રહેશે. એના અધ્યાપકો ઉત્તમ આરિવવાન અને શિક્ષિતો પર જાપ પાડે તેવા થશે અને અનેક સેવાભાવી ધુરોઃ એમાં રસ લઈ વગર વેતને-અરપ વેતને પોતાનો સમય આવા વિદ્યાવિદ્યાસના કાર્યમાં આપશે. નવયુગ જેમ બદલે આવવા ઉત્સુક રહેશે તેમજ સેવાભાવીને સીધી યોજવામાં અને કાર્યક્રમે જોડવામાં પણ ઉત્સુક રહેશે.

કેળવણીનું હોલ

આ વિષય સર્વતાં (જુઓ પૃ. ૫૨-૫૭) એ બાબતનું અરૂપ કાર્તિક નોખું છે. નવયુગનું વિશિષ્ટ કાર્ય તે આ વિદ્યાર્થી-મંડલો રહેશે. ત્યાંથી નવયુગના મંદેશા નીકળશે. ત્યાંથી જે વિદ્યાર્થીઓ બહાર પડશે તે ધર્મની અને સમાજની સેવા કરનાર નીકળશે. કોમિયમાં તેમને અનેક માનસિક તથા વ્યવહાર વિષયનું જ્ઞાન મળશે તેની નૈતિક અને ધાર્મિક વિષયની પૂરવણી આ વિદ્યાર્થીમંડલોમાં કરવાની યોજના નવયુગ કરશે.

આ વિદ્યાર્થીમંડલોને એવી રીતે મુસજ્જ કરવામાં આવશે કે ત્યાંથી કોઈમાં કોઈના વર્તનશીલ આદર્શો જેનો ઉત્પત્તિ કરવાનું તે હેતુ નથી. માનવિયના સંસ્કારમાં કુટુંબપ્રેરણા લાભ મળે છે

કદી શક્યા અને ગ્રાંખ મીંગીને ઉઘાડવા જેટલા સુદૃઢ સમયમાં અર્ગંખ્યાતા સમય વ્લય છે એટલી આરીક વિવક્ષા કરી શક્યા અને પુદ્ગળ પરમાણુની શક્તિ રીંખંધી અતર્મ્મ બન્ય કદ્ધના અતાવી શક્યા તેઓનું ખગેળનું જાન ખુદા હદ્યથી તપાસવાની તક લેવી લેઈએ એવો તે નિર્ણય કરશે. ક્રાઈપણ વાતને ‘ગપ્પ’ ગણી ઉઘાવી દેશે નહિ અને અમુક ગ્રંથમાં કહ્યું છે તેથી માન્ય પણ કરી લેશે નહિ. ન્યાં પ્રયોગસિદ્ધ જ્ઞાન હશે, ન્યાં અવલોકનને અવકાશ હશે, ત્યાં પૂરતા ઉત્સાહથી તેનો ઉપયોગ કરશે અને એ રીતે સત્યનું શોધન કરવા લાગી જશે.

કેળવણીનાં સાધન તરીકે વાચનમાળાની હકીકતને નવયુગ ખાસ અગત્ય આપશે. ભાષાજ્ઞાન ખાસ તૈયાર કરેલી વાચનમાળા દ્વારા મળવાનો તેને આગ્રહ રહેશે. તેને માટે કેળવણીના પ્રખર વિદ્વાનોને રોકી સર્વ પ્રકારના અભ્યાસીઓ માટે વાચનમાળા તૈયાર કરાવશે. સ્ત્રીશિક્ષણ માટે પણ વાચનમાળા તૈયાર કરાવશે અને પ્રત્યેક પ્રકારના અધિકારીને અનુરૂપ ગ્રંથો તૈયાર કરાવશે. વાચનમાળામાં કથાસાહિત્ય, કાવ્યસાહિત્ય, નીતિવિભાગનું સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાનનું સાહિત્ય એ સર્વને અધિકારીની યોગ્યતા પ્રમાણે અવકાશ આપશે અને બાળકોને સંસ્કાર આપવાથી થતા લાભો સમજીને આવી ગ્રંથમાળા તૈયાર કરાવવા પાછળ થયેલો ધનવ્યય કે શ્રમ સાર્થક ગણશે. આવી વાચનમાળાને લઈને અનેક રાસો પ્રકાશમાં આવશે, અનેક સ્તવનોને તલ્લોગ્ય સ્થાન મળશે, સ્વાધ્યાયો (સજાઓ)ને પ્રકાશ મળશે અને તે ઉપરાંત દૂહા, પદો, પ્રભાતીઆઓ, વિલાસો, ધનો, ગુંહણીઓ, ચોપાઈઓ, અલંગો વગેરે અમર થઈ જશે. દુંકામાં સર્વ પ્રકારના અધિકારીઓને ઉપયોગી થાય, તેમનો ધર્મરાગ મજબૂત થાય અને તેમનામાં

મદિસા, અંબમ અને તપનાં તત્ત્વો વિષયે એ દષ્ટિએ કેળવણીનાં અનેક સાધનો યોજાયાં, ઓસિસજની યોજનાઓ કરશે, મદ-
કેસજની મર્બાદા મુકરર કરશે, ધાર્મિકસિસજનો કમ અધિકારીની
૧૫ યોગ્યતા અને રથાનને આધારે પૃથક પૃથક મુકરર કરશે અને
ને રીતે નવમુગ વ્યવહારુ અને ધાર્મિક બાબતોથી રંખાઈ નવ્ય તેવી
યોજના કરશે અને કોઈપણ વાતને યોજનાની કક્ષામાં ન રહેવા
તાં તેનો અમલ કરશે. મધ્યકાળમાં — પરિવર્તન મમમમાં
વેચારો પ્રજા કરવામાં આવે છે, પણ અમલ બહુ થોડો થાય
કે-વેતે બદલે નવમુગમાં જે નિર્ણય વિચારણાપૂર્વક થશે તે
યોજનાના રૂપમાં રૂઢી ન જતાં તેનો ઘુરત અમલ થશે.

‘કેળવણીનાં અનેક સાધનોના નામો લખવાની જરૂર નથી.
પ્રચલિત સર્વ સાધનો અને આગળ ક્ષપતી દુનિયા જે જે સાધનો
જાણાં કરશે કે શોધશે તેનો લાભ નવમુગ લેશે. એને વાયુયાનમાં
વિહાર કરી અવલોકન દ્વારા જ્ઞાન આપવાનું યોગ્ય લાગશે તો તે
સાધનને એ વધાવી લેશે અને શિક્ષણપદ્ધતિમાં મોન્ટીસોરી કે
બીજી કોઈ પદ્ધતિ શોધાય તો તેને તક આપશે. તેને (નવમુગને)
પ્રાચીન એટલે સર્વ સાદુ કે ખરાબ એમ નહિ રહે. તે સારાં
પ્રાચીનોનાં તત્ત્વ સ્વીકારશે. નવમુગનાં સાધનોને એ ઘુરત ઉપાડી
લેશે. એને નવા તરફ અબુશમ તિરસ્કાર કે અવગણના કદી નહિ
થાય. આ મંબંધમાં એ પ્રાચીનોના વલણથી જીલડું જ વલણ
લેશે અને જતાં તે પશ્ચિમામદસૈક અને ધર્માનુરૂપ હોઈ નવમુગને
જરૂર સ્વીકાર્યો થઈ પડશે.

દ્વંદ્વામાં કહીએ તો માસિકો, પુસ્તિકાઓ, સાપ્તાહિકો, ચર્ચા
કરનારાં પુસ્તકો, અંતિમ પ્રયોગની ચર્ચા કરનાર લેખો, પુરાતત્ત્વની
શોધખોળ કરનાર તથા સાહિત્યવિકાસનાં અનેક સાધનો,

પ્રકાશનો, ચર્ચાઓ. ભાષણો એ સર્વને કેળવણીનાં સાધન ગણી નવયુગ એની ચર્ચા કરશે, એનો પ્રચાર કરશે, એનો વિસ્તાર કરશે.

કેળવણીના સર્વ વિષયોમાં ખાસ કરીને સ્ત્રીવિભાગ માટે પૂરતી સગવડ કરવામાં આવશે, સ્ત્રીઓનો સહકાર સ્વીકારવામાં આવશે અને યોગ્ય સ્થળે સ્ત્રીઓને નેતૃત્વ આપવામાં આવશે. સહ-શિક્ષણની શક્યતા આવશ્યકતા અને ઉપયુક્તતાનો નિર્ણય પૂર્વ-કાળના અનુભવોને આધીન રહીને કરવામાં આવશે. સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી જ કેટલીક ચર્ચા સ્ત્રીઓના સંબંધમાં પૃથક્ ઉદ્દેશ્યમાં તુરતમાં જ કરવાની છે ત્યાં નવયુગની નજરે સ્ત્રી સંબંધી અનેક પ્રશ્નો ચર્ચવાના હોઈ કેળવણીનો વિષય ત્યાં ચર્ચાશે.

પ્રકરણ ૨૩ મું

રાજકારણ

જૈન સમાજ મુખ્યત્વે વ્યાપારી હોઈ રાજદારી બાબતોમાં તેનું ધ્યાન ખાણું મોકલ્યું આવે છે એ પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરીને નવયુગ રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે તદ્દન નવીન પ્રકારનું વલણ લેશે.

પ્રથમ તો રાજદારી બાબતને અને વ્યાપારને ગ્રાહ મંબંધ છે એ નવયુગ જોઈ લેશે. અત્યારનો વ્યાપાર દેશપરદેશ સાથે છે અને જાતની વધવટ આખી દુનિયાની અનેક પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખે છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રો સ્વતંત્ર હોવા છતાં અસ્પર્શ એકબીજા પર ધણી આધાર રાખે છે. તેના આધાર નિશાનના ધારણો અને તેમાં વખતોવખત ઘટના ફેરફારો સમજ્યા વગર વ્યાપાર ચર્ચાઈ નહિ એ નવયુગ જોઈ લેશે. અત્યારે પ્રધાનમંત્રી અર્થિક પ્રશ્નો પર અસરને છે અને તેમાં ફેરફાર પણ અર્થિક મુદ્દા પર થાય છે. દેશપરદેશનાં નાણાં નથા ચલણના પ્રશ્નો વ્યાપારીઓએ તે બાબત સમજ્યા વગર પડે અને આ સર્વ પ્રશ્નોને રાજકીય બાબતો નહિ એટલેઃ જ્યાં અનસરનો સંબંધ છે કે જે લોકોએ વ્યાપારમાં અભ્યાસ કર્યું હોય તેને રાજકીય બાબતોમાં ઉડેલાં રાખી

પાલવે તેમ નથી. એ સંબંધમાં ઉગ્રેક્ષા રાખવાથી વ્યાપારનું સ્થાન દિવસાનુદિવસ ઘસાતું જાય તેમાં જરા પણ આશ્ચર્ય નથી. આ વિચાર નવયુગને પ્રેરક નીવડી તેને રાજદારી વ્યાપ્તમાં ભાગ લેતો કરી દેશે.

આર્થિક અને રાજકારણની કેળવણી

આને પરિણામે આર્થિક પ્રશ્નોની કેળવણી લેવાની નવયુગ ખાસ સગવડ કરશે. રાજકારણમાં ભાગ લેવા માટે આખું વહીવટી બંધારણ સમજવાને યોગ્ય પ્રબંધ કરશે. આયાત-નિકાસના આંકડાઓ, તેનો વ્યાપાર સાથે સંબંધ, ઉત્પત્તિને લગતાં નિવેદનો, રેલવેને અંગે સરકારની નીતિ, તેના ધોરણમાં ફેરફાર થવાની અગત્ય, મજૂરપક્ષનું ધોરણ, એનો સમાજવાદ, એ સ્થિતિ થવાનાં કારણોનો ઇતિહાસ આદિ અનેક પ્રશ્નો નવયુગ ખૂબ વિગતથી સમજશે. અને રાજકીય પ્રકરણમાં તો અભ્યાસના મુદ્દાઓનો પાર નથી. ચૂંટણીના બંધારણથી માંડીને કાયદા કરવાના ધોરણો, વરિષ્ઠ અને પ્રાંતિક મંડળોમાં કાયદાઓ ધડવાની ચર્ચા કરવાની અને પ્રશ્નો પૂછવાની રીત, ઓર્ડરના સવાલો, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના નામથી ઓળખાતી મ્યુનિસિપાલિટીઓથી માંડીને અનેક રાજકીય મંડળના બંધારણોનો અભ્યાસ આદિ અનેક પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરવા નવયુગે તૈયાર રહેવાનું છે અને તે કામ તે કરશે. અર્થશાસ્ત્ર અને રાજકારણની કેળવણી માટે રાત્રીના અનેક સેવાભાવી તબક્કો ભાષણો આપશે અને સામાન્ય જનતાને પણ સર્વ પ્રશ્નોમાં રસ પડે તેવી રીતે અર્થશાસ્ત્રની અને પ્રચલિત રાજ્યદારી પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવાનાં સાધનો તે પૂરાં પાડશે.

રાષ્ટ્ર અને સમાજ

નવયુગના જૈનમાં આ રાજકીય વિષયમાં ભાગ લેવાને પરિણામે એક જાતની ભારે વિશાળતા આવશે. એ કોઈ પણ પ્રશ્નની ચર્ચા

પોતાની નજરે કે જોનાની નજરે નહિ કરે પણ રાષ્ટ્રના હિતની નજરે જ કરશે. જાહેર સેવાના કાર્યમાં જાગ લેનારને આ વિશાળતા પ્રાપ્ત કરવાની ખૂબ તક મળે છે અને તે તક પ્રમાણે ન વર્તતાં જો જાહેર પુરુષ એકદેશીય ચર્ષ જાય છે તે અંતે જાહેરનો વિશ્વાસ ખોઈ જોશે છે. જોએ પોતાનો કે પોતાના નાના સમાજમાનનો ઉત્કર્ષ સાધવા જાહેરના વિશ્વાસનો ઉપયોગ કરે છે તે અંતે સ્થાનભ્રષ્ટ થાય છે. જાહેર પ્રશ્નમાં મનુષ્યે પોતાની જાતને કે કોમને બૂલી જતાં અને વિશાળ દર્શિનિદુ ખીસવર્તા ચીખતું જ જોઈએ. નવયુગ એવા સંસ્કારમાં ઉજત ઘરો કે એનામાં આ વિશાળતા જરૂર આવી જશે. આથી નવયુગનો જૈન જૈનમમાનનો જ ખાસ પ્રતિનિધિ નહિ થાય, પણ અમુક શહેરની મુનિનિ-પાલિકામાં તે શહેરનો, પ્રાંતિક સભામાં પ્રાંતનો અને મધ્યસ્થ સરકારમાં સમગ્ર દિલ્લો પ્રતિનિધિ થશે.

આ વિશાળ દર્શિનિદુ નવયુગના મતાધિકારીઓ પણ શીખી જશે અને મન આપતી વખતે જૈન દોષ આનર કોઈને મન નહિ મળે, પણ એવા કરવાની ધમસવાગાને મળશે. આ રીતે પ્રાપ્ત રહેલી વિશાળતા મતમદિપ્તતાનો જાગ જનાં જૈનને એક દેરી તરીકે અનેક લાભનું કારણ નવયુગમાં થશે.

ખાસ પ્રતિનિધિ

જૈન કોમને કેટલાક પ્રશ્નો ખાસ અસર છે. એનાં તીર્થોના ખર્ચાવન્નરૂપ, એનાં આદિત્યનો પ્રચાર, એનાં તદેયારોની જિમના અર્થિ નાનાં મોટાં કરદે છે, જનાં નવયુગ ખાસ પ્રતિનિધિ જૈન કોમ માટે માનવાની બૂલ કહિ નહિ કરે. પ્રવર્તમાન મધ્યયુગમાં જૈનો આ લાભમાં ન પણ તે જાગતની તેની દીર્ઘદર્શિ નવયુગ પ્રચંદશે અને તે જાગતમાં નીતિનો ફેરફાર કહિ નહિ કરે.

જૈનોની સંખ્યા, તેમની વ્યાપારના ક્ષેત્રમાં લાગવગ, તેમની ગામડાંઓમાં સ્થિતિ, તેમનું હિંદુસમાજમાં સ્થાન અને તેના કેળવણીના મતોરથ જોતાં તેમને એવું પગલું ભરવું લાજીમ પણ નથી અને તેમ કરી સમાજથી જુદા પડવામાં લાલ પણ નથી. એને બદલે એનાં બાળકોએ એવી લાયકાત કેળવણી દ્વારા મેળવવી રહી કે જેથી એ જે માગે તે એને જરૂર મળે. અત્યારે ફેટલાંક સ્થાનો જૈનોએ શરૂઆત કરી લેવા માંડ્યાં છે, પણ તે તેઓ જૈન હોવાના કારણે નહિ, પણ જે બાબતમાં પડે તેમાં સેવાભાવે કામ કરનારને એ મળે છે એ ધોરણે તે સાંપડ્યાં છે. આ નીતિ તદ્દન યોગ્ય છે. પારસીઓ જો પોતા માટે અલગ પ્રતિનિધિત્વ ન માગે તો તેનો હેતુ સમજવા યોગ્ય છે અને તે જ મિસાલે જૈનોએ તેનું અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. નવયુગ આ મુદ્દો વ્યવહાર રીતે સમજશે અને રાષ્ટ્રહિતના પ્રશ્નમાં જૈનત્વને કદિ વચ્ચે નહિ લાવે, પણ તેને બદલે પોતાની લાયકાત વધે, શિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય અને કેળવણીને પરિણામે મોટા વર્તુલમાં નામના કરે એ તેની ભાવના રહેશે. રાષ્ટ્રના પ્રશ્નોને અંગે જૈન કદિ સંકોચભાવ નહિ બતાવે. અમુક ધારાસભામાં કે સરકારી નોકરીમાં કે સ્થાનિક સ્વરાજ્યમંડળમાં અમુક બેઠકો જૈન માટે રાખવાની વાત તે ઉપરના ધોરણે કરવાનો વિચાર કદિ નહિ રહે.

પસંદગીમાં વિશાળતા

આટલા મુદ્દાઓ લક્ષ્યમાં રાખી વિશાળ જીવનને યોગ્ય અભ્યાસ અને ખાસ તાલીમ પ્રાપ્ત કરી નવયુગનો જૈન ભારતના વિશાળ ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ફરશે. એ વિધાનપૂર્વક રાજદારી પ્રશ્નો ચર્ચાશે, એ સમાજના સેવક બનવાનો મતોરથ રાખશે, એ નેતા થશે તો પણ નમ્ર થશે, એ અમલ પર આવશે તો પણ અહિંસા, સંયમ અને તપનો પૂજારી થશે, એ જવાબદારીના સ્થાન પર આવશે તો પોતાની ફરજ બરાબર સમજી તેનો અમલ કરશે.

મેટામાં પાતળેદ, પ્રાંતભેદ, જાતિભેદ, સમાર્થબંધીભેદ જરા પણ નહિ રહે. કેટલીક કામો એ રસ્તે ચડી ગઈ છે અને કાંઈ કાંઈએ એ રીતે નાશાગ્રીક સાથે પણ જોયે આપ્યા વગર પ્રાપ્ત થયો છે એ ને જોઈ, પણ તેથી તેની કાર્યદિશામાં ફેર નહિ પડે. એના કારણે નો મેવાભાવી જ રહેશે અને રાષ્ટ્રના પ્રશ્નને ચૂંચવી નાખવા જેવી પરિસ્થિતિ એ કદાપિ થવા દેશે નહિ.

સેવા અને બદલો

હતાં નવયુગ સમાજ અને દેશપ્રગતિમાં રચાનિક અને પ્રાનિક ભેદે પ્રગતિમાં ખૂબ સમયી કામ સેવો. કામ સેવો એટલે કબજા કરી એ આનિક, પ્રાનિક તથા દિલી મર્મ પ્રગતિમાં ફોડે ફેંટાડે. અમુક અભ્યાસ વગર આ કાર્યો જાણે માનના દેશ દેશ એવો કામ થતો હતો. નવયુગ એને મેદાની કેંદ્રે જાણે અને એ વિષયોમાં કામ સેવા હાથ મેવાકાવને પાપજી બધો.

નવયુગને પણ નિસ્વાર્થ મેવા કમ્પાસ મેગ્નેટમાં ધ્રુવેવી તે જાણે, પણ તેનું સાધ્ય નિર્ણયી મેગ્નેટીને મેગ્નેટનું રહેશે. કેઈ સ્થળ મેગ્નેટીને નાં પોતાના સર્વા, મિત્રો કે સ્નેહિતાને દબાવ કરવા અથવા ધનપ્રાપ્તિનો અર્થ જાણવો એને અહીં માર્ગ સ્પષ્ટમાં આપ્યો છે. પોતાની જાત પૂરતો બાકો સેવો કે કામની અવગતી પૂરતો પચાર સેવામાં વધી નથી, પણ એકાદાકાદા દેશ સેવાની વાત નવયુગ નિર્ણયી પચાર અથવા નાશનું દિવસ પણ થઈ શકે રહેશે. અમરે સ્થિતિમાં નહિ એ. જ. ૧૨. અથવા નાશ અપવામાં આવે છે જે અમરું દિવસ જાણનું રહેશે. બહાર સેવા કમ્પાસને સેવાના નિર્ણયી દિવસ નહિ રહે. પણ એ કેટલી સમય એકાદી જો કે મેગ્નેટ કાર્ય જાણ નાં જાણ એવો તે નહિ જાણી શકે.

જૈનોની સંખ્યા, તેમની વ્યાપારના ક્ષેત્રમાં લાગવગ, તેમની ગામડાંઓમાં સ્થિતિ, તેમનું હિંદુસમાજમાં સ્થાન અને તેના કેળવણીના મનોરથ જોતાં તેમને એવું પગલું ભરવું લાજીમ પણ નથી અને તેમ કરી સમાજથી જુદા પડવામાં લાલ પણ નથી. એને બદલે એનાં બાળકોએ એવી લાયકાત કેળવણી દ્વારા મેળવવી રહી કે જેથી એ જે માગે તે એને જરૂર મળે. અત્યારે કેટલાંક સ્થાનો જૈનોએ શરૂઆત કરી લેવા માંડ્યાં છે, પણ તે તેઓ જૈન હોવાના કારણે નહિ, પણ જે બાબતમાં પડે તેમાં સેવાભાવે કામ કરનારને એ મળે છે એ ધોરણે તે સાંપડ્યાં છે. આ નીતિ તદ્દન યોગ્ય છે. પારસીઓ જો પોતા માટે અલગ પ્રતિનિધિત્વ ન માગે તો તેનો હેતુ સમજવા યોગ્ય છે અને તે જ મિસાલે જૈનોએ તેનું અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. નવયુગ આ મુદ્દો વ્યવહાર રીતે સમજશે અને રાષ્ટ્રહિતના પ્રશ્નમાં જૈનત્વને કદિ વચ્ચે નહિ લાવે, પણ તેને બદલે પોતાની લાયકાત વધે, શિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય અને કેળવણીને પરિણામે મોટા વર્તુલમાં નામના કરે એ તેની લાવના રહેશે. રાષ્ટ્રના પ્રશ્નોને અંગે જૈન કદિ સંકાયલાવ નહિ બતાવે. અમુક ધારાસભામાં કે સરકારી નોકરીમાં કે સ્થાનિક સ્વરાજમંડળમાં અમુક બેઠકો જૈન માટે રાખવાની વાત તે ઉપરના ધોરણે કરવાનો વિચાર કદિ નહિ રહે.

પસંદગીમાં વિશાળતા

આટલા મુદ્દાઓ લક્ષ્યમાં રાખી વિશાળ જીવનને યોગ્ય અભ્યાસ અને ખાસ તાલીમ પ્રાપ્ત કરી નવયુગનો જૈન ભારતના વિશાળ ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ફરશે. એ વિધાનપૂર્વક રાજદ્વારી પ્રશ્નો ચર્ચશે, એ સમાજના સેવક બનવાનો મનોરથ રાખશે, એ નેતા થશે તો પણ નમ્ર થશે, એ અમલ પર આવશે તો પણ અહિંસા, સંયમ અને તપનો પૂજારી થશે, એ જવાબદારીના સ્થાન પર આવશે તો પોતાની ફરજ બરાબર સમજી તેનો અમલ કરશે.

રાજકીય અને સામાજિક કાર્ય સેવાભાવે કરનાર તરફ નવયુગ માન અને પ્રેમની નજરે જોશે. જેને કોઈ કામધંધો ન હોય અથવા જેને કોઈ મંથરતું ન હોય તેવા માણસો જાહેર સેવામાં જોડાશે નહિ અને જે હૃદયશુદ્ધિથી જોડાશે તેના તરફ આવા પ્રકારનો આલેખ કરવાનું કારણ પણ બનશે નહિ. આવા સેવાભાવી સમાજભેદકો નેતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે જતાં તેઓ પોતાને સમાજના સેવકો જ ગણશે. તેમને શોધાઈ કરવાની કે મંકમદારી કરવાની ઇચ્છા પણ નહિ થાય અને તેમનું વર્તન ઉધાડું નિર્દોષ સ્વરૂપ અને સેવાભાવી રહેવાથી લોકો એવા નેતાઓને અથવા સેવકોને યોગ્ય માન સત્કાર જરૂર આપશે.

નવયુગને રાજકીય ક્ષેત્ર ખીલવવાના પ્રસંગે પણ ખૂબ મળશે. આખા રાષ્ટ્રમાં જે મહા પરિવર્તન ચાલી રહ્યું છે તેની અસર સર્વત્ર જણાશે. આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા, સ્થિર રાખવા અને દેશપરદેશ માથે મંવ્યવહાર કરવા જે અનેક પ્રશ્નો ઊભા થશે તેને સમજી આવેશમાં આવ્યા વગર લાંબી નજરે નિર્ણય કરનાર વિશિષ્ટ અભ્યાસકોની ખાસ જરૂર પડશે અને તેથી એવો વર્ગ ઉત્પન્ન કરવા નવયુગ ઉત્તુકત થશે.

રાષ્ટ્ર ભાવના

રાષ્ટ્રભાવનાને જનમત કરવી એ સામાજિક તથા રાજકીય બંને પરિસ્થિતિનો વિલાસ ગણાશે અને તે એવી રીતે ઝગઝગવામાં આવશે કે જેથી પાડોશી રાષ્ટ્રના ભોગે લાભ લેવા વૃત્તિ નહિ થાય પણ આર્થિક પ્રશ્નોની ચર્ચામાં આકાંક્ષા વિગતો અને મૂળ મુદ્દાઓને સમજી દેશનું હિત સાધવાની નજરે એ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવામાં આવશે. રાષ્ટ્રભાવના ખીલવવામાં સ્વાર્થની દૃષ્ટિ નહિ રહે પણ સમાજસ્વાસ્થ્યની જ ભાવના રહેશે. અર્થે અન્ય રાષ્ટ્રો

પણ આ દષ્ટિમિંદુ સમજતા થઈ જશે અને સર્વનું સાધ્ય અખંડ શાંત અહિંસાલાવનાના પ્રચાર અને અમલનું અને આંતરરાષ્ટ્રીયતા ખીલવવાનું થઈ જશે. આંતરરાષ્ટ્રીય લાવનાનો વિકાસ કરવા માટે પ્રથમ રાષ્ટ્રીય લાવના ખીલવવી પડશે, પણ તેનું અંતિમ ધ્યેય રાષ્ટ્રના સ્વાર્થનું નહિ રહે, પણ સમસ્ત વિશ્વમાં પ્રેમલાવ અને શાંતિ વધારવાનું રહેશે. આ સ્થિતિ આવતાં વખત લાગશે, પણ સાધ્ય સમજવામાં નવયુગ ગફલતી નહિ કરે અને તેને નિરંતર લક્ષ્યમાં રાખી અન્ય રાષ્ટ્રોને તેમ કરતાં શીખવશે, તેમને પણ અહિંસાલાવનાથી ઓતપ્રોત કરશે અને ધીમે ધીમે એ સાધ્યે સર્વને સાથે લઈ પહોંચાડવાનાં મંડાણ કરશે.

આ મહાન કાર્ય કરવા માટે આત્મત્યાગી નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર અનેક વિભૂતિઓની જરૂર પડશે અને જરૂર પડશે તેવી વ્યક્તિઓ ઉત્પન્ન પણ થશે. એ સ્વતઃ નીકળી ન આવે, એને તૈયાર કરવી પડે, એને યોજવી પડે, એને સાધનસંપન્ન કરવી પડે અને એને નલાવવી પડે, આ સર્વ કાર્ય નવયુગ કરશે.

કાર્યકર્તાઓ

આવા પ્રકારનું કાર્ય કરનાર અનેક નરરત્નો નવયુગને સાંપડશે. તેઓ પોતાની જાતને, પોતાના કુટુંબને, પોતાના સમાજને વીસરી જઈ માત્ર અહિંસામય દુનિયા થાય, શસ્ત્રાગારો મર્યાદિત થઈ જાય, લડાઈ વિગ્રહ દ્વારા મનુષ્યના લોહી પડવાના અને ક્રોધે મરવાના પ્રસંગો બનતા અટકી જાય અને ઉચ્ચગ્રાહ સમસ્ત વિશ્વનો થાય, એવા સાધ્યથી કામ કરનાર મોટી સંખ્યામાં નવયુગ ઉત્પન્ન કરશે. પછી સેવાલાવે કામ કરનારા તરફ આક્ષેપના પ્રસંગો નહિ રહે, ટીકાની જરૂરિયાત નહિ રહે. જાહેરનાં નાણાંની સલામતી માટે ચિંતા નહિ રહે અને હિસાબ પ્રગટ

કારણ મારે આપામન સમુદાય દરિયાઈ સાગરાની જરૂર નહિ રહે.
 રાજકીય વિષયનું આદિત્ય પત્તું વિદ્યાગ છે. આંકડાઓનો
 પાર નથી, રાજનીતિની રચના અને પ્રવૃત્તિના સમજના યોગ્ય છે
 અને જે જાહેર પ્રયોગ પર વિચારણા અને અમલના કાર્યમાં ઉતરે
 તેને આજે વખત તેના અભ્યાસ અને અર્થ પાછળ કાઢવો પડે
 એવી અત્યારે આપણા દેશની સ્થિતિ છે. રાષ્ટ્રનો અંતિમ મુદ્દો
 (સ્વાતંત્ર્ય) રચાયે ચલે ગયો છે, પણ ત્યાં પહોંચવાના માર્ગો
 ઘણા વિવિધ છે, સ્થાપિત દલો જલ્દી આડે આવે તેમ છે અને
 આજીવન સેવાભાવી મનુષ્યો વગર પરાધીનતાની બેડી જાય તેમ
 નથી. હોઠા ઉતર્યા વગરના ધર્મના બેદો આંતરે વધારતા જાય છે,
 જીવનકલહ વધતો જાય છે અને કાર્યનું ક્ષેત્ર ઘણું વિદ્યાગ દીર્ઘ અને
 દીર્ઘ મેવા માગે તેટલું મોટું છે અને વધારે મોટું ચતુર્થ જાય છે. આ
 સર્વને પહોંચી વળે અને રાજકીય સેવા દ્વારા અદિસાનો પ્રચાર કરે,
 સલાનો ઉપદેશ કરે, પોતાના દષ્ટાંતથી સમસ્ત વિચારક દુનિયા પર
 છાપ પાડે અને વસ્તુના ઉપર ઉપરના આસથી સેવાર્થ ન જતાં મૂળ
 સુધી ઉતરી જાય અને નિદાન મુદ્દામ સમજી ચિકિત્સા કરે તો જ
 અત્યારે મહા કષ્ટસામ્ય કોટિમાં પડેલી આર્યમૈયાને પુષ્ટ કરી
 સ્થાય તેમ છે. પાછળના અનુભવોનો અભ્યાસ કરી, પોતાની
 જાતને વિસરી જવાની રીત શીખી, સમાજને પોતામય કરી
 દેનાર અથવા પોતાની અને સમાજની વચ્ચે એકતા સાધનાર
 આવા વિદ્યાગ હૃદયના આર્થ સંતાનો નવમુગ ઉત્પન્ન કરશે. એ
 પાર્થિવમાં સર્વસ્વ માનનાર પાશ્વત્ય પ્રજાને ઉન્નતિના, આદિસાના,
 એકતાના પાઠો શીખવશે, એ પાશ્વત્ય પ્રજાની વ્યવસ્થા અને
 શિસ્ત આ દેશમાં દાખલ કરશે અને ધર્મના મજબૂત પાયા ઉપર
 ચલુતર કરી અરબસિત પ્રગતિ કરી બારતમૈયાને ચીરસ્થાયી
 બનાવશે. એમાં શ્રી મહાવીરની અદિસા, શ્રી ભુદનો ત્યાગ, ચંકરા-

આર્યનું અદ્વૈત મુંદર ભાગ ભજવશે. આ ભૂમિકા ઉપર હિંદ અંદર અંદરની એકતા કરી આંતરરાષ્ટ્રીયતા સાધશે. અહિંસાના પાયા ઉપર હિંદમૈયા માટે વિશાળ ભવિષ્ય પડેલું છે અને તેની સિદ્ધિ નવયુગને શ્રીહસ્તે થવાની છે.

રહસ્ય સ્વરૂપ

આ વાતની શક્યાશક્યતા પર, ધર્મની આદેયતા પર, નવયુગનો ધર્મ સાથે મંબંધ રહેશે કે નહિ એ પ્રશ્ન પર ઘણું વક્તવ્ય છે, પણ અત્રે તો તેનું પરિણામ જ બતાવ્યું છે. આ રીતે જ ભવિષ્યનો ઇતિહાસ અત્યારે ઘડાતો જાય છે એ બાબત શંકા કરવા જેવી નથી અને ધાર્મિક ભાવના ઘણી જાડી ઉતરતી જાય છે તે અભ્યાસ કર્યા વગર સમજાય તેવું નથી. ધર્મનું બાહ્ય ક્રિયાસ્વરૂપ જુદું છે અને ધર્મનું આંતર હાર્દ તદ્દન જુદું છે. અત્યારે બાહ્ય ધર્માલો દેખાવો કે આડઅરો ઓછા થાય અથવા ધર્મના બાહ્ય સ્વરૂપમાં જમાનાને યોગ્ય ફેરફાર થતો જાય તેમાં ગભરાવાનું નથી, દશ વર્ષ પર દેડ કે ચમારને અડી જતાં સ્નાન કરનાર અત્યારે તેમનાં વાસસ્થાનોમાં જઈ અનેક પ્રકારે કાર્ય કરવા લાગી ગયા છે તેથી પ્રાચીનોને ધર્મ ચાલ્યો જતો લાગે તો તેથી પણ મુંઝાઈ જવાનું નથી. બારીક અવલોકન કરી અભ્યાસ કરનાર અત્યારે જોઈ શકે છે કે ધર્મ ભાવના ખૂબ જડ ધાલતી જાય છે, વધારે મજબૂત થતી જાય છે અને શંકાનાગને માથે ખીલા ઠોકતા જાય છે. આ વિશાળ ભાવનાને — આ જગદ્વાત્સલ્ય ભાવને — આ વિશ્વખંધુત્વને રાજ્યદારી ભૂમિકા ઉપર ખૂબ અવસર મળવાનો છે, એને નામ ગમે તે આપો, પણ તેના હાર્દમાં એવા ધર્મ અને મંયમ જ છે. નવયુગ એને ખૂબ પોષશે, એને ખૂબ બહલાવશે, એને ખૂબ સત્કારશે.

પ્રકરણ ૨૪ મું

નવયુગની નારી

એને માટે જુદા ઉદ્દેશની જરૂર ખરી?

નવયુગના પુસ્તકમાં ઓઝો મંબધી જુદું પ્રકરણ લખવાની ખાત્ર જરૂર ન હોય. કારણ કે ઓઝોના સમાન હક્કને જે યુગ સ્વીકાર કરે તેવા યુગમાં ઓઝો મંબધી જુદો ઉદ્દેશ થાય તો તે ઓઝો જ સહન ન કરે. આ વાતમાં અતિશયોક્તિ નથી, સત્ય છે તે આ પ્રકરણ વાંચતાં સહજ જણાઈ આવશે.

ઓઝોમાં આવડત વિચારશક્તિ અને કાર્યને અમલ કરવાની કેટલી શક્તિ છે તે બતાવવાની તક મહાવિગ્રહે ઓઝોને મુરોપમાં આપી તો તેઓમાં સ્વાતંત્ર્ય દિમત જુરસો અને સહનશક્તિ કેટલી છે તે સિદ્ધ કરવાની તક દિદના રાષ્ટ્રીય મુદ્દે તેમને આપી. એવા એવા દાખલાઓ બન્યા છે કે એક એક કિસ્સો વાંચી રોમ વિકસ્વર થાય. ન કષ્ટેલું બન્યું છે અને ઉધાડી આંખે તે જોયું અથવા વાચ્યું છે. એ દાખલાનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી, પણ એનું નિદર્શન એટલા માટે કર્યું છે કે એનાથી એમ બતાવાય કે ઓશક્તિ હવે ખરેખર જાગી ઉઠી છે.

માટે એક પણ વ્યવસ્થા નહિ. હૃદયને બેઠી નાખે એવા રાતાં સાળુઓની પછવાડેનાં દુઃખોને કાઢી ને દિલાસો પણ નહોતો અને અપશુકન રૂપે ગણાતી છપ્પરપગીને પિયરમાં માન નહિ અને સાસરામાં પેટ ભરીને ખાવાનું નહિ. ઓશિયાળી અપશુકનિયા જિંદગીમાં ઉદ્દેશ ન રહેતાં જીવનરસ ઉડી ગયા અને એની સંખ્યા વધતાં દેશ દરિદ્રી અને હોસકોસ વગરનો અને મંદ થઈ ગયો.

આ આખી કર્મકથા ભારે જખરી છે. અહીં અટકી જઈએ. આ બાબતની ખાતરી કરવી જ હોય તો એક વાત જોવાથી તેનો પાકો નિશ્ચય થશે. તમે જાણતા હશે કે પરિવર્તન-કાળની શરૂઆતમાં રાતિઓ સન્નદ્યબદ્ધ થવા માંડી. શેઠિયાઓએ પોતાની સત્તા ચાલી જવાનાં પગરણો જોયાં એટલે કેટલાક લેખિત ઠરાવો 'નાતના ધારા'ને નામે કરવા માંડ્યા. અનાદિ કાળથી જે લખાયું નહોતું તે લખાવા માંડ્યું, પણ એ લખેલું કે જાહેલું ધારાના નામથી આગળ ધરાતું ચિત્ર વાંચશે તો તેમાં એક પણ ધારો સ્ત્રીના દષ્ટિબિંદુથી ઘડાયેલો નહિ જણાય. અને જ્યારે જ્યારે કોઈ નવયુગની આગાહી કરનારા યુવકે સ્ત્રીનો પક્ષ લીધો હશે ત્યારે એની વગોવણી કેવી થઈ છે તે આખો ઇતિહાસ ઉખેળવા યોગ્ય છે. મતલબ એ છે કે સ્ત્રીની નજરે કોઈ પણ કાયદો અસાર સુધી થયેલો જાણવામાં નથી.

આવા અનેક કારણોથી સ્ત્રીશક્તિ દબાઈ ગઈ, વિકૃત થઈ ગઈ, ચૂપ થઈ ગઈ અને પરિણામે એનો ન્યાય કરનાર કે એને માટે વિચાર કરનાર પુરુષો જ હોઈ શકે એ વાત સિદ્ધ થઈ ગઈ. આ વાત તો હજારો વર્ષથી ચાલે છે એટલે એથી કિલરી વાત હોઈ શકે એમ સ્ત્રીઓને પણ લાગ્યું નહિ અને પુરુષોનું નિષ્કંટક રાજ્ય ચાલ્યા કયું.

પરિવર્તનકાળની શરૂઆતથી વાળું ફરવા માંડ્યું. છોટરીએ વિનોદમાં ભણવા લાગી, પણ લણી એટલે એની આંખો ઉધડવા માંડી. છતાં બાપતણથી ઉતરી આવેલા લાજના વારસાએ એને નિર્વાક ચાકુ રાખી પણ અંદરખાનેથી ધનધનાટ શરૂ રહ્યો.

શ્રીરાજિ અને જાહેર સેવા

દરમ્યાન ગુજરાતના ગામડેગામડાને દંદોળા એક મદદાત્મા ડીડી મુખી પડેલી ગયા. આખું હિંદુસ્તાન જાગ્યું. મદદાત્માએ શ્રીરાજિને આર્જુન કહ્યું, તેને જાપતા — પિકેટીંગનું કામ એધિયું. એ કાર્યમાં શ્રીએએ અસાધારણ સફળશક્તિ, સૌખ્ય અને આવડત દાખવ્યાં, ન કંઈ સકાય તેવા બોલો આપ્યા, કાસવાસને મહેલ-નિવાસ માન્યા અને આખી જનતાને જમાડવા સાથે સીસામથ્યું શું છે તેનો દાખલો બેસાડ્યો. કામ કામ ન માની સકાય તેવા દશતો બંધા અને શ્રીએ પોતે ન માને તેવી શક્તિ તેનામાં ગ્રામ છે અને હજુ પણ તેને માટે અવિખ્ય છે એમ સિદ્ધ થયું.

નવયુગની નારી

આટલી હો તે હજુ પરિવર્તનકાળમાં જ શ્રીએ આવી છે. નવયુગમાં તેનું સ્થાન શું રહેશે તે નવયુગની નગરે દેવે નેત્રે નેત્રે. નવયુગમાં શ્રીએ ખૂબ બહાર. પુરુષ જે બહેને તે શ્રી પણ બહારી શો એનું ધોરણ રહેશે. શ્રીએનું કાર્યક્ષેત્ર જુદું હોઈ તેને જુદા પ્રકારની કેળવણી આપવી નેત્રેએ એ આજો મિદાન્ત હી જામ. પ્રાથમિક સિદ્ધિ મર્વ જાગાઓ હોશે. ત્યાં સદાસત્ત્વ આસત્ત્વ. ત્યાં શીરણ. સ્વચ્છતા, ગેનાઈ અને મુદ્દુદોગને પ્રધાન મગશે. સ્વચ્છ અને હિંમત અભ્યાસ અનેક શ્રીએ કરશે. તેઓ પુરુષ માથે અનેક જાનનામાં દર્શાઈ કરશે.

સ્ત્રીઓનાં ભાષણોમાં રસ વધારે આવશે. તેમની સ્વાભાવિક કામળતા અને નૈમર્ગિક પારખશક્તિ તેમને વધારે આકર્ષક બનાવશે. તે કાંઈ પણ સંસ્થાની વ્યવસ્થામાં પુરુષવર્ગ પર આધાર નહિ રાખે. એ સ્ત્રીઉપયોગી અનેક નવીન સંસ્થાઓ ખોલશે. ત્યાં અનેક સ્ત્રીઉપયોગી કાર્યો ગોઠવશે, તેની યોજના કરશે અને તેનો અમલ કરશે.

સ્ત્રીઓની સંસ્થા તદ્દન નવીન રૂપ લેશે. એની પદ્ધતિમાં મૌલિકતા જણાઈ આવશે. એ વ્યવસ્થા કરવામાં બરાબર પારંગત નીવડશે. એ પુરુષોના અનુભવનો લાભ લેશે, પણ તે તેની પરવાનગી અને ધૃઢ ઉપર આધાર રાખશે. પુરુષોએ એને સ્વાતંત્ર્ય આપવામાં કાંઈ મહેરબાની કરી એવો સ્વીકાર સ્ત્રીઓ નહિ કરે.

સ્ત્રીસેવાના પ્રકાર

સમાજસેવાની નજરે જોઈએ તો કેટલાંક ક્ષેત્રો સ્ત્રીઓ સુવાંગ હસ્તગત કરી લેશે. માંદાની માવજત, આરોગ્યગૃહોની વ્યવસ્થા, પ્રસૂતિને લગતી સંસ્થાઓ વગેરે સ્ત્રીઓ હસ્તક જ રહેશે. એ ઉપરાંત સ્વયંસેવિકા તરીકે રાષ્ટ્રહિતના કામમાં સ્ત્રીઓ ભોગ આપીને આગળ પડતો ભાગ લેશે. એ મ્યુનિસિપાલિટીઓમાં મોટી સંખ્યામાં આવશે. એ પ્રાંતિક અને મધ્યવર્તી ધારામંડળમાં પૂરતો લાભ લેશે. એ મતદારમંડળ સ્થાપશે. એ મતદારનો વર્ગ વધારશે. એ જાતિભેદને વીસરાવશે. અને બહુ જુજ વખતમાં પુરુષો જેટલી જ સંખ્યામાં પોતાના મતના બળથી અને કામ કરવાની સીધતથી આવી પહોંચશે. એ સ્થાનિકસ્વરાજ્યમાં કે પ્રાંતિકમાં કે મધ્યસ્થમંડળમાં મહેરબાનીથી સ્ત્રીઓ માટે જુદી જગ્યા રાખવાની વાત પસંદ નહિ કરે.

એ ઉપરાંત અનેક જાહેર સેવાના પ્રમોગ એ હાથ ધરશે. એ પોતાના વખત અને ધનનો વ્યય કરીને પણ સેવાકાર્ય પ્રેમથી કરશે અને એની કામ કરવાની રુચિ દિમત અને દશનાથી એ સર્વનાં મન હરી લેશે.

પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરુષવર્ગનું પણ સ્ત્રીઓ સલાવશે અને તે વધારે સારી રીતે અસરકારક રીતે ધોરણસર ચલાવશે. એ ઉપરાંત એ સર્વ ધંધાઓમાં પ્રવેશ કરશે. ખાસ કરીને એ દાકતરી લાઈનમાં સર્વથી વધારે રહેલ મેગવગે અને અહીં તહીં વકીલાત ઇજનેરીમાં પણ એ માથાં મારશે.

વ્યાપારમાં પણ એ ભાગ લેશે અને વેચવાનું કાર્ય પુરુષ કરનાં વધારે બાહોશીથી ચલાવશે.

આવી રીતે પુરુષના ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લે તેથી કેટલોક વર્ષ ખગલણી ઉઠશે તેની સ્ત્રીઓ દરકાર નહિ કરે. તે મક્કમતાથી—ચીવટથી—જોડેલી આમળ ધપશે અને જેમ આમળ વધતી જશે તેમ તેને નવીન દિશા સૂઝી આવશે.

એ માતિના અને સંઘના મેળાવડામાં બરાબર ભાગ લેશે અને પુરુષવર્ગને શિક્ષણીય પાઠ આપશે. નાતના પ્રાચીન શેડીઆઓ આ જાનનું આક્રમણ સહન નહિ કરી શકે, એમાં એને પોતાની સત્તા જતી લાગશે, એ સ્ત્રીઓ ઉપર ઉદ્દતાઈનો આરોપ કરવા પણ લાગી જશે, પણ અને એની સર્વદલીલો એના મગામાં જ પાછી આવશે. પ્રચંડ શક્તિ એક વાર જાગ્યા પછી એને શેડીઆઓનો દમ કે આગેવાનોનો બચ નહિ રહે અને એની દલીલો એટલી મજબૂત આવશે કે આંખમાં આંસુ લાવીને પણ એના દગવો સાથે સંમતિ બતાવવી પડશે. સ્ત્રીઓ સાથેના વર્તનને અંગે સ્ત્રીઓ એટલું દલી શકે તેમ છે કે એને બોધવાની દલીલ

શોધવા જવું નહિ પડે અને આખો જીવનપ્રવાહ એને થયેલા અન્યાયથી સણસણતો હોઈ માત્ર એને તો કોઈ કાર્ય ઉપાડવાની જ વાત રહેશે. સ્ત્રી પોતાની સત્કાર્તિને અને પ્રગતિને લગતું ગમે તે નાનું કે મોટું કામ હાથ ધરશે તેમાં તેને પાછા પડવાનો પ્રસંગ નહિ આવે. સ્ત્રીના આગમનને વધાવવા નવયુગ ઉદ્ધુક્ત રહેશે અને કોઈ કોઈ રહ્યાસહ્યા પ્રાપ્તિનો ખૂમ પાડશે તો તે અરણ્યરૂદન જેવું થશે.

ઉચ્ચ અભ્યાસમાં સહશિક્ષણનો તેમ જ અલગ શિક્ષણનો ક્રમ ગોઠવાશે. અનુકૂળતા પ્રમાણે બન્નેનો લાભ સ્ત્રીવર્ગ લઈ શકશે. મોટાં મોટાં વિદ્યાર્થીગૃહો સ્ત્રીઓ માટે અલગ કાઢવામાં આવશે. ત્યાં ગૃહપતિ તરીકે સેવાલાવી સ્ત્રીઓ જ રહેશે અને સર્વ આંતર વહીવટ સ્ત્રીઓ જ ચલાવશે.

એ ઉપરાંત મોટી હોસ્પીટાલો પણ સ્ત્રીઓ નલાવશે અને ચલાવશે. ત્યાં માંદાની માવજત એ તેનો વિશિષ્ટ અને અંગત વિષય રહેશે. પ્રસૂતિગૃહો આદર્શ બનશે. સુવાવડમાં અથવા સુવાવડને પરિણામે મરણાંશ્રમ્યા નહિવત્ થઈ જશે.

વ્યાપાર આદિ જાહેર સર્વ સ્થાનોમાં સ્ત્રીઓને પૂરતો અવકાશ મળશે અને તેનો તે પૂરતો લાભ પણ લેશે. જ્ઞાનથી વંચીત રહેલી સ્ત્રીઓ જ્યારે એકવાર અભ્યાસ કરશે, કેળવણીની આરપાર ઉતરી જશે, એટલે સેવાના તથા ધંધાના, નોકરીના તથા અમલદારીના સર્વ કાર્યમાં એ દાખલ થશે.

જાહેર સેવા અને જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓને મળવાના અવકાશ પૂરતી વાત સામાન્ય પ્રકારે નવયુગની દૃષ્ટિએ થઈ. હવે ગૃહજીવન કેવું થશે તે પર નવયુગ ખાસ ધ્યાન આપશે અને સ્ત્રીઓ સ્વતઃ જ નવીન પરિસ્થિતિ ઉભી કરી લેશે. તેનો નિર્દેશ નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયો છે :—

શુદ્ધિવન

નરયુગની ઓ ઘણી સુખઃ થશે, ખૂબ સ્વચ્છ થશે. તે દરોજ સ્નાન કરશે. દરોજ બાથ સાફ કરશે. એના કપડાંમાં મટીય ભરના અને સાદાર્થ આવી જશે. મધ્યયુગમાં ચાર રૂપીઆના કપડાં પર પચાસ રૂપીઆના ત્રીનમીનીઆ અને દોરીઓ લટકતી એ સર્વ ખજામ થઈ જશે. એને બદલે અતિ અસ્પષ્ટપી નાન સાદો પણ આકર્ષક સ્વદેશી પોશાક રચાન લેશે.

આંખોમાં રસોઈ તૈયાર કરવાની કરાવવાની ખામ આવડત આવશે. વાનીઓના પ્રકાર અને વિવિધતા ખૂબ વધશે. દેશ પરદેશની ચીજો નવીન નવીન રીતે નૈવાર થશે અને વસ્તુઓ ધારણસર તૈયાર કરવાનું જ્ઞાન એક કેજરબીના પ્રકાર તરીકે હેસાવવામાં આવશે. વિવિધતા તથા અસ્પષ્ટ વ્યવ, વિમાનતા સાથે કંકસર, નૂતનતા સાથે મેલમ, આવા અકાપનીય હાંદો નરયુગની આંખો માધશે. અને તેમ કરવામાં તેની નવન શિશુપદ્ધતિ તેને ખૂબ મદદ કરશે.

‘ધર એ ધર નથી પણ શુદ્ધિ એ ધર છે’ એ પ્રચીન કાળનું સ્વ ને વચનાયેના વખતમાં ભૂદાર્થ વધુ હતું તેને એ સ્વર્ણ કહે. આંખો માત્ર શુદ્ધિ જ કરશે એવું તે નહિ રહી રી, પણ ધરને આર્થિક સ્વચ્છ વ્યવસ્થિત બનશે. કેવળાનું એ અનિવાર્ય પરિણામ આવતું કાળી સકલ તે શુદ્ધમાં દેખાશે. આના ખામે શુદ્ધિપરકર વ્યવસ્થિત દેખાશે. સ્વચ્છતા કે સ્વચ્છતા દેખાશે. સદાકર્મી અંદર કાન દેખાશે, કાનની અવસ્થામાં વિવેક દેખાશે.

શુદ્ધિ આ બાબોને એક દિવસ બનશે. આ શુદ્ધિ કાળ નવા શુદ્ધિ પર કરે. ધર. આ રીતે. ‘દેશ શુદ્ધિ’

સાંભળવાને બદલે 'ભાઈ, બાણુ' એવા શબ્દો સાંભળશે અને હાલરડામાં જ્ઞાન મેળવતાં ધર્મ જશે. ભણેલી માતાઓના બાળકોમાં જે ભાત પડતી પરિવર્તન કાળમાં દેખાય છે તેના કરતાં પણ વધારે વધારે પ્રગતિ થતી જશે.

રસોઈમાં વિવિધતા આવશે, બોલીચાલીમાં સભ્યતા આવશે, ઘરે જતાં દંટાળો નહિ આવે, પણ જવાનું મન થાય તેવું ત્યાં સુંદર વાતાવરણ જામશે, ક્લેશકંકાસ ધણા ઓછા થઈ જશે પણ વ્યક્તિવાદ ધણો વધી જશે. નવયુગની નારીઓ પરાધીનતામાં બહુ નહિ માને. એને અંગત ઘર જોશે અને એ જે કરી શકે તેવું હશે તેજ પરણવાનો વિચાર કરશે. સંયુક્તકુટુંબનો આખો ખ્યાલ તદ્દન તૂટી જશે અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ધણું વધી જશે.

બાપી કોઈ અમ ધારે કે નવયુગમાં આ મૃત્યુલોક સ્વર્ગ થઈ જશે તો તેવું તો કોઈ થવાનું નથી, પણ અત્યારે સોએ પંચાણું ટકા દળેડાં છે, લાકડે માંકડાં વગગાડી દીધેલાં છે અને ક્લેશકંકાસ અને ત્રાસના વાતાવરણનો મોટો ભાગ જોવામાં આવે છે તેને બદલે ઘર આરામની વસ્તુ થશે.

અત્યારે આદર્શ દાંપત્યના દાખલા રડયાખડયા મળી આવે છે તેને બદલે નવયુગમાં તેના ટકા ધણા વધી જશે. મધ્યમ આવહાર હાંદગી કાઢનારા પણ સારી સંખ્યામાં મળશે; પણ સાથે કુંવારા રહેવાનો શોખ જન્મે વર્ગમાં વધતો જશે. નવયુગના ધણા રિવાજો હેતુસર બંધાતા જશે. પૂર્વકાળની મામે સખ્ત બગવો થશે અને સુદા સાથે કેટલોક લીટુ પણ બગી જશે. મહાન ફેરફાર થાય ત્યારે અમુક જાગતાં અનિવાર્ય છે તે વિચરણે સમાજનું આખું બંધારણ નર-નયન. પામતા કેટલીક વાતો ગમે કે ન ગમે પણ કરી જ જશે અને તેના કારણેના આ જાતિ તરફ બતાવેલી ઉપેક્ષા અને ધૃતિ અસ્પર્શના દર્શન થઈ પડશે.

ઓળાનિનું નીતિનું ધોરણ હિન્નત થશે. સાબુધુમટા નીકળી જતાં ગૂદ તત્ત્વ દૂર થઈ જશે અને તેથી થતાં પ્રગ્ન રખતનો ઓછાં થઈ જશે. ઓઝો પુરુષની સમાન કદાએ ઊભી રહે ત્યાં પછી રખતના ઓછી થવાનો જ મંજવ રહે. આ માનસશાસ્ત્રનો જીડો સિદ્ધાંત છે. ધુમટામાં કે પડદા પાછળ રહેલ કોણુ દશે, કેવું દશે તે જાણવાની જિગાસા થાય છે અને જિગાસા કષ્ટના દાગ વિકાર સાથે છે, પણ ઉઘાડી રીતે ચાણુ રીતે જનાર આવનાર કોણુ છે તે જાણવાની કે જોવાની કોઈને દરકાર પણ રહેતી નથી. એકંદરે નીતિનું ધોરણ વધારે સારું રહેશે.

અભ્યર્થને અંગે વિચારમાં આર્થિક કારણે મોટો ફેરફાર થશે. મંત્રતિનિયમનના વિચાર વધારે ફેલાશે. ઓઝોને પ્રગ્નેતપત્તિ કરવાનો મંજો માનવાના દિવસો આત્મા જશે અને સ્ત્રીની વૃત્તિ વધારે અંકુશવાળી હોઈ તેને સ્થાન મળશે, તેના વિચારને આદર મળશે અને તેના પ્રચાર વધતો જશે.

એકંદરે ઓઝોનું માનસિક વાતાવરણ ફરી જતાં તેમની સાથે કામ લેવાની પદ્ધતિમાં મોટો ફેરફાર થઈ જશે અને તે એટલો મોટો થઈ જશે કે નવયુગના મંડાળ થયા પછી વીશેક વર્ષ પછી આખા સમાજની જે પરિસ્થિતિ થશે તે આજે કોઈ માને નહિ તેવી થઈ જશે. ગૃહજીવન કેવું થશે તે આ ધોરણે વિચારવું.

પ્રકીર્ણ

ઓઝોના સંબંધી છૂટક છૂટક ઘણું ચર્ચાઈ ગયું છે. કેટલીક અગત્યની બાબતમાં નુકસાનીની ફરી આ નિયમને બંધ કરીએ.

અત્યારે જેમાં સાજ મર્યાદા ઓઝોમાં મનાય છે તેવો પડદો કે સાજ નવયુગમાં નાગનિશાન માત્ર પણ નહિ રહે. નવયુગની

છોકરીઓ એ રિવાજને જંગલીપણાનો અવરોધ ગણશે. સ્ત્રીઓની પરાધીન દયાના નમુના તરીકે એનાં નાટકો વિનોદ માટે ભજવાશે. એનો અર્થ એમ ન થાય કે સ્ત્રીઓ લાજશરમ છોડી દેશે. સ્ત્રીઓ લાજભયોદ્ધા અરાગર રાખશે, પણ યુગમાં તાલુકામાં લાજનો ચર્મ રહેલો ખર્ચ, મર્યાદાનો પ્રાર અને દોંગની ભવાઈ અભરાઈએ ચલાવવામાં આવશે.

સ્ત્રીઓ રાજદારગુના સર્વ વિલાગોમાં ભાગ લેશે તે ઉપર જોયું છે. એ ઉપરાંત સામાજિક સંસ્થાઓમાં પૂર જોડાઈ એ કામ લેશે. ત્યાં મુધીમાં જાતિઓ ખત્રાસ થઈ ગઈ હશે, છતાં એના કાંઈ અવશેષો રહ્યાં હશે તો તેઓ સ્ત્રી વગર સ્ત્રી સંબંધી ફેંસલો નહિ કરી શકે, એકતરફી હુકમનામું પસાર નહિ થઈ શકે. નવયુગની છોકરીઓ જાતિના આગેવાન પુરુષોના ફેંસલા આપવાના હક્ક સામે સખ વાંધો અને બળવો ઉઠાવશે અને ત્યારે અનેક ગૂંચવણવાળા પ્રશ્નો ઉભા થઈ પરિણામે ભાંગી પડતી જાતિઓને છેલ્લો મોટો કડાકો સાંભળવો પડશે.

સંઘના બંધારણોમાં સ્ત્રીઓ સ્થાન લેશે. એ પોતાના બળથી જ એ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે. નવયુગની કેળવણી છોકરીઓ પુરુષની મહેરબાનીથી કોઈ વાત નહિ સ્વીકારે. એ પોતાના હક્કનો સવાલ આગળ કરી પોતાનું સ્થાન માગી જ લેશે અને તેમના હક્કનો સ્વીકાર પુરુષોએ ફરજિયાત કરવો જ પડશે.

વિધવાઓનો પ્રશ્ન નવયુગને જરા પણ નહિ મુંઝાવે. એનો નીકાલ કેવી રીતે થશે તેની આખી રૂપરેખા સામાજિક પ્રશ્નોની વિચારણામાં આવી ગઈ છે તે અત્ર પ્રસ્તુત છે. (જુઓ પૃ. ૨૧૫ અને આગળ). વિધવાઓને માટે કાર્યક્ષેત્રો એટલાં ઉભાં થશે અને તેનો લાભ તે એવી સુંદર રીતે લેશે અને નવયુગમાં સેવા-

આવનો એટલો પ્રસાર થશે કે અત્યારે એ પ્રમ મુંઝવણ કરે છે તેવું નવમુગમાં કાંઈ નહિ રહે. વિધવાને પરણતું જ હોય તો તેને ફર આપવામાં આવશે, પણ તેણે દાખલા બહુ ઓછા બનશે.

શિયા વગેરે દેશોમાં લખતું બંધન નામતું રહ્યું છે, છૂટાછેડા વધવા બાબ છે અને નીતિનો સવાલ લગભગ ઉડી ગયો છે. તેમાંનું હિંદમાં કાંઈ થવાનું નથી. નવમુગમાં હિંદનો વિકાસ તદ્દન નવીન ધોરણ પર થનાર છે. એક દેશમાં બન્યું તે અહીં પણ બનશે એમ ધારવાનું કારણ નથી. કેળવણીનો પ્રસાર થયા છતાં પૂર્વ શાળાના વારસા તદ્દન પ્રગ્લભો મૂકી શકતી નથી એ વાત ખાસ ખ્યાનમાં રાખવાની છે અને નવમુગનું ધોરણ ભાંગતોડનું તો રહેવાનું જ છે, પણ એની ભાંગતોડ અક્ષતવાળી-ધોરણવાળી સમગ્રજી પૂર્વકની થવાની છે એ પણ સાથે ખ્યાનમાં રાખવું.

ઔએનો વિકાસ ખૂબ થશે તેટલો જ પુરુષનો થશે તોજ જૈન કન્યાઓ જૈનને પરણશે, નહિ તો બારે વિશંવાદ ઉભો થશે. કેળવણીના પ્રચાર સાથે અંતે સમાનસ્વથીસ અને ધર્મવાળા મળી જશે. આ સ્થિતિ અમુક ભાંગતોડ થયા પછી સુખ્યસ્થિત રીતે ગ્રાહ્યાર્થ જશે.

ઔએની સાગથી અને પુરુષોની સાહસશક્તિ, ઔએની નરમાશ અને પુરુષોની પ્રેરકશક્તિ, ઔએની સ્વભાવ પારખવાની શક્તિ અને પુરુષોની કામ પાર પાડવાની શક્તિ — આવી અનેક શક્તિઓના સહયોગથી એક તદ્દન અભિનવ બંધારણ થશે. ધરમાં આદર્શ સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા આવશે, ખરચમાં કરકસર આવશે, ઉદ્યોગમાં બંનેનું જોડાણ થશે અને બંનેનું સાધ્ય ઉત્તમ પ્રમાણે વિશિષ્ટ આનંદ અનુભવવાનું રહી ધર્મના નૈતિક તત્ત્વોનો પ્રસાર વધારનાર અને દીપાવનાર નીવડશે. સર્વઆતમાં મોટા નાના પાપ

તેમને ઉદ્દેશીને કેટલીક વાત લખાઈ હોય કે હવે લખાય તો તેને અંગે અન્ય બહાદુરોએ ક્ષમા આપવાની છે.

જે મનુષ્ય પોતાનું રક્ષણ ન કરી શકે, જે પોતાના આશ્રિતોનું રક્ષણ ન કરી શકે, જે પોતાના ઘરની સ્ત્રીઓની મર્યાદા સાચવી ન શકે અને જે ‘પડે ઉગમણી છુમ, આપ આથમણો ધાયે’ એ સ્થિતિમાં હોય તે મહા આકરી જવાબદારીઓ કેવી રીતે વહન કરી શકે એ મોટો કાયડો છે. આને પરિણામે જનતામાં એક કહેવત થઈ પડી છે ‘એ બનીએ કા ખેતર હે — લૂંટ લો; એ મિયાલાઈકા ખેતર હે — જાને દો.’ નાના ગામડામાં શેઠ કે સાહુકારના નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલો એ બંધુ જ્યારે ધીંગાણું થાય છે ત્યારે ક્યાં અને કેવો મંત્રાઈ ખેસે છે એ એની શારીરિક સંપત્તિ અને હૃદયની હિંમત બતાવે છે.

અને એનો વિદ્યાર્થીવર્ગ એકંદરે શક્તિહીન માંયકાંગલો જ જણાશે, એ રમતગમતમાં ઉતરશે જ નહિ અને ઉતરશે તો નામ કાઢશે નહિ. અત્યાર સુધી ક્રિકેટ ટેનીસ આદિ અનેક જંગો થયા છે એમાં એના કોઈ સાહેબજાદાએ નામ કાઢ્યાં જાણ્યાં નથી. એ અખાડામાં જશે નહિ, કસરતશાળાનો લાલ લેશે નહિ અને પછી ‘મેટ્રીક માંદા ના મટે, બી. એ. થયા ખેહાલ; એમ, એ. મરણ પથારીએ, એ વિદ્યાના હાલ’ જેવું થાય એમાં નવાઈ નથી. સ્વર્ગસ્થ અમૃત કેશવ નાયકે ‘એમ, એ. બનાકે ક્યું મેરી મિટ્ટી ખરાબ કીયા?’ નામક સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તકમાં માણેકચંદ નામનું મુખ્ય પાત્ર મૂકી તેને ઈન્નેહામચંદ આદિ ઉપનામો આપ્યા છે તે વાણીઓ જ છે. તે જૈન છે. આવી શારીરિક સ્થિતિ થઈ ગઈ છે. એક તો સમસ્ત પ્રજા નિઃશસ્ત્ર અને તેમાં વાણીઓની જાત એટલે એનો ચારે તરફથી ખોરકુટો થાય તેમાં નવાઈ નથી. આ

સંબંધમાં પ્રાચીનોએ બહુ બેદરકારી જતાવી છે. વ્યવહારનજરે આ બંધમાં ફતેહ મેળવવા માટે મજબૂત શરીરની જરૂર છે, પરમાર્થ નજરે સંબંધ તપ અને અહિંસા સાધવા માટે મજબૂત શરીરની જરૂર છે. મજબૂત શરીરવાળો અધ્યયર્થ સાધી શકે છે, મજબૂત શરીરવાળો વખતભેરખત ઇદ્રિયાધીન થઈ જતો નથી, મજબૂત શરીરવાળો સાહગિકૃત્તિ કેળવી શકે છે, ધન સંપાદન કરી શકે છે, ધન નિયમાદિ યોગો સાધી શકે છે.

એને મુદ્ધારવાનાં પગલાં

અત્ર શારીરિક પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરી નવયુગ એને અંગે કેવાં પગલાં ભરશે એ હકીકત સંક્ષેપમાં જણાવી દઈએ.

નવયુગ અખ્યાડને બહુ ઉપયોગી ગણશે. દશ ધરની વસ્તી હોય તેવા નાના ગામડામાં પણ એ અખ્યાડ કાઢશે. તેમાં તાલીમ સર્વ શરીરને સુધદ રાખવાની પોતાની ફરજ ગણશે. એ હામ હામ લાડીના પ્રયોગો, કવાયતો, કસરતોને ખાસ અગત્ય આપશે. એના મેળાવડા કરશે. એના ઉપર અનેક રીતે ખાસ ધ્યાન આપશે અને જે જે પ્રયોગ દ્વારા શરીરબળ પ્રાપ્ત થાય તે પર ચીવટ રાખશે.

અખ્યાડએ સગભગ વગર ખરચે ચલાવી શકાય છે. સેવાભાવી સુશીક્ષિત નાના ગામોમાં પણ અખ્યાડ કરી શકે છે. ત્યાં ફરેજન એક કલાકનો સમય થોડા માસ આપે તો સ્વઅભ્યાસ કરી શકે એવા માણસોની ટુકડી તૈયાર કરી શકે છે અને એવી રીતે તૈયાર થયેલા પૈકી એનું કામ ઉપાડી લેનાર પણ નોકળી આવે છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો અભ્યાસ કરી શકે એટલી તાલીમ પામશે અને તે માટેની વ્યવસ્થા નવયુગ નાનાં મોટાં ગામ, શહેર અને નગરમાં જરૂર કરશે.

શિસ્ત શીખવશે અને પોતે શિસ્તનો માર્ગ સરળ કરી આપવામાં સહાયશ્રુત થશે.

નિયમસર એક પછી એક ચાલવાથી, પદ્ધતિસર ગોઠવણ કરીને સીધી પંક્તિ (કયુ) કરીને અનેક કાર્યમાં ભાગ લેવાથી કામમાં સરળતા શીઘ્રતા અને વેગ આવે છે અને તે શારીરિક બળવાળાને સુસાધ્ય છે. આ અગત્યની બાબતમાં થયેલ સ્ખલનનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું પ્રાર્થનોને માથે રાખી નવયુગ તેના બદલામાં એકદમ પ્રગતિ કરશે. એ કામ ઉપાડી લેશે અને આગળ ધપાવશે. અખાડા વગેરે કસરત તાલીમનાં સર્વ સાધનો સ્ત્રી તથા પુરુષને બંને માટે સરળવવાનાં છે. નવયુગમાં સ્ત્રીને પ્રત્યેક બાબતમાં સમાન સ્થાન છે.

વિદ્યાર્થી વર્ગ દિલ્હી તેમજ પરદેશી રમતોમાં ભાગ લેતો થઈ જશે, સ્વયંસેવકોમાં એ જોડાશે, રાષ્ટ્રીય સેવાદળો કામ કામ થઈ જશે, સામુદાયિક સેવાનું મહાન ક્ષેત્ર સામુદાયિક સેવકોને પાણી ઉત્પન્ન કરશે, રાષ્ટ્રને માટે અનેક ભોગ આપવા વિદ્યાર્થી વર્ગ બહાર પડશે. એ દેશસેવાના કાર્યોમાં ખૂબ રસ લેશે. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં રાજકારણમાં ભાગ ન લેવાનું તેમને સૂચવવામાં આવશે તે ખાતર જ તે તેમાં ખૂબ રસ લેશે. નવયુગની એ એક નૂતનતા રહેશે કે ત્યાં એને દળાણ કે નીતિ (પોલિસિ)નો અમલદાર પાણી દેખાશે ત્યાં એ સામે પડશે.

અને જે તે માણસો સામે પડી શકતા નથી. સામે પડ્યા માટે માનસિક બળ અને માનસિક સમૃદ્ધિની જરૂર પડે છે અને તેને માટે શરીર સુવદ્ધ અને મજબૂત તથા તાલીમદાર હોવાની જરૂર પડે છે અને તાલીમદાર શરીર માટે અવર્યાપ્તકની યોગ્યતાની જરૂર રહે છે.

સેવાભારને આગળ કરનાર નવયુગમાં યુરુપી તેમજ સ્ત્રીઓ અનેક મંડળો સેવા માટે ચોજીને અને પ્રત્યેકમાં તાલીમનું તત્ત્વ ખાસ દાખલ કરવામાં આવશે. સ્ત્રીઓ પણ શરીરને કરીને સંકળીત બનાવશે અને સંવેદનશીલ બની જનતાને ખૂબ મજબૂત કરશે. વિદુલી માતાનાં બાળકો નાનપણથી શરીરે પણ મુંઢ મજબૂત અને સંકળીત થશે. આ સર્વ બાળતોને અંતે શરીર કેસવા સંબંધમાં પૂરતી સગવડો અને વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવશે.

પરિવર્તન કાળની શક્તિઓમાં જેમ ધર્મ સંબંધી જામ થયો તેમ શરીર સંબંધી પણ ભારે બેઠકારી થઈ. બહુનારા જોડું ધાલી વાંચતા જ ગયા અને શરીરને તદ્દન વિસરી ગયા. પરિણામે એક આખો યુગ મેટ્રીક માંદાની કવિતામાં ઉપર વર્ણવ્યો છે તેવો આવી ગયો. નવો યુગ એથી તદ્દન ઉઘટો જ આવશે.

ફેરફારને અંગે વિચારો.

કોઈ પણ ફેરફાર કરવામાં આવે તેમા આ તત્ત્વ તરફ ખાસ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. ફેરફાર શબ્દ અહીં ધરાદાપૂર્વક વાપર્યો છે. 'સુધારો' શબ્દ કેટલીક વાર કચવાટ ઉત્પન્ન કરે છે. પરિણામ એક જ છે. જ્યારે ચાલુ પ્રજ્ઞાસિકામાંથી ફેરફાર સૂચવવામાં આવે ત્યારે તેને એક કાળી રેખા પસાર કરવી પડે છે. એ રેખા અનિવાર્ય છે, પણ એનાથી કરી જઈ ફેરફારને અટકાવાય નહિ. દાખલા તરીકે સીધીશબ્દ શરૂ કરવામાં આવ્યું ત્યારે કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉપર સાચા જોટા આશયો થયા હતા, કોઈ સ્ત્રી નવીન વિદ્યાને લીધે અભિમાની પણ થઈ હતી અને એકાદ ટકાએ સ્વનંત્રતાનો કદાચ દુરપયોગ પણ કર્યો હતો. સીધીશબ્દ સર્વ-સામાન્ય થતાં એ સર્વ વાળ હવે દૂર થઈ ગઈ છે. પણ શક્તિઓમાં અમુક સ્પષ્ટતા પ્રસંગે આગળ કરીને તે કારણે

પ્રગતિનો રોધ કરી ન શકાય. એવી કાળી રેખા દરેક ફેરફારની શરૂઆતમાં આવે છે, તે રેખાથી ડરી જવા જેવું નથી. તેનું ઉદ્ધંધન કર્તવ્ય છે. સમાજશાસ્ત્રનો આ અતિ મહત્ત્વનો નિયમ છે તે ન સમજવાને પરિણામે કોઈ વાર પ્રગતિ અટકી પડે છે.

ખીજી વાત એ છે કે થોડા પતિતના દાખલા કદી આગળ કરવા નહિ. એમ કરવાથી સર્વ પ્રગતિ અટકી જાય છે. એમાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું કે ‘કળશીનું રાંધીએ તો બે પાંચ માણનો ખગાડ જરૂર થાય.’ વિચારશીલ માણસ ૯૫ ટકાના સદુપયોગ તરફ જ ધ્યાન આપે છે, બ્યારે દોષગ્રાહી સખલનાના દાખલાઓને આગળ કરી નાની વાતને મોટું રૂપ આપે છે. આવો વિચાર કરવામાં આવે તો સમાજ કદી પ્રગતિ કરી શકે જ નહિ. કોઈ પણ બાબતનો નિર્ણય કરવામાં લાલાલાલની તુલના કરવી અને તેમાં જો લાલનો ભાગ ઘણો મોટો જણાય તો થોડા ભોગે તેનો સ્વીકાર કરવો. ખાસ કરીને અપવાદહાયક થોડા દાખલા અને નવીન માર્ગ કે પ્રથાની શરૂઆતની સખલનાઓને કદી આગળ કરવી નહિ. નવા ધોરણોને નવીન રીતિઓને નવા ફેરફારોને પણ નાના બાળકની પેઠે ચાલતાં અને સ્થિર રહેતાં શીખવું પડે છે; પણ બાળક ચાલવાનું શીખતાં પડી જાય તે કારણે જ તેને ખેસાડી રાખવાનું કહેવાની ઘટના કોઈ ભાગ્યે જ કરે.

અને એક મહત્ત્વની વાત એ છે કે સમાજમાં ડાહ્યા માણસો વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. એ લોકોના ડહાપણનો એક જ ઉપયોગ થાય છે અને તે એ કે દરેક બાબત થવાની હોય તેને અંગે પ્રથમથી કકળાટ કરી રાખવો. એમાં શું થવાનું છે? એમાં શી સારી વાત છે? આવી વાતો કરવી અને પછી શરૂઆતમાં કાંઈ થાય એટલે કહેવું કે ભાઈ! અમે નહોતા કહેતા? પણ

આ જીવાનિયા વગેરે વગેરે. આ સર્વ દરગજના અનુભવનો વિષય છે. અને સાડું ચાલ ત્યારે તે સર્વ જૂલી જાય છે. આ જાનનું ધોરણ કે દલીલ વગરનું હજીપણ સમાજપ્રગતિમાં મળું આડું આવે છે. આવા હજીપણથી જેમ દૂર રહેવાય તેમ સાડું.

છતાં નવયુગ સર્વ કરે તે સાડું એમ પણ ધારી લેવું નહિ. એને અગિની દલીલો વિચારવી, મણતરી ખાનમાં લેવી, બન્ને બાજુની દલીલોની તુલના કરવી અને પરિણામે જેમાં વધારે સાબ જણાય તે માનને ટેકો આપવો.

આ સર્વ મૂલો જેમ સારીરિક સિદ્ધાન્તને અંગે ઉપયોગી છે તેમ આખા મમાજના સર્વ પ્રશ્નોને અંગે વિચારવા મેળવે છે. પણ આખીસો જરા પણ ફેરફાર થાય તેથી વિરુદ્ધ હોય છે. તે જેમ નિરર્થક છે તેમ જ જેઓ ખાલી ફેરફાર અને અચડા-અચડીમાં માનનામ હોય તે પણ નકામા છે. ફેરફાર ફેરફાર માગી રહે છે પણ આડું જમે તેમ અજાણતા જેવું નથી. વિમાન, મજૂતરી, રીફર્મિટ અને સમાજદિન સદ્વર્તમાં લીધા વગર ચાલકના જેવની જેમ જીવનને અજાણતા જેવું નથી. તેમજ પડી પધારીએ જેમાં રહેવા જેવો આ કાળ નથી.

પ્રકરણ ૨૬ 'મુ'

નૈતિક

નૈતિક બાબત બે રીતે વિચારી શકાય : એક સમસ્ત પ્રબળની નજરે અને બીજી વ્યક્તિગત નજરે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિનું નીતિ સંબંધી ધોરણ કેવું રહેશે તે ધોરણસર કહી શકાય તેવી બાબત નથી. સામાન્ય રીતે જનતાનું નવયુગમાં નીતિ સંબંધી ધોરણ કેવું રહેશે તે વિચારવું શક્ય છે.

નૈતિક પ્રશ્નો વિચારતાં તેનો પાર આવે તેમ નથી. બહુ મુદ્દાનાં દૃષ્ટિબિંદુઓ વિચારવાં શક્ય છે.

વ્યવહારની નજરે જોઈએ તો પ્રથમ નજરે આ વિષયોમાં બે બાબત પર ખાસ ધ્યાન જેંચાય. પ્રમાણિકપણું અને સત્ય.

પ્રમાણિકપણું

નવયુગનું આ બન્ને બાબતો તરફ ખાસ સારું ધ્યાન જેંચાયેલું રહેશે. એ બની શકે તેટલો પ્રમાણિક વ્યવહાર કરશે અને વ્યાપારમાં લેવડદેવડમાં લેણદેણમાં હિસાબની સમજાવટમાં પ્રમાણિકપણા અને સત્યને સ્થાન બહુ સારી રીતે આપશે.

ખોટા તોલાથી માલ તોળવો, ખોટા ગજ કે વારથી માલને ભરવો, ધારણ ખોટી રાખવી, આપવાનાં અને લેવાનાં ત્રાજવાં જુદાં રાખવાં એ સર્વ અપ્રમાણિક વર્તન કહેવાય છે.

નવયુગને આવી જાગતો ઉપર ધણી ચીઝ રહેશે. હિસાબ કરતાં સોળ પંચાં જાણી અને એ મેટ્ટા છૂટના—આવા મોટા નહિ વાજે. સામો લેનાર વિશ્વાસુ હોય તેનો એ લાભ નહિ લે.

ભાવતાલને અંગે એ પાઆલ વ્યાપારીનું અનુકરણ કેટલીક રીતે કરશે. મુરોખના મોટા શહેરમાં એક એક એવી દુકાનો છે જેમાં હાલરો નાની નાની દુકાનો હોય. દરેક વસ્તુ પર ભાવ લખેલા હોય છે. નાનો છોકરો જાય તો તેને એ લાવે માલ મળે છે અને મોટો માણસ કે સ્ત્રી જાય તો તે જ લાવે માલ મળે છે. અભણાને ઉતરી દેવાની કે માલનો તોલ આપવાની વૃત્તિ થતી નથી. ભાવ લખવામાં અને મરજી આવે તો તે પચીસ ટકા નફો કરે, પચ્ચે ભાવ એ નહિ અને વ્યક્તિગત જુદા જુદા ભાવનાલ નહિ. આવા ચોખ્ખા વ્યવહારથી દરેક પેઢીમાં ફરજાજ પરચુરણ વેચાણ સાખો રૂપિવાનું થાય છે એટલે નીતિના ધોરણે કામ કરવાથી પરજવનો સત્રાલ જાણુ ઉપર રાખનાં વ્યાપારની નજરે મોટો વ્યાપાર થાય અને નફાનો આધાર વ્યાપારના વિસ્તાર પર રહે છે તે તો ઉઘાડી વાત છે.

ઉપર પ્રમાણે લખેલા લાવોમાં મોટી ખરીદી કરનારને કમિશન આપવામાં આવે છે. પણ તે સર્વ ઉઘાડી સોદાની વાત છે. કેઈને ઉતરવાનો રસ્તો એવી રીતે કરે નહિ. વ્યાપાર વધારવાનું એ મૂદામ ધોરણ દોષ ધરાખી વાગનાર અને જાગવી રાખનારની એ પદ્ધતિ દોષ એ રીતે નવયુગ કામ લેશે.

સત્ય

સત્યને માટે પણ એ જ રીતે સમજવું. માણસ થોડા લાલ ખાતર પોતાની જાતને અસત્યથી છેતરે અને તે રીતે ખીજને છેતરવા પ્રયત્ન કરે એ ભયંકર વાત છે એમ નવયુગને લાગશે. એ પોતાના શિક્ષણથી એ ધોરણ સ્વીકારશે નહિ. જે લાંખી નજરે જોતાં શીખે છે અને વ્યાપાર વધારવાના સીધા રસ્તાનો અભ્યાસ કરી જાણે છે તે જુએ છે કે અપ્રમાણિકપણે કે અસત્ય માર્ગે અંતે જય ન જ થાય. ‘સત્યમેવ જયતે’ આ મુદ્રાલેખ વિચારશીલ માણસોનો થશે.

આ તો વ્યાપારને અંગે અને આર્થિક દૃષ્ટિએ પ્રમાણિકતા અને સત્યની વાત થઈ, પણ એ ઉપરાંત સામાન્ય વ્યવહારમાં મનુષ્યો વધારે પ્રમાણિક અને સત્યશીલ બનશે. એકંદરે નૈતિક ધોરણ ચડતું જશે. કોરટમાં જૂડી સાક્ષી આપવાની બાબતમાં સત્યનો આશ્રય કરવાનું ધોરણ નવયુગ સ્વીકારશે. એવી જ રીતે સાધારણ વાતચીતમાં, ભૂમિ સંબંધી મતફેરોમાં અને લેવડદેવડમાં એ બંને બાબતોમાં ધોરણ ઊંચું થતું જશે.

નવયુગ નૈતિક સર્વ બાબતોમાં પ્રગતિ જ કરશે એમ કહેવું મુશ્કેલ છે, પણ એનું ધોરણ ઉચ્ચ રહેશે એમ કહી શકાય તેમ છે. શિક્ષણ અને કેળવણીને પરિણામે લોકોમાં દીર્ઘ નજર, તર્ક કરવાની શક્તિ અને પૃથક્કરણ કરવાની આવડત આવે છે અને અભ્યાસને પરિણામે અંતે પ્રમાણિક માણસો જ ફાવે છે એ વાત જનતા પાસે મૂકવામાં આવે તો તે સહજ સમજી જશે. નવયુગમાં આ દુનિયા સ્વર્ગ તો નહિ થઈ જાય પણ એકંદરે પ્રગતિ જરૂર કરશે એમ માનવાનાં ઘણાં કારણો રહે છે.

પ્રમાણિકપણું વધશે કે નહિ એ વાત બાબુ ઉપર રાખતાં એકંદરે લોકોને ‘કાળું’ અસત્ય જોલતાં આંચકો આવશે,

અંતઃકરણના ડંખ જે કેટલાંક વર્ગોથી દુર્ગામ્ ગયા છે તે જાનમે. સ્વાર્થ પાસે ગમે તેવું જુદું બોલી ચકાવ એ ધોરણ અન્યાર. સુધીમાં વધારે પ્રમદેશું છે તે જોણું ધર્મ જરો.

જીજ્ઞાસુ અનેક શુભો

આ સિવાય નીતિને અંગે અનેક સદ્ગુણોનો વિચાર કરી ચકાવ. એ સર્વ ધર્મના વિષયો પણ બની શકે છે, પણ નીતિના ધોરણે પણ એનો વિચાર કરી ચકાવ. સદ્ગુણોને અંગે મોટી મોટી મોટી બાબતોનો વિચાર કરવો અહીં પ્રાસંગિક છે.

નીતિવાળા માણસને અંગ્રીજીમાં 'એન્ટલમેન' કહે છે. તેના ધોરણમાં અનેક સદ્ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. એ સર્વ શુભો જી અને પ્રુડને સરખી રીતે લાગુ પડે છે.

દાખલા તરીકે સબ્યતાપૂર્વક બોલવું, માનસહિત બોલવું, દુઃખ ન લાગે તેવું બોલવું, સામાને હિત કરે તેવું બોલવું, માળાગાળી કરવી નહિ, પાંડકી નિંદા કરવી નહિ, જે હકીકત આપણે જાણતા ન હોઈએ તેવી બાબતમાં અન્ય ઉપર આગ ચકાવવાં નહિ, પોતાના નાના શુભોને મોટા કરી જતાવવા નહિ, દંભ-કપટ ન કરવાં, ખોટા દેખાવ ન કરવો, ધન મેળવવાની તૃણમાં વિવેકને બલવો નહિ, વિક્રયા કરવામાં વખતની બદલાઈ કરવી નહિ, કળિયાકંઠાસ કરવા નહિ, મારામારી કરવી નહિ, વિના કારણે માર્કને કંટાળો આપવો નહિ, પાંચાંને માથેન સમાન ગણવી, છુત બેસવું નહિ, સદો બેસવો નહિ, વેરયા વારાંજનાનો પરિચય કરવો નહિ, માંસ ખાવું નહિ, કોઈ પણ આકારમાં દારૂ પીવો નહિ, કોઈ જીવને વિનાશકાર્ય માંડવો નહિ, સિકાર કરવો નહિ, નિયમિત થવાની ટેવ ચૂકવી નહિ, પોતાને જે તેથી વધારે ખોરાક લેવો નહિ, મિત્ર સ્વજનનો યોગ્ય સત્કાર કરવો, ધરના માણસોને સર્વ

પ્રકારનાં સાધનોથી સંપન્ન કરવા, અતિથિનું યોગ્ય આતિથ્ય કરવું, પોતાની સંપત્તિ હોય તેથી વધારે દેખાડવાનો મોહ રાખવો નહિ, પોતાની આવડતનો ગર્વ કરવો નહિ, કોઈ ઉપર ગુસ્સો થવું નહિ, હમેશાં અમંતુષ્ટ યર્ષ કકળાટ કર્યા કરવો નહિ, કોઈની અદંખાઈ કરવી નહિ, બહાર કાર્યોમાં પોતાની જાનને હમેશા ખુલ્લી રાખવી, દલીલો સમજાય તો દુરાગ્રહ કરવો નહિ, આગનુ થવું નહિ, પારકી આવક ઉપર નિર્વાહ કરવાની દાનત રાખવી નહિ, ચોરી કરવી નહિ, પાપકાર્ય કરવાનો વિચાર કે સંકલ્પ પણ કરવો નહિ, સાધુ મહાત્માનું યોગ્ય સન્માન કરવું, વિદ્વાનની ખૂઝ કરવી, દુઃખી નિરાધાર ઉપર દયા કરવી, પોતાના ઉપર અપકાર કરનાર ઉપર ઉપકાર કરવો વગેરે અનેક મહાગુણોની વિશેષ પ્રતિક્ષા નવયુગમાં થશે. લોકોને વિચાર કરતાં આવડશે એટલે સાચા ખોટાનો વિવેક વધશે અને જોકે સર્વ લોકો મહાગુણી થઈ જશે એમ તો બનવાનું નથી, પણ એ મહાગુણ પ્રાપ્તિનું ધોરણ ઉચ્ચ ઉચ્ચતર થવું જશે.

ધર્મ અને નીતિ

આમાંના કેટલાક ગુણો ધાર્મિક નિયમોમાં પણ આવે છે. કેટલાક ને અંગે શરૂઆતમાં માર્ગાનુસારીના પાંત્રીશ ગુણોની વિચારણામાં વિચારી પણ ગયા છીએ. અહીં એક વાત ખાસ જણાવી દેવી પ્રસ્તુત છે : નીતિ અને ધર્મ એ સહભાવી છે, બન્નેને વિરોધ નથી, એટલું જ નહિ પણ નીતિની પરાકાષ્ઠા ધર્મમાં જ આવે છે. બીજા દષ્ટિબિંદુથી જોઈએ તો જૈનદર્શનમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને નીતિ એ પરસ્પર એવી રીતે વણાઈ ગયેલા છે કે ધર્મ અને નીતિને છૂટા પાડવા એ અશક્ય વાત છે. નીતિના સૂત્રોને આત્મદષ્ટિએ, વિવેકબુદ્ધિએ, ત્યાગની નજરે અથવા સ્વીકારની નજરે અનુસરવામાં આવે છે ત્યારે તે મનુષ્યના ધાર્મિક જીવનનો

એક ભાગ બની રહે છે. નીતિની પરાકાષ્ઠા ધર્મમાં થાય છે એ સમજવા માટે જૈનદર્શનનો આખો યોગમાર્ગ સમજવા જોવો છે. ધર્મનિયમમાં એ મહાન ત્યાગને સ્થાન જરૂર આવે છે, પણ નાના સદ્ગુણોથી પ્રારંભ કરે છે અને એ રીતે જૈનદર્શનનો આખો વિકાસમાર્ગ વિચારવામાં આવે તો નીતિ અને ધર્મ વચ્ચેનો તફાવત સહેલા હતાં નીતિ સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ ધર્મનો એક વિભાગ બની રહે છે. જ્ઞાનનો વિકાસ થતાં, પ્રકાશ એ નવયુગનું મુખ્ય અંગ થતાં, એ વિવેકની આરવકતા અજ્ઞાન દૂર કરવા અને આત્મહિનનો આદર કરવા માટે જણાતા, નીતિ નવયુગમાં કયું સ્થાન લેશે તે કહી લેવું મુશ્કેલ નથી.

પ્રથમ થોડી ભાંજતોડ જરૂર થશે, થોડો વખત અત્યવસ્થિત આદર્શો અને જીવનક્રમ વચ્ચે જરા સંઘર્ષ પણ દેખાશે અને ઇલાના કરવાના પ્રયોગને અંગે દેખીતી ગૂંચવણ પણ થશે, પણ જ્ઞાન એ દીવો છે અને દીવાનો પ્રકાશ વધતાં નીતિના ફેલાવામાં એનું નિઃશંક પરિણામ આવશે.

નવીન પ્રયોગની મુંઝવણ

ઇલાનાત્મક પ્રયોગની ગૂંચવણ નવયુગમાં ધણી થશે એમ જે અમ જણાવ્યું તે જરા સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યના જીવનમાં 'આ કરું કે તે કરું' એવી પ્રમાણિક ગૂંચવણ ધણી થાય છે. દાખલા તરીકે શ્રી ભારતચક્રવર્તીને એક બાલુથી સમાચાર આવ્યા કે શ્રી આદિનાથ ભગવાનને કેવલ્ય જ્ઞાન થયું ■ અને નમર બહાર તેમનું આગમન થયું છે અને બીજી બાલુથી તે જ વખતે સમાચાર આવ્યા કે આયુધસાળામાં ચક્રત્ન ઉત્પન્ન થયું છે. આ બેમાંથી પ્રથમ પૂજન કેનું કરવું એ મોટો સચાલ ભરત-ચક્રવર્તીને ઘણીબાર ચર્ચ થયો. આવી ગૂંચવણ અનેક વખત

સાધનો નવયુગને બહુ મોટા પ્રમાણમાં મળશે: પુસ્તકો, ચર્ચાઓ, લાપણો અને વાતાવરણ એને અનુકૂળ થતું જશે, દેશમાં વ્યાપેલ નવીન જાગૃતિ એને સહાય કરશે, સેવાભાવના એને તેમાં મજબૂત રાખશે, રાષ્ટ્રીય ભાવના સાથે એ અનેક પ્રકારના ભોગ આપતાં શીખશે અને એ ભોગોના આંતરમાં એને વિચારણા અને જીવનક્રમ સાથે અનેક અનુસંધાનો પર તુલના કરવાની તકો મળશે. નવયુગ આ સર્વનો ઉપયોગ સારી રીતે કરશે. અત્ર આ અતિ વિશાળ રસિક વિષયને આટોપી લઈએ.

નવયુગે એક વાત ખાસ લક્ષમાં રાખવાની છે અને તે તેના જ્ઞાનના પ્રકાશથી તે જાણી શકશે. નૈનનો નીતિ માર્ગ (Ethics) બહુ દુર્ઘટ છે. એ જેટલો દુર્ઘટ છે તેટલો જ તે સંગત (logical) છે. એનું ચણતર અહિંસાના પાયા પર ચણાયેલું છે, એનું શરીર સંયમ પર બંધાયેલું છે અને એનો ઝોક તપ-ત્યાગ પર છે. આ વાત આખો નીતિમાર્ગ વિચારતી વખતે લક્ષ્યમાં રાખવાની છે. જ્યાં સેવાભાવ દિવસાનુદિવસ વધવાનો છે, જ્યાં સાદું જીવન અને હિંમત વિચાર માત્ર આદર્શમાં ન રહેતાં વ્યવહાર થવાના છે, જ્યાં આખા જીવનનો મુદ્દો અન્યની સગવડ અને સુખના વિચાર પર બંધાવાનો છે તે નવયુગમાં આ વિષય પણ આકર્ષક માર્ગ આદરણીય વ્યવહાર અને પ્રગતિશીલ બનવાનો એમાં શંકા રાખવા જેવું નથી.

પ્રકરણ ૨૭ મું પ્રકીર્ણ બાબતો

પુરાતત્વ

થોડી પ્રકીર્ણ વાતો નવયુગની જગ્યાની વિષયને પૂરો કરીએ. એક મહત્વની બાબત પુરાતત્વ બાબતોની શોધખોળની છે, જેને માટે પુરાતત્વ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે. જેનોને આ વિષય ખૂબ મહત્વનો છે કારણ કે તેને અનેક બાબતો પુરાણી દૃષ્ટિએ શોધવાની છે. અસંખ્ય હવે પાણીના એક બિંદુમાં રહી શકે, વનસ્પતિમાં જીવન છે, આદિ કેટલીક વાત વિજ્ઞાનથી સાબિત થઈ છે, કેટલીક હજી શોધવાની છે, ભૂગોળ સંબંધી ઘણું વિચારવા જેવું છે. એ ઉપરાંત પ્રાચીન સાહિત્ય, એનો ઇતિહાસ, અનેક કેસો પ્રાપ્ત થયેલા સિલાલેખો વગેરે અનેક બાબતો કરવા જેવી છે. આ બાબતમાં પ્રાચીનોએ ઘણી ઉપેક્ષા કરી છે. જતાં ઉપલબ્ધ સાધનોથી આ આખો વિષય ખૂબ જમાવવા જેવો છે. આ કાર્ય કરવા માટે અનેક સાધનોનો અને વ્યવસ્થિત બંધારણોનો ખર્ચ પડશે. આ કાર્ય ખાસ મહત્વનું છે એ તરફ નવયુગનું ધ્યાન ખેંચવાની ખાસ જરૂર નથી, પણ સચના કરવા

જેવી છે. નવયુગ આ કાર્ય પહેલી તકે ઉપાડી લેશે એમાં શંકા નથી. અત્યાર સુધી જૈનદર્શન માટે, જૈનો માટે, જૈનના ત્યાગ-માર્ગ માટે અને જૈનોની રહેણીકરણી માટે અનેક ગેરસમજુતો આલે છે તે દૂર કરવાની જરૂર છે. એ પદ્ધતિસર કામ તુરંતમાં નવયુગ ઉપાડી લેશે એવી આશા રાખી શકાય.

ભાષાંતરો

એટલું જ મહત્ત્વનું કાર્ય અનેક અંથરતોના અંગ્રેજી ભાષામાં અને દેશી ભાષામાં તરજુમા થવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવાનું અને તેનો અમલ કરવાનું છે. અમલ જૈન સાહિત્ય વિદ્વદ્ભોગ્ય થાય તેવા આકારમાં ઘણું ઓછું પ્રકટ થયું છે. કેટલાક મૂળ પ્રકટ કરવાના પ્રયત્નો થયા છે તેમાં ધોરણ વગરનું કામ થયું છે. એ આખું કાર્ય વિશાળ પાયા પર કરવાની જરૂર છે. અંગ્રેજી ભાષામાં ભાષાંતરો કરવાનો હેતુ એ છે કે હિંદની અત્યારની પરિસ્થિતિમાં અંગ્રેજી ભાષા અનેકના ઉપયોગમાં આવી શકે તેવી સ્થિતિ છે, એમ થવું કે હોવું જોઈએ કે નહિ એ ચર્ચા કરવાનું આ સ્થાન નથી. જે વસ્તુસ્થિતિ છે તે સમજી સ્વીકારીને આ વાત અત્ર રજુ કરી છે. એ મંબંધમાં જર્મન ભાષામાં ઘણો પ્રયાસ થયો છે તેનો લાભ લેવાની પણ જરૂર છે. સાહિત્યનો જેમ અને તેમ વધારે વિસ્તાર થાય, સામાન્ય પ્રતિના વાચકથી માંડીને તત્ત્વગવેષણ કરનારને તેમાં રસ પડે તેવી સામગ્રી તૈયાર થાય એ કાર્ય નવયુગે મુદ્દામ રીતે ઉપાડી લેવાનું છે.

સેવાભાવી આજીવન સહચો

કાર્યનાં ક્ષેત્રોનો નવયુગમાં પાર રહેશે નહિ. જૈન ધર્મને વિશ્વ ધર્મ કરવાના ઉદ્ધાર આશયથી નીકળેલ નવયુગ કંઈ સાધારણ પ્રયત્ને એ કામ સિદ્ધ કરી શકે નહિ. વ્યાપારની વૃદ્ધિ કરવી,

ગમતારી બાબતોમાં આગળ પડતો ભાગ લેવો, રાષ્ટ્રીય હિતચાલને ધોનાની બનાવવી, સાહિત્યનો વિકાસ ધોરણસર કરવો અને સખ્ત હરીકાર્મના આંતરરાષ્ટ્રીય યુગમાં આગળ નીકળવું એ કાર્ય હાલ આકર્ષુ છે. આકર્ષુ છે પણ અશક્ય નથી. પણ એને કરનારા નેત્રીએ. એને માટે સેવાભાવી સેવકો જોવા કરવા પડશે. એને આગળ જ આશ્રયન સેવા કરનાર મધ્યમ કક્ષા ઉપર આધાર મળવો પડશે.

પણ સેવાભાવી માણસો નો નેત્રીશી જ. સાધુ નવયુગમાં થશે તે કાંઈ સર્વ કામને પહેાંચી વળશે નહિ. આપું છતાં સેવા માટે આપે તેવા સેવાભાવી અનેક માણસોનો અપ પડશે. માધુછતાની મુશ્કારી, પૈસા મળવાનો પ્રતિબંધ અને વખતસર જાગ દોષ ત્યાં પહેાંચી જવાની પ્રતિકૂળતા આદિ અનેક કાગળોને લઈને સેવાભાવી અધ્યમકક્ષાનો વર્ગ ઉભો કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. એ વર્ગ ઉપર જ નવયુગની અનેક યોજનાઓનો આધાર રહેશે. છટાબાણા કામ જગ્યાએ તો વિવિધ સ્તરોમાં અનેક નીકળે, પણ ધર્મમેરોને ખાસ નેપાર કરવા પડશે. અનેક કાર્યો છે, અનેક માધ્યમો છે અને વિધવિધ યોજનાઓ છે. એ સર્વને માટે સેવાભાવી મહાસભો ઉભા કરવાની પહેલી તક આવશ્યકતા છે. છતાં મેં જા ક્યાંએ માનવેનન એવા જગજગજ પૂરું જાગ અપૂરું. એને નિર્મિત કરવા અને એમનાં કાર્યોમાં પ્રેરણા સ્વ-વ તેજુ ચાલવવાનું કાર્ય કરવું આ નવયુગની મુખ્ય આવશ્યકતા રહેશે.

એ જગતિવાન પૂર્વ પાડવા એ અંશાન્તો ક.જે. હિત સેવકો કે 'સર્વેન્દ્રસ કોષ્ટે હિત કિંદુ' નવયુગ નેપાર કરવું અને એને જુડી જુડી કાર્યક્રિયાઓ મુકાવ કરી જોડી આ પડે, નવયુગ માટે આ અતિ મહત્વનો વિષય રહેશે.

સુસંપ

છેવટે એક બે અતિ મહત્ત્વની વાત કરી નાખવાની છે. જૈનોમાં અંદર અંદર સુસંપ-ઐક્ય તુરત કરવા પગલાં ભરવાની આવશ્યકતા છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ ફીરકાઓમાં કે ગચ્છોમાં તત્ત્વનો તફાવત જરા પણ નથી, સર્વ પોતપોતાને માર્ગે મોક્ષ સાધે તેમાં વાંધો આવે તેમ નથી અને કોઈ હક્ક કે માલિકીના પ્રશ્નો ઊભા રહે તેમ હોય તો તેનો અંદર અંદરની સુલેહથી અથવા છેવટે લવાદીથી નિકાલ થઈ શકે તેવું છે. અત્યારનો સમય જૈનો માટે અમૂલ્ય છે. આખી જનતા અહિંસા તરફ ઉતરતી જાય છે, દોરાતી જાય છે. અહિંસામાં દુનિયાની ગૂંચવણનો નિકાલ છે. જૈન તત્ત્વોમાં અસાધારણ ગૌરવ છે. એના એકે એક સિદ્ધાંતો ન્યાયની કોટિ પર રચાયેલા છે. એણે મગજમાં ન ઉતરે તેવું કોઈ સ્થાપન કરેલું નથી. એની સમજાંગી અને નયવાદ જગત સાંભળશે ત્યારે ત્યાં શિર ઝૂકાવશે. પણ એ સર્વ માટે અંદર અંદરના નિરર્થક ઝઘડા એક સપાટે બંધ કરવા જોઈએ. એ સંબંધમાં જેટલો બને તેટલો તાત્કાલિક પ્રયાસ કરવો જોઈએ અને બંધુભાવને સાર્વત્રિક કરવો જોઈએ. આ અતિ મહત્ત્વનું કાર્ય નવયુગ પહેલી તકે કરશે. ફીરકાના મતભેદો અને ગચ્છના તફાવતો ઉપર ધડ વાળશે. સર્વને ક્રિયાઅનુષ્ઠાનમાં પોતાની માન્યતા પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ રહેશે. નાના તફાવતો જે પૂરા એક ટકા જેટલા પણ નથી અને જે વળી તત્ત્વની મૂળ બાબત સાથે સંબંધ ધરાવતા નથી તેના ઉપર ભાર મૂકવાને બદલે નવયુગ નવાણું ટકા મેળ ખાય છે તેવી બાબતને આગળ કરશે. આ સંબંધમાં સ્થાપિત હક્કવાળા પ્રાચીનો જરા ધમપછાડા કરશે, પણ એમની બેદનીતિ નવયુગને પસંદ નહિ આવે. એ નીતિને નવયુગ આત્મઘાતી ગણશે અને તેનો ઉઘાડો અસ્વીકાર કરશે.

પંચાયત ફંડ

નવયુગ સમસ્ત જૈનો માટે એક મોટા પાયા ઉપર પંચાયત ફંડ ગોઠવશે. ઉદારતાનો ઝરો એ ફંડમાં ઠાલવવા પ્રેરણા થશે. એ ફંડમાંથી અનેક નવયુગનાં મનોરાજ્યો પાર પડશે. એનાથી ભાગ-અનાયનો બચાવ થશે, માત્ર ધનને કારણે ધર્મ છોડી જનારને ટેકા મળશે, પુરાતત્ત્વને, કેળવણીને, શાહિત્યવિકાસને માર્ગ મળશે અને જૈન સમાજ પર ખાસ સીધો લાભ કરનાર એ ફંડ ધર્મ પડશે. એ સાધારણ ખાતા જેવું ખાતું થશે. એ સ્થાનિક તેમજ કેન્દ્રીય એમ અનેક પ્રકારનું થશે. કેન્દ્રીય ફંડ ધણી મોટી રકમનું થશે. એનો વહીવટ સેવાભાવી નિષ્પક્ષ આત્મયોગી સંજ્ઞાને લાધે દ્રવ્યના ધોરણ પર થશે અને તેનો હિસાબ જોવા માટે સર્વને ખુલ્લો રહેશે અને હપાવીને બહાર પાડવામાં આવશે. મંદિરોમાં નિઃપ્રયોજન દ્રવ્યરૂઢિ અટકી જશે અને સમસ્ત જૈન કોમની તાર્કાગિક જરૂરીઆતો પર દક્ષતાથી દીર્ઘ દૃષ્ટિથી ધ્યાન આપવામાં આવશે. નવયુગના અનેક પ્રશ્નોનો આધાર આ પંચાયત ફંડ પર હોઈ તેના મંબંધમાં નવયુગ તુરંત ધ્યાન પડેલાં હશે. એના વહીવટમાં અને ઉપયોગમાં સર્વ જૈનોનો એક સરખો અધિકાર અને હક્ક રહેશે. એમાં કીરકા કે ગરબોના કોઈ ભેદ સ્વીકારવામાં નહિ આવે. એનો લાભ નવા યનાર જૈનોને પણ આપવામાં આવશે.

વ્યાપાર-એતી

વ્યાપારને અંગે ચાલતી સ્થિતિનો અભ્યાસ કરી વ્યાપારને નવો ઝોક આપવામાં આવશે. સમાજવાદ સમાનતા અને વિશ્વ-બંધુવાદના આસ્થા આવતા નવાણુના મતો ચળરાક નવયુગ ઝોળખી લેશે, સમજી લેશે અને નવા મંથોગો પ્રમાણે પોતાની પદ્ધતિમાં

મોટો ફેરફાર કરી નાખશે. એને ઔદ્યોગિક નેતૃત્વ મળ્યું છે તે એ જાળવી રાખશે, પણ તેમ કરવામાં તેણે અત્યારની રીતિ અને પદ્ધતિમાં મોટો ફેરફાર કરવો પડશે અને તે એ કરશે. એ નવયુગને શોભે તેવા ફેરફાર તુરત કરશે. એ કારીગર વર્ગનાં રહેઠાણો મનુષ્યને રહેવા લાયક બનાવશે, એ અસાન કારીગરને શિક્ષણ આપશે, એ એનાં બાળકોનાં ઉછેર અને શિક્ષણ માટે ગોઠવણ કરશે અને અત્યારે માનુષી તત્ત્વની જે ગેરહાજરી લાંબા જણાય છે તે તે સુધારી લેશે. ઉત્પન્નમાં દોલતનો ભાગ છે, આવડતનો ભાગ છે, તેથી વધારે ભાગ મળૂંરનો છે એ વાત સ્વીકારીને ચાલશે અને તેથી ઘણી અગવડો પડશે. છતાં સમયાનુકૂળ થવાની તેનામાં શક્તિ છે તે બરાબર અમલમાં મૂકશે. સમય-ધર્મને માન આપ્યા વગર કોઈ યુગમાં કોઈ પ્રજાને ચાલ્યું નથી અને આખા જૈન ક્રિયા અને નીતિવિભાગની તો તે પર જ રચના થયેલી છે અને તેમાં ફેરફાર થયા છે. તેનો અનુયાયી જરૂર વખતે એ સત્ય કદી વીસરશે નહિ. વળી ઉત્પત્તિના બીજા અનેક માર્ગો તે ઉઘાડશે. મોટા પાયા ઉપર ખેતી, સ્વદેશી ઉદ્યોગો, નાની મોટી દરરોજની જરૂરની ચીજોની ઉત્પત્તિ અને વેચાણનું કામ એ ઉપાડી લેશે. આ સંબંધી કેટલીક વિચારણા પુસ્તકમાં થઈ ગઈ છે પણ અંતમાં એ તુરતમાં કરવાની બાબત તરીકે નવયુગ સમક્ષ રહેશે એ રજૂ કરવું પ્રાસંગિક ધારવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રીશક્તિ-નવયુગમાં

નવયુગનું મહાબળ નવયુગની સ્ત્રીઓ રહેશે. એ પ્રચંડ શક્તિ ભગૃત યર્ષ ગઈ છે. એ શું શું કરશે એ કહેવાની જરૂર નથી, એ શું નહિ કરે એ જ પ્રાચીનોએ વિચારવાનું રહેશે. નવયુગની પ્રત્યેક પ્રગતિમાં સ્ત્રી અને પુરુષોનું સમાન સહસંચરણ થશે. આ બાબતમાં નવયુગ જરા પણ સ્ખલતા નહિ કરે. એ સ્ત્રીઓને

શ્રાધે જોડવામાં એના ઉપર કોઈ જાનની કૃપા કરે છે એવો ખ્યાલ પણ એને નહિ આવે. પણ સ્ત્રીઓ પોતાના સિંચણજળથી બહુ થોડા વખતમાં એ સ્થાને આવી જશે. એને મુક્ત કંઠે પૂરતા ઉત્માદથી હાથ ધંખાવી સ્વીકાર કરવાની નવયુગની ધારખાનો આ સમુદાય-કરખમાં માત્ર અંગુલીનિર્દેશ છે.

સાધુઓનું સ્થાન

જે સાધુઓ સમવધર્મ સ્વીકારશે તે જૈન ધર્મના પ્રત્યક્ સિદ્ધાંતને માર્ગ આપશે. જેઓ ધર્મનું ગદાત્મ મમત્ત્વા વગર ધમપણામાં માનશે તેને સમાજ ઉવેખી મૂકશે. જેઓ જ્ઞાનરત્ન, ઉપદેશપરાયણ અને જૈન ધર્મને વિશ્વધર્મ કરવાના કામમાં જંગમ તેને પૂજનારા લાખે થશે. જે ખટપટમાં ન પડતાં એકાંતમાં આત્મધર્મ બાધશે તેને સમાજ આદરખશે. નવયુગના આદર્સાધુ 'મંખ્યામાં આપ રહે. પણ જાનક ઉપાસવામાં મીન, ર્ષ' કરશે. સાધુના આદિત ઉપર જાનતા પડી જશે, એના કવ્ય ત્યાગને જાનતા નમશે અને એના વિશ્વગ આત્મને દુનિયા વધાવી ભેદા નદન પ્રાપ્તિનો ઉવેચનાં બેની મંગા રેંચશે. તેમના ત્યાગને જોઈ નમશે પણ પ્રેમના આદે જાનતા અન્યત્ર આત્મશોધન કરશે. કાંતિનિઃ ખટપટમાં પડતો, રૂંધા આપી પાણી મેં, વગર પડતી કાંતે પડાપડી કે જાગડી કાંતો, જેન જેન પ્રકરેભુ પ્રતિદ દેહની લાલસ દાગ, અવેજોનેક જાનતેથી જતા પણ ઉપર ન રહેત, દેહો, ઉપર ઉદાસ રહે, પંચ અંતઃકા રેનાઆંચ રમનને નવપુર કંઈ નહીં નહિ માને. સાધુઓને મહુડને કાંઈ નજર કાંઈ દેહા મેં, રાજ્ય રહેલ નહિ રહે, ગદાત્મક જેમ રવી નહિ રહે અને રાજ્ય નહીં કરતા કે પદપાન કાંતે રાજ્ય અધુરેકે પડતું નહિ રહે જાનતા સમાજના દેહા અવ રાજ્યને જાન નિરત રહે રહે.

સામાન્ય વ્યાસપીઠ

નવયુગમાં સમસ્ત જૈનને માન્ય એવું એક પ્રભાવશાળી વ્યાસપીઠ (પ્લેટફોર્મ) થશે. સમસ્ત જૈનો એક ઓવારે પાણી પીશે. આખી દુનિયાને જન્મમરણની ઉપાધિમાંથી મુક્ત કરાવવાના સાચા વ્રત લીધેલા સમાજસેવકો અને નપત્યાગની મૂર્તિ સરીખડાં મહા વ્રતધારીઓ એ વ્યાસપીઠનો સારો સાચો અને પદ્ધતિસરનો ઉપયોગ કરશે. એવી પરોપકારપરાયણ વિભૂતિઓ જનતાને ખૂબ લાલ આપશે, દુનિયાને પ્રવર્તમાન ત્રાસમાંથી છૂટવાના માર્ગો બતાવશે અને કલેશકંકાસ દૂર કરવાની આત્મશક્તિ બતાવશે. આવા સર્વસામાન્ય વ્યાસપીઠ પર શ્રાદ્ધો અને શ્રાવિકાઓ પોતાના સેવાલાવના મનોરથો સાધશે અને શ્રી વીરપરમાત્માના અહિંસા આદિ તત્ત્વોને વિસ્તારશે. આવાં વ્યાસપીઠો થતાં અંદર અંદરના કલેશોનો છેડો આવી જશે અને સામાજિક ઉન્નતિ સમાજની નજરે સમાજના હિત દ્વારા કેમ સાધવી તે પર પર્યાલોચન થશે અને કોઈ પણ બાબતનો નિર્ણય થતાં એનો વ્યવહાર અમલ કરવાની ગોઠવણ થશે. આવા સામાન્ય વ્યાસપીઠ પર શ્રવેતાંબર દિગંબર—સર્વ જૈનો બંધુભાવે મળશે, સેંકડો વર્ષનાં અંતરો કાપી નાખશે અને એકનિષ્ઠાએ શ્રી વીરપરમાત્માના સેવકો છીએ એમ સમજી સહકારથી કાર્ય ઉપાડી જયજયકાર બોલાવશે. એમની આ લાવી માર્ગવેવણામાં સાચા સંતસાધુઓ અંતરથી આશીર્વાદ આપશે.

જૈનોનું સંખ્યાબળ

નવયુગ ઘણાં વર્ષોથી જૈનોને વધારવાની વિસરાઈ ગયેલી વાત તાજી કરશે. આ મુંબંધમાં એ ખૂબ સમજણપૂર્વક કામ લેશે. એ આગ્રહથી કોઈને જૈન ધર્મમાં લઈ આવવાનું કામ

નાદ કરે, એ સામાન્ય જનતાને જે જોષએ જો તે પ્રકારનો ધર્મ અને ખાસ કરીને ન્યાયની કાટિને સર્વ પ્રકારે પહોંચી વળે તેનું જન દર્શન છે એ બનાવી શકશે. વચચાગેના સમયમાં જૈન ચંપારને પડેલી આપણ અથવા અગવડોને તે દૂર કરશે, તેના ઉપાયો સૂચવશે અને જનતાની કલ્પના અને તર્ક-ચક્તિ પર અસર કરતાં જૈન ધર્મનાં તરફોને એ આગળ લઈ આવશે. એની નયનક્ષેપ સમજાગીની લક્ષણોઓથી અને સ્વાધ્યાસની વિશિષ્ટ શૈલીથી એ વિદ્વદ્ગણે ખેંચશે અને વીતરાગ લાવ અને તપત્યાગના છર્વત નિયમોથી જનતાને આકર્ષશે. એ વિચારવાતાવરણમાં અસિસાના સાધનથી એટલું પરિવર્તન કરી બતાવશે કે જનતા એ જાંનને બહુ ખુશીથી વધાવી લેશે. મનુષ્ય સદાચાર અને યમથી વિકાસ પામીને નિરાબાધ સુખ પામી શકે છે, છવ બાદર્શ જૂત ઈશ્વર-પરમાત્મા થઈ શકે છે અને એનો મોક્ષ પ્રાપ્તિ એ એના સ્વાધીનમાં છે, એને હમતગત છે અને એના પોતાના પ્રયાસથી સાધ્ય છે; વળી એ મુક્ત સ્થિતિમાં પણ એનું બ્યક્તિત્વ જરૂર રહે છે—આતું આકર્ષક નિર્વાણ જૈન દર્શન બતાવે છે અને તેને માટે એ દર્શન આબાસજ્ઞ વિદ્વાન અને સામાન્ય જનતાનું ધ્યાન એએ તેમાં નવાઈ નથી. મનુષ્ય દેવ થઈ શકે, પરમાત્મા થઈ શકે એ હકીકત અન્યત્ર અપ્રાપ્ય છે. આ મર્બધમાં કામ કરનાર મેચાબાવી સેવકો અને મેવિકાઓ જોઈશે તે નવયુગ પૂર્વ પાડશે.

નવયુગ જૈનની મુખ્યમાં બહુ મોટો વધારો કરી શકશે. જૈન એ કોમ નથી, જિરાદરી નથી, યાતિ નથી, પણ વિચાર-વાતાવરણને દેરવનાર આત્મસાક્ષાત્કાર કરાવનાર મહાન સત્ય છે એ વાત તે જનતાની આગળ ધરશે અને લગાઈઓથી કંટાળેલી, આર્થિક પ્રયોથી મૂંચવાઈ ગયેલી, મતમતાંતરથી અપમાઈ ગયેલી

અને જીવનકલહથી ત્રાસી ગયેલી દુનિયાને એ ધીરજ આપશે, આશ્વાસન આપશે અને ગૂંચવણના કાયડા ઉકેલી આપશે. નવયુગ સંખ્યા જેટલું જ મહત્ત્વ ગુણમંદર્ભને આપશે એ પણ સાથે જ ધ્યાનમાં રહે.

મહાસલા અને રાષ્ટ્રસાવના

અને મહાસલા એ સમસ્ત જૈન કોમનું મંત્રમંડળ અને પ્રેરક બળ બનશે. ત્યાં અનેક જાતના પ્રયત્નો કેંદ્રિત અને સુવ્યવસ્થિત થશે. ત્યાં જમાનાની ગૂંચવણોનાં નિકાલ થશે. જૈન બંધુભાવ ત્યાં જાગૃત દેખાશે, દાષ્ટાંતિક દેખાશે, વ્યવહાર આકારમાં દેખાશે. અનેક પ્રેરણાઓ અને સુધારાઓ એ સંસ્થા સક્રિય રૂપે સૂચવશે અને કરશે અને ખાસ કરીને રાષ્ટ્રસાવનાને વિરોધ ન આવે તે રીતે સમસ્ત જનતામાં બંધુભાવને ફેલાવશે, વિસ્તારશે અને જીવંત બનાવશે. નવયુગ રાષ્ટ્રસાવનામાં અંગ્રેસર ભાગ લેશે તેનું કારણ પણ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવું છે. અહિંસાને રાજ-દ્ધારી વલણ આપનાર જે મહાન તત્ત્વ રાષ્ટ્રે વિકસર કયું છે તે મૌલિક હોઈ જૈનના ધરનું છે. યુગો પછી રાજ્યકારણમાં અહિંસા ઉતરે એ વાત અભિનવ હોઈ જૈનહૃદયને મલકાવે તેવી છે. એના વધારે વર્ણનમાં અત્ર નહિ ઉતરતાં એક વાત ખાસ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર લાગે છે અને તે નવયુગના કેંદ્ર તથા સાધ્ય તરીકે રહેનાર હોઈ ખાસ નિદર્શનને પાત્ર છે અને તે એ છે કે રાષ્ટ્રના પદ્ધતિસરના આશયોને ધર્મ સાથે વિરોધ નથી, વિરોધ હોઈ શકે નહિ. આ સર્વ કારણે જેઓને ધર્મ ઉત્તતિમાં રસ હશે તે પણ રાજકારણમાં રાષ્ટ્રીય પક્ષે રહી દેશને મજબૂત કરશે. નવયુગ નવા રાષ્ટ્રવાદમાં તદ્દન અહિંસક રહી ખૂબ મહાલશે અને શાંત ધર્મ થું કરે છે તેના અનેક દાખલાઓ પૂરા પાડશે. આ સર્વ વિચારધારા મહાસલા-માંથી સંપૂર્ણ ચર્યાને પરિણામે રૂપ લેશે.

સેવાસંધા

મહાસભાએ મુકરર કરેલા પ્રશ્નના ધોરણને અંગે હામ હામ સંચયો અને સેવિકાસંચયો નીકળી આવશે. તે અનેક પ્રશ્ન-ઓમાં સેવાભાવે પોતાની આવડત અને સક્તિનો ફાળો આપશે. જનતાની જરૂરિયાતો અનેક હોઈ જેને જે જાનું કામ હાથે હાથે તે ઉપાડી લેશે. એમાં મુદ્દાની વાત બે યરીઃ એક તો આવા મંડળો અથવા સમિતિનું કામ ધોરણપર અને વ્યવસ્થાપર ચાલશે અને બીજું સ્વીચર્ચ જે અભ્યાર સુધી ધરખં રહેલ હોય તે પૂર જવારમાં બહાર આવશે અને પુરુષે માથે સેવાકામનાં હરિશર્ષ કરશે અને કોઈ કોઈ જાગનોમાં પુરુષેથી પણ આવન થવી જશે.

અભ્યારિણી-કુમારિકાઓ

નવયુગમાં જોડર્ષ જલ્દુ આવન થડો જામ લેશે તેની સાથે કુંવારા રહેવાનો આવ વધશે. અનેક સ્ત્રીઓ આજના અભ્યારિણી બનશે. જાતી સ્ત્રીઓ મુર્ખ સ્ત્રીઓ નહિ થાવ, પણ સેવિકાઓ બનશે. સ્ત્રીધર્મ આકરો છે. રિતન છે અને એની કાવના જરા પણ નમ પાડવા જેવી નથી—આ મત નવયુગ માંડાશે. પણ નવયુગના ધાંતે મનુષ્ય સ્ત્રીધર્મનાં કેટલીક અડચણો હાથે. નવયુગના અગોચર અવલોકનને કારણે જાન કરવાની આવન, હાન્ય કરવાની આવન અને અવલોકન કરવાની આવન વધારે અવલોકન કરવાની એકે સિદ્ધિ મળે નહિ સ્ત્રીધારી દો તેને કારણે આ સમસ્યા હલ થશે. પુરુષને મહાદુરુ અવલોકન કરવામાં આવશે અને અવલોકન ફેર, કુમારી અથવા સેવિકા કરવામાં આવશે. આ સેવાકારી રહેવાનાં મુદ્દાને કારણે સ્ત્રી નહિ આવે. અરેક ઉપદેશ. હા મરે અને અર્ધ રીતે સ્ત્રી એક સમય ૨૦૨

છતાં મધ્યમ માર્ગે રહી શકશે. પરિણિત સ્ત્રીઓ પણ સેવિકા થઈ શકશે. સમસ્ત મધ્યમકક્ષાનું ચારિત્ર જરાપણ શંકા વગરનું અને આદર્શમય થશે અને તે આગત પર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવશે.

નવયુગનું આખું વલણ ક્રિયા કરતાં ચારિત્ર ઉપર વધારે રહેશે. મનુષ્યની કિંમત બાહ્ય દેખાવ કરતાં આંતરરાજ્ય પર થશે અને જરા પણ પિત્તળ જણાનારનું નવયુગમાં સ્થાન ઉતરી જશે અને ખાસ કરીને સેવક સેવિકા કે એવા સ્થાનનો દરજ્જો ધરાવનારનું વર્તન ટીકાપાત્ર પણ ન જ રહેવું જોઈએ, શંકાવાળું પણ ન હોવું ઘટે એ આગત પર ખાસ લક્ષ્ય આપવામાં આવશે. સમાજના સેવક હોવાનો દાવો કરનાર કે દરજ્જો ધરાવનારને તોળવાનું ધોરણ પણ જીંચું જ રહેશે. એ સામાન્ય કાટલાથી નહિ તોળાય.

પુસ્તકનો હેતુ

આખા સમાજને લાગુ પડે તેવા વિષયોનો પાર નથી. નાની વિગતોમાં ઉતરીએ તો વિષય મર્યાદા બહારનો થઈ જાય. આ લેખને સંપૂર્ણ બનાવવાની અભિલાષા ઇષ્ટ ગણાય, પણ શક્ય નથી. અહીં નવયુગના વિચાર અને ક્રિયાના પ્રેરક મુદ્દાઓ બનતા સુધી સર્વાંગે રજુ કરવાનો આશય હતો તે જો બની શક્યું હોય તો જે મુદ્દા આ લેખમાં ચર્ચાવા રહી ગયા છે એમ માલૂમ પડે તે ઉપરના ધોરણે ગોઠવવા. એ કાર્ય નવયુગની સંસ્થાઓએ કરવાનું છે. એક કેળવણીનો વિષય લઈએ અને બાળશિક્ષણ, મોન્ટીસોરીપદ્ધતિ, શિક્ષણ રચનાનાં ધોરણ, માધ્યમિક શિક્ષણ, પારિભાષિક શિક્ષણ, ધાર્મિક શિક્ષણ, ઉચ્ચશિક્ષણ, વિદ્યાર્થીગૃહો, શિક્ષક તૈયાર કરવાના પ્રયત્નો, ગ્રામ શિક્ષણસંસ્થાઓ આદિ

અનેક વિષયો પર ઉદ્દેશ કરવાનું થાય. તેવીજ બાબત પ્રત્યેક વિષયમાં આવે. આ સર્વ અત્ર રજુ કરવી અશક્ય છે અથવા બીજાનજરી છે. પણ કેગલણીને અંગે પ્રેરક તત્ત્વો કયા નીવડશે એ નવયુગની નજરે અત્ર રજુ કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. આ મુદ્દા પરજ આખો ઉદ્દેશ રજુ થયો ॥ તે ધ્યાનમાં રહે. થોડીક પ્રેરક વાતો રજુ કરી હવે સર્વ મંગલ માંગત્યં કરીએ.

યુગપ્રધાન

નવયુગને ભરોસો છે કે થોડા સમયમાં એક પ્રજા યુગપ્રધાન પુરુષ જૈન મહામંદિરમાં પ્રકટ થશે. એ નવીન કાળના વિજ્ઞાન અને મોરકારથી પરિદુર્ણ હશે. એની પૃથક્કરણ શક્તિ વિચારસરણી અને તર્કશક્તિ અદ્ભુત થશે. એનું વફૂત્વ જટાહાર અને પ્રેરક થશે. એ મહા દીર્ઘદષ્ટિવાળો, અત્યંત ત્યાગી, વ્યવહાર નિશ્ચયના સમન્વય કરનાર અને આખા શાસનની પુરાને વદન કરવા સુમર્થ નરજીવન સાધુજીવન પુરુષ થશે. એ ધર્મનાં રહસ્યોને ઉકેલશે. એ દેવ કાળને સમજશે. એ આખી નવી સમાચારી રચશે. એ અત્યારના મહાન સાધુઓને માનભરી મૌરવાણીથી અને પોતાના વેગપ્રજ્વાળા અને આત્મગત્થી મુર્ચ્ચાને બેમાડી દેશે. એ જ્યારે શાસ્ત્રના હંડા આસપોસે ઉકેલશે ત્યારે જનતા એને નમશે, સાધુઓ એને મહાન પદ આપશે અને એ જૈન સમાજના મુર્ચ્ચા મહાઓ એ ફર કરશે. એ સાધુઓના મનબેદ ટાળશે, મચ્છબેદોને એ ઉપાડી મૂકશે અને મમસ્ત જૈનને એક પરમાત્માના એક નરીકે એક માથે કરશે. એ પૂર્વ અને પશ્ચિમનો મંથન સાધક. એ મૂળ બાબતને જાગર પકડી ગાળશે. એ યજ્ઞ અને ક્રિષ્ણને મહત્ત્વ સરખું આપશે. પણ યજ્ઞને ઉચ્ચ સ્થાને મૂકશે અને મર્ચની ઉપર ચારિત્રને એ સુરક્ષકગત્ત સ્થાને મૂકશે. જ્યારે હોઠો બીજા નરજીવને છે, બીજાની ટીકા કરવા નેવાર ર્ધ અવ છે તેને જાહેર એ

સર્વને પોતાના પગ તરફ નીચે જોનાર બનાવશે, એ સર્વને અંદર જોનાર બનાવશે, એ આત્મનિરીક્ષણ કરતાં શીખવશે. એ જૈન કોમની ગયેલી સંપત્તિ ઘેર લાવશે, એ જૈન દર્શનનું યોગ્ય સ્થાન વિશ્વમાં પ્રાપ્ત કરાવવા યોગ્ય પ્રયત્ન કરશે અને તપત્યાગની આદર્શ મૂર્તિ બનશે.

પ્રાચીન માન્યતા પ્રમાણેનો ભસ્મગૃહ ઉતરી ગયો છે. એનો ઉત્તરકાળ પણ વિક્રમ સંવત ૨૦૩૦માં પૂરો થાય છે. એની આગાહી કરનારા મોરચા મંડાઈ ચૂક્યા છે. સંવત ૨૦૩૦માં થનાર ઉદયકાળનાં દ્વાર પર નવયુગ ઊભો રહેશે અને ત્યાં ઊભા રહી યુગપ્રધાનની પ્રેરણા દ્વારા અસાધ્ય લાગતું સાધશે, અકલ્પ્ય વ્યવહાર કરશે અને નવયુગનાં સ્વપ્નને સાચાં કરી બતાવશે. વીતરાગ ધર્મના વિજયનાં મંડાણ મંડાઈ ચૂક્યાં છે. માત્ર એને પ્રેરનાર પ્રતાપી પુરુષની રાહ જોવાય છે અને દરમ્યાન પરિવર્તનકાળ પોતાનો બાકીનો સમય પૂરો કરે છે.

ઉપરોક્ત યુગપ્રધાન મહાત્માને દેશકાળ ઇતિહાસ વિજ્ઞાન અને મહત્ત્વનાં સર્વ વિષયોનું જ્ઞાન હશે. એ અર્થશાસ્ત્ર અને રાજકારણ સમજશે. એ સમાજની જરૂરિયાત જાણશે. એની પાસે પ્રાચીનો હાથ જોડી ઊભા રહેશે. એના પ્રબળ તેજ પાસે સાધુ વર્ગ મૂક થઈ જશે. એના પ્રેરકબળથી સમાજ અસાધારણ ઝડપે અનેક દિશામાં પ્રગતિ સાધશે. જે બાબત સમજે નહિ તે બાબતનો ઉપદેશ કરવાની સાધુઓને એ મના કરશે. દંભી માની સાહસ તરીકે સમાજની શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ લઈ ખેઠેલા બન્યા સાધુઓના એ વેશ લઈ લેશે. જૈનદર્શન એ ગમ્યાના ખેત્ર નથી કે રમત કરવાનાં રમકડાં નથી, એ અગાધ તત્ત્વજ્ઞાન છે અને એની પછવાડે જમાનાના યુગોના અહેવાલો છે—એને એ શાંતિથી વિકસાવશે અને બળવત્તરપણે વિસ્તારશે.

પૂજા-પ્રાર્થના

હેરો નવયુગને બહુ અગત્યની બાબતમાં પ્રેરણા સુચના કરી વિરમીએ. તાત્કાલિક જરૂરિયાત સમરન જૈન કોમને લાગુ પડે એવું પ્રાર્થના સત્ર—પૂજા વિશેષ તૈયાર કરવાની છે. નમસ્કાર-મંત્રથી એની શરૂઆત થાય. સમસ્ત જૈનો એ પૂજા પ્રાર્થના પ્રકાર ત્રિકાળ સાધ્ય કરે. એની જરૂરિયાત સુમંપ સાધવાને અંગે ખાસ પ્રાપ્ય છે. મતમતાંતર બેદો બૂલી જવા માટે સર્વસામાન્ય સર્વસંમત પ્રાર્થના તૈયાર કરવાની જરૂર છે. એ સર્વસંમત આગમ મંથ અનુસાર અને સર્વ સમજી શકે તેવી હિંદી ભાષામાં દોવાની સુચના કરાવ્યે લાગે છે.

સ્થાનકવાસીઓને

અમારા શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી બંધુઓને વિચિત્રિ કરીને ઠીકીયું કે સામાન્ય જનતા જેમાં મોટો ભાગ આવી રહે છે તે નિરાલંબન ધ્યાન નહિ કરી શકે. કોઈ જનતા આલંબનને અજાણે જનતા અન્ય ધર્મમાં દળી જવાને ધણે ભય છે તે ઇતિહાસ વિચારવાથી અને આજુબાજુની કોમોનો ઇતિહાસ જોવાથી માન્ય પડશે. ઉત્કૃષ્ટ નિરાલંબન ધ્યાનની રક્ષા આ કાળમાં લગભગ અશક્ય છે અને મોટો ભાગ જે અન્ય દેવદેવીને માનતા થતો જતો હોય એમ તમારા નિરીક્ષણથી તમે જોઈ શક્યા હો અથવા શકે તો જરા આગળ આવો અને કાંઈ રસ્તો બાજ અને મધ્યમ અધિકારી માટે કાઢો.

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકોને

અમારા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક બંધુઓને ઠીકીયું કે તમારી ભક્તિમાં દેખાદેખીથી ધણું વૈશ્વવીચ તત્ત્વ દાખલ થઈ ગયું છે.

તમારી વીતરાગ ભાવના સાથે તમાગ ધણા આડંબરો તાલભંગ કરનારા છે. પ્રભુભક્તિના જોમમાં તમે ઘણી જગ્યાએ વિવેક અહિંસા અને શાંતિ વીસરી ગયા છો. પ્રભુના શરીર પર મોટો શણગાર કરવો, હજારો ફૂલો ચઢાવવાં વગેરે અસલ ભાવનાથી દૂર ગયેલું તમને નથી લાગતું? તમે જરા પાછા હટો. વીતરાગ ભાવનાને અનુરૂપ થાઓ.

દિગંબરોને

અમારા દિગંબર બંધુઓને કહેશું કે બાળ જીવો લિંગ-બાહ્ય દેખાવ જીએ છે અને બાળજીવો ઓછામાં ઓછા ૯૫ ટકા હોય છે. તેઓને જે જોશે તે નહિ આપો તો એકલા વિદ્વાનોથી સમાજ ટકવાનો નથી, વીતરાગ શરીર પર આભૂષણોની વાત તમારી સ્વીકારાય તો થોડો બાહ્યોપચાર થાય તેમાં વાંધો કદશો નહિ.

જૈન મહામંદિર ચણતરનાં સૂત્રો

આવી રીતે થોડી છૂટછાટ કરીને સર્વ એક બીજાની નજીક આવે તો જૈન મહામંદિર જામે. ગૃહશુદ્ધિ થયા વગર, ગૃહમાં કકળાટ દૂર થયા વગર, ઘરમાં એકસંપ થયા વગર, એકદિલ થયા વગર, પ્રગતિ થશે તો પણ નામની થશે. તમારે અહિંસાના સંદેશા ઘેર ઘેર મોકલવા છે અને વિશ્વભરમાં મોકલવા છે તે કરવા ઘરમાં શાંતિ અને સ્થિરતા પ્રથમ આવશ્યક છે.

બાકી ટૂંકામાં કહીએ તો પ્રત્યેક જૈન પુરુષ અને સ્ત્રીએ સેવક ભાવે બહાર આવવાની અત્યારે તક છે. દર્શન પ્રભાવનાનો આવો અવસર નહિ આવે. અત્યારે આખા હિંદમાં જૈન ધર્મ પ્રસરતો જાય છે. એનાં અંગો પકડી લેવાની ખાસ જરૂર છે. આ બાબત ખાસ મહત્વની ગણશે.

સેવાભાવે સેવા કરજો, આત્મસાક્ષીએ સેવા કરજો, પરમાર્થ દષ્ટિએ સેવા કરજો.

ઈંબ પાખંડને સ્થાન હદી ન આપશો.

પોતાની કીર્તિને વીસરી જરો. આપણે અહીં કેટલું ભેરી મહેનું છે અને મરી ત્યાં પછી નામનો શી મદિમા છે ?

કર્તાવ્ય ભુદિએ આત્મવિકાસ માટે કામ કરવાની જાણદારી છે, એની મળ જોગ છે, એનું જગ અસાધારણ છે, એની અમર દીપ્તિ છે, એનાં પરિણામ સાંજા વખત આમે તેજાં દોષ છે.

જો કોઈ સુમાજસેવાનાં કાર્યો આદરે તેમાં સીવમને બગાડ સાધે ગમજો, એના વચર એક પળ પ્રમતિ ચીરસાથ, નદિ સાથ, સમાજશરીરને પક્ષપાત કયેમો દોષ નો આપું શરીર નકામું છે એ સત્ત જાત ખાનખા ગમજો, એમ કંવામાં આંખો ઉપર મહેનખાની હોય છે એમ હદી ધાગતા નદિ.

સુવર્ણ મહત્વનો મુદ્દો કેજવડું છે, એનાં અનેક હેતુ છે, એને ખીસવનાં ખીસે છે એ પે.આપ દીપી જશે, આ ચાવીને ખૂબ લાગમ રાખશો.

કેજવડીથી માનસ ખીસે છે એ સત્તી વત છે એમ જરો માનજો, કેજવાપેલો વચે કોઈ કોઈ વચ મરજો વર્ષ જવ છે એવો આશ્વેષ છે તે કાઢી નાખજો. સત્તી કેજવડું વચ આપડો ઉદાર નથી એ નિર્ગતર લગમમાં ગમજો.

નૈદિક સંપત્તિ કરનાં આંતર મુદ્દાલે જરો મરજો હો છે એ ખૂબ વિચારમાં—અનર્થમાં ગમજો સદાચર નરજાનું નામ હદી ચૂકતા નદિ કેજવડું પલ્લવ લેરો અને વચે જરો આપડું હરે. એટા અનલગ્ય મરજો કે નમસ્કરેલો લગમરી કર મરજો.

જે સમાજની સાથે આપણું જીવન જોડાયેલું છે, જેના એક એક સિદ્ધાંત ન્યાયની અંતિમ કોટિમાંથી આરપાર નીકળે તેવા છે અને જેનો ચરણકરણાનુયોગ સર્વ પ્રકારના અધિકારીને સ્થાન આપે અને વિકસાવે તેવો છે તેનો આપણા ઉપર, આપણી આવડત ઉપર ખાસ હક્ક છે તે કદી વીસરશો નહિ.

પત્રકારીત્વનો નવયુગમાં ખાસ ઉપયોગ છે. એ સેવાભાવે આત્મઅર્પણાની અપેક્ષાએ અને શુદ્ધ સમાજઉત્કર્ષને હિસાબે ખીલવળે, દીપાવળે, બહલાવળે.

પંચાયત ફંડ ઉપર તમારો મુખ્ય આધાર છે, સમાજ-સમુદ્રનો એ સેતુ છે એ ખાસ ધ્યાન પર લેજો.

સ્થાપિત હક્કો—પછી તે દુન્યવી હોય કે દેશમાં દુનિયાથી અતીત થવાનો દાવો કરનારના હોય તેનાથી જરા પણ ડરશો નહિ. નવયુગમાં સેવાને જ સ્થાન છે, ધર્મને જ સ્થાન છે, હક્કને ઊભા રહેવાનું ઠેકાણું નથી એમ ચોક્કસ માણજો અને તદ્દન નિર્ભય થજો. અંતરના અવાજને કદી છુપાવશો નહિ. અંતરમાંથી સાચો અવાજ આવે એવું જીવન કરી દેજો.

ભૂમિકાશુદ્ધિ માટે ‘અભય અદ્રેષ અખેદ’—આ ત્રણ શબ્દો યોગીરાજ બતાવી ગયા છે, એ ત્રણે તમારે માટે સોનાનાં મૂત્રો છે. એ પર ખૂબ વિચાર કરશો તો તેમાંથી મહા ભવ્ય જીવન-માર્ગો સાંપડશે.

વગર મંદિરાએ આત્મપ્રગતિ અર્થે નિર્ભય થઈને તમને જે સેવામાર્ગ અનુકૂળ લાગે તેમાં લાગી જાજો. અંતે વિજય કાનો તેને નિર્ભય માટે એક જ મૂત્ર છે—‘યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ’

ત્રેરણા અને ભાવના

અત્યંત વિશાળ ધર્મ તમને સાંપડ્યો છે. એમાં મૈત્રી પ્રભોદ કરુણા અને માધ્યમ્ય ભાવ છે, એમાં શમ સંવેદ નિર્વેદ

આસ્તિક્ય અને અનુકંપા છે, એમાં મનુષ્ય દેવ બની શકે છે, એમાં મનુષ્ય અગ્નિભર બની શકે છે, એમાં મનુષ્ય નિરાશાપ્ર સુખ નિરંતરને માટે મેળવી શકે છે—એમાં જનિને વેશને ઢોંગને કંબને સ્થાન નથી, એમાં વિચારવંત વિવેકી ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરી શુશ્રુસ્થાને ક્રમે ક્રમે આરોહ કરતો જાય છે, એને થોડા યવાનું આપણું સર્વનું કર્તવ્ય છે, કર્તવ્યાભિમુખ યવા પ્રેરણા કરી શ્રી મહાવીર પરમાત્માની જય ઉચ્ચારી એના શાસનનો જય ધ્વજીએ અને હેવટે બહુશાંતિના શબ્દોના ગાનપૂર્વક વિરમીએ.

ચિદમણુ મર્વ જગતઃ પરહીતનિરતા મવન્તુ મૂલગગાઃ ।

દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં, સર્વં મુલીભવન્તુ લોકાઃ ॥

“સર્વ જગતનું કલ્યાણ થાઓ, સર્વ પ્રાણીઓ પરહિત કરવામાં રત થાઓ, દોષો નાશ પામી જાઓ અને મર્વ સ્થાનકે સર્વ લેક્ષિ સુખી થાઓ.”

પ્રત્યેક જોનની આ અંતરની બાવના હોય.

ક્ષમાયાચના

આમાં પુનઃકર્મા કોઈને દુઃખ થાય તેવું લખાયું હોય તે અંતરથી ક્ષમાયાચના છે. આશય સ્પષ્ટ છે. એ આશયથી સર્વ આ આખા ઉદ્દેશને વિચારે એ જ અંતિમ પ્રાર્થના. થોડા વિચારણા, રીતસરનું નેતૃત્વ, સમાજની સેવાભાવના અને વિશ્વના વર્તમાન વલણને લક્ષ્યમાં લેતાં ભવિષ્ય ઉજ્જવળ છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવું તે સમાજના હાથમાં છે.

વિચારની પૂર્ણતાનો દાવો ન જ દોર્ષ થકે. માર્ગદર્શનનો આશય છે. નિર્ણયો હેવટના ન હોય તે વિચારને માટે થોડું પછું માધન પૂરું પાડે તે પ્રયાસ નેતૃત્વ પૂરો સફળ મળાય.

પ્રેમભાવે, રનેહભાવે, મિત્રભાવે ઉચ્ચારેલ આ લવિષ્યકથન સાર્થક
થાઓ એટલા પ્રેમોદ્દગાર સાથે અત્ર વિરમીએ.

દીવ્ય ળગિઓ

છેવટે એક સૂચના કરવી જરૂરી છે. નવયુગને એક લલામણ
કરવાની કે અપ્રાહમ લીંકને કહ્યું છે તેમ કાંટા કાઢીને ફૂલ
વાવળે, ખાત્રીપૂર્વક ગણતરી કરીને ફૂલને વસાવળે અને કાંટા
કાઢવા જતાં તમે તેમાં ફસાઈ જતા નહિ, અથવા કાંટાથી ખરડાઈ
જતા નહિ એ ધ્યાનમાં રાખજો. કાંટા આકરા છે, ખસે તેવા
નથી અને તમે બૂલથાપમાં રહેશો તો તમને ચોંટીને વીંધી
નાખશે. પણ નિર્ભય થઈને એક એકને ઉખેડીને ફેંકી દેશો તો
સમાજ તેને માટે તૈયાર થઈ ગયો છે. પણ કાંટા કાઢવા જતાં
આખા ળગિયાને ઉખેડી નાખતા નહિ. ળગિઓ તો તમારે મન
જીવમટોસટની વાત હોવી જોઈએ. આટલો નિર્ભય હોય તો
માર્ગ સરળ ને સીધો છે, કાર્યક્ષેત્ર રાહ જોઈ રહેલ છે અને
પરિણામ સુરપટ અને સુસાધ્ય છે.

શિવાસ્તે પંથાનઃ સન્તુ

એટલા નિરાપ સાથે અત્ર મૂર્ધમંગલમાંગદ્યનો ઉચ્ચાર
કરી શ્રીવીર પરમાત્માની જય બોલાવીએ.

ધતિશમ્

